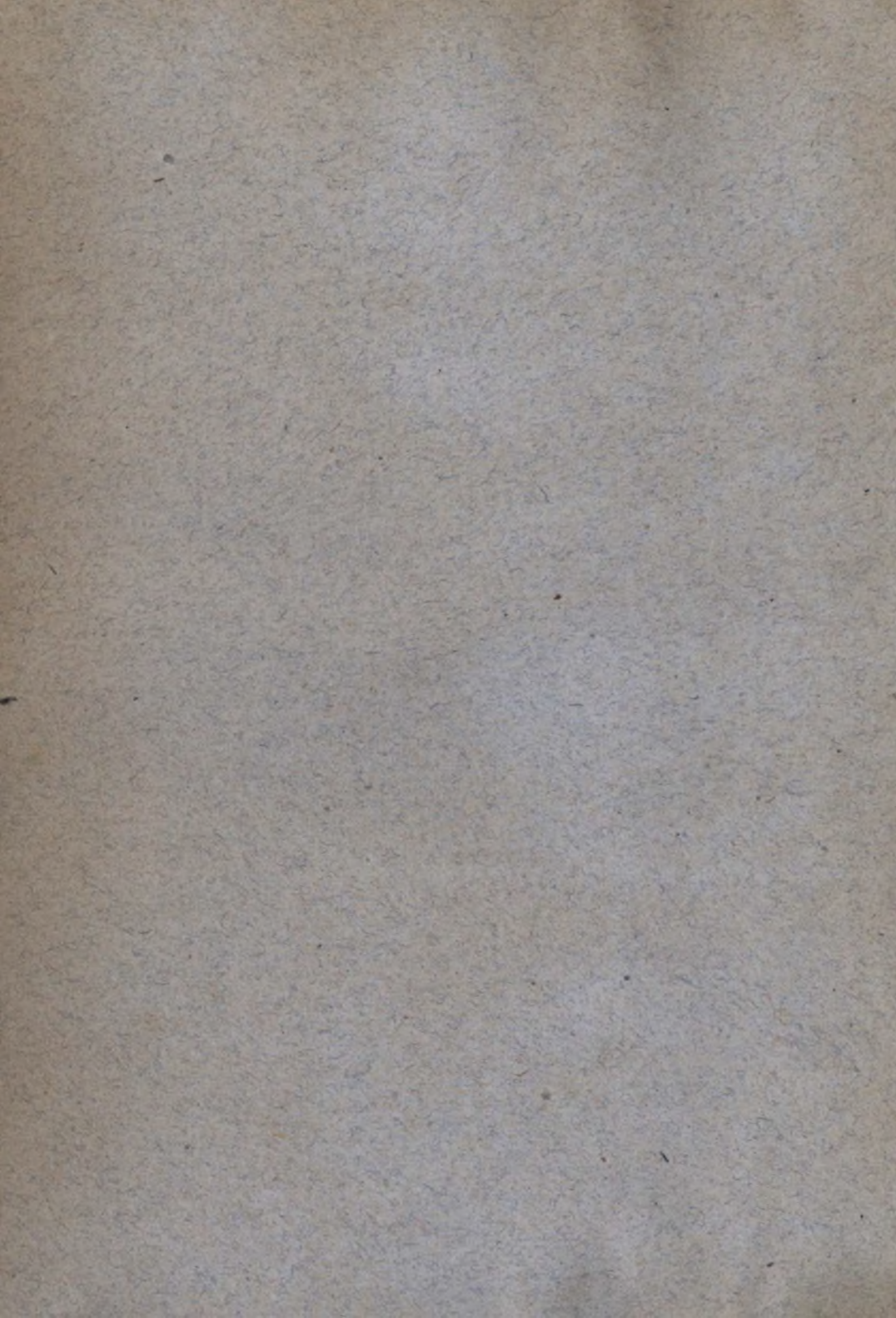

6375.1

F.48.VI.

ISTORIA
GIMNASIULUI GR. CAT.
DE BEIUȘ
(1828—1895.)

COMPUSĂ DE

Traian I. Farkas

prof. p. ord.

B C n

F

BEIUȘ, 1896.

GHERLA, TIPOGRAFIA „AURORA“ A. TODORAN.

ISTORIA

CHIZANITTE GR CAT

DE BEIUS

(1828-1892)

25144

Train 1. 1892

1892

1892

1892

1892

Prevorbire.

Înaltul Ministeriü r. u. de culte și instrucțiune publică prin ordinațiunea dto 21 Iuliu 1893 Nr. 31805 s'a îngri-git, ca toate institutele medie de învățământ din țară să și-compună istoria, din care se apară prin ce fase a trecut respectivul institut, încât a corăspuns chenării sale, cât a con-tribuit întru respândirea luminei și a culturei?

Compunerea istoriei gimnasiului nostru mi s'a încredin-țat mie. Ca directivă mi-ău servit instrucțiunile cuprinse în memorata ordinațiune ministerială, conform cărora am cer-cat să fac o descriere sistematică.

A trebuit totu-și să mă abat în câtva. Referințele par-ticulare ale gimnasiului nostru m'ău silit să iaü în cadrul lucrării mele și astfel de împrejurări, cari ucelora, cari nu cunosc stările și referințele noastre vor păré superflue.

Raportul gimnasiului nostru față de Patronat, dispu-sășiunile și instrucțiunile acestuia nu le-am putut omite din istorie, pentru ucea am fost necesitat s'o compun numai în ord cronologic, îndegetând la fiă-care an momentele cele mai importante. La tot cazul m'am nisuit, ca opul mieü să ser-văscă de sorginte cu privire la trecutul gimnasiului nostru.

Calculasem, că voiü da sub capitol separat chestia lim-bei de propunere, prin ce evoluțiuni și schimbări a trecut dela întemeierea institutului până în zilele noastre, dar de-óre-ce la fiă-care an am indicat modificările întemplate, am finut de prisos a mai face o repefire.

Beiuș, 1 Martiu 1896.

Autorul.

ÎNTRUDUCERE.

Precum în alte țări, astfel și în patria noastră populațiunea rurală a fost strivită prin instituțiunile feudali din evul de mijloc. A decădut materialicește, a decădut însă și spiritualmente, o grăasă ceta de ignoranță i-a cuprins cercul de vedere. Urmarea a fost, că a zăcut în grea servitute.

Asta fû și sôrtea poporului român din patria noastră! Evoluțiunile politice nu i-favorisară. Decădu din și în și, până-ce în urmă zăcû legat de glie, în impenetrabilul întunerec spiritual, lipsit de cultură, jertfă al neșciinței și ignoranței.

Dumneșul popórelor însă nu a putut răbda, ca populațiunile rurali de pretotindenea, acest unic și solid temelî al statelor sê gêmă în servitute materială și spirituală.

Astfel în patria noastră apare Regina de gloriósă amintire, grațiosa Mamă a popórelor sale: *Maria Terezia* și prin „Urbariul“ sêu slăbește din catenele seculari, prin „Ratio Educationis“ pune basă pe un secol desvoltării spirituali; vine fiul sêu *Iosif al II.*, care procede și mai radical întru ajutorarea populațiunei; sosește revoluțiunea francesă, care apoi lansază peste tótă lumea principiile și ideile, conform cărora trebui sê se desvólte omenimea!

Nu se pot însă realiza tóte de-odată! După congresul dela Viena urmă o eră crud absolutistică, de amară amintire, care înapoiă mai pe un jumătate de secol cultura omenescă. Dar sosî anul revoluțiunilor: 1848/9 când apoi s'a pus capet pentru totdeuna sclavajului politic și material!.....

Amintirea gloriosei Domnitóre Maria Terezia pentru noi românii gr. catolici este însușit de prețiosă. Ea a în-

temeiat în 1777 episcopia gr. cat. de Oradea-Mare, a înzestrat'o cu bunuri materiali, dându-i astfel posibilitatea, ba impunându-i chiar datorința de a sări întru ajutoriul credincioșilor săi pe terenul eclesiastico-cultural. Și noi ne putem mândri, că avurăm o serie de episcopi, conșcii de înalta lor datorință.

Tot începutul e greu. Nemijlocit după urzirea Episcopiei nu s'a putut pretinde, ca Episcopii de pe atunci să facă minuni. Nu s'a putut aștepta nici mai târziu din pricina resbóielor franceze, când țara a gemut sub povóra enormelor dăjdi și sacrificii de sânge date pentru Tron și Patriă!....

* * *

Dacă în raporturile ȕilnice experiența justifică adevărul proverbului: »Unde e mai mare trebuința, acolo e mai aprópe ajutoriul lui Dumnezeu“, acésta se justifică și mai eclatant în viața popórelor. -- Poporul român înjugat de blástemul ignoranței părù, că apune, pierc.... Dar atunci, când ajunse la culmea desperațiunei i-sosí ajutoriul!... Roma, străbuna mamă i-întinde darul adevărului credinței, și prin acea a culturii: se întemeiară școlele dela Blaj... Aceste apoi ne crescúrá bărbați, cari înălțará farul luminei, al culturii peste tóte unghiurile locuite de neamul nostru. Blajului a putut mulțami fericitul Episcop *Samuil Vulcan*, că a învățat carte și prin strălucitul său talent ajunse pe Tronul Archieresc dela Oradea-mare; lui Vulcan putem mulțami, că avem acest unic palestru al muselor în Ungaria propria: *gimnasiul gr. cat. din Beiuș*.

* * *

Fericite sunt popórele, cari aú bărbați mari, devotați binelui public. Înșuțit, ba înmiit ne simțim noi fericiți, când Provedința dumneȕească ne dăruéște câte un bărbat, care desconsiderând liniștea, tigna, comoditatea vieței proprii lucră din răsputeri, până la ultima suflare pentru binele obștesc al neamului nostru!....

Un astfel de suflet binefăcătoriu a fost în șpecial pentru Biserica gr. cat., și în general pentru întreg neamul românesc Episcopul gr. cat. al Diecesei Orădane, în Domnul fericitul *Samuil Vulcan*.

Născut în 1758 din părinți iobagi ai episcopiei din Blaj, împins de nemărginita sa iubire față de aceia, cari i-aū dat viața pămêntescă, chiar' ca tiner adult, când frecuenta clasele humaniōre merse în locul tatâne-sēu sē împlinēscă robota, dar umanul provisor dominal 'l-absolvă și 'l-sfātuī sē mērgă la Oradea-Mare, pentru-că acolo a fost mare lipsă de tineri învățați. Aici Episcopul de piă memoria *Dragoș* 'l-primește în numărul clerului tiner. 'l-trimite la Viena, ca sē penetreze în profunditatea sfintei nōstre Credințe în institutul dela S. Barbara. Acolo prin rarul sēu ingeniu strălucește, rađele erudițiunei sale străbat până la Curtea împērătēscă, Iosif al II. 'l-cunōște bine, nu odată a discurs cu el. După terminarea SS. Teologie este rechemat la Viena, denumit de prefect, în scurt interval de vice-rector în institutul, în care și-a primit erudițiunea teologică. La șapte ani după primirea S. Ord preoțesc devine canonic și după mōrtea episcopului *Darabant* — Episcopul diecesei gr. cat. de Oradea-Mare în 25 Octomvrie 1806.

Când mă adêncesc în studiarea acestei mărețe figuri, mă cuprinde o admirațiune; — ér când mă încerc sē 'l-zugrăvesc, mă stăpânește o nespusă debilitate, — mi-e frică ca nu cum-va în loc sē pretez o fidelă icōnă, din care sē se reoglindeze evident talentul și tōte facultățile sale — sē zugrăvesc un chip defectuos, ce ar fi o vătēmare neperitōrei sale memorii!

Chiar' din asta causă nu mă simțesc îndemnat a înșira tōte însușirile sale, mă mărginesc a enunța scurt, că a fost un Archiereū model, nespus de bun suflet, credincios supus Tronului, fidel cetățan al Patriei, învăpăiat iubitoriu al națiunei sale! Pentru Credință, Patriă și Neamul sēu a trăit, cât a trăit!....

Acest bărbat providențial ajuns pe Tronul Episcopiei de Oradea-Mare a fost în clar cu greua sa misiune, cu marea responsabilitate strîns împreunată cu înalta sa dignitate.

Aruncându-și ochii în jurul său, n'a văzut altă, decât un întunec intelectual, de nicăiri n'a reflectat o rață de cultură pentru neamul său. A simțit însă în sine schintéuă divină, s'a pus la muncă, și-a creat mijlôce materiali, ca să pôta ajuta în cele spirituali.

Di și nópte a lucrat pentru luminarea poporului român. N'a privit la divergința de credință când a fost vorbă de promovarea culturii neamului său. Întemeierea preparandiei gr. orient. din Arad, ba chiar și a episcopiei gr. orient. din Arad — întru cât el a dat impulsul, sfatul și sucursul capetelor luminate de pe acel timp — în cea mai mare parte sunt a se mulțami lui Samuil Vulcan Și dacă a făcut acestea pentru neamul românesc de altă confesiune și situat în mare depărtare dela reședința sa, cu cât mai puțin s'ar puté presupune, că n'ar fi făcut pentru fi săi sufletești, pentru diecesa sa? . . .

Da! a și făcut. A făcut atâta, cât numai s'a putut aștepta în acele grele timpuri, când domnia cel mai neîndurat sistem absolutistic a lui Metternich. Mîntea sa ageră a pētruns indispensabila necesitate a unui institut mediū, a unui gimnasiū, care se servescă de seminar pentru inteligința română bisericescă și laică! Și. . . a întemeiat gimnasiul gr. cat. român din Beiuș în anul Domnului 1828.

* * *

De sine se impune întrebarea, că pentru-ce a întemeiat gimnasiul său chiar în opidul Beiuș, care e într'un colț îndepărtat și cu greu accesibil al patriei noastre? Pentru-că Beiușul este centrul dominiului episcopesc, luat împrejur de acele 77 comune, în cari aū trăit iobagii săi. În prima linie a voit se rebonifice spiritualmente pe acestia, cari i-aū muncit cu grea trudă materială. Din acest motiv a imprimat pe frontispițiuil edificiului gimnasial: „Iuventuti huius provinciae.“ Apoi Beiușul este un

centru natural al regiunilor locuite de români. Vastul comitat al Bihorului cu o populațiune mai pe jumătate românescă singur reclamă un gimnasiu românesc; se luăm în socontință mai departe comitatele învecinate: Turda-Arieș, Hunedióra, Arad, Sătmar, Sălăgiu, cu populațiunea lor română, și ne vom convinge, că reședința gimnasiului a fost norocos aleasă.

S'a pus la lucru nemoritoriul Fundatoriū și în anii fometei celei mari a clădit din banii săi și din materialul propriu palestrul muselor, vis-avis de reședința dominală din Beiuș, un edificiu solid, trainic, în stilul u-suat pe acele timpuri cu 19 încăperi.

* * *

Înainte de ce aș produce literele fundaționali, trebuie să amintesc, că în Beiuș afară de școla poporală rom. catolică, gr. orient. și ev. reformată, încă de pe timpul întemeierii dieceșei gr. cat. oradane a funcționat o școlă poporală gr. cat. românescă, lângă acesta a mai deschis piul Fundatoriū în 1827 încă o altă clasă, prefăcându-le în școlă normală, aptă pentru pregătire la cursul gimnasial. Acesta școlă normală a fost întregită la 4 clase prin fericitul Episcop Vasiliu Baron Erdélyi.

Partea I.

Dar las' să urmeze textul literilor fundaționali, prin cari fericitul Episcop Vulcan a pus temeiū unui gimnasiū mic constătătoriū din 4 clase. Din aceste litere fundaționali se va convinge ori-și-cine despre cea mai eminentă trăsătură a lui Samuil Vulcan: despre nemărginita sa iubire față de Biserica și Neamul său!

Literele fundaționali sunt următoarele:

Vină Dómne intru ajutoriul meu și spriginește acesta a mea intențiune!

Subscrisul dorind a oferi ceva intru emolumentul public érá cu deosebire intru folosul și cultura națiunei Române lipsite cu totul de ajutoriū și cultură, considerând. că opidul Belényes (Beiuș), încorporat acestui Inclit Comitat Bihorean, și reșidenționalul domi-

niului meu Episcopesc, care este încunjurat de o sută și mai bine de Posesiuni, împoporate de Valachi, este îndepărtat și dela cel mai de aproape institut literar, adecă dela cel de Oradea-Mare șapte miluri ungurești; ărá că Locuitorii acestor Posesiuni, parte în urma acestei distanțe însămnate, parte pentru întreținerea costisitoare se pră abțin de a procura copiilor lor o instrucțiune și creștere literară: mi-am propus a ridica și întemeia în numitul opid Beiuș, școli normale și gramaticali, ca astfel Valachii, locuitori în acea periferie muntoasă să aibă ocaziune destulă și oportunitate mai apropiată și mai puțin costisitoare spre a se cultiva.

Căștigând spre realizarea acestei mele intențiuni, în tenoarea rezoluțiunilor Clementissime, intimate pe calea Excels. Locot. Cons. Reg. Ung. dto 1. Maiu 1827, nrul 10,927, — și 5 Făurariu 1828 Nr. 3241 — Altisimul indult al Maiestății Sale Sacratissime, și resolvindu-se unele cesțiuni întrevenite de atunci, — atinsele școli va să dăcă norma, care vine a se ridica din școala trivială, cum era mai înainte, în Capitală, cu două clase sistematice întocminde, tot asemenea patru școli gramaticali, prin urmare Pedagogiu sėu Gimnasiu inferior, în virtutea celor de față le întemeiez aieva în opidul Belényes amintit de repețite-ori, și intențiunea mea despre acesta o declar în următoarele:

1. Las și leg pentru școlele in-se-și pe vecie edificiul ridicat cu spese proprii din temelii cu un tract în însu-și opid, aședat în fața reședinței dominale și a Bisericei gr. cat., care afară de receptele audiorie (sale de propunere) va mai poté să tindă locuința comodă la doi sėu trei învățători, lăsându-se clasa normală primă împreună cu învățătorii în statul și edificiul vechiu al școlei până aci triviale.

2. Fiă-care clasă, atât normală cât și gramaticală o va conduce un profesor așa, ca materiile respundătoare clasei, și desemnate peste tot Regatul Ungariei se le esaurieze cu cea mai mare desteritate. — Dorul meu afară de acesta se estinde și la aceea, ca fiă-care profesor, cu deosebire cei din clasele mai înalte, ținend în vedere înaintarea treptată, după un metod acomodat priceperii ascultătorilor să propună și nescari-va elemente de economie rurală, necesare la casuri de toate dălele, afară de acea modul cum să se ferescă de morburile obveniente, și unele remedii preservative până când ar poté avé medic; și de oră-ce Institutul acesta s'a întemeiat cu preferință pentru națiunea Valachică, să se pună pond special pe ortografia reducendă în literile latine avitice pe Gramatica și Literatura Valachică, asemenea și pe Istoria naturală și Caligrafie.

3. Dorind a provedé pe profesori cu dotațiune convenientă și cu modru de subsistență, ca fiind liberi de prea marea grige întru procurarea mijlócelor de traiu, să poté lucra cu atât mai esact și cu mai mare fervore la instituțiunea și creșterea tinerimei școlastice, suma adunată de treidăci și cinci mii de flni m. conv.,

elocată cu destulă securitate pe lângă provisiunea de mai nainte, din censul anual al acestui Capital, care aduce un provent de două mii și dece flni m. conv., la doi Învătători și anume celui de a II. clasă normală și celui de I. clasă gramaticală să le — obvină unui — fiă-căruia câte 300, ărá celorlalți trei, și anume profesorilor de a două, treia și patra școlă gramaticală asemenea unui fiă-căruia câte 350 flni m. conv.

4. Profesorul mai bătrân, sētu și altul, dacă prin fondatoriul Episcop sētu prin succesorul acestuia, în conțelegere cu respectiva Direcțiune literară s'ar afla, și s'ar distinge de mai demn și mai apt, care și până-ce, avënd mijlőce, prin întemeierea încă alor două clase humaniőre s'ar regula gimnasiul mare și s'ar dota recerutul Director distins, va avé să impliněscă și obligamintele Directorului local al școlălor, sub titlul acesta supra salarului desft sē mai priměscă pe an 50 flni m. conv.

5. După-ce mai sus la Nr. 1. am asēmnat locuință în însuși edificiul școlar pentru doi — ma, dacă fiind încă în viėtă n'aș mai cumpăra un cuarteriț, afară de acela, aũ nu m'aș îngriji de cens cuarterial — pentru trei învățatori, dorind a mă îngriji de cuarteriț congruent și pentru cei doi rēmași, — două căși ale mele, destul de ample pentru primirea și alor doi profesori, cari se presupun a fi celibi, cumpărate în anintitul opid cu bani proprii, și anume: una din Forul public (piață), aședată între Plebania rom. cat. și între casa cuestorului Ladislaũ Vass. — ărá alta din strada numită S. Joan, învecinată alătura cu casele coșăriiului dominal și a vėduvei lui Simeon Nagy, — sētu în locul acestora alte două case cumpărānde în vecinătatea edificiului școlar. — le las de bună voe și le ofer pentru vecie drept locuință profesorilor.

6. Cuotul interusorial de 400 flni m. conv. rēmas dela salarul Învătătorilor, 'l-ofer spre ținerea în stare bună a acoperișelor edificiilor școlari și profesorali, și a mobilelor școlastice și dispun a'l-întőrce spre acea pe lângă rațiociniũ.

7. Ca să se 'ngrigěscă cu atât mai bine de securitatea acestei Fundațiuni și de intențiunea mea, manipulațiunea aceleia, împreună cu sarcina dreptului de proprietate va cădē asupra Eppilor Diecesei gr. cat. de Oradea-Mare, ărá fiind scaunul Eppesc vacant, asupra Capituluului acestei Diecese, și despre statul activ și pasiv al aceleia (Fundațiunei) se vor presenta în fiă-care an Rațiuni Excels. Locot. Consil. Reg. Ung.

8. În virtutea aceloră-și Resoluțiuni altisime, Profesorii vor fi aleși liber de Eppi. ăr fiind Scaunul Eppesc vacant, de Capituluul aceleia-și Diecesc, din Clerul Diecesei gr. cat. de Oradea-Mare, și propuși pentru întărire respectivei Direcțiuni literare înaintea căreia vor avé a se supune preventiv examenului aprobatoriũ. ărá Direcțiunea literară, care va să-i întărescă, va avé să veghieze singur numai de acea, ca să nu se aplice profesori mai puțin apti, nu va potē însă se exerceze arbitriũ întru alegere, să respingă dela dorita

confirmațiune pe cei propuși, dacă ei sunt înzestrați cu calitățile recerute și integritatea moravurilor, s'eu ce e mai mult nu va poté pune în locul lor cutare-va alt individ de Învățătorii peste voia Eppilor s'eu a Capitolului.

9. Mi-am propus și aș dori și acuma, ca acest Institut literar s'eu se introducă în realitate și s'eu-și iea începutul cu 1 Noemvre a. c. s'eu cu începutul anului școlastic 1828/9. Țră spre a căștiga un număr mai însemnat de tineri școlari, rog a se publica acésta cel puțin în Comitatele din jur ale Ungariei și Transilvaniei.

10. Fundațiunea acésta, care — nestând în cale administrațiunea privată a Fondului — vine a se înșira între Institutele literare publice, va fi supusă Inspectiunii publice, prin urmare Informațiunile Semestrali despre progresul tineretului școlastic în ștudii și moralitate, precum și cele față de înși-și Profesorii vor fi a se subșterne pe calea Direcțiunei literare Excels. Cons. Reg. Locot. Ungar.

11. Deși Institutul acesta este fundat — ce e drept — cu deosebire pentru Valachi, cu tóte acestea nu se va opri dela el nici un tiner fiă de ori-ce națiune s'eu Religione, numai ca s'eu fiă calificat a intra în el după lege. Înse din motivul acela că Junimea Valachică va întrece în nr. pe cealaltă, în Istitutul acesta, afară de feriele sistematice ocurente pe s'euptăm'euă, d'ilele acele, cari pentru gr. catolici sunt decretate de S'eu rbători, se vor observa ca feriale. Tinerilor rom. cat. se lasă în libertate, ca în d'ilele lor de S'eu rbători, pentru a persolva oficiele divine, s'eu pótă merge la Biserica rom. cat. din loc, ma pentru primirea S. Cuminecături s'eu se oblige, acea-și libertate la tinerimea adictă ritului gr. oriental, din cauza uniformității Ritului și a sacrei Liturgii, se estinde numai față de S. Synaxe.

12. Țră dacă Institutul acesta, ori din ce caasă, nu s'ar poté realiza, s'eu introdus odată ar înceta cândva: Capitalul fundat împreună cu Censul cuarterial al edificiilor oblate preatinse, — dacă fiind în viétă nu aș dispune altminte s'eu se converteze în știpendii pentru Tinerii Valachii studioși împărțindu-se fiă-cărui individ pe an câte 50 flni. m. conv.

Spre a cărora credință și mai mare întărire daș și subștern pentru Altisimă ratificare aceste Litere Fundaționali, subscrise cu mâna-mi proprie și întărite cu Sigilul meu Episcopal. Dat în Oradea-Mare, d'iuă de 6. Oct., anul o mie optsute douăzeci și opt. (L. s.) Samuil Vulcan m. p. Epp. gr. cat. de Oradea-Mare. (Veđi supl. A.)

Din aceste litere fundaționali apare evident: 1) că acest institut s'a ridicat în prima linie pentru Nația românescă, ingrigindu-se de propunerea limbei materne, ce până acóle nu s'a pomenit nicăiri, la nici un institut în Ungaria propriă; 2) că acest institut a fost pus sub su-

perinspecțiunea nemijlocită a forurilor scolastice superioare regnicolare, prin dispozițiunea cuprinsă în punctul 10, și prin introducerea sistemului de învățământ vigent în gimnasiile regești din patriă; și 3) că caracterul acestui gimnasiu este gr. catolic român.

Aceste litere fundamentale au fost ratificate prin Maiestatea Sa Regele Francisc I., despre care act grațios fericitul Fundatoriu a fost avisat prin rescrisul Locotenentei ungare dto 23 Iuniu 1829 Nro 16,311. Acest rescris pe lângă constatarea ratificării regești mai exprimă și înalta plăcere a Maiestății Sale pentru faptul generos al Fundatoriului; tot odată s'a ordonat publicarea întemeierii acestui gimnasiu în comitatele aparținătoare districtului de învățământ al Orașii-Mari, precum și în comitatele vecine din Transilvania. (Vezi supl. B.)

Periودul I. (1828—1837).

Astfel gimnasiul obținând ratificarea înaltă, s'a predat destinațiunei sale în anul școlastic 1828/29 deschizându-se în acest an cl. I. gimn., în 1829/30 cl. II., în 1830/31 cl. III și în 1831/32 cl. IV. În această stare a funcționat gimnasiul până la anul scol. 1837/38, când conform indigenței timpului de atunci fu ridicat la rangul de gimnasiu mare adăugându-i-se încă cl. V și VI, adică cele două clase humaniore, despre ce mai la vale.

Planul de învățământ a fost identic cu al gimnasiilor regești, va să zică „Ratio educationis“ revădit și în cât-va modificat prin comisiunea regnicolară esmisă pe baza art. de lege 15 din dieta țerii ținută în anul 1790/91. Această comisiune regnicolară terminându-și lucrările și-a prezentat elaboratul său dietei revădit cu datul 12 Febr. 1792. sub titlul: „*Demissa Relatio Literariae Regnicolaris Deputationis*“, despre care în punctul final al „Prooemii-ului“ citim următoarele:

„Haec est compendiaria Systematis illius Literarii adumbratio, quod Augustissimus Imperator et Rex *Franciscus II.* pro suo iure, et potestate, maturoque consilio

in publicas *Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum* Scholas introduci voluit ea cum declaratione: quod Scholae Graeci Ritus non Unitorum nunc adhuc sua sub directione retineri possint; Evangelici autem Augustanae et Helveticae Confessioni addicti in iis, que pure sunt Literaria, Studiorum argumentis huic Normae sese conformare debeant.“

In virtutea acestui sistem gimnasiile s'aũ împãrțit în gimnasii *mici* (cu 4) și gimnasii *mari* (cu 6 clase). Acele gimnasii, cari aũ fost întemeiate în reședința academililor s'aũ numit *archi-gimnasii*, ca să servescă de model celoralalte gimnasii.

Ștudiile gramaticali s'aũ propus în cele 4 clase gramaticali în curs de 4 ani; în clasele humaniõre s'aũ propus retorica și poetica.

În clasa I. gimn. aũ fost suscepti numai bãiați de 9 ani, dacã însẽ respectivul baiat a dovedit o pregãtire eminentã, a putut fi primit și în etate de 8 ani.

Anul școlastic a durat dela 1 Noemvrie pãnã în 8 Septemvrie. Sãptãmênile dintre aceste dõuẽ zile fixe s'aũ lãsat de vacanță de tõmnã.

Recreațiuni peste sãptãmênã s'aũ dat Marți dupã miadãdi și Joia întrãgã. Afarã de aceste și cele mai însemnate sãrbãtori n'a fost permis a da recreațiune. Ratio Educationis (sistemul școlar vigent) motivãzã restricțiunea vacanțelor în modul urmãtoriu: „Annus scholasticus ampliores quondam terminos habuit; institutionibus autem quotidianis quinque horae fuere impensae; remissioni demum sola dies Jovis concessa. At cum aminadversum sit, vires Praeceptorum nimia contentione vehementer affligi, adolescentes e locis etiam magis disiunctis ad scholas convenire, et longe lateque per urbem sparsos habitare, domesticae studiorum praeparationi, ac repetitioni, rebusque necessariis parum temporis superesse; expedit, ut et *tempori institutionum* novi cancelli circumdentur, et *remissionibus*; ne vel odium studiorum faciant negatae, vel otii consvetudinem nimiae, modus statuatur.“

Planul de învãțãmânt a fost urmãtoriu:

În clasa I normală: pe baza manualelor prescrise s'a propus: cunoștința literilor, silabisarea, cetirea din cărți tipărite și manuscrise; elementele scrierii, principiile aritmeticei; instruirea în regulamentul școlastic, precum și în religione.

În clasa II normală: exerciții mai intensive în cetirea și scrierea mai repede din manuscripte și cărți tipărite în limba latină, maghiară, română și germână. Doctrina religiei și moralei, istoria biblică; mai de parte aritmetica și ortografia.

În clasa I gramaticală: a) Catechismul, mai pe larg istoria biblică a vechiului și noului testament.

b) Continuare în cetire și versiune din cărți cu conținut de exemple morali; scriere după modele caligrafice.

c) Principiile fundamentale ale limbei latine, adecă cunoștința celor opt părți ale vorbirii.

d) Cele patru operațiuni cu numeri întregi din matematică.

În clasa II gramaticală: După repețirea celor propuse în clasa 1: a) Continuare în propunerea elementelor limbei latine.

b) Continuarea religiei și a istoriei biblice.

c) Din matematică noțiunea fracțiunilor.

d) Geografia Ungariei, Slavoniei, Croației și Dalmației.

În clasa III gramaticală: a) Doctrina religiei în raport cu regulele moralei și istoria biblică.

b) Din limba latină sintaxa: construirea propozițiilor cu cele 8 părți de vorbire. Cetire și analizare gramat. din crestomatia autorilor clasici.

c) Istoria patriei până la anul 1526.

d) Din aritmetică: proporțiunile simple și compuse, regula de trei.

e) Geografia Transilvaniei, Galiției și Lodomeriei și a țărilor, cari odinioară au fost stăpânite de Ungaria, dar cu vreme au ajuns sub domnia Turciei.

În clasa IV gramaticală: a) Din doctrina religiei: închieturile credinței.

b) Din limba latină: regulile sintaxei ornate și ale prosodiei; analizarea excerptelor din opurile clasice.

c) Istoria patriei sub domnia casei Habsburgice.

d) Geografia țărilor ereditare, mai departe a Poloniei, Silesiei, Saxoniei, Bavariei, Germaniei și a Șvitei; precum și geografia matematică.

e) Din matematică: toate nuanțele proporțiilor.

Afară de aceste în toate clasele s'a propus limba maghiară, ca studiū obligat, și anume în cl. I. și II. morfologia în cl. III. și IV. sintaxa.

Li-s'au dat ocupațiuni scripturistice școl. și domestice în fiă-care săptămână. Spre deșteptarea diligenței, dar mai vârtos spre potențarea facultăților mentali s'au memorizat unele părți din opurile clasice. În clasele gramaticali aplicarea așa numitelor șede, în cari elevii au dat sama dîlnic despre lecțiunile lor, a avut salutară înfluiță asupra progresului.

Ordul órelor a fost următoriu:

Clasa	Luni		Marți		Miercuri		Vineri		Sămbătă	
	înainte de međăđi	după međăđi	înainte de međăđi	d. m.	înainte de međăđi	după međăđi	înainte de međăđi	după međăđi	înainte de međăđi	după međăđi
IV.	Gramat. lat. Matematică.	Gramat. lat. Geografie. Re- lig. 1 1/2 óră.	Gramat. lat. Ocupațiune.	—	Gram. lat. Is- toria Un- gari- ei.	Gramat. lat. Religione 1 1/2 óră.	Gramat. lat. Matematică.	Gramat. lat. Geografie. Relig. 1 óră.	Gramat. lat. Ungariei.	Gramat. lat. Revis. ocup. Re- script. Re- lig. 1 1/2 óră.
III.	Gramat. lat. Matematică.	Gramat. lat. Geografie. Re- lig. 1 1/2 óră.	Gramat. lat. cu exercit. re- capitulative.	—	Gram. lat. cu es. recap. Ist Ungariei scripturistice	Gram. lat. es. recap. Re- lig. 1 1/2 óră.	Matematică.	Gramat. lat. Geografie. Relig. 1 óră.	Gramat. lat. Ungariei.	Gramat. lat. Revis. ocup. Re- script. Re- lig. 1 1/2 óră.
II.	Gramat. lat. cu analiză. Ma- tematică.	Gramat. lat. Geografie. Re- lig. 1 1/2 óră.	Gramat. lat. (ca Luni în d. m.)	—	Gram. lat. cu Gram. lat. (ca Luni) Ocup. (ca Luni) scripturistice	Gram. lat. (ca Luni) Re- lig. 1 1/2 óră.	Matematică.	Gramat. lat. (ca Luni) Occup. (ca Luni) scripturistice.	Gramat. lat. (ca Luni) Occup. (ca Luni) scripturistice.	Gramat. lat. Revis. ocup. Revis. ocup. Re- script. Re- lig. 1 1/2 óră.
I.	Gramat. lat. Matematică	Gram. lat. (ca în d. m.) Esor. de ser. si cet. Be- lig. 1 1/2 óră	Gramat. lat. (ca Luni în d. m)	—	Gramat. lat. (ca Gram. lat. (ca în d. m.) Relig. 1 1/2 óră.	Relig. 1 1/2 óră.	Matematică.	Gramat. lat. (ca în d. m.) Esor. de ser. si cet. Re- lig. 1 1/2 óră	Gram. lat. (ca Luni) Occup. (ca Luni) scripturistice.	Gramat. lat. Revis. ocup. Revis. ocup. Re- script. Re- lig. 1 1/2 óră.

Conferințe profesorali în acest period (1828—1837) nu s'au ținut în acea formă, ca în perioadele următoare. Fiă-care clasă și-avut profesorul său, carele singur a propus toate studiile din acea clasă conform planului de învățământ mai nainte indicat. Au lucrat după un șablon stabilit, astfel conferințele profesorali s'au redus la fixarea examenelor semestrali, la adjudecarea eventualelor transgresiuni de disciplină. Protocóle scrise nu se află până în anul 1836. În acest an daū de urma unei conferințe prof. ținută în 24 Oct., în care s'a cetit regulamentul din „Ratio Educationis“ referitoriū la instrucțiunea profesorilor; afară de acest object s'a staverit taxa de familiație, și anume pentru elevii clasei IV. și III. gramat. câte un floren v. vienesă, pentru clasa II. 50 cr. și pentru cei din cl. I. 45 cr.

Din 1837 aflu două protocóle de conferințe; în prima sedință s'a deliberat asupra unei transgresiuni disciplinare, în a doua s'a fixat terminul examenelor semestrali.

* * *

Rescripte și ordinațiuni emanate dela forurile mai înalte de instrucțiune și referitoare la învățământ și disciplină, mai însămnate sunt următoarele.

— Locotenența Ungară în 16 Iuniū 1829. emanază ordinațiune spre potențarea instrucțiunii în doctrina religiunei, dând speciale instrucțiuni cu privire la modalitățile coregerii calculilor nesuficienți din religiune său din portarea morală.

— Locot. Ung. 29 Martiū 1831. dă instrucțiune relativ la procedura față de acei știpendiați, cari au căduț în secundă ori terție.

— Locot. Ung. 17. Maiū 1831 Nro 13905. notifică, că Maiestatea Sa Domnitoriul a ordonat, ca feriele de tómna, cari până aci s'au ținut în Septemvrie și Octomvrie, de acum înainte să se țină în August și Septemvrie.

— Locot. Ung. 5. Oct. 1831. ordonază, ca anul școl. 1831/32 care din pricina holerei celei marī nu s'a potut începe la timpul său, să se începă negreșit în 1. Noemvrie.

— Direcțiunea superiōră de învățămēt 1. Febr. 1832. cu privire la cercetarea cultului divin și al instrucțiunei din religiune a tinerimei catolice de ritul latin, seū de altă confesiune dă următoarele inviațiuni:

1. Tinerii rom. catolici în tōtă ȃiua sē se trimită la biserica lor pentru ascultarea liturגיעi.

2. Tinerii rom. cat. seū de altă confesiune în ȃi de duminecă și sērbătōre sē se constringă a cerceta bisericile lor și a primi instrucțiune în credința lor.

3. Direcțiunea la începutul anului școl. va transpune consēmnaarea tinerilor rom. cat., gr. orient., ev. reformați și izraeliți respectivilor păstori sufletești, cari apoi se vor îngriji, ca tinerii sē cerceteze biserica, sē primescă instrucțiune religiōsă, și vor transpune direcțiunei clasificățiune, fără care direcțiunea nu e îndreptățită a emite testimoniile școlastice.

— Locot. Ung. 9 Oct. 1832 Nro 26124. provōcă direcțiunea gimn., ca înainte de primirea tinerilor în gimnasiū sē le cēră atestat de vaccinare.

— Direcțiunea Sup. distr. de învăț. 18 Ianuar 1833. cu privire la informațiunile și relațiunile directorali semestrali și anuali pentru uniformitate pofteste următoarele:

a) informațiuni separate din doctrina religiunei în 2 exemplare,

b) informațiuni generali 2 ex.

c) tesuri separat numai din religiune 2 ex.

d) tesuri generali din tōte celelalte ștudii 2 ex.

e) inform. despre știpendiați 2 ex., unul la Locotenență în decurs de opt ȃile după terminarea semestruului, altul direcțiunii sup.

f) inform. despre corepetițiuni 2 ex.

g) inform. despre profesori 3 ex.

h) inform. despre director 1 ex.

i) atestatele din religiune a acatolicilor adnectate lângă inform. generale 1 ex.

k) extrasul protocolului de coreșpondință a directorului 1 ex.

La aceste se mai adaug la finea flă-căruia an școl.:

α) tabela combinătoare despre acrescența seü decrescența numerică a elevilor din fiă-care clasă combinate față de semestrele anului școl. premergătoriu 1 ex.

β) inventar despre mobiliariul institutului.

În sfârșit protocoalele tuturor conferințelor profesorali sunt a se susțerne Direcțiunei sup. spre revidiare.

Se ordonéză, ca acest intimat se se păstreze în arhivul gimn., ca schimbându-se directorii locali se-1 aibă la îndemână și se nu tot céră inviațiuni cu privire la agendele lor, ba li se impune chiar și formatul hârtiei.

— Direcțiunea sup. 27 Febr. 1833. notifică rescrip-tul Maiestății Sale referitoriü la procedura față de constatarea identității elevilor eschiși din institut.

— Direcț. sup. 26 Sept. 1833. Pe basa ordinațiunei Locot. dto 3. Sept. 1833. Nro 23425 intiméză, ca la examenele semestrali, cari aü se se țină succesive după clase, totdeuna se asiste directorul (seü fiind împedecat prin morb substitutul seü) ca president. Profesorul de clasă nu va face tесе separate, ci o consemnare generală din fiă-care ștudiü. Calculul definitiv se va stabili numai cu intervenirea presidentului. Asta pentru evitarea suposițiunei, că döră profesorul a favorisat cu întrebările, seü că a fost preocupat, ori unilateral la staverirea clasifi-cațiunei.

— Direcț. sup. 14 Febr. 1834. intiméză mandatul Maiestății Sale, prin care se ordonéză, ca elevii trecuți peste etatea legitimă școlastică, dacă aü comis, ori s'aü făcut complici în ceva criminalitate se nu se elimineze din institut, până ce nu ar fi transferați la judecătoria civilă pentru croirea pedepsei conform legilor patriei.

— Locot. Ung. 13. Maiü 1834. Nro 12985. ordonéză, ca acei ștudenți, cari înainte de examenele semestrali se subtrag dela ștudii fără causă justă — se nu fie admiși nici la examenele semestrali.

— Direcț. sup. 18. Sept. 1834 oprește pe director a a primi în clasa I. gramaticală pe băiați, cari n'aü frecuentat clasa II. normală, seü venind din școle de pe sate n'ar fi fost supuși la examen de susceptiune.

— Direcț. sup. 31. Oct. 1834. reflectează direcțiunea, ca la nici un cas se nu țină examenele semestrali mai nainte decât cum e prescris în regulament. Terminul examenelor e cam pe la 8 Martiu și 8 August.

— Direcț. sup. 16. Martiu 1835. oprește pe profesori a ținé în locuința lor corepetițiune privată cu elevii institutului.

— Direcț. sup. 25. Iuniu 1835. pe basa repetitelor rescripte guverniali ordonéză, ca propunerea religiunei catolice se fiă cât mai extensivă; poște ca respectivii catecheți să fie denumiți prin Ordinariate. Aceste aũ drept a trimite din când în când, fără nici o însinuare bărbați de încredere fie din cler fie din mir, cari să controleze progresul în doctrina religiunei, séu dacă ar subversa necesitatea, să dee inviațiuni respectivilor catecheți séu învățători.

— Direcț. sup. 26. Noemvrie 1835 pe basa ordinațiunei guverniale dto 20. Oct. 1835 Nro 31947. oprește folosirea cărților neaprobrate, séu cari nu s'ar fi tipărit în tipografia universității din Pesta, singură îndreptățită a împriima manuale școlastice aprobate.

— Direcț. sup. 19. Sept. 1836 Nro 348. notifică, că studenții obligați la miliție sunt scutiți de servițiũ, până repórtă calculi eminenti din ștudiile obligate.

— Direcț. sup. 10 Oct. 1836. Nro 377. interdice orice asociări d'ale tinerimii școl., séu declamarea poesiilor cu conținut politic.

Aș comite o gresélă neexcusabilă, dacă nu aș reflecta și în acest loc la viul interes, cu care s'a purtat Marele Fundatoriũ față de institutul séu fraged. Încă dela deschiderea institutului a provédut mai pe toți elevii fără deosebire de religiune cu pâne, recuisite școlari precum: cărți, creion, hârtie, cerneală. — Convingându-se din raportul directorului, că pe anul școl. 1835/36 nu s'aũ înscrisũ în gimnasiũ decât numai 85 de elevi scie în 15. Oct. 1835 cu mâna sa proprie directorului, ca profesorii și oficialii dominali să iésă în cutare-va duminică, ori sêr-

bătore prin comunele învecinate, să îndemne pe locuitori ași trimite baiații la școlă. De altmintrea ridica leafa profesorilor cu 50 fl. conv., prevede 35 baiați cu pâne și resignază 18 orgii de lemne focali pentru încălzirea saleur de învățământ. Aceste câte-va orduri ne ilustrază adevărata iconă a sufletului nemuritoriului Vulcan. Cu câtă duioșie ar atrage pe fiii nației sale la cultură, la câte jertfe e gata numai să vedă neamul său luminat! Aflu de bine a reproduce întrăga epistolă.

Dilecte !

„Cum scribat, *Belenyesini non plures Adolescentes Latinas Scholas frequentaturos, quam 85. mihi videtur bonum fore, si Professores cum Officialibus exirent ad singulam Domini Possessionem, et quidem aliquo die Festo, et in Ecclesiis Possessionum Incolas alloquerentur sermone non longo, sed bene elaborato, ut mittant Proles suas Belenyesinum ad scholas, tunc fortassis plures adolescentes venirent ad Scholas. Alioquin Professoribus salaria augebo, unicuique cum 50 florenis conventionalibus. Studiosis quidem, etiam hoc anno pluribus Panem non curabo dari, quam 35. Ligna autem focalia pro singula schola resolvi tres orgias adeoque resolvi in summa 18 orgias. In reliquo constanter maneo Dilectionis Vestrae*

benevolus

„*Magno-Varadini 15. Oct. 1835. Samuel m. p. Eppus.*

Gimnasiul nostru a funcționat deci în răstimp de 9 ani ca gimnasiu mic, luptându-se cu greutățile începutului, suferind multe și invincibile neajunsuri spirituali și materiali.

Episcopul Vulcan însă, ca un distins cunoscătoriu al raporturilor țării sale, ca bărbat expert în ale didacticei bine a știut, că opera sa ar fi efemeră, n'ar produce fructele dorite, dacă ar lăsa-o în ștadiul de până aci. Dela început n'a putut contempla întemeierea numai a unui gimnasiu mic. Un gimnasiu cu 4 clase pe acele

timpuri, precum și până în ziua de astăzi n'a putut responde așteptărilor juste. În clasele inferioare se propun numai elemente și erau și elemente; adică se clădește edificiul numai pe jumătate. Tinerul elev, care susținut din traista părinților săi a terminat patru clase aici, neavând mijloace de susținere a trebuit să părăsască școala, a mers deci la cornele plugului, unde, neavând coatingere cu elemente mai culte a căzut era și mare parte în obscurantism, precum experimentăm chiar și în timpurile mai recente. Edificiul fără coperiș, cade jertfă viscozelor și timpului distrugătorii.....

Bine le-a știut aceste Eppul Vulcan, și dacă în 1828 nu a întemeiat gimnasiu cu 6 clase, vina cade numai în neajunsurile materiali.

Învingând și acest obstacul vine marele Mecenat și prin noúele sale litere fundaționali de datul 5. Febr. 1835. transformează gimnasiul mic în gimnasiu mare cu 6 clase, adaugând adică două clase humanioare. Prin această a facilitat învățământul. Tinerii absolvenți au putut merge la ori-care facultate filosofică și de acolo la studiile mai înalte academice, ca să pótă ajunge în clasa inteligentă, de care românii de pe atunci au avut atât de mare lipsă!

Cumcă Eppul Vulcan a avut dela început intențiune a intemeia gimnasiu mare se vede apriat din recursul, cu care și-a prezentat Consiliului Locotenențial literile fundaționali dto 14 Febr. 1835. spre exoperarea ratificării regești, care se începe:

„*Quod in effectum deducere posse Deum orabam, et pro-
vectae utut sim aetatis, adhuc supervivere optabam, meque
in votis, ac propositis habere etiam eotum, dum . . . in op-
pide Belényes Gymnasium minus, Normales quippe et 4 Gram-
maticales scholas erexeram, fundaveram*“ etc. Se terminază
cu „*Si istud meum conamen et sacrificium, illum effec-
tum sortiturum est: ut per id Deo quidem Populus perfec-
tior, Regi autem meo fideiiores subditi, atque Patriae meae
utiliores vires parentur, id quidem instar perfectae meae in-
tentionis ac maximae retributionis reputabo.*“

Tot în acest recurs se amintește, că deja în anul școlastic 1834/35 s'a deschis clasa V. și se propune retorica și în cas, dacă înalta ratificare ar sosi de curând, atunci în anul următoriu ar pute institui profesor apt și pentru clasa VI.

Écă nóuele litere fundaționali :

Grăbește Dómnne intru ajutoriul meu și dă binecuvântare acestei opere a mele! După-ce — câstigând spre acesta invoirea **Maiestății Sale Sacratissime**, în înțelesul rezoluțiunilor regești, intimăte pe calea Excelsului Consiliu Reg. Locotenențial Ungar sub 1. Maiu 1827. Nr. 10,929 și 5 Féurariu 1828 Nr. 3241 — intru emolumental public, érá cu deosebire intru folosul și cultura națiunei Valachice cu totul lipsite de cultură, am întemeiat în opidul Beiuș încorporat Comitatalui Bihării, și residențional al Dominiului meu Eppesc un Pedagogiu séu Gimnasiu inferior, va sé dică patru clase gramaticali și Normă cu dóuë clase sistematice, ridicându-se șcôla mixtă Trivială existentă de mai nainte în Capitală, — oferind spre subsistența acestui Institut literar o sumă de treiđeci și cinci mii fini m. conv., casă școlară și alte edificii de cuartire pentru profesori : literele fundaționali edate încă în 6. Oct. 1828. le-am subșternut pentru înaltă ratificare, cea-ce a și urmat în virtutea grațiosei rezoluțiuni, comunicată prin Excels. Cons. R. Locot. Ung. sub 8 Iuni 1829. Nr. 16,311. — În preatinsele litere fundaționali m'am declarat intențiunea de a ridica cu timpul, favorisându-mi împrejurările, gimnasiu întreg, care intențiune. ajutându-mi Dđeu și binecuvântând nisuința mea, mă silesc a o duce în deplinire parte pentru acea, căci véd, cumcă dela timpul, când Institutul și începú activitatea tinerimea s'a îndesuit intru atăta, încat deja tóte clasele aú trebuit sé se provédă cu profesori, érá de altă parte, ca nu cumva intru alt mod tinerimea lipsită din aceste regiuni, care din lipsa subsistenței nu póte merge la Institute mai îndepărtate, absolvând șcôlele gramaticali sé fiă constrinsă a-și întrepruce cursul študiilor; după-ce fondul necesar pentru realizarea acestei intențiuni l'am coadunat și l'am aședat în locuri sigure, în virtutea celor de față ridic și întemeiez aieve în supranumitul opid Beiuș, gimnasiu întreg, séu dóuë clase humanióre și patru gramaticali, asemene normă cu dóuë clase sistematice, după-ce deja mai nainte șcôla trivială preexistentă s'a ridicat în Capitală și intențiunea mea față de viitórea și vecfnica stabilitate a acestui Institut literar o declar în următórele :

1. Las și leg pentru scólă pe vecie edificiul aședat în însuși opid față-'n față cu reședința dominală și Biserica gr. cat. ridicat prin mine din fundament cu cheltueli proprii, și în anii mai de aprópe decurși augmentat așa, cât afară de auditórele recerute ale

celor șapte clase singuratece, tinde locuință comodă pentru Director și șesă profesori, cari toți se presupun a fi celibi, ca însă toți profesorii să aibă cuartire, ofer și leg de cuarteriți profesoral pe vecie casa, ce atinge edificiul școlar, cumpărată cu bani proprii dela succesorii lui Joan Boros. Învățătorii școlii triviale, ridicată deja în prima normală capitală, va locui în cuarteriul său de mai nainte; ăra celea două edificii, cari în înțelesul literilor fundaționali de mai nainte le destinaseam pentru cuarterii profesoralii, vor rămâne sub libera mea dispozițiune.

2. Fiă-care clasă atât humaniōră, cât și grāmaticală și normală o va conduce un profesor așa, ca materiile prescise prin întreg Inclitul Regat Ungar să le propună cu cea mai mare desțeritate. Voiesc pe lângă aceste ca profesorii școlilor humaniōre să fie stabili, ăra cei din gramaticale să înainteze gradat dela prima până la a patra gramaticală. Afară de acea, de őră-ce Institutul acesta este întemeiat cu deosebire pentru națiunea Valachică, dorul meu se extinde și într'acolo, ca să se reflecteze în șpecial la ortografia redusă cu literele latine străbune, asemenea la gramatica și literatura Valachică, spre a căreia învățare se par a fi mai acomodate cele două clase humaniōre, și ca să nu se răpescă ceva timp destinat pentru altele ștudii sistematice, să se propună în fiă-care săptămână într'o őră a cutarei-va zile feriale prin unul său altul dintre profesorii claselor humaniōre în formă de ștudiū extraordinar.

3. În dotațiunea acestui Institut literar afară de suma celor trei dēci și cinci mii flni m. conv. oferite pentru gimnasiul inferior, mai ofer încă patru-dēci mii de flni m. conv. cu totul la olaltă leg irevocabil un capital de 75.000 mii flni m. conv. care elocat cu interusuriū de 6% în locuri sigure aduce 4500 flni; suma acestui interusuriū stătōresc a-o împărți și eroga în modul următorii, ca din acēsta :

a) Directorului local, care în virtutea normativelor grațiōse este a se alege din gremiul profesoral, și care totodată va fi profesor suplent să-i obvină pe an: 500 flni. m. conv.

b) Profesorii școlilor humaniōre dintre cari unul va fi exortatoriul acestor clase, ăra celalalt profesorul estraordinar al literaturii Valachice vor primi câte unul 400 fl., în suma: 800 " " "

c) Profesorilor singurateci de clasele gramaticali, dintre cari fiă-care va fi catechetul clasei sale să se solvēcă pe an câte 350 fl. m. conv. la olaltă: 1400 " " "

d) Învățătorii școlii normale a două să capete pe an 300 flni. ăra învățătorii școlii normale prime să se lase pe lângă provisiunea învățătoriiului trivial: 300 " " "

e) Pentru încăldirea școlilor computând câte trei orgii de lemne, și orgia cu 3 flni obvin pe an: 63 " " "

f) Curatorul, care va avé cuarteritü in flni. m. conv.
insu-și edificiü sê primescä pe an 50 „ „ „

g) Pentru conservarea atât a edificiului școlar cât și a casei cumpärate de cuarteritü pentru un profesor, asemenea spre procurarea mobiliarului școlastic, rezolvéz a se eroga pe an 240 „ „ „

Din care sumä, dacä nu s'ar eroga tötä in fiä-care an, pentru imboldirea tinerimei se vor poté cumpëra premii, ce se vor împărți acelor, cari se disting in ștudii și a se suporta spesele de tipärire a clasificäțiunii cu finea anului.

In sumä: 3353 fl. m. conv.

h) Suma rëmasä dela aceste erogațiuni, care se urcă la 1147 fl. m. conv. o destinez pentru cöcere de päne pe sama tinerimei Valachice și de altmintrea lipsite a acestor regiuni, care sê-i se distribue in fiä-care și. — Tinerimea care frecuentözä Institutul acesta și are cel puțin prima clasä din ștudii și moralitate așa voesc a o face pärtasä de acest beneficiü, ca tinerimea gr. cat. sê fiä luatä cu preferință in considerațiune. Cu töte acestea, dacä cutare-va dintre succesorii mei, sêu ori-care alt binefäcëtoritü ar doi sê augmenteze acësta fundațiune sê-i stee in libertate a adauge acësta sumä aplacidatä pentru päne sumei, ce o va resolvii, și o va folosi spre ridicarea unui Seminar lângä Institutul acesta pentru tine-retul Valachic.

4. Ca sê-se ingrigescä cât mai bine de securitatea acestei fundațiuni și de intențiunea mea, in sensul preatinselor resoluțiuni, manipulațiunea aceleia împreunä cu sarcina dreptului de proprietate va cädë asupra Eppilor Diecesei gr. cat. de Oradea-Mare, érä, devenind scaunul Eppesc vacant, asupra Capitulului acestei Diecese ; și despre statul activ și pasiv al aceleia vor presta rațiuni in fiä-care an Excelsului Cons. R. Locot. Ung.

5. In virtutea acelora-și inalte Resoluțiuni regești toți profesorii, luänd afarä pe cel de I. normä, se vor alege liber din Clerul Diecesei gr. cat. de Oradea-Mare prin Episcopi, érä fiind scaunul Eppesc vacant prin Capitulul aceleia-și Diecese și vor fi a se propune pentru confirmare Direcțiunei literare concernente, inaintea căreia vor avé sê depunä examen aprobätoritü. — Érä Direcțiunea, care va sê-i intärescä, numai de acea va avé sê ingrigescä ca sê nu se aplice invëtători mai puțin apti, nu va poté insê incurge in alege-re in mod arbitrar, și a respinge dela dorita confirmațiune pe cei propuși, dacä sunt in zësträți cu calitäțile recerute și cu între-gitatea moravurilor, sêu ce e mai mult a pune pe cutare-va individ de invëtätoritü peste voia Eppilor sêu a Capitulului, ințelegëndu-se de sine, că dela inalta dispozițiune relativ la amovarea magistrilor și timpul probării lor, — care de altmintrea prin sistemä și grațiösele ordinațiuni normative este uniform estinsä la

tóte Institutele literare din Regatul Ungariei și părțile adnexe, sub cuvântul presentațiunei, nu sunt a se subtrage nici magistrii și profesorii acestui Institut.

6. Fundațiunea acésta, care, după-ce nu-o împedecă administrațiunea privată a Fondului, vine a se înșira între Institutele literare publice, va fi supusă inspecțiunei publice; prin urmare precum în tóte părțile administrațiunei literare va depinde strins, singur și imediat dela Direcțiunea superióră a școlélor și studiilor de prin Districtul literar de Oradea-Mare, așa și informațiunile semestrali atât despre progresul tinerimii școlastice cât și despre înși-și profesorii vor fi a se substerne pe calea respectivei Direcțiuni literare Excelsului Cons. R. Locot. Ung.

7. Deși Institutul acesta este întemeiat cu preferință pentru Valachi, cu tóte aceste nu se va opri dela acela nici un tînér fiă de ori-ce religiune seú națiune, numai se fiă calificat a intra după lege: însé din acel motiv, că tinerimea valachică va intrece în număr pe cealaltă, — în Institutul acesta afară de feriele sistematice ocurente în fiă-care sêptêmênă, zilele acele, cari pentru gr. cat. sunt decretate de sêrbători, se vor observa de feriale, lăsându-se libertate tinerilor rom. cat., cari frecuentéză aceste școli că nu numai în zile de Domineci și alte festive, ci și în alte ori-ce fel de zile scolast. se mêrgă pentru ascultarea S. Mise în propria Biserică rom. cat., afară de aceea, ca în anumite timpuri de peste semestru pentru primirea instrucțiunii în ritul Bisericeii rom. cat. se mêrgă la parochul local rom. cat., numai cât parochului local rom. cat., se se dispună cele de lipsă, ca și el atunci se celebreze Misa, când cealaltă tinerime școl. este de față la oficiile divine în Biserica gr. cat., astfel de libertate la tinerimea de ritul greconeunit, pentru uniformitatea ritului și a s. Liturgii se estinde numai față de S. Synaxe.

8. Dacă Institutul acesta ar inceta ôre-când, capitalul fundat, împreună cu censul edificiilor legate, decumva aș fi în viață și nu aș dispune altmintrea, în jumătate parte se se prefacă în știpendii pentru tinerii Valachi, ștudioși, și cu preferință gr. cat., pe cari Eppii gr. cat. de Oradea-Mare, seú fiind scaunul vacant, Capitulum acelei Diecese i-vor judeca demni de acest beneficiu, împărțindu-se fiă-căruia individ pe an câte 50 flni m. conv.; érá în jumătate parte se se întrebuinteze spre dotațiunea Seminariului cel mic gr. cat. de Oradea-Mare. Spre a căroră credință și mai mare întărire daū și subștern pentru înaltă ratificare aceste litere fundaționali subscrise cu mână mea proprie și întărite cu sigilul meū Episcopesc. Dat în Oradea-Mare, ziua 5. a luni Febuariu, anul Domnului 1835. (Veđi textul latin Supl. I. C.)

Din aceste litere fundaționali apare evident: a) că acest gimnasiū este întemeiat cu preferință pentru națiunea română, îngrigindu-se de propunerea limbei materne

(p. 2.); b) că din interusuriul capitalului de 75 mii fl. m. c. 1147 florini s'aũ destinat în tot anul pentru beneficiũ de pâne, rezervându-se acel drept succesorilor, ca sã converteze acesti bani spre susținerea unui alumneũ, ce eventual s'ar clãdi pe lângã gimnasiũ (p. 3. lit. h); c) că numai membrii clerului diecesan pot fi profesori publici ordinari (p. 5.); d) că institutul este supus nemijlocitei superinspecțiunii a guvernului (p. 6.); în fine e) dacã acest institut ar înceta din ori-și-ce motiv, fondul gimnasiului în jumătate se va folosi pentru creare de știpendii pentru tinerii gr. catolici, ér cealaltã jumătate se va adnecta fondului seminariului domestic gr. cat. de Oradea-Mare!

Literele fundaționali aũ primit întãrirea, ratificarea prea înaltã, precum vestește acẽsta Direcțiunea superiõrã distr. de învățãmânt prin intimatul sãu din 16. Febr. 1837. emanat pe basa grațiosului rescris al Locotenentei Ungare de datul 13 Decemvrie 1836. Nro 36240. (Veđi supl. D.)

Periõdul al II. 1837—1852.

Astfel gimnasiul de Beiuș a întrat în al II-lea period al existenței sale, funcționând ca gimnasiũ mare dela 1837—1852.

Planul de învățãmânt pentru clasele normali și gramaticali a fost tot acela, care l'am indicat pe pagina 16.

În clasele humaniõre s'a întrodus urmãtoriu plan, corespunđetoriũ sistemului vigent:

1. În *clasa I. humaniõrã (V.)*: a) Doctrina religiunei resumatã mai pe larg dela început. b) Matematica reasumatã dela început estinđându-se și asupra regulelor de asociare. c) Elementele logicei, ca întroducere la ștudiul retoricei. d) Prosodia, Retorica îmbrãțișând artele oraticã. e) Unele părți din crestomatie, cu pasage potrivite pentru formarea stilului oratoric. f) Archeologia grecescã

întrețesută cu mitologia grecilor. g) Istoria naturală, și anume zoologia cu antropologia. h) Mai pe larg istoria patriei, dela descălecarea maghiarilor până la Ferdinand I. i) După recapitularea scurtă a materiei geografice propuse în clasele gramaticali, lângă geogr. matem. s'a pertractat geografia universală și șpecială a Europei și Asiei.

2. În clasa II. humaniöră (VI): a) Din religiune etica. b) Din matematică: aplicarea regulilor propuse până aci, din respect economic. c) Poetica împreună cu exerciții de stil prosaic. d) Din crestomatia latină partea, care cuprinde exemple menite a forma stilul poetic. e) Archeologia și mitologia romană. f) Din istoria naturală: Botanica și mineralogia. g) Istoria patriei mai pe larg începând dela Ferdinand I., în urmă h) Geografia Africei și Americiei.

Și în aceste două clase s'aŭ dat ocupațiunii scripturistice școl. în fiă-care săptămână și lună, ba aflăm urmă și de ocupațiuni domestice.

Obiectul ocupațiunilor în cl. V. aŭ fost extemporisări de stilul oratoric ér în cl. VI extemporisări de stilul poetic și prosaic.

Lucru firesc, că limba maghiară s'a propus și în aceste clase ca študiü obligat.

Referitoriü la propunerea *limbei române* atât în clasele gramaticali, cât și în cele humaniöre, conform literilor fundaționali corpul prof. în consesul ținut în 12 Oct. 1840. a decis, *ca atât elevii claselor humaniöre, cât și cei din cl. IV. gramat. în totă Marția în una oră dela 1/2 11 a. m. să primescă instrucțiune în limba română dela profesorul clasei I human., dacă în acea di după mēdădi nu s'ar ținē prelecțiuni ordinare din alte študii, din contră Joia d. m. dela 2 ore.*

Ordul órelor a fost :

Clasa	Luni		Marți		Miercuri		Vineri		Sambătă	
	înainte de međa-ți	după međa-ți	înainte de međa-ți	după međa-ți	înainte de međa-ți	după međa-ți	înainte de međa-ți	după međa-ți	înainte de međa-ți	după međa-ți
V.	Regule retorice, logica, arheologia grecăscă. Matematică.		Retorica (ca Luni.) Na-turala Limba română.		Retorica (ca Luni.) Is-toria patriei.		Retorica (ca Luni.) Matematica.		Retorica (ca Luni.) Is-toria patriei.	
VI.	Poetica și retorica arheologia română. Matematică.		Poetica (ca Luni.) Na-turala. Limba română.		Poetica (ca Luni.) Is-toria patriei.		Poetica (ca Luni.) Matematica.		Poetica (ca Luni.) Is-toria patriei.	
	Retorica (ca in. d. m.) Geografia. Religia 1/2 órá.		Retorica (ca in. d. m.) Geografia. Religia 1/2 órá.		Retorica (ca in. d. m.) Ocupațiune script. Religia 1/2 órá.		Retorica (ca in. d. m.) Geografia. Religia 1/2 órá.		Retorica (ca in. d. m.) Revisia ocupațiunilor script. Religia 1/2 órá.	

Clasa I humanióră (V.) s'a deschis în anul școl. 1837/38; ér clasa a II hum. (VI) s'a deschis numai în anul scol. 1840/41; deși Episcopul diecesan prin rescriptul din 3 Septemvre 1838. și-a dat învoirea la deschiderea clasei VI. Causa împedecării o aflu în lipsa puterii didactice.

Së privim acum vieța internă a gimnasiului în al doilea period (1837—1852).

În anul 1838 s'aũ ținut 4 conferințe prof., două pentru fixarea examenelor semestrali; una pentru cetirea legilor școl.; ér una pentru staverirea taxei de familiație.

— Ordinațiuni mai însēmuate dela forurile mai înalte de instrucțiune referitoare la demersul didactic în acest an nu s'aũ emis.

În anul 1839. daũ de urma unui protocol consesual, în care se fixéză terminul examenelor semestrului al II.

— Ordinațiuni dela forurile mai înalte nu s'aũ emis.

În anul 1840. s'aũ ținut 12 conferințe prof., dintre aceste mai însemnate a fost conferința din 10 Oct., în care corpul prof. iea la cunoștință dispozițiunea Capituluului gr. cat. Orădan, în virtutea căreia s'a ordonat deschiderea clasei II. humaniõre, — tot în acẽsta ședința se recomẽdã tinerii spre a fi împãrtãșiți din beneficiul de pâne; în conferința din 12 Oct. s'aũ adus deliberațiuni în privința introducerii eshortațiunilor și a *prelecțiunilor din limba romãndã* (despre ce am fãcut amintire mai sus).

Este fõrte momentos consesul ținut în 21 Decemvrie, în care corpul prof. pentru perenarea memoriei fericitului Episcop Fundatoriũ decedat în 25 Dec. 1839 decide, ca chipul lui vãpsit în oleũ, donat gimnasiului prin nepotul defunctului: Samuil Gãlbory director dominal sã se afișeze în cea mai mare salã de propunere, în care se adunã junimea ștudiõsã la eshortațiuni, ca astfel acest chip sã fiã înaintea ochilor elevilor. afarã de acea în fiãcare an în 25 Dec., aniversariul morții sã se celebreze pãrãstas solemn în biserica gr. cat. din loc, pentru refrigeriul sufletului în Domnul adormitului Episcop, la care va lua parte întreg corpul prof. și tõtã junimea ștudiõsã. (Textul original v. supl. E.)

Ven. Consistoriũ gr. cat. Oradan dto 12 Februar 1840 denumeste pre protopopul local Gavriil Farkas de Comisar Consistorial la esamenele din religiune.

În anul 1841 s'aũ ținut 19 conferințe prof. Mai momentos a fost consesul ținut în 9 Aprile 1841., în care s'a cetit ordinațiunea direcțiunei sup. emanatã pe basa rescrisului Locot. Ung. dto 23 Febr. 1841. Nro 5017. prin care se cere opiniunea corpului prof. referitõre *la introducerea limbei maghiare în gimnasiul de Beiuș, ca limbã vehicularã începẽnd dela an. școl. 1841/2.* Corpul prof. a proiectat, *ca istoria și geografia în tõte clasele sã se propunã numai în limba maghiarã, er celelalte ștudii în limba latinã.* — În consesul din 13 Iuliũ s'a decis, ca clasificãțiunea din capẽtul anului școl. 1840/41 sã se tipãriscã în 200 de exemplare.

— **Ordinațiune mai însemnată:** Direcțiunea sup. pe basa rescrisului Locot. Ung. dto 6 Sept. Nro 17719 provocă direcțiunea gimnasială, ca în cl. VI. afară de poetică, care e studiul propriu al acestei clase să se repețască și capitolele mai marcante din retorică; mai departe poștește, ca în cl. IV. să se repețască elementele sintaxei latine, precum în cl. III. elementele gramaticii, tot așa și repețirea matematicii în cl. III. și IV.

În anul 1842 s'aū ținut 12 conferințe prof. Dintre aceste mai importantă a fost cea din 21 Ianuar, în care s'a luat la cunoștință rescrisul Locot. Ung. dto 6 Dec. 1841. Nro 41452 prin care corporațiunile profesori în considerarea acelei circumstanțe, că limba magh. se va introduce ca limbă de propunere în toate institutele din țeră — sunt poftite a scrie opuri didactice în limba magh. din toate studiile. — În conferința din 21 Martiū s'a luat la cunoștință și spre acomodare ordinațiunea Locot. Ung. dto 4 Ian. Nro 131 referitoare la înscrierile și începerea anului școl. în toate institutele medii din patrie. Astfel înscrierile sunt a se efeptui în 1. 2. 3. Oct., ér în 4. trebuie să se începă prelecțiunile fără nici o amênare; în 8. Oct. trebuie prezentat Direcțiunei super. Catalogul tinerimei știudiose până în 15. direcțiunea gimnasială pôte primi pe aceia, cari aū întârđiat din cause momentóse, dela acest termin încolo primirea se ține de dreptul direcțiunei supr.; — examenele corectóre se pot ținé numai până în 8. Oct.

— **Ordinațiune mai însemnată:** În urmarea ordinațiunei Locot. Ung. dto 23 Febr. 1842 Nro 7740 directorii tuturor gimnasiilor sunt provocați, să ospiteze cât mai des la prelecțiunile profesorilor, făcând prin asta de o parte experiențe didactice, de altă parte controléză modul de propunere, facultățile, aptitudinile, defectele profesorilor respectivi. Esperiențele făcute apoi să le noteze separat în informațiunile, ce le presentéză despre profesori.

În anul 1843 s'aū ținut 10 conferințe prof. Mai însemnată e conferința din 2 Ian., în care corpul prof.

decide a petiționa la Direcțiunea Sup. să se întrepună, ca mōra dela Hollod, dată de fericitul Epp Vulcan fondului beneficiului de pāne, și pānă ce s'ar compleni scaunul episcopesc vacant, să se dea în folosința gimnasiului.

— Ordinațiuni: Direcțiunea super. comunică rescrisul Locot. Ung. dto 6. Dec. 1842 Nro 43176 prin care se provōcă direcțiunile gimnasiali, ca să facă cât mai multe visitațiuni prin clase, să înduplece pe profesori a face examenele de aprobatură, sēu a se supune la doctorat, observând totodată, că de aci înainte numai aceia vor fi aplicați de profesori, cari vor poșede perfect limba maghiară.

Din incidentul unor frecări politice ivite în Croația, Palatinul Ungariei îndrepteză un mandat cu datul 15. Febr., prin care directorilor școlilor li-se împune să pădēscă asupra concordiei frāțești dintre tinerii ștudioși de diferite limbe și să nu le permită a face politică.

— Direcțiunea superiōră cu datul 21. Iuniū 1843 provōcă pe directorul gimnasial, ca din considerațiunea însușirii limbei maghiare, începēnd dela anul viitoriū școl. (1843/44) în cl. I gimn. tōte ștudiile să se propună exclusiv în limba maghiară. (Acest rescris s'a pertractat în consesul prof. ținut în 7. Iuliū 1843, dar conclus nu s'a adus.)

— Direcțiunea superiōră din incidentul unui cas disciplinar cu privire la modalitatea de votisare a profesorilor împune, ca profesorii să voteze totdeuna după etate așa, ca să începă profesorul cel mai tinēr și să termineze cel mai bētrân.

În anul 1844 s'aū ținut 9 sesiuni prof. Obiecte mai momentōse nu s'aū discutat. S'aū fixat examenele mens-truali și semestrali, s'aū proces în afaceri disciplinare.

— Ordinațiune mai însēmnată: Direcțiunea superiōră prin intimatul sēu din 17 August, publică rezoluțiunea înaltă regēscă emanată prin Locot. Ung. ddto 24. Iuliū 1844 Nro 27215 prin care se introduce limba maghiară ca limbă de propunere în tōte institutele din țară, afară de facultățile teologice. S'a întrodus deci la universitate,

la academiile juridice și 44 gimnasii. În 17 gimnasii s'a lăsat în us limba latină, precum a fost mai înainte. *Între aceste 17 gimnasii a fost și gimnasiul din Beiuș.*

În anul 1845 s'a ținut 8 conferințe prof. Obiecte mai marcante n'a ținut. S'a luat dispusețiuni pentru ținerea examenelor mensturali și semestrali, s'a recomandat tinerii pentru obținerea beneficiului de pâne.

Ordinațiuni: Direcțiunea Superiőră pe basa rescrișului Locot. Ung. dto 14 Ianuar Nro 2283 provocă pe directorul și corpul prof., ca dela primirea acestei ordinațiuni în toate corăspundințele, suplicele și raporturile, precum în protocoalele, rațiociniile și exhibitele lor oficiose se se folosescă exclusiv de limba măghiară.

— Direcțiunea Superiőră prin intimatul său din 18 Sept. notifică înalta rezoluțiune regescă comunicată prin rescrișul Locot. Ung. dto 3 Iuniu. Nro 19509 în virtutea căreia din incidentul, că în unele gimnasii luterane și reformate s'a descoperit societăți oprite, este provocată direcțiunea să desființeze ori ce societate ștudentescă, să păzescă, ca nici în viitoriū se nu se urzescă atari societăți, și să oprescă perorarea poesiilor său orațiunilor de conținut politic.

— Direcțiunea superiőră comunică noua organizare a școlelor normali publicată prin rescrișul Locot. Ung. dto 16 Iuliū Nro 25224. Conform acestei organizări școlele normali a ținut trei clase, și numai după terminarea acestor'a se pot suscepe elevii în clasa I. gramaticală. (Acest intimat s'a cetit și luat la cunoștință în consesul prof. ținut în 23 Noemvrie 1845).

În anul 1846 pe cât se pôte erua din protocoale s'a ținut 10 conferințe profesorală. Obiecte mai însămnate nu s'a ținut pertractat. S'a ținut proces în unele afaceri disciplinari, s'a ținut fixat terminii examenelor.

Ordinațiunile din acest an nu privesc mai aprópe demersul instrucțiunei, nici nu sunt cu înriurie asupra vieții interne a gimnasiului nostru.

Despre anii 1847, 1848, 1849, 1850 nu se află protocoale. Astfel n'am putut erua prin ce fase a trecut vieța internă a gimnasiului. E regretabil, că probabil din pri-

cina nesiguranței timpurilor grele chiar relativ la acești ani de mare importanță pentru istoria patriei noastre nu găsesc date referitoare la activitatea corpului profesoral.

Rescripte mai momentose: Episcopul diecesan Vasiliu Erdélyi în 3 Iuniu 1847. Nro 588 notifică corpului profesoral, că Maiestatea Sa *Ferdinand V.* binevoi preagrațios a întemeia în Seminariul domestic din Oradea Mare preparandie gr. cat. diecesană, asignând din fondul studiilor salar pentru profesori, și știpeidii de câte 40 florini m. c. pentru șesé elevi preparandiști.

— Direcțiunea Sup. prin rescrisul dto 31 Maiu 1847. Nro 207 ordonéză urmátorele modificățiuni în rapórtel finalii directorali:

1) Informațiune separată din religiune în 1 exempl., căroră trebue împreunate și temele din religiune scrise pe hârtie în mărimea hârtiei informațiunei.

2) Informațiuni generali în 2 ex.

3) Tesuri generali din tóte știudiile în 2 ex. în quart deosebite de informațiuni.

4) Informațiune despre director în 1 ex.

5) Informațiuni despre profesori în 2 ex.

Tóte celelalte rămân conform praxei de până aci.

— Direcț. Sup. în 10 Dec. 1847. Nro 653 notifică, că conform decretului Locotenenței dto 6 Nov. 1847. Nro 36100. acei tineri catolici, cari aũ frecuentat școli acatolice fără concesiune, numai sub acea condițiune își pot continua știudiile în institute catolice, dacă se vor supune examenului din știudiile sistemisate pentru cursul respectiv, cu deosebire din religiune, și vor reporta calculi buni.

— Episcopul gr. cat. de Oradea-Mare Vasiliu Erdélyi prin decretul dto 31 Iuliu 1848. Nro 573 invită Clerul diecesan la sinod în Oradea-Mare, pe 27 August. Invită și corpul profesoral cu acea inviațiune, ca să elaboreze un proiect cu privire la stabilizarea profesorilor, la înflorirea și ridicarea institutului, și acel plan să-l prezenteze în sinod.

— Direcțiunea Sup. în 6 Maiu 1848 Nro 142 comite direcțiunei, ca din considerațiunea timpurilor tur-

bulente să dimită acasă pe elevi, îndată-ce profesorii 'și vor termina obiectele de învățământ.

— Direcț. Sup. pe baza rescrisului Înalțului Ministeriu dto 24 April, 1848 Nro 8 comite direcțiunei, se sisteze pentru totdeuna clasificățiunea după număr a elevilor.

— Consistoriul gr. cat. Orădan la rugarea protopresbiterului gr. or. din Beiuș în 26 April 1849. Nro 196 dispune, ca elevii gr. or. de acum înainte în dumineci și sêrbători să se trimită la cultul divin în biserica lor, ér instrucțiunea din religiune s'o primescă dela preotul lor propriu.

— Tot acela-și consistoriü în 8 Sept. 1849. Nro 486. notifică, că în urmarea timpurilor turbulente debitorii fondurilor diecesane n'aü solvit interese, astfel nu pôte trimite bani pentru beneficiu de pâne.

— Tot acela-și pe baza conștițuțiunei imperiale emisă în 4 Martiü 1849. Nro 770 dispune, ca corpul profesoral să introducă limba română în gimnasiul de Beiuș ca limbă de propunere. Textul dispozițiunei este următoriu: „*Se lasa mai incolo, qua DD. Profesorii „Gymnasiali treind cu dreptulu nationalitatei si noae prin „Constitutia imperiala din 4 Martie 1849 data asecurat, si „prin intelesul alteloru renduele in privintia scholelor, si a „invatiaturei, si mai tardiu prin Comisariulu Supremu a „Teri publicate intaritu se se straduescu, quo fie quare stu- „diele suale pona aquuma in limba Magyara propuse si „pone atunce in limba nostra Romana se le intorqua, pone „que in aquesta privintia alte renduele prin locul mai inaltu „si pentru sistemele scholclor se vor da afora, — si de „aquumu in ante Limba comuna a invatiaturrei se fie Limba „nostra Romana, fora de a parasi de totului si quele alte „limbi. Mai virtos Limba nostra Romana cu a tanta mai „diligente se se invetie de aquumu in ante prin respectivul „professoru a limbei si literaturei Romanesci, cu quantu pe „viitoriu aquesta va fi limba Invatiaturei obiectelor scholastice.“*

— Consistoriul gr. cat. de Oradca-Mare din ședința ținută în 23 August 1850. ordonéză, ca profesorii din cl. V. și VI. se propună cu cea mai mare conșciențiositate religiunea și etica.

— Direct. Sup. în 24. April 1850 Nro 21. dispune, ca propunerea istoriei să se efeptuască așa, încât acea se servască nu numai spre a puté obținé o agerime de memorie, ci să potenteze și să ajutore facultatea de judecare a elevilor.

— Direct. Sup. în 27. Sept. 1850 Nro 6259. notifică direcțiunei, că gimnasiului de Beiuș, se dă dreptul de publicitate pe basa legilor vechi încă și pe anul școl. 1850/1; dar i-se impune, ca în decursul anului să se organizeze pe basa noului sistem de învățământ.

În virtutea rescriptului precedent gimnasiul nostru în anul școl. 1850/1 a funcționat pe basa sistemului vechi. Conferințe prof. s'aũ ținut 7. Mai momentose a fost cea din 25 Ianuar 1851., în care s'a luat la cunoștință rescriptul Superiorității școl. distr. dto 14 Ianuar 1851 Nro $\frac{9364}{812}$, prin care Rv. D. Dr. Iosif Papp-Szilágyi, Canonic gr. cat. de Oradea-Mare este denumit de Comisar Ces. reg. al școlélor gr. cat. diecesane și astfel și pentru gimnasiul nostru. — În conferința din 12. Febr. s'aũ denumit pentru prima dată șefii claselor pe basa §-lui 97. al noului sistem.

Șeful clasei VI.	fũ	Mateiũ	Kiss.
"	"	V.	" Teodor Kőváry.
"	"	IV.	" Dionisiu Păscuțiu.
"	"	III.	" Basiliu Papp-Szilágyi.
"	"	II.	" Ioan Moldovan.
"	"	I.	" Simeon Papp.

În conferința din 21. Febr. s'a luat la cunoștință rescriptul Ministeriului imp. de culte și instr. publ. dto 31. Dec. 1850. Nro $\frac{10514}{83}$, prin care pe basa §-lui 116. al noului regulament provocă pe director, ca la finea anului să publice clasificățiunea elevilor în program tipărit, care trebuie să conțină și ceva disertațiune.

Noul sistem de învățământ al conțelului Thun.

Sistemul de învățământ vigent până în anul școl. 1851/52 nu numai că s'a modificat, dar privind multele schimbări, putem dice, că s'a reorganizat din nou. Li-niamentele principali ale acestei organizări se cuprind în voluminosul op al Ministeriului ces. reg. de culte și instr. publ. cdat în anul 1849 sub titlul: „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich.“

Acest op organizatoric cu privire la gimnasia afară de notițele preliminare se imparte în cinci capitole și un suplement.

În introducere sunt înșirate cauzele fundamentali ale inactivării noului sistem de învățământ, părțile constitutive a întregului sistem în nex cu argumentațiunile trebuincioșe.

În capitolul prim se cuprind determinațiunile referitoare la scopul, întemeierea și împărțirea gimnasiului. Pe basa acestora :

a) scopul învățământului gimnasial este însușirea culturii și perfecționării în acel grad, care intrunind cunoștințele limbistice cu cunoștințele științelor reali, să asigure pregătire potrivită spre continuarea științelor de specialitate. — b) S'a enunțat, că pe lângă împlinirea condițiunilor necesare cu prealabila concesiune a Ministeriului ori-ce persoană seü corporațiune bisericească ori laică pôte întemeia gimnasia; ministeriul însă are drept a-le sista pentru defecte, cari, dacă s'aü delaturat, le pôte deschide din nou. — c) Cursul bienic de filosofie, care până aci s'a considerat de știință academică, se dismembrăză dela academii și se alăturăză gimnasiilor, prin urmare aceste vor avé curs de opt ani în loc de șesé. — d) Gimnasiul complet de opt clase s'a divizat în gimnasiu inferior și superior, așa ca cel inferior se servescă de pregătitoriü pentru cel superior, pentru-că s'a ordinar, ca științele propusé mai pe scurt în gimnasiul inferior, se se predee în mod mai extensiv adecă în mod științific în gimn. superior. De aci apare evident, că gimnasiul inferior, în care — cu puțină esceptiune se pertractéză obiectele din gimnasiul superior, forméză deja în sine un întreg, care pôte satisface pretențiunilor de perfecționare luată în grad mai inferior. — e) Gimnasia inferiöre se pot întemeia și separat, fără clase superiöre. — f) Se face deosebire între gimnasiale publice și private. Acele sunt îndreptățite a emite testimonii cu valöre de stat, aceste ba. Prin urmare elevii gimnasiilor private, ca se pótă obținé testimonii valabile sunt îndatorăți a face examen la cutare-va gimnasiu cu drept de publicitate. — g) Gimnasiale publice érá-și aü căpétat numirea de stat, de corporațiune seü după dignitatea susținatoriului p. e. episcopesc. după cum adecă spesele de susținere

le-a acoperit statul, cutare-va corporațiune s'eu fundatori privați. De sine se înțelege, că și denumirea profesilor s'a ținut de dreptul susțitorului. De altmintrea dreptul de publicitate se concede în toate împrejurările prin ministerul ces. reg. de instrucțiunea publică.

În capitolul al doilea se propun elementele constitutive ale planului de învățământ precum limba de propunere, obiectele obligate și neobligate, ocupațiunile scripturistice, împărțirea studiilor după clase, feriile, manualele, recuisitele, mijlocele de învățământ și didactrul. S'a determinat: a) că ori-care limbă din patrie se poate introduce ca limbă de propunere, la determinarea limbei însă trebuie să se ție în considerațiune maioritatea numerică a naționalității din acel ținut. În gimnasiile de stat limba de propunere a determinat-o guvernul, ăr în gimnasiile de sub patronate, acest drept s'a rezervat patronatelor. Acesta determinațiune justă și echitabilă n'a durat mult, s'a scos din us prin ordinațiunea ministerială dto 5 januar 1856. Nro 168. demândându-se, ca dela începutul anului școl. 1855/56 să se introducă limba germană în clasele superioare pentru toate studiile, afară de religiune și limba maternă — la noi cea română. Se poate inchipui ce deprimare generală a căusat această ordinațiune! b) De studii obligate s'au declarat: religiunea, limba latină, greacă, germană și limba de propunere, istoria împreună cu geografia corăspundătoare diferitelor epoce; matematica, istoria naturală, propedeutica filosofiei (psichologia și logica). Propedeutica s'a propus întâi numai în clasa VIII. după aceea s'a împărțit pentru cl. VII. și VIII. c) Studii neobligate au fost: desămnul, caligrafia, gimnastica, limbele străine, dintre cari caligrafia a trecut între cele obligate. — d) S'a ordonat ce fel de studii în câte ore să se propună în fiă care clasă pe săptămână, așa însă, ca ordul ărelor se fiă întocmit de corpul profesoral, de care s'a putut usa numai cu concesiunea forului mai înalt de învățământ. Trebuie să amintesc în deosebi, că studiul limbei grecești s'a început deja în cl. III. Propunerea istoriei naturale s'a terminat în cl. I—III., ba în cl. III. în semestrul al doilea s'au propus și elementele fizice care apoi s'a terminat în cl. IV. În cl. II—IV. s'a propus istoria evului vechi și de mijloc cu geografia corăspundătoare, precum și istoria Austriei. Cu un cuvânt toate studiile — afară de propedeutică — cari în clasele superioare s'au predat mai extensiv, pe base științifice, s'au propus mai pe scurt în gmnasiul inferior. Geometria intuitivă, s'a propus în clasele inferioare. Feriile de toamnă, cari până aci au durat fără intrerumpere două luni, în privința cantității timpului s'au menținut și de acum înainte așa însă, că s'au împărțit în două. — după terminarea anului școl au durat patru săptămâni, cealaltă jumătate s'a scos în decursul anului școl. -- Acesta dispusețiune n'a ținut mult, ba în virtutea rezoluțiunei Maiestății sale din 6 Dec. 1854. s'a ordonat, ca în Ungaria anul școl. să se termineze în 31 Iuliu, feriile principali să se pună pe lunile August și Septemvrie, ăr anul

școl. se se începă în 1 Octomvrie. Peste săptămână timp liber s'a dat Miercuri și Sâmbătă după mătădi, s'eu Joia întrégă. Între semestrul prim și al doilea s'a dat recreațiune de cinci zile; de sine se înțelege, că în dumineci și s'erbători nu s'a'au ținut prelecțiuni. Directorilor gimnasiali s'a acordat dreptul, ca se p'otă da recreațiune de patru zile în decursul anului: așa însă ca acele zile se nu prelungescă feriile date la s'erbătorile principali (ord. Minist. din 15. Dec. 1854. Nro 18748? — f) Cu privire la manuale de cari a fost mare trebuință cu ocașiunea introducerei noului sistem s'a decis: ca numai acele vor puté fi întrebuintate, cari vor obținé aprobarea Ministeriului; și de-óră-ce s'a enunțat principiul, că nu e necesar a se propune ștudiile numai din unul și același manual — s'a deschis mare teren pentru compunerea cărților didactice. — g) S'a impus colectarea și augmentarea recuisitelor didactice. S'a'au înființat în t'ote gimnasiile colecțiuni fizice, naturali și bibliotece. h) S'a ordonat, ca în gimnasiile de stat elevii se solv'escă didactru, dela care însă studenții s'eraci, cari a'au dovedit progres bun în ștudiile la recomandarea corpului prof. a'au fost scutiți (ordin. minist. dto 1. Jan. 1852. Nro 12912.) În gimnasiile de sub patronate n'a. fost permis a sc'ote didactru fără concesiune ministerială.

În capitolul al treilea s'au cuprins dispus'țiuni referitoare la ștudenți și anume: a) cu privire la susceperea ștudenților pe prima clasă s'a ordonat, că numai aceia pot fi primiți, cari a'au ajuns anul al 9-lea al etății, și a'au terminat cu bun succes clasa a patra normală, de altmintea așa numitul examen de suscepțiune s'a rezervat și pentru acestia. — b) Fiă-care elev la primire a fost dator a solvi 2 florini taxă de suscepțiune afară de didactru, care sumă s'a întrebuintat pentru sporirea și procurarea recuisitelor didactice. — c) A trece dela un gimnasiu la altul cu finea semestrului prim s'a conces numai din motive f'orte ponderóse. S'a făcut escepțiune pentru baiații funcționarilor de stat, cari în ori-care parte a anului a'au putut trece la alt gimnasiu, dacă părintele a fost transferat la un loc, unde s'a aflat gimnasiu. — d) S'a poftit, că într-o clasă se nu fie primiți mai mulți de 50 de elevi, ér dacă s'ar însinua mai mulți se se facă clase paralele. Ac'osta dispus'țiune din cauza lipselor materiali nu s'a putut realiza, decât în f'orte puține locuri. — e) Susceperea acelor elevi, cari a'au dorit a ștudii publice numai câte-va obiecte s'a concredut corpului prof. — f) Pentru facilitarea educațiunei generale s'a promunțat de principiu continuul contact între școlă și casa părintescă, prin ce apoi și educațiunea morală s'a ușorat și asigurat. Regulele disciplinari, deși a'au avut putere obligat'ore pentru elevi în tot locul și totdeuna, totu-și s'a'au restrins între păreții școlei, de óră-ce supraveghiarea elevilor afară de școlă s'a impus părinților s'eu epítropilor. Pentru adnotarea absențiilor, a neglijinței și a altor transgresiuni s'a'au

introdus cărțile de clasă. — g) Scoțându-se din us examenele semestrali de până aci, s'aũ introdus examenele de trecere -- *Versetzungs Prüfung* — cu acea dispunere, ca acele să se țină la finea anului cu eschiderea publicității numai în prezența directorului și a profesorilor propunători. Acest examen de trecere s'ũ admitere la clasa superioară s'a făcut pendent dela obținerea calculilor buni din toate obiectele, cari aũ fost conferiți din partea profesorilor pe baza experiențelor câștigate în decursul anului întreg. La finea semestrului, prim s'aũ conferit calculul pe baza notițelor profesorilor. În decursul anului s'aũ ordonat ocupațiuni scripturistice, școlastice și domestice din mai multe ștudii, precum din limbi, istorie, matematică; la finea anului din acele ștudii a trebuit să facă examen scripturistic. Repetiția examenului — dar numai din un studiũ — a putut'o concede corpul prof., în alt cas s'a acordat numai din partea forului mai înalt. — h) Fiã-care elev a trebuit să-și scõtă testimoniile semestrali, cari la început aũ fost provẽdute cu timbru de șesș cruceri. În acest testimoniu aũ fost aprețiate moralitatea, disciplina, diligența și progresul în ștudii a elevului. i) S'a introdus examenul de maturitate (bacalaureatul) scripturistic și verbal, căruia s'aũ supus studenții absolvenți de cl. VIII. La examenul scripturistic s'aũ elaborat din limbi și matematică dintre tesele propuse de profesorii de specialitate acele, cari aũ fost designate de jurisdicțiunea școlară distr. și remise sub sigil. Examenul verbal s'a ținut înaintea unei comisii compusă sub presiidiu consilierului ces. reg. de învățământ din profesorii propunători în cl. VIII și înaintea delegațiunei orașului respectiv. Examenul de maturitate afară de filosofie și ștudiile naturali s'a estins asupra tuturor obiectelor predate în gimnasiu și aũ fost cât se pôte mai rigoros. Cel ce a repetit examenul de maturitate și a cădũt din noũ a fost relegat pentru totdeuna. Fără testimoniũ de maturitate nu s'a putut înscrie nimene la șciințele de specialitate. La depunerea examenului de maturitate de ordinar aũ fost îndreptățiți studenții absolvenți de cl. VIII. gimn., dar forurile mai înalte aũ putut acorda acest drept și altora în casuri excepționali.

În capitolul al patrulea se cuprind determinațiuni privitoare la corpul profesoral. În virtutea acestora: a) profesorii s'aũ deosebit după gradul, în care aũ satisfãcut postulatelor instrucțiunei. Prin urmare aceia, cari aũ făcut examenul profesoral cu succes și aũ implinit anii de probă aũ fost numiți ordinar, de altmintrea numai auxiliari s'ũ suplenți, ér căroro s'a incredũt predarea obiectelor neobligate: secundari. — În toate gimnasiile a fost aplicat un catechet, în cas de lipsă și mai mulți. În gimnasiile complete pentru ștudiile obligate s'aũ aplicat 12 profesori cu director cu tot, ér în gimnasiile inferioare 6 profesori. — Directorii afară de oficiul lor aũ propus în gimnasiile complete câte în 8—10, ér în gimnasiile inferioare în 10—14, ér profesorii cel mai mult în 20 ore pe s'etemãnã. — b) S'a introdus propunerea după speciali-

tate, prin urmare într'o clasă au propus mai mulți profesori, aceia cari au fost denumiți pentru clasele superioare au putut propune și în cele inferioare, fiind-că și acolo s'a predat studiile lor. — c) Dintre profesori unul a fost numit de ordinariul (șeful) clasei, de comun acela, care a avut mai multe ore pe săptămână. Acestuia i-s'a impus sub responsabilitate conducerea morală și didactică a clasei. Trebuie dară să fiă în continuă coingere cu profesorii propunători și cu părinții elevilor. A avut datorința a informa pe director, și ceilalți colegi despre starea clasei sale în conferințele lunare. I s'a dat dreptul a dispensa dela prelecțiunile unei și pe unul său mai mulți elevi, dar nu pe întreaga clasă. Cu un cuvânt ordinariul clasei s'a instituit de șef responsabil, care a centralizat conducerea afacerilor clasei sale. — d) În protocoalele conferințelor lunare înainte de toate s'a notat luarea la cunoștință a ordinațiunilor primite, progresul moral și didactic al tinerimei, sinopsele studiilor propuse; din protocoalele lunare s'a făcut report semestral, ér la finea anului report anual extindându-se asupra tuturor afacerilor din anul școl. expirat. Afară de aceste directorul a fost dator a susține fiă-care protocol cu comitivă, ér la sfîrșitul anului a compune raport final detaiat.

În capitolul al cincilea s'au cuprins ramurile direcțiunii nemijlocite și mijlocite ale gimnasiilor. Capul fiă-căruia gimnasiu a fost directorul-profesor, care în gimnasiile de stat s'a denumit nemijlocit prin Ministeriul c.-reg., ér în gimnasiile de sub patronate, la reprezentarea din partea patronatelor i-a întărit mijlocit. Directorii atât în gimnasiile de stat, cât și în cele de sub patronate s'au făcut responsabili exclusiv personal (org. Entw. §. 103. p. 2.) și afară de aceea, că au fost obligați a propune, fiind concreduți sub responsabilitate cu conducerea creșterii și învățămîntului general, au fost obligați la corespundință oficiosă forțe extinsă. Conducerea gimnasiilor au influințat'o în mod mijlocit la început jurisdicțiunile școlare, după contopirea acestora în jurisdicțiunile districtuali ces. reg. au încurs consilierii școl. ces. reg. Dispuséțiunile lor s'au emanat totdeuna sub numele și autoritatea jurisdicțiunilor districtuali. — Au avut influință mijlocită asupra demersului învățămîntului și comitetele comunale, cari în reședințele gimnasiilor au fost alese de reprezentanța comunală și au consistat din 3 membri. Aceste comitete însă — precum se vede — au funcționat în forțe puține locuri.

În Supplement se desvóltă detaiat chestiunile introducerii noului sistem de învățămînt; se dau minuțioase inviațiuni a) cu privire la propunerea limbilor obligate și a studiilor reali; — b) la compunerea planului de învățămînt și a cărților de clasă; — c) la ținerea examenelor de admitere la clasa superioară; — d) la ținerea examenelor scripturistice și verbali de maturitate. la compunerea și emiterea testimoniilor semestrali; — e) la raportul ordinarilor de clase față de elevii, colegii și directorul lor; — g)

Indrumațiuni minuțioase cu privire la referința directorului față de institut, jurisdicțiunea școlară, corpul prof., elevi, recuisitele școlari serviciu și public; în fine h) se adnectează c o n s p e c t u l t a b e l a r al tinerimei știutoase, în care se introduce numele, etatea, religiunea, locul nașterii, numele părinților său a epitropilor, eventualul beneficiu său știpendiu și ce e mai mult, chiar și adnotarea carierei, progresul în morală și studii de pe ambele semestre, în fine numărul și clasificarea tinerilor din aceeași clasă.

Din dispusățiunile înșirate se vede, ce deosebire mare este între sistemul vîgent până în 1850/51 și între cel inactivat în acest an! Urmăză deci, că prin noul sistem nu numai că s'a modificat cel vechiu, ci că s'a cassat și scos din us.

Acest sistem abstragînd dela dispusățiunile referitoare la limba de propunere a rămas nemodificat până în 1861.

Să vedem acum ce poziție a luat patronatul și corpul profesoral al gimnasiului nostru față de dispusățiunile Entwurfului? E netăgăduit, că institutul nostru a cădăt în mare strîmtoare, în adevărata Scillă! Său se completăză cu clasa VII. și VIII. său se reduce la gimnasiu mic cu patru clase, precum a funcționat în primul period al existenței sale. Ei bine, cum se ridice gimnasiul la 8 clase, când fondul este insuficient, când afară de soluțiunile profesorali, cari la ori-și ce cas trebuiră ameliorate să poftia adaptarea museului fisic și natural, fără cari a bună samă propunerea fizice și naturaliilor ar fi ilusorie?! Ori să reducă gimnasiul la patru clase gramaticali? Un gimnasiu mic din motivele desfășurate mai nainte la noi n'are înțeles! . . .

Prudînța Episcopului diecesan *Vasilii Erdelyi*, zelul și abnegațiunea corpului profesoral de atunci și mai virtos bunăvoința guvernului imperial au contribuit, ca acăsta chestie adenc tăiătoare în existența institutului nostru să se resolve în mod mulțămitoriu!

Eppul *V. Erdelyi* înflăcărat iubitoriu al bisericeii și neamului său, carele în țilele cele mai grele cu o rară dibacie a condus naia diecesei sale, apucă în mîna sa sôrtea acestui institut. Și Provedînța l'a ajutat. N'a fost iertat, ca gimnasiul nostru, acăsta perlă neestimabilă, acest rodnic seminar al diecesei noastre să apună! Cuminția probată a lui a servit și în acăsta causă de tot gravă, dar și

gingaşe de călăuz corpului profesoral.  r posteritatea i-datoreşte mulţămিতা pentru servi iile prestate în aste timpuri critice.

Gimnasiul gr. cat. de Beluş organizat pe baza noului sistem de  nv ţăm nt.

 n anul Domnului 1851. ziua de 6. Februariu în prezenţa Excelenției Sale Domnului *Vasilie Erdélyi*, Epp. gr. cat. de Oradea-Mare, Consiliar intim actual al Maies-t ţii Sale, Cavaler al Ordului S. Ştefan, ca Patronul Gimnasiului de Beiuş, după sensul Literelor fundationali, — sub presiul Clarisimului D. *Josif Papp-Szilágyi*, Dr. de S. Teologie, Canonic şcol. gr. cat. de Oradea-Mare, Ces. Reg. Inspector şi conşiliar pentru şcolele gr. cat. din Districtul Ora ii-Mari, — fiind de faţa *Georgiu Vlasc* prof. şi director provis., *Mateiu Kiss*, *Teodor K v ry*, *Dionisiu Pascu iu*, *Bas. Papp-Szilágyi*, *Ioan Moldovan* şi *Simeon Papp* profesori la Gimnasiul de Beiuş, s'a ținut Consiliu şcolastic în cauza organizării n ue a aceluia-şi Gimnasiu după organizațiunea provisorie, edat  de Ministrul imp. de culte şi instruct. publică Conte Leon Thun.  n Consiliul acesta s'a  tractat următoarele puncte :

1. S'a  cetit Literele Ministrului de culte emise cătră şeful Districtului de Oradea-Mare dto 29 Dec. a. tr. (1850.) Nr 9943/17 şi prezentate de preşedintele acestui Conses, în virtutea cărora se prov c  Jurisdic iunea şcol. a av  specială îngrijire de acest Gimnasiu din motiv, că acesta este unicul Gimnasiu al neamului românesc în intregul Regat, pe care doreşte nu numai a-l păzi de totală ruinare, ci a-l organiza c t de  grab  după sistemul pre-seris şcl.

Faţa de punctul acesta se decide a să aduce cea mai profundă mulţămিতা Ministrului de culte şi instr. publ.,  r  Colegiul profesoral promite, că va desvolta zel neobosit ca Gimnasiul să se aducă în starea de care să bucură Institutele literare ale altor națiuni din Regat, cu cari ş -propunea a emula spre mai mare cultură şi civilisa iune a neamului românesc şi spre mai mare aptitudine de a pot  participa în beneficiile comune ale statului şi în oficiile publice.

2. Făcându-se din partea Inspectorului Ces. Reg. propozițiunea ôre Gimnasiul acesta să se organizeze după sistemul prescris ca Gimnasiu inferior său ca superior?

Aducându-se argumente valoróse pentru necesitatea existenței Institutului, se apelază la bunăvoința Ministrului de culte, ca neajunsele Fondului gimnasial, provenite din noua organizațiune să se acopere din Fondul ștudiilor din motivul, că acesta este unicul Gimnasiu de rital grecesc însă catolic, ără Biserica catolică este mama comună a popórelor de ori-ce limbă; necăutând diversitatea limbelor, ci unitatea credinții . . . bunurile și beneficiile sale le are comune fără de distincțiune de limbă șel.

Pe basa argumentelor produse și în șperanța întemeiată, că lipsele provenite din noua organizațiune a Gimnasiului să vor suplini din Fondul ștudiilor să decide: că gimnasiul acesta complet după sistemul de mai nainte, și ca atare aprobat prin sancțiunea Impăratului, să se organizeze și după noul sistem ca gimnasiu superior, complet.

După-ce se specifică cât pôte suporta Fondul gimnasial din lipsele Institutului, se cer a se rezolvi, spre acoperirea indigențelor suprarēmase, din Fondul ștudiilor 3300 flni m. c. pentru profesori, 200 flni m. c. ca remunerațiune pentru Director, 100 flni pentru bibliotecă și 300 flni anuali pentru museul fisic; cea-ce se speră cu atât mai virtos, că asemenea subsidiu Ministeriul a aplacidat grațios și pentru museul fisic din Sibiiu al Saxonilor din Transilvania.

Ără Gimnasiul inferior, ce nu intenționase nici Fundatoriul de piă memoria, n'ar fi de ajuns pentru lipsele acestei națiuni delăsate; pentru-că tinerimea terminând gimnasiul inferior și necunoscând bine limba altor națiuni, de altă parte din cauza sărăciei și din lipsa mijlócelor, n'ar poté trece la Institutele altor națiuni; astfel perđend patru ani în gimnasiul inferior, ar fi silită să se re'ntórcă ără-și la córnela plugului prin ce națiunea română s'ar despoia de șperanța a căștiga preoți și oficiali publici mai culți . . .

Încât pentru puterile didactice, — ca să nu se simțescă lipsă de profesori apți, în alegerea profesorilor se vor lua în socotință cu deosebire preoți celibi; dacă înse între acestia nu s'ar afla destui apți, atunci se vor poté aplica și însurați, ma în cas de supremă necesitate încă și laici români gr. cat.

3. S'a desbătut, că ôre organizarea acestui gimnasiu ca superior complet, după sistemul noș prescris de Ministeriu, să se efectuescă acum îndată, său să se elaboreze de ocamodată numai proiectul organizațiunii, care apoi să se substernă Ministeriului?

S'a hotărit: că de óră-ce tinerimea studiósă în acest gimnasiu după sistemul vechiú ar petrece timpul numai înzădar, fiindcă nici în Gimnasiul nostru, ce se va organiza numai pe anul viitorii, nu va poté trece la clase mai înalte, nici a se admite la alte Institute literarie, de unde s'ar cășuna daună imensă atât ti-

nerimei cât și națiunii, — se stătorește: dacă organizațiunea acestui Gimnasiu pentru unele pedece intrevenite ar și întârția în una s'eú dóne luni, totu-și instituțiunea s'e se începă și s'e se executeze fără de amânare după noul sistem promițend profesorii acestui Gimnasiu din partea lor, că și-vor da silința indoită și mai înținsă față de instruirea tinerimii.

4. Presidentul a prezentat consesului Planul relativ la propunerea materiilor după noul sistem.

Se decide, ca acela s'e se dee Directorului și Profesorilor pentru împărțirea materiilor singuratece.

5. S'a pertractat despre stabilirea limbei de instituțiune și S'a decis: De órá-ce Gimnasiul acesta este național românesc, și amésurat intențiunei înalte *limba instituțiunei trebuie s'e fă cea română*; încât însă s'ar presenta și ascultători de altă limbă, acestora esplicațiunile se pot face de profesorii respectivi și în limba lor proprie, precum se va admite și acea, ca elevii de altă limbă s'e pótă răspunde în limba lor.

6. S'a consultat despre acea: cari ștudii s'e se considere de obligate, și cari de mai puțin obligate?

S'a decis: Tóte ștudiile și materiile din planul Înșpectorului școl. prezentat sub Nro 4 sunt obligate, neluând afară nici limba maghiară, de care românii, cari trãesc în comunicațiune cu maghiarii, aú lipsă; érá pe învățarea limbei germáne se va pune o grige specială, dela a căreia cunoștere românii așteptă cultura, perfecționare și aplicarea lor la oficii.

7. Încât pentru direcțiunea acestui Gimnasiu s'a decis: ca oficiul Directoral s'e se concrédă Directorului provisoriu Georgiu Vlass, ca tot-odată celui mai bătrán dintre profesori, căruia sub titlul acesta s'e i-se resigneze din fundațiune 100 flni la olaltă 500 flni, alți doi profesori seniori Mat. Kiss și Teod. Kóváry se primescă 400 flni, ér ceialalți câte 350 flni m. conv. pe acest an, până ce vor sosi ordinațiunile ministeriali.

8. S'a luat la desbatere: că óre în planul de organizațiune s'e se prefigă óre distincte pentru propunerea Religiei tinerilor gr. neuniți, cari frecuentéză gimnasiul nostru într'un număr preponderant?

S'a decis: de órá-ce și piul Epp fundatoriú al acestui Institut și-a esprimat în Fundaționalele sale voința, ca și tinerii neunita Doctrina Religiei, — și de altmintrea în puține puncte diferentă, cari puncte prin parochul local respectiv neunit ușor i-se pot comunica s'eú și esplana afară de școlă, — s'e o asculte dela Profesorii gimnasiali: chiar acuma nu subverséză necesitate, a se defige pentru Doctrina Religiei a neuniților óre distincte, cari tóte sunt ocupate cu propunerea științelor ordinare, și nici că s'ar poté obține acesta în Institutul nostru, când și de altmintrea învățatoriul neunit de Doctrina religiei n'ar poté fi dotat din fondul cat. al ștudiilor; — asemenea ca tinerimea română neunită,

care frecuentăză acest Gimnasiu, pentru identitatea ritului, amărurat sensului literelor fundaționali, sã se constringã a se acomoda și mai departe disciplinei sacre dela acest Gimnasiu, și a fi de față la cultul divin de tôte zilele și de Domineci: admitându-i-se numai atãta, ca pentru primirea Sacramentelor în sãrbãtori mai mari sã pãtã merge la propria sa Bisericã neunitã.

9. Încãt pentru cultul divin ținut pãnã aci la 10 ore se decide: cã de acuma inainte S. Liturgie sã se celebreze de profesori în tôte zilele dela 7¹/₂.

10. Fiind astfel opera organizațiunii incheiatã, încãt pentru lemnele de foc necesare pentru încăldirea auditórielor — schimbându-se jurstãrile, — vin cu preț mai mare: Eppul Diecesan asemnã 3 orgii de lemne pentru fiã-care clasã. (Veđi supl. F.)

Cu privire la deliberațiunile memorabilului conses din 6. Febr. 1851. Înaltul Ministeriu ces. reg. de instrucț. publ. prin rescrisul sãu dto 8. Iuliu 1851. Nro ²¹⁹⁴/₂₆₇, face urmãtãrile reflexiuni:

În principiu nimic nu obversãzã, ca gimnasiul de Beiuș sã se organizeze în gimnasiu complet cu limba de propunere romãnescã; promite ajutoriũ din fondul ștudiilor cu acea observare însã, cã de órã-ce noul sistem de învãțãmânt nu se pãte introduce decãt numai treptat, astfel și indigiñțele aceluia se vor acoperi gradat, dupã cum adecã se vor deșchide nãuele clase și va crește numãrul profesorilor; tot-odatã, cã va fi provocat Eppul diecesan și opidul Beiuș se vinã într'ajutoriul acestui gimnasiu cu ofrandele sale.

Episcopul și-a fãcut datorința, ordonãzã, ca fiii sãi sufletești din întrãga diecesã sã contribuiescã cu obolul lor la susținerea acestui gimnasiu, el însu-și deșchide colecta cu considerabilã sumã. Acestui zël se pãte mulțãmi, cã fondul gimnasiului a crescut la suma aprãpe de 90 mii m. c.

Delãturându-se astfel pedeele nãuei organizațiuni *Maiestatea Sa, gloriosul nosiru Domnitoriũ Francisc Iosif I.* prin preainalta Sa rezoluțiune din 18. Sept. 1853. recunãște gimnasiul nostru de institut complet cũ drept de publicitate și asignãzã din fondul ștudiilor un subsidiu anual de 3530 fl. m. c.

Periodul al III. 1851/2—1887/8.

În anul școl. 1851/52 s'a deschis clasa VII. ér în 1852/53 clasa VII¹. și de atunci funcționează institutul nostru ca gimnasiu complet cu drept de a poté emite testimonii de maturitate (bacalaureat).

Cu anul școlastic 1851/52 începe periodul al treilea al existenței gimnasiului nostru și a durat până la anul școl. 1887/8 inclusive.

În anul școl. 1851/52 s'aú ținut 11 conferințe profesorali (acum după dispusețiunile noului sistem în fiecare lună una). Mai marcante sunt:

Conferința I. din 9. Oct. 1851., în care s'a luat la cunoștință dispusețiunea ministerială, comunicată prin Iurisdicțiunea școlară dto 28. Iuliu Nro $\frac{9889}{1069}$ conform căreia anul școl. are să se începă în 1. Octomv. — Rescrisul Iurisd. școl. dto 16. Sept. $\frac{11904}{1333}$, prin care se ordonéază, ca V. A. Diaconul gr. cat. de Beiuș Andreiú Pappfalvay se fiă recercat a propune religiunea, ér Simeon Millian alte ștudii, ca estmod să faciliteze propunerea, fiind-că s'a deschis clasa VII. și profesorii de până aci n'ar poté suporta atâte ocupațiuni. Ambii s'aú declarat a primi bucuros oficiul imbiat.

Confer. V. din 7. Febr. 1852., in care se citește rescrisul Ordinariatului diecesan dto 31 Dec. 1851. Nro 1503., în care se provócă corpul didactic a apreția opușculul intitulat: „Trășurile fundamentale geografice“ compus de prof. Dionisiu Pășcuțiú. (Critica fiind nefavoritóre, opul nu s'a tipărit.)

Se citește rescrisul Ordinariatului diecesan ddto 30. Ian. 1852. Nro 51., în care se cere critică asupra opului intitulat: „Gramatica română“ de Vasilie Ianovici. (Critica este favorabilă, n'aú voit să-l întroducă din cauza, că opul fù tipărit cu litere cirile, ér scopul literațiilor din acest ev este a reduce limbu la puritatea sa primordială, dar acésta se poté ajunge numai prin adoptarea literilor străbune“ precum ȕice aprețiarea).

În Confer. VI. din 12 Marțiu 1852. sub. p. 4. alin. 2. corpul prof. luând în considerare, că referitoriu la vii-

tórea stare a institutului nu mai soseşte rezoluţiune finală dela Ministeriu — își exprimă îngrigirile sale pentru-că: a) profesorii cari ar dori a se aproba fiind viitorul lor supus la continue și incerte fluctuații, nu se sînt îndemnați a risca ștudiu și ostenele înzădar; b) nefiind stabilitate nici tinerii nu cercetază în număr dorit acest institut; c) propunerea nu pôte aduce rezultatul dorit, de óră-ce nu sunt mijlóce, recuisite de învățămēt; d) profesorii sunt prea îngreunați cu órele de propunere nefiind corpul complet conform prescripțiunei noului sistem școlastic. Din aceste considerațiuni urgentéză definitiva organizare a institutului — unic românesc în Ungaria proprie.

Ministeriut în 5 Maiū răspunde, că de óră-ce gimnasiul din Beiuș este unicul institut cu limba de propunere românescă în Ungaria proprie, dorește completarea ace-luia cu 8 clase cât mai de grabă. Corpul prof. se fiă liniștit, pentru-că nu peste mult timp se va asigna subsidiul trebuincios, când apoi profesorii vor fi ajutați; deci se se nisuéscă a face examenul de aprobatură și se întocméscă cât mai curēnd planul ștudiilor acum și pentru clasa VIII., ca în anul 1852/53 gimnasiul se fiă complet.

Tot în confer. VI. se citește rescrisul Ordinariatului gr. cat. de Oradea-Mare dto 17. Febr. 1852. Nro 247, în care se cere aprețiarea opului intitulat: „Emisferia globului terestru“ compus în limba română de prof. gimn. Dionisiu Pășcuțiū. (Critica a fost favorabilă.)

În privința propunerii religiunei tinerilor gr. orient. Ministeriul de Culte prin decretul său dto 12 August 1851 Nro 7146/790. ordonéză, ca acei elevi gr. orient., cari cu învoirea părinților ar dori se ștudieze religiunea gr. cat. și se cerceteze biserica gr. cat. nu pot fi împedecați; de altă parte însă se nu li-se facă nici o silă, ci se li se deo libertate deplină a fi instruiți în religiune de preotul lor și se cerceteze biserica lor.

— În anul școl. 1852/53 s'aū ținut 11 sesiuni ordinare, și conferința cu privire la rezultatul examenului (I.) de maturitate.

Momente mai însēmuate:

În I. sesiune ținută în 15. oct. 1852. se citesc ordurile Inspectorului școl. Iosif Papp-Szilágyi dto 8 Oct. prin cari provócă pe directorul gimnasial, ca luând în considerare, că în acest an. școl. se deschide și cl. VIII. să împărțescă studiile între 10 prof., fiind denumit preotul neo-ordinat Georgiu Juhász de prof. supl. Studiile s'aũ împărțit între 10 profesori fiind instituți de ordinari al claselor în gimnasiul deja complet:

Mateiu Kiss	în cl. VIII.
Teodor Kóváry	" " VII.
Dionisiu Pășcuțiũ	" " VI.
Simeon Papp	" " V.
Basiliu Papp Szilágyi	" " IV.
Ioan. Corn. Moldovan	" " III.
Georgiu Juhász	" " II.
Simeon Millian	" " I.

S'a decis, ca exhortațiunile să se țină prin 6 profesori. La acésta Ministeriul prin decretul dto 29. Noemvrie 1852. Nro $\frac{12375}{1636}$ a dispus. ca în loc de șesé exhortatori să fie numai doi, unul pentru clasele superióre, celalalt pentru clasele inferióre.

În sesiunea III. din 30 Noemvrie 1852. la provocarea direcțiunei, ca profesorii se dee samă despre progresul în ștudiũ al elevilor, profesorii fizicei și matematicii se plâng, că deși propun cu cel mai mare zel și plăcere, totu-și nu pot ajunge la succesul dorit. Causa o consideră în starea gimnasiului, care nici până acum nu e organizat definitiv, apoi abstrágând dela alte multe dificultăți ale profesorilor, în lipsa recuisitelor fisicali, a colecțiunilor naturali, a bibliotecii, fără cari instituțiunea nu va satisface nici odată justelor pretențiuni. Profesorul auctorilor clasici se jálbește, că elevii n'aũ destul temeiũ în gramatică și sintaxă, fiind-că pe timpul revoluțiunei ștudiul limbei latine s'a negles.

La aceste lurisdicțiunea școl distr. pe basa decretului ministerial dto 21. Jan. 1853. No $\frac{696}{84}$ face urmátóarele reflexiuni: De órá-ce Eppul gr. cat. de Oradea-Mare Vasiliu Erdélyi a depus la Capitul suma de 1270 fl. m. c. spre

a provedé gimnasiul cu aparate fizicali și colecțiuni naturalii, ba Inșpectorul ces. reg. a și făcut pașii necesari pentru procurarea amintitelor mijlôce de învățamânt, e șperanță, că cât mai curênd se vor delatura amintitele defecte. — *Încât privește biblioteca, de ôră-ce testamentul întemeiatoriului acestui gimnasiu a Eppului de pie memorie Samuil Vulcan s'a ratificat din acea considerațiune, ca din cărțile procurate prin amintitul Epp, și adnectate bibliotecii diecesane, cele mai folosibile sê se extradee profesorilor gimnasiali ; — trebuie recercat pe Episcopul diecesan, ca în sensul ratificării testamentului Eppului Vulcan, se extradee cărțile literare necesare din biblioteca diecesană, și sê procure și alte cărți trebuincioșe pentru augmentarea bibliotecii gimnasiali conform noului sistem. (Aũ capêtat recriminațiuni, dar din cărțile lui Vulcan --- nici o bucată.) (Veđi supl. G.)*

În sesiunea VI. din 8. Marțiu 1853. se iea la cunoștință rescriptul ministerial dto 28 Jan. 1853. Nro ¹⁴⁵⁷/₉₆ conform căruia ștudenții privațiști sunt obligați nu numai la examen verbal, ci și scripturistic.

În sesiunea VII. din 16. April 1853. se citește rescrisul minist. dto 7. Marțiu 1853. Nro ³⁰⁰⁰/₂₁₄ în vîrtutea căruia se pretinde, ca profesorii gimn. până atunci până ce tinerii de altă naționalitate nu-și vor însuși limba de propunere, adecă cea românescă, nu numai respunsurile sê le primescă în limba lor, ci chiar și explicațiunile sê le facă în acea limbă. La ce corpul prof. face reflexiune că și până aci aũ procedat întocmai.

Tot în acêsta sesiune se citește ordinațiunea Ordinariatului diecesan dto 26 Marțiu 1853. Nro 383. prin care sistemiséză ținerea sântelor exerciții, ordonându-se, ca acele se se începă în duminica Floriilor după mэдăđi și se dureze trei đile. Se fie șapte predice. Exercițiile se se țină în biserica, ca se pôtă participa și credincioșii parochiani.

În sesiunea X. din 15. Juliu 1853. se citește rescrisul Iurisdic. școl. dto 4 Juliu Nro ¹⁰⁸¹⁸/₇₂₁ prin care se cere recensiuca colegiului prof. asupra opului intitulat „Alge-

bra elementară“ scrisă în limba română de prof. Mateiü Kiss. (Critica a fost recomandătoare. Nu s'a tipărit din pricina, că guvernul a aflat erori în împărțirea materiei și a nomenclaturei.)

* * *

Cu finea anului școl. 1852/53 s'a făcut primul examen de maturitate în gimnasiu, pentru acea aflu oportun a-i face o particulară aprețiare.

Decretul minist. dto 6 Juliu 1853. Nro ³⁵⁹⁶/₄₂₆ aprobă comisiunea examinătoare, care s'a constituit sub presidiul Mgf. Sale *Josif Papp-Szilágyi*, séü fiind acesta împedecat sub presidiul P. O. D. *Joan Papp* vicerectorul seminariului domestic din Oradea-Mare, — din directorul gimn. *Georgiu Vlass* care va examina din autorii latini, *Mateiu Kiss* din matematică și limba germână, *Teodor Kóváry* din limba greacă și fisică, *Dionisiu Pașcuțiu* din istorie și geografie, *Basilii Papp-Szilágyi* din limba și literatura română, *Andreiü Pappfalvay* din doctrina religiunei pentru gr. catolici și *Arseniü Adamovics*, din religiune pentru gr. orientali.

Ordul examenului scripturistic a fost următoriu:

În 29 Juliu diminéța dela 8—12 din *Stilistica română*, tema elaborată: Adhortatio iuvenis, terminata 8-a classe e gymnasio discedentis ad reliquam iuventutem studiosam, ut ad capessendas artes liberales diligenter incumbat, ab exemplis.

După méđăđi dela 3—5 *traducere din latină în română*, tema designată: Oratio Veturiae matronae nobilissimae Romanae ad filium Coriolanum, dum urbem Romam expugnare voluisset.

În 30 Juliü diminéța dela 8—11 din *stilistica latină* (trad. din maternă în latinéscă), tema designată: Libellus supplex quo 8-ae classis studiosus facultatem examen maturitatis deponendi, sibi concedi petit.

După méđăđi dela 3—6 *traducere din grecéscă în maternă*, tema designată: E Xenophontis Anabasi Libri V. caput primum.

În 2 August dimineța dela 8—11 *traducere din germână în maternă*, tema designată: De Socrate.

După mēdădi dela 3—6 *traducere din maternă în germână*, tema designată: *Variae sententiae*.

În 3 August dimineța dela 8—12. a) *din matematică*, tema designată: Problema algebraicum. Invenire numerum, cuius pars dimidia addita tertiae eiusdem numeri parti efficiat summam 3 unitatibus minorem, quam ipse ille numerus. b) *din geometrie*, tema prelucrată: Est fodienda fossa, cuius longitudo sit 8' latitudo vero 15' quaeritur: quam profunda debeat esse ut 900 metretas Posonienses possit capere?

Examenul de maturitate verbal s'a ținut în 5. August sub presidiul Mgf. Sale *Iosif Papp-Szliágyi* Înșpectorul școl., ca examinatori aũ fungat supranumiții profesori și parochi români de ambe confesiunile, ca notari aũ fost aplicați *Simeon Papp* și *Ioan Moldovan*.

După învocarea Spiritului Sânt aũ staverit calculii operatelor scripturistice, apoi s'a determinat ordul ștudiilor, durata timpului cât trebuie să răspundă un elev; profesorii examinatori aũ fost instruiți să deie întrebări cât se pôte de generali. Aũ proces la examinarea verbală. Fiă-care întrebare a fost notată de notariul respectiv și s'a îndus calculul după fiă-care întrebare. După terminarea examenului s'aũ combinat calculul final din calculii operatelor scripturistice și din a răspunsurilor, în urmarea cărora: *Ioan Boer*, *Georgiu Borha*, *Grațian Papp* și *Demetriu Simai* s'aũ declarat apți pentru ștudiile academice, *Gregoriu Kóváry* destul matur, *Georgiu Damșa* de nematur. S'aũ scris protocoalele examenului și s'a îndrumat ordinarul clasei să compună testimoniile de maturitate conform instrucțiunilor ministeriali, cari apoi autenticându-se în conferința din 6 August s'aũ scris prin comisiune.

Ministeriul cultelor prin intimatul dto 13. Sept. 1853. Nro ⁸⁸⁹⁷/₁₂₁₈ iea la plăcută cunoștință, că examenul de maturitate s'a ținut conform regulamentului, în tótă ordinea cuvenită.

În anul școl. 1853/4 s'aŭ ținut 11 sesiuni prof. și conferința asupra examenului de maturitate.

În sesiunea I. corpul se constituiește, se împart ștudiile și directorul denumește pe ordinarii claselor.

În sesiunea II. din 2. Noemvrie 1853. se citește înalta rezoluțiune dto 18. Sept. 1853. a *Maiestății Sale Împărat și Rege Francisc Iosif I.* prin care s'a îndurat preagrațios a aplacida din fondul ștudiilor suma de 3530 fl. m. c. pentru acoperirea indigințelor gimnasiului nostru din considerațiunea insuficienței fondului original al acestui institut.

În urmarea acestei preagrațioase rezoluțiuni Ministeriul de Culte prin decretul dto 29. Sept. 1853 Nro 9822/1356 dispune a) ca directorul să aibă leafă anuală de 800 fl. profesorii 600 fl. cu computarea cuartirului, profesorilor suplenți până la aprobare se vor detrage 100 fl. b) denumirea profesorilor suplenți să se notifice prealabil Iurisdicțiunei școl., în decretul de denumire să li se fixeze un termin perclusiv, până când sunt îndatorați a se supune examenului prof.; c) despre aptitudinea și comportarea politică a acelor, ce vor să se denumescă, precum și despre a acelora, cari sunt deja în aplicație Secțiunea locot. distr. are să facă raport la Ministeriu, precum și despre modul cum și-aŭ câștigat profesorii p. ord. aprobatura? d) lemnele de foc, ce le-a primit dela Epp în cinste, să li-se lifereze și de acum înainte fără plată. Tot-odată Eppul e îndatorat a esolvi suma de 1270 fl. pentru procurarea recuisitelor fisicali și naturali; e) suma asignată din fondul ștudiilor să nu se întrebuinteze decât numai spre acoperirea indigințelor didactice, ba se pretinde, ca Patronatul prin colecte și ofrande să sporască fondul original al gimnasiului într'atâta, încât suma subsidiară cu timpul să devină cel puțin în parte superfluă; f) subsidiul din fondul ștudiilor nu împrumută nici gimnasiului caracterul unui gimnasiu de stat, nici profesorilor poziția unui oficial de stat. (Veți supl. H.)

În toate protocoalele sesiunilor lunare din acest an școl., și de aci încolo în tot anul, corpul prof. sușterne consământarea sinoptică a materialului propus și reporteză despre

progresul în ştii şi purtarea morală conform sistemului vigent.

Ordinaţiuni mai însemnate sunt:

— Iurisdicţiunea şcol. distr. prin rescrisul dto 30 Dec. 1853 Nro 1499 cu privire la protocolul al III. din anul şcol. 1853/54 pre basa decretului ministerial îndrumă corpul profesoral, ca să compună din nou acel protocol şi să introducă dispuseţiunile luate faţă de propunerea limbei materne, cea-ce nu s'a putut trece cu vederea numai din nebagare de samă, ci simplu din neglijinţă, cu atât mai virtos, că şi în anul trecut nimic nu s'a predat mai indiferent, ca limba română!

— Episcopul diecesan prin intimatul din 30 Dec. 1853. Nro 1583 împune profesorilor a prenumera jurnalul „*Gazeta de Transilvania*“, pentru-că prin acela se respândeşte lumină între poporul român, de altă parte, pentru-că redactorul ofere jumătate din venitul curat pentru ridicarea unei şcoli agronomice pentru naţiunea noastră. „Deregintelui încredinţat se lasă strîns, de aşi încunoştinţa aici numele şi numărul prenumeranţilor.“

— Prin decretul Ministr. dto 16. Ian. 1854 Nro $\frac{11851}{1614}$ se acordéază Episcopului diecesan dreptul de a su-praveghia în persónă nemijlocit, séu mijlocit prin comisar nu numai progresul din religiune, ci şi din tóte celelalte ştii. În urmarea acestui decret Eppul diecesan denumeşte pe protopopul gr. cat. al Beiuşului Andreiü Pappfalvay de comisar eppesc.

— Prin decretul Ministr. dto 21. Oct. 1853. Nro 10780/105. tinerimea catolică este oprită a frecuenta şcolile acatolicilor, cu atât mai puţin a izraeliţilor.

— Episcopul diecesan prin rescrisul din 26. Ian. 1854. dispune, ca în censul cuarterial pentru casa gimnasiului situată în nemijlocita apropiare a aceluia să se plătescă 100 fl. m. c.; ér pentru odăile din gimnasiu, cari aú două feresti 40 fl. m. c., ér care are numai una feréstă 30 fl. conv. Directorul va avé cuartir în edificiul gimn., dar trebuie să solvéscă cens de 50 fl. conv. la an., aceste tóte dela 1. Oct. 1853. — Grădina gimnasiului să se dee în arêndă cât se póte mai scump. Să se cu-

légă didactru dela tinerii, cari pot solvi; — tóte sumele sunt a se susțerne Ordinariatului, care le va adnecta fondului gimn.

— Episcopul diecesan prin rescrisul din 3. Febr. 1854. Nro 139. dá instrucțiuni părințești corpului prof. cum adecă se se pórte ca prof. dar totodată și ca preoți; poște se viptueze în comun, séu în atare locuință privată, unde se respectéză posturile nóstre. Directorului i-se împune datorința a da informațiuni lunare despre comportarea profesorilor.

— Iurisdicțiunea școl. prin rescrisul dto 8. Maiú 1854 Nro 354 ordonéză, ca elevii din cl. II. normală de confesiunea gr. orientală de acum înainte se fie instruiți în religiune de catechetul propriú, în dumineci și sêrbători se mérgă la biserica lor, de-almintrea nu se opresc părinții de a puté face și alte dispusêțiuni în acest respect.

În anul școl. 1854/5 s'aú ținut 13 sesiuni ordinare și 2 extraordinare.

S'a procedat conform regulamentului vigent cu privire la constituire, împărțirea ștudiilor, a designării ordinarilor de clase.

Objectul sesiunei extraordinare ținute în 26 Iuniu a fost censurarea opului: „Libellum alphabeticum romanum“ editat în Viena în 1853. Aprețiarea s'a cerut din partea Ordinariatului diecesan prin rescrisul dto 26 April Nro 502. (Critica a fost favorabilă. Despre sórtea acestei cărți n'am putut erua alt-ceva, decât că a fost de conținut religios-moral).

Ordinațiuni mai însêmnate afară de acele, prin cari se recomêndă séu opresc cărți didactice sunt:

— Dela secțiunea Locot. de Oradea-Mare dto 2. Dec. 1854. Nro 14551., prin care se notifică, că activitatea Iurisdicțiunei școlare distr. de Oradea-Mare, ca for distinct se sistéză și se încorporéză la Secțiunea Locotenențială.

— Prin decretul Ministerial dto 1. Ian. 1855 Nro 37 se determinéză mai de aprópe propunerea limbelor în gimnasiile din Ungaria, Transilvania și Banatul Timișan ordonându-se tot odată, *cu în clasele superióre cea mai*

mare parte a studiilor, ér în clasele inferióre unul séu dóue studii sé se propună în limba germână.

Corpul profesoral în sesiunea VI din 3. Marțiu 1855 iea la cunoștință și spre acomodare înaltul Ordin, totodată observă, că și până acuma și-a dat silința în asta privință propunând în cl. VII. și VIII. literatura germână în clasa V. și VI. istoria naturală în limba germână.

Nu s'a putut însé ajunge la rezultat mai mare din cauza că a) elevii acestui institut în cea mai mare parte sunt din Comitatele Sătmar, Zarand, Alba și Banatul Timișan, și afară de cei din Banat ceialalți toți vin fără cunoștința limbei germâne; prin urmare pe lângă cea mai mare bunăvoință profesorii n'aũ fost în acea pozițiune, ca sé pótă termina gramatica germână în decurs de 3 ani, ca astfel tinerii sé-și însușescă limba germână în acel grad, încât sé se fi putut propune în clasele superióre mai multe studii în limba germână, cu atât mai vîrtos: b) pentru-că acest gimnasiu numai de un an și jumătate este definitiv organizat și provêdut cu suficiente puteri didactice; astfel înainte de acea profesorii n'aũ avut destul timp fisic, ca sé propună studiile — așa și limba germână — mai intensiv și conform legitimelor pretențiuni; c) că trei óre pe sêptemână nu sunt suficiente pentru propunerea limbei germâne, în sfîrșit d) mult împedecă pe tinerime de a-și poté însuși limba germână și acea circumstanța, că în acest oraș afară de școlă nu aud graiũ nemțesc.

În urmă i-și dá următórea părere: a) sé se propună limba germână în cinci óre pe sêptemână în cl. I. II, în tóte celelalte în 4 óre pe sêptemână; în cl. IV. un ștudiũ, ér în clasele superióre sé se propună mai multe studii în limba germână; b) ca în clasele inferióre gramatica germână sé se propună din manual cu text germân putêndu-se face la explicare us de limba maternă. În fine se rógă, ca Înaltul Ministeriu sé se îngrigescă de manuale acomodate cu text germân.

La aceste Ministeriul Cultelor prin rescrisul dto 10. Maiu Nro 4898/112 rêsponde, că iea spre plăcută cunoștință zêlul corpului prof. întru respândirea și însu-

șirea limbei germâne, dar de-óră-ce proiectul corpului este prea vag, și nu determină mai de aprópe modalitatea propunerii ștudiilor în limba germână, ba, că nu s'a pus pond pe propunerea limbei germâne și române atât ca obiecte separate, cât și ca limbi de propunere paralele, se țină o conferință extraordinară și se delibereze definitiv în acest obiect. (Resolvirea acestei afaceri vėđi an. școl. 1855/56.)

— Prin decretul Ministerial dto 7. Martiu Nro 3442. se prescrie modul cum se se deo ocupațiunile domestice, ca prin acele se nu se îngreuneze elevii.

Anul școl. 1855/6.

Împărțirea ștudiilor și a órelor :

Clasele	Religiunea	Limba latină	Limba greacă	Limba maghiară	Limba română	Limba germană	Geografia	Istoria	Naturala	Fisica	Filosofia	Matematica	Numărul órelor
I.	2	8	—	—	2	5	3	—	2	—	—	3	25
II.	2	8	—	—	2	5	—	3	2	—	—	3	25
III.	2	6	5	—	2	4	—	3	2	—	—	3	27
IV.	2	6	4	—	2	4	—	3	—	3	—	3	27
V.	2	6	5	2	2	3	—	3	2	—	—	4	29
VI.	2	6	5	2	2	3	—	3	3	—	—	2	29
VII.	2	5	4	2	2	3	—	3	—	3	2	3	29
VIII.	2	5	5	2	2	3	—	3	—	3	2	1	28
Suma	16	50	28	8	16	30	3	21	11	9	4	23	219

Afară de decretele ministeriali, prin cari se recomendă seú se opresc unele manuale, Ministeriul prin rescrisul dto 10 Sept. 1855. Nro 10312/878 face unele schimbări în planul de învățământ cu privire la împărțirea ștudiilor și numărul órelor pe săptămână, pe basa acesta apoi corpul prof. în prima sesiune din 2. Oct. 1855. a împărțit astfel ștudiile încât numărul órelor pe săptămână în cl. I. II. s'a urcat la 25 în III. IV. VI. și VII. la 27 în a V. și VIII. la 28. Din considerațiunea, că prin acesta împărțire în fiă-care clasă sunt câte 3 óre înainte de amėdăđi, ba în clas. III. și VI. odată pe săptămână, în cl. V. și VIII. de două ori pe săptămână câte 4 óre —

limba magiară, care conform ordinațiunei ministeriale trebuia să se propună în 2 ore pe săptămână seu absolut nu, — urcându-se numărul orelor la 30 și înainte de amădădi ar fi fost patru ore pe săptămână de patru ori; considerând că prin acésta tinerii s'ar fi prea îngreunat și se lipsiaŭ de timpul de repetițiune pentru ștudiile de după mēdădi — s'a scos din numărul ștudiilor de propunere.

— Prin decretul ministerial dto 13. Noemvrie 1855. Nro 11296 se ordonéză, ca deja în semestrul al doilea al anului școl. 1855/56 limba germână dela cl. II—VIII. apoi în cl. IV. Statistica imperiului austriac; în cl. V. și VI. limba grecă; în cl. VII. și VIII. statistica și istoria *să se propună exclusiv în limba germână.*

Corpul prof. a îndeplinit ordinațiunea comândând manualele acomodate scrise în limba germână.

— În 12 Jan. 1856. corpul prof. a ținut conferință extraordinară, în care s'a citit aprețiarea asupra opului: „Román nyelvtan“ de Dionisiu Păscuțiŭ, cerută din partea Ministeriului prin rescrisul din 24. Oct. 1855. Nro 11069. Corpul n'a recomēdat opul spre aprobare.

— Secțiunea Locot. din Orada-Mare prin rescrisul dto 12. Febr. 1856. Nro 659 basat pe decretul minist. din 13. Oct. 1855. Nro 11296. comunică planul de învățământ, conform căruia limba germână se introduce succesiv dela anul școl. 1855/6—1860/1, ca limbă de propunere pentru unele ștudii din clasele inferiøre și pentru tôte ștudiile din clasele superiøre. (Veși supl. I.)

— Prin decretul minist. dto 7 Febr. 1856. Nro 1954. acei tineri din cl. VIII. cari în semestr. II. au reportat calculi nesuficienți sunt opriți dela examenul de maturitate.

— Ministeriul de culte prin decretul dto 16. April 1856. Nro 5663/370 ordonéză, ca în gimnasiul de Beiuș limba germână ca limbă de propunere să se estindă succesiv la mai multe obiecte și în clasele inferiøre.

* * *

Desele ordinațiuni ministeriali prin cari se forța în-troducerea limbei germâne, tendența germanisătore, descoperită fără nici o sfielă aduse în mare perplexitate in-

stitutul nostru. E anume lucru constatat, că o limbă vie nu o poate propune decât numai un individ, care o poșede deplin. Luând acum în considerație, că profesorii dela gimnasiul nostru și-au absolvat ștudiile sub era latină, și că ștudiile teologice le-au percipiat numai în limba latină — de sine urmază, că au trebuit să întimpine invincibile greutăți când li-se poftia, ca să propună într'o limbă ce n'o poședeau!

Prin multe vicisitudini a trecut gimnasiul nostru începând dela întemeierea sa, dar n'a dat de grabă de un obstacol mai amenințatoriū, ca și cum a fost penibila poziție, când li-se pretindea cu forța întroducerea limbei germâne ca limbă de propunere! O măsură adevărat absolutistică! Ce a încuviințat eri, a retras ași! Legea absolutismului e: sic volo, sic iubeo! În 1851. Ministeriul prin decretul dto 8. Iuliu Nro 2194/267. recunoște limba română ca limbă de propunere, vine apoi și introduce succesiv limba germână! Singură consolațiune pentru acelea timpuri, că chiar așa s'a întemplat și cu celelalte institute din patrie! Solatium est miseris socios habuisse malorum! Sarbădă consolațiune!

În vederea forței Ordinariatul este foarte ingrigiat, se teme, că din lipsa puterilor didactice o să se închidă gimnasiul, îndemnă pe profesori să-și însușescă limba germână, cere direcțiunei informațiuni despre progresul lor, — durere, că nici direcțiunea nu-l poate mângaiia, în raportul dto 15. Martiu 1856. Nro 43. dă espreșiune ingrigiării sale, spune, că afară de M. Kiss, T. Kóváry și P. Mihutiū, ceialalți nu sunt în stare a propune în limba germână conform planului ministerial (v. supl. I), cere, ca pe anul școl. 1856/57 să se trimită cel puțin doi profesori, cari poșed perfect limba germână, ca aceia să converseze cu ceialalți profesori și să le stec într'ajutoriū. Pium desiderium! De unde să fiă trimis?... Dar n'a fost încătr'o. A trebuit să se supună. Absolutismul n'a cunoscut cruțare, nu echitate! În anul școl. 1856/7 s'au propus în germânește următoarele ștudii: În cl. I. și II. limba germână; în cl. III. limba greacă, germână, istoria și geografia; în cl. IV. limba germână, is-

toria și geografia; în cl. V. limba greacă, germână, istoria, geografia, matematica; în cl. VI., VII. și VIII. l. greacă, germână, istoria și geografia.

Anul școl. 1856/7. Deșchiderea anului, împărțirea ștudiilor, designarea ordinarilor de clase ca în anii precedenți. Ordinațiuni mai marcante: Ministeriul prin decretul dto 11. Marțiu 1857. Nro 4395/285. oprește a primi mai mulți elevi decât 50 într'o clasă, ér dacă s'ar însinua mai mulți trebuie să le deschidă clase paralele.

Ordinariatul gr. cat. de Oradea-Mare prin rescrisul dto 9. Oct. 1856 Nro 1255 provócă pe profesorii suplenți, ca în decurs de doi ani să se supună examenului aprobatoriü, pentru-că mai încolo de acel termin nu pot funga ca profesori. Sunt ușurați la examen prin acea împrejurare, că ștudiile sunt grupate în 5 șpecialități, astfel fiă-carele póte să și-alégă șpecialitate corěspunđétóre aplecării sale. Stăruește mai încolo, ca fiă-carele profesor să și-însușescă deplin limba germână, precum aü fost reflectați din partea Consistoriului de repețite ori, pentru-că fără cunoștința limbei germâne „*nu pote mai mult se fungeđie cineva mai alesu în stralucit'a sfera a Profesoriei; Fratia Ta (directorul) se si raporti aici despre impliniti past, numa așa facătoriu.*“ .

* * *

Într'aceste Ministeriul imperial de culte și instrucț. publ. comunică Patronului ordinațiunile sale emanate cu privire la cualificațiunea profesorilor gimnasiali pretinđend să fie cel puțin patru profesori aprobați, la din contră va detrage gimnasiului dreptul de publicitate. Eppul ingrigiat de existența gimnasiului dto 21 Marțiu 1857 Nro 282 grăbește a provoca din nou pe profesori la depunerea examenului aprobatoriü.

Referitoriü la acésta ordinațiune directorul în 2 Iuliu 1857 Nro 101 raportéză, că toți profesorii suplenți (șesé la număr) s'aü angagiat a se supune examenului aprobatoriü, de-cumva și sórtea lor va fi egală cu a profesorilor publici dela institutele de stat, anume dacă vor

avé salar anual de 7—800 fl. m. c., decenal și la timpul seü deplină speranță la pensiune amăsurată fatigicilor sale! Modestă pretensiune, și totu-și trebui să trecă 37 de ani până s'a creat Fondul de pensiune.

Ordinariatul prin rescriptul dto 9 Iuliu 1857 Nro 773 le răspunde, că profesorii numai atunci pot spera, că li-se va *exopera salar mai bun*, dacă mai nainte vor satisface datorințelor lor. Pentru-că depunând examenul aprobatoriü 'și-vor câștiga drept la beneficii de frunte și la alte deregătorii și demnități diecesane, afară de *acea le stă deschis terenul să fie aplicați la alte institute de stat*, unde li-se vor computa anii de serviciu prestat gimnasiului nostru. De altă parte aü datorință morală a se supune examenului prof. pentru „*a susține esistenția acelu gimnasiu unic Roman în țiera, și așa de a păstra gloria și renomele națiunei, a careia culture pastrare se gasesce deposa în manile dênșilor.*“

— Ministeriul prin decretul dto 5 Marțiu 1857 Nro 2918/193 trimite regulamentul emanat cu privire la manipularea didactrului ordonând, ca didactrul să se subministreze în acel fond, din care se susține gimnasiul Pe basa acésta Secțiunea Locot. de Oradea-Mare prin rescrisul dto 27 April 1857 Nro 4959/883 pretinde, ca didactrul percipiat în gimnasiul nostru să se verse în vistieria statului.

Directorul referéză Secțiunei, că în urmarea ordinațiunei Ven. Consistoriü diecesan dto 26 Ianuar 1854 Nro 1621 spre acoperirea unor expense inevitabili, nefiind bani disponibili în fondul gimn. a percipiat didactru și anume dela unii tineri cu stare mai bună materială câte 6 fl. dela alții 4 fl. și 2 fl. m. c , cei mai mulți însă din cauza neajunsurilor aü fost scutiți dela solvire. Aü încurs în anul școl. 1854/5 335 fl. în 1855/6 371 fl. m. c. Sumele aceste s'aü întrebuițat pentru tipărirea programelor, sporirea lefei pedelului, plata servitoriului, augmentarea bibliotecii prof. și a junimei. Cere ca și de acum înainte să pótă întrebuița didactrul spre acoperirea trebuințelor memorate cu atât mai vîrtos, că conform decretului ministerial didactrul trebuie vêrsat în fondul gim-

nasial; din care se susține institutul, seü dacă asta nu s'ar concede, atunci se se designeze öre-și careva fond, de unde s'ar asigna sumele necesare.

Afacerea a rămas neresolvită până în anul 1859, când Secțiunea Locot. de Oradea-Mare prin rescrisul dto 29 Ian. Nro 19913 notifică direcțiunei, că spre acoperirea cheltuielilor mai măruntă ale gimnasiului, se asignează pentru anul școl. 1858/9 din vistieria statului 400 fl. v. a. fiind obligată direcțiunea a face socotá în tot anul. De aci rezultă, că didactrul a încurs în vistieria statului.

Anul școl. 1857/8. S'aü ținut 15 sesiuni literare. Momente mai însemnate sunt:

Serenitatea Sa Archi-Ducele, în Domnul adormitul Albrecht, Supremul Guvernör al Ungariei în 14. Maiü a felicitat institutul nostru cu înalta Sa vizită. A cercetat muzeul fisic, arhivul și biblioteca, a vizitat flă-care clasă punënd întrebări din mai multe obiecte. În fine și-a exprimat înalta Sa îndestulire față de progresul observat.

— În sesiunea XII. din 15 Iunie 1858 corpul prof. aruncă o privire retrospectivă asupra planului de învățământ și a limbei de propunere semnalând nu cu puțină amărăciune, că ce stare excepțională s'a creat pentru gimnasiul nostru, când sunt obligați a propune în trei (!) limbi, anume: nemțește aü propus gramatica germană și grecésca în tóte clasele, limba latină în cl. I. și în cele superiöre, matematica în clasa V. și VI., în sfirșit istoria și geografia în tóte clasele; propedeutica filosofică în limba latină; celelalte ștudii în limba română!

Referitoriü la planul ștudiilor din anul școl. 1858/9 spre a facilita ștudiul limbei române corpul prof. cere întroducerea manualului „Compediu de gramatica limbei romane“. Blașiu 1855 de T. Cipariu pentru clasele inferiöre și „Elemente de limba romană după dialecte și monumente vechi“. Blașiu 1854. tot de T. Cipariu pentru clasele superiöre din acel motiv, că manualul întrebunțat până aci, compus de Vasiliu Ianoviciü negligă cu desevirșire usul literelor latine „*cari coröspund mai bine naturei limbei române, adoptate de greco-catolici spre manifes-*

tarea strînsei legături cu biserica rom. catolică, în fine pentru-că întreaga ierarhia gr. cat. și toți românii mai culti se folosese de literele străbune.“ Cu privire la ștudiul limbei germâne, gramatica germână s'a împărțit astfel, ca întreg cursul gramatical se fiă terminat în clasele inferioare: în cl. V. și VI. s'a introdus repețirea mai estensivă, ér pentru resuscitarea memoriei la începutul anului școl. în fiă-care clasă repețiri recapitulative. Ca să obțină doritul succes din limba germână țin a fi destule trei ore pe săptămână în fiă-care clasă.

Cât pentru propunerea limbei maghiare aũ aflat de corespunđatoriũ a rupe cu metoda observat până aci, conform căruia limba măghiară s'a propus numai ca ștudiu relativ obligat, seũ nu s'a propus de fel. Prin urmare se proiecteză, ca se se propună în gimnasiul întreg, și anume în toate clasele în câte două ore pe săptămână, afară de cl. III. și IV. unde s'ar întrebuița deocamdată numai câte una oră.

Și de oră-ce elevii clasei I. nu aũ putut face progres dorit din limba latină, din cauza, că li-s'a propus în limba germână, se cere concesiune de a introduce ca manual „Gramateca latină după Schinnagl“ lucrată românește de T. Cipariu. Partea I. pentru gimnasiul inferior. Blașiũ 1858.

În fine limba germână se introduce de limbă de propunere afară de ștudiile, cari s'aũ propus deja nemțește, pentru istoria și geografia din cl. V., matematica în cl. VII și VIII.

*

Am reprodus acest proiect să ilustrez, cu câte greutateși enorme aũ trebuit să se lupte elevii în acele timpuri, când fără cunoștința limbei germâne, a trebuit să ștudieze nemțește încă și limba latină!

*

Din o cólă de fasiune pentru contribuțiunea de venit de cl. III. trimisă din partea Capituluului gr. cat. Orădan pentru umplere apare, că în 28 Noemvrie 1857. fondul gimnasiului a fost 51,500 fl. 42 cr. al beneficiului de pâne 25,692 fl. 54 cr. pentru 2 învățatori din școlele normali 13,000 fl. fructificați cu 6 și 5 procente.

Anul școl. 1858/59. S'aă ținut 17 conferințe profesori. Ordinățiuni mai însemnate dela superioritatea școl. nu s'aă emanat.

Cu privire la demersul învățământului din protocolul conferinței XIV. ținută în 11 Juniă 1859 apare că atât corpul prof., cât și tinerimea științioasă simte greutatea trilinguității. Cu progresul din limbi ar fi satisfăcuți, dar nu din istorie, pentru acea se cere Ministeriului concesiunea de a puté propune istoria în limba maternă.

Din relațiunea directorală susțernută la finea anului se constatéză, că în acest an școl. s'a pus temeiu bibliotesei profesorale, Eppul Patron a procurat pentru usul profesorilor 26 opuri științifice.

— Reverendisimul Domn *Stefan Moldovan*, canonic Lector al diecesei lugoșene prin scripta sa din 30 Marțiu 1859. notifică direcțiunei, că zelosul Epp al Lugoșului în domnul fericitul *Dr. Alexandru Dobra* „spre împuținarea lipselor celor mari, cu cari se luptă mulți tineri bravi — însă sëraci — ai Națiunei nóstre în școlele publice, a întemeiat pentru diecesa sa un Fond școlastic, carele astăzi, cu putinciosul concurs și al Capitularilor săi este un Capital de 5000 fl. m. cov. și l'a încredințat administrațiunei Ven. seău Capitul; érá acum din censul dela acest capital, din tómnă trecută în cóce pe rënd adunat voiește a remunera pe óre-căți-va tineri și din Incl. Gimnasiu Național din Beiuș, cari ar fi Bănățeni și de Religiunea gr. cat. și în semestrul prim aă știudiat cu diligență și aă moravuri bune.“ Rógă deci direcțiunea se recomânde căți-va tineri bănățeni, cari ar întruni condițiunile mai sus desfășurate.

Anul școl. 1859/60. S'aă ținut 16 conferințe prof. Dintre aceste mai marcante aă fost conferința II. din 2. Noemvrie 1859. în care s'a citit patenta dto 20 Julie 1859. a Maiestății Sale gloriosului nostru Domnitoriă comunicată prin rescrisul Secțiunei Locot. dto 23. Sept. 1859. Nro 2952. prin care se determină mai de aprópe limba de propunere în institutele medii, cari sunt în centre de naționalități. Prin acésta patentă s'a deschis un câmp mai larg cultivării limbelor din patrie. Se expune adecă :

că limba de propunere trebuie să fie aceea, care e în preponderanță în acel ținut, observându-se însă cu strictetă dispusețiunile vigente pentru propunerea limbei germâne în acel grad, ca elevii la maturitate să fie capabili a da răspunsuri nemțește din ori-care ștudiu. (Veți supl. K.) Patenta a fost comunicată tuturor patronatelor, astfel și Ordinariatului gr. cat. de Oradea-Mare, ca patron al gimnasiunului nostru. Acel ordinariat prin rescrisul dto 29. Sept. 1859. Nro 967. recercă corpul profesoral ca: *„să iea la cea mai deplină cumpenire a cercustarilor menite, și pentru aceea sesi dee deciereciunea sa aici au gasivoru densii de ajunsu spre deplina invatiare a limbei germane, ca numai regulele gramaticali si sintaptece una cu deprinderile de versiune se se propuna în limba germana, au nu dora va sa fia de neaparatu lipsa ca sasa invatie și alte studii in limba germana și cari? ca asia prin invatiarea studiiloru in limba aceasta sesi pota castigù invatiaceii acea desteritate in cunoscenti'a limbei aceleia, care se va recere la esamenele de maturitate si sa nu fia constrans Gymnasiul de asi perde publicitatea.“*

În urmarea citatei ordinațiuni, corpul prof. a ținut conses extraordinariu în 12. Oct. 1859., în care și-a dezvoltat opiniunea în următoarele: 1) Fiind-că în Ungaria românii n'au alt institut mediu decât al nostru, tinerii români numai aici pot ștudia limba maternă, și numai prin mijlocirea acesteia i-și pot însuși celelalte cunoștințe. 2) Propunându-se după sistemul vigent obiectele în limba germână, acest metod a servit numai spre însușirea limbei și nu a cunoștințelor necesare. 3) Guvernul nu pôte avé temere, că prin delăturarea limbei germâne ar suferi civilisațiunea, pentru-că cel mai apt canal al civilisațiunei este limba maternă; propune deci 4) ca toate studiile se se propună în limba românescă, „er limba germână atât pentru prerogativa, care o are asupra altor limbi imperiale, cât și pentru folosul ei, fiește-care cetățan austriac, fiind limbă — diplomatică — singură se se propună germânește, sperându-se, că după metodul usitat până aci elevii o vor apercepționa in acea măsură, ca se pôtă satisfacce așteptării la examenul de maturitate.“

Luând în considerațiune opiniunea corului prof. Patronatul gimnasiului prin rescrisul dto 19 Noemvrie 1859. Nro 1087 dispune: 1) Ca profesorii începând dela cl. I. să propună limba germână astfel, ca elevii în clasele superioare să pótă pricepe prelecțiunile în limba germână. 2) Profesorii în clasele superioare sunt strîns îndatorați a explica și în limba germână obiectele prescrise. 3) În cl. VII. și VIII. vor fi de a se propune totdeuna două ștudii în limba germână, ca limbă de propunere pe lângă ‚spicaciunea‘ (esplicarea) recerută în limba română. Și ca să se pótă decide cari ștudii o să se propună în limba germână i-se împune direcțiunei, ca să susțernă în tot anul de timpuriu planul ștudiilor. — În urmarea acestei ordinațiuni in cl. VII. și VIII. s'aũ propus nemțește matematica și limba grecă.

— Patronatul gimnasiului prin ordinațiunea dto 12. Iuliu 1860. Nro 753/443 provócă corpul prof., ca in vîrtutea decretului Locotenenței din Buda dto 5. Iuliu 1860. Nro 217. să-și dea părerea la principiile ortografice, ce sunt a se observa în limba română după întroducerea literelor străbune.

— Ordinariatul gr. cat. de Oradea-Mare prin rescrisul dto 16. August 1860. Nro 891. face dispusēțiuni referitoare la învățarea cântărilor bisericești.

Anul școl. 1860/61. S'aũ ținut 17 conferințe prof.
— În prima conferință din 26. Sept. 1860. sub. p. 7. s'a citit ordinațiunea Locotenenței dto 15. Sept. 1860. Nro 17519., prin care s'a comunicat, că in acele gimnasii, în cari limba de propunere nu e cea germână, protocólele sesiunilor literari. planul ștudiilor și alte scripte oficióse *de aci înainte se pot redacta si în limba maternă.*

— Maiestatea Sa Domnitoriul nostru Francisc Iosif I. prin diploma Sa preainaltă dto Viena 20 Octomvrie 1860. a restituit limba maghiară ca limbă oficiósă în administrație, justiție și în tóte afacerile oficióse. Notificând acésta Locotenența r. ung. prin decretul dto 24. Noemvrie 1860. Nro 35409. în privința limbei de pro-

punere din gimnasia și reale dispune, ca luându-se în considerațiune raporturile de limbă și dorințele locali, corpurile profesorale după o pertractare calmă și serioasă să-și dea părerea, că ore ce fel de modificări ar trebui să se facă în limba de propunere? (Vezi supl. L.)

Corpul prof. în sesiunea literară a VI. din 8 Dec. 1860. cu prealabilul consimțământ al Patronatului 'și exprimă următoarea părere. Deși Înalta Cancelarie ces. reg. prin memoratul decret a introdus limba maghiară în toate afacerile publice din țară, totu-și pentru gimnasiul Beiuș află de necesar a menține și mai departe limba română din motivul: 1) Pentru-că Preînalta diplomă împăratăscă din 20. Oct. a. c. a lăsat intact usul limbelor proprie a națiunilor nemăghiare nu numai în școle, ci și în afacerile publice. 2) Pentru-că Episcopul de pie memorie Samuil Vulcan a întemeiat acest institut cu deosebire pentru junimea română din districtul Beiușului, astfel trebuie considerat de român atât cu privire la instituțiune, cât și la caracterul național. 3) De când s'a scos limba latină ca limbă de propunere, în gimnasiul de Beiuș până în ziua de azi s'a menținut de limbă vehiculară séu cel puțin de limbă de explicare. 4) Pentru-că tinerii studioși, afară de 8 sunt toți români, cari nu posed alta limbă decât cea maternă, ar fi deci înechitabil a-i lipsi de unicul mijloc de perfecțiune. 5) E principiu universal recunoscut, că o națiune nu poate ajunge la cultură și știință decât numai în limba sa proprie, și dacă acest principiu n'a fost contestat nici unei națiuni, pentru-ce să se contesteze națiunei române, — cu mult mai estinsă decât multe alte limbi? În sfârșit: 6) Opidul Beiuș în mare parte, ér ținutul întreg este român, deci nu poate subversa indoiéla, că dorește menținerea limbei sale. De altmintrea de fel nu trebuie socotit, că corpul prof. ar vré să scotá cu desevirșire limba maghiară din gimnasiul de Beiuș, din contră cunoscând bine folosul și lipsa aceleia în acesta țară, din toate puterile va conlucra, ca să deschidă un teren mai amplu cultivării limbei maghiare, și tinerii se-o potă însuși perfect, ca astfel să nu fie împedecați în frecuentarea cursurilor academice, pre-

cum nici până acum nu au fost alterați; — încât pentru elevii maghiari, acelorora li-să de deplină libertate a răspunde în limba lor maternă. (Vezi supl. M.)

— Locotenența Ungariei prin decretul dto 24. Maiu 1861. Nro 27120. dispune direcțiunei să facă raport despre fondul gimnasiului, cât e, spre ce scop s'a întrebuitat, cine l'a depus? — Directorul dto 18. Iuliu 1861. Nro 104. raportază, că gimnasiul s'a întemeiat prin Eppul de pie memorie Samuil Vulcan, fondul originar a fost 75,000 fl. m. c. séu 78,750 fl. v. a., acest capital până în finea anului 1859/60 a crescut la suma 97.104 fl. 60¹/₂ cr. v. a., a cărei interusuriu de 6⁰/₁₀ e 5826 fl. 27 cr. v. a. — Din acest interusuriu conform literilor fundationali punctul h) se întrebuintează pentru beneficiul de pâne 1147 fl. m. c. séu 1202 fl. 35 cr. v. a., acest beneficiu s'a sporit prin *expropriarea mórei dela Holod* din partea Eppului V. Erdélyi în capital cu 4967 fl. (ar fi trebuit să plătescă 6200 fl.!) ér în interusuriu anual cu 298 fl. Pentru repararea edificiului gimnasial se speséză 247 fl., pedelului se dá 75 fl. 50 cr. Cantorului și fetutului 31 fl. 50 cr., pentru încălđit 64 fl. 65 cr.; în leafa unui învățatoriü normal 315 fl., în leafa celuiialalt învățatoriü din interusuriul capitalului donat prin orașul Beiuș 52 fl. 50 cr., în contribuțiune de venit 469 fl. Expense: 2782 fl. 15 cr. subtrași din 5826 fl. 27 cr. rămân 3044 fl. 12 cr. dați în salarul profesorilor, cătră acestia se adaug 3706 fl. 50 cr. din fondul ștudiilor, la olaltă 6540 fl. 62 cr., din acésta sumă directorul primește 840 fl., ceialalți 11 profesori câte unul: 539 fl. 34 cr. v. a.

— Din relațiunea directorală susținută cu finea acestui an. școl. resultă, că biblioteca profesorală s'a sporit din lăsământul în Domnul fericitului paroch din Sarcău *Ioan Muntean* cu 1282 tomuri, 1344 volume și 15 harte; ér din taxa de susceptiune s'au procurat mai multe cărți de valóre șcientifică.

Anul școl. 1861/2. Slăbind absolutismul, făcându-se încercări spre a reactiva constituțiunea, după-ce limba maghiară s'a introdus ca limbă oficiósă în tóte afacerile

publice ale țării, de sine se înțelege, că și raporturile instituțiunei publice a trebuit se sufere radicale modificări. Și intru adevăr, Entwurf-ul lui Thun n'a putut prinde trainice rădăcini parte pentru vedita sa tendență germanisătoare, parte pentru spiritul său birocratic. A trebuit deci să se facă corecturi, modificări, ba să se introducă chiar alt sistem corăspunđetoriu spiritului timpului de tot schimbat. Principiile de învățământ cuprinse în Entwurful lui Thun nu mai închepeau în cadrele raporturilor din Ungaria. Constrinsă de împrejurări Locotenența a fost nevoită să chibzuească modalitatea, după care învățământul public s'ar pute concorda cu pretențiunile erei nouă. Mai nainte a stabilit principiile, cari erau să servă de temelie pentru clădirea instituțiunei din patrie, apoi le-a comunicat capetelor luminate și de specialitate precum și patronatelor gimnasiilor catolice, să afle părerea lor. Basată pe părerea erudiților a voit să compuna noul sistem, să-l prezenteze Maicestății Sale spre aprobare. Pentru acea prin decretul dto 17. Maiu 1861. Nro 31696. emite o recercare patronatelor gimnasiilor catolice, precum și provincialilor ordurilor calugărești, cari se ocupă cu instrucțiune, ca consultându-se cu profesorii cei mai distinși dela institutele lor să și-susternă părerile și proiectele lor asupra momentósei chestiuni: *„ce fel de sistem ar fi mai corăspunđetoriu în gimnasiile catolice ținând în vedere viitorea vocațiune a tinerimei, cultura generală, interesul educațiunei științifice și religióse, precum și binele public al patriei?“*

Principiile fundamentali designate ca basă pentru consultare au fost:

a) Ce preparațiune se pôte pretinde dela elevii, cari intră in gimnasiu din școlele elementari?

b) Ce fel de obiecte sunt a se lua in gimnasiile catolice?

c) În ce extensiune, după ce fel de manuale să se propună obiectele atât in general, cât și in special in singuratecele clase. câte ore să se întrebuințeze la săptămână pentru fiă-care obiect?

d) Cât de mare să fiă suma órelor pe săptămână in fiă-care clasă?

e) Cum să se împărțescă obiectele după clase. in ce extensiune, după ce fel de manuale, in câte ore să se propună pe săptămână?

f) Ce fel de organizațiune ar fi mai recomandabilă pentru gimnasiile, din câte clase ar trebui să consistă gimnasiile?

g) Nu s'ar pute împreuna clasele inferioare gimnasiali cu clasele inferioare ale școlilor reali?

h) Pentru îndeplinirea noului sistem sunt ore suficiente puterile didactice existente cu privire atât la număr, cât și la aptitudine, și cum s'ar pute suplini eventualele trebuințe cu cel mai sigur succes și în cel mai scurt timp?

i) Cu ce fel de mijlăce de învățământ dispun de present gimnasiile, sunt acele suficiente pentru propunerea cu succes mai virtos a matematicii și științelor naturali?

k) Când și cu ce modalitate ar fi să se țină examenele, cum ar trebui denotat rezultatul aceloră, să nu se violeze dreptatea?

l) Se cere opiniune motivată despre testimoniile școl., didactru și disciplină.

După-ce Locotenența a primit și confrontat proiectele și părerile susțernute prin Patronate și Provincialii ordurilor calugărești, prin decretul Nro 46496 a convocat în August 1861 anchetă din cei mai distinși bărbați de șpecialitate, care după consultare profundă și-a prezentat proiectul final. Spațiul nu mi-permite să reproduc aci proiectul anchetei, cu atât mai virtos, pentru că n'a fost acceptat de Maiestatea Sa, și cauza s'a supus unei consultațiuni nouă prin altă comisiune numai în 1864.

* * *

Ca însă și până atunci, până-ce proiectul susțernut Maiestății Sale Apostolice ar primi preainalta ratificare, Locotenența reg. ung. provocată prin grațiosul rescript aulic dto 5 Oct. 1861. Nro 13583 a elaborat un proiect interimal, care apoi l'a introdus începând dela anul școl. 1861/2 până-ce se va rezolvi afacerea sistemului prezentat pentru înaltă sancționare. Proiectul interimal a fost pus în praxă prin decretul dto 21 Oct. 1861. Nro 58244.

Principiile fundamentali ale sistemului interimal sunt :

1. În clasa I. și II. se introduce instrucțiune de clasă efectuită numai prin câte un profesor, őr în celelalte clase instrucțiune de șpecialitate.

2. Cu privire la împărțirea objectelor și őrurilor s'a ordonat :
a) religiunea să se propună în 16 őruri ; -- b) limba latină în 45 ; --
c) limba greacă începând dela clasa V. în 8 ; -- d) limba maghiară în clasa I. în 5, — în celelalte — dacă limba de propunere n'ar

fi exclusiv cea maghiară — câte în 4, de-altmîntre în cele trei clase superioare în câte 2 ore; astfel în cazul prim în 33, în al doilea în 27 ore; — e) geografia independent de istorie în cele trei clase inferioare în câte 2 ore; — f) istoria patriei independent în clasa III. IV. V. în câte 2, în cl. VIII. în 4 ore; — g) istoria universală în clasa VI. VII. în câte 3 ore; — h) matematica și geometria în câte 2, dar în cl. VI. în 3 ore; — i) istoria naturală în clasa III. IV. V. VI. în câte 2 ore; — k) fizica în clasa IV. V. în câte 2, în a VII. în 3, în a VIII. în 4 ore; — l) filosofia în clasa VI. VII. VIII. în câte 3 ore, ér în gimnasiile exclusiv maghiare în clasa VII. VIII. în câte 4 ore.

3. În privința limbii de propunere să deosebesc gimnasiile *exclusiv maghiare* și *mixte*, după-cum adecă limba de propunere e numai cea maghiară, seú s'a luat și altă limbă din patrie ca limbă auxiliară. De exclusiv maghiare s'aú declarat 19. Mixte tot atâte. — Studiul limbii germane s'a început numai în clasa III., dar prin ordinațiune ulterioară s'a introdus și în clasa I. și II. — Pentru religione s'a determinat acea limbă, care o pricepe elevul mai bine. — În sfîrșit din considerația pretențiunilor echitabile ale diverselor naționalități s'a ordonat propunerea diferitelor limbi din patrie ca studii relativ obligătoare.

4. Schimbările necesare în corporațiunile profesorali s'aú determinat prin dispusețiune separată dto 17 Oct. Nro 58228.

5. S'a ordonat, ca examenele semestrali să se țină cu mai mare rigóre și să fie publice. — Cu privire la alegerea manualelor, susceperea elevilor, didactru, ferii și alte afaceri, cari nu sunt atinse în acésta ordinațiune, s'aú menținut dispusețiunile anterioare.

6. În sfîrșit ocupațiunile scripturistice, cari atât de greú au apésat oficiul directoral, în parte s'aú cassat. — Pe basa acestor modificațiuni s'a inaugurat anul scol. 1861/2.

* * *

În urmarea organizațiunei modificate și gimnasiul nostru a întrat în nouă epocă. A trebuit să se acomodeze curentului și să progreseze conform postulatelor timpului. Anii acestia aú fost un period de tranșițiune, sistemul introdus a fost supus la multe modifiări; principiile didactice nu apucară să se cristalizeze bine, când érá-și fusese modificate, schimbate, -- și acest proces de evoluțiune nu s'a sfîrșit, -- tot continuă și nici nu se va opri definitiv.

În gimnasiul nostru pe basa literilor fundaționali ale lui Samuil Vulcan s'a menținut limba română ca limbă de propunere, ér cea maghiară s'a introdus ca auxiliară

pentru tinerii maghiari. (Decrēt Locot. dto 12 Febr. 1862 Nro 75201.)

Constituierea, împărțirea ștudiilor s'a făcut conform sistemului modificat și introdus prin decretul Locot. Nro 58244.

Încât privește ștudiul limbei române corpul prof. a decis, ca órele din noul plan contemplate pentru propunerea limbei maghiare să se împărțescă în două, și apoi jumătate să se întrebuinteze pentru limba română, cealaltă pentru limba maghiară.

Limba germână s'a propus în câte 2 óre pe săptămână în fiă-care clasă; propunerea s'a concređut duor profesori, unul pentru clasele inferióre, celalalt pentru cele superióre.

În anul școl. 1861/2 s'aũ ținut 11 sesiuni literare. Cu privire la compunerea și redactarea protocólelor consesuali trebuie să amintesc, că din acele s'a omis denotarea materiei propuse în fiă-care lună, separat din fiă-care ștudiu, ce până aci era în us, și a îngreunat și jignit peste măsură laboriositatea corpului profesoral. — Materia propusă peste an s'a raportat cu finea anului în relaținea directorală.

— Corpul prof. din considerațiune, că junimea ștudiósă în opidul Beiuș afară de școlă nu și-găsește cuvenita distrațiune spirituală, îndemnați mai departe de dorul de a puté cultiva cât mai temeinic limba maternă: *constituēște societatea de lectură a tinerilor din cl. VII. și VIII., raportéză* despre acest act Locotenenței, de unde s'aũ cerut statutele, cari după sușternere aũ fost aprobate în 31. Maiũ 1862 Nro 32067. Dela acest an în-cóce funcționéză societatea de lectură fără întrerumpere producēnd rodnice fructe spirituali, manifestate în tot anul cu ocașiunea ședințelor publice, arangiate în zile festive și de mai mare însămnătate.

— Locotenența reg. ung. prin rescrisul dto 30 Juniu Nro 12844 premițēnd că pe basa preainaltei ordinațiuni aulice dto 20. Dec. 1861 Nro 15657 în gimnasiul din Beiuș pe lângă limba maghiară este a se folosi și limba română și germână ca limbi de propunere corelate, întro-

duce pentru institutul nostru următorul plan de învățământ, ce s'a pus în praxă cu începutul anului școl. 1862/3.

1. Religiunea se va propune în limba maternă a elevilor.

2. Limba maghiară se va propune în toate clasele ca studiu obligat în câte 3 ore pe săptămână și anume: în clasa I. și II. citirea și ortografia corectă pe baza legendariului maghiar — în limba română; în clasa III. și IV. gramatica în limba română; în clasa V. și VI. gramatica mai extensiv în limba maghiară, în VII. și VIII. istoria literaturii în l. maghiară.

3. Limba germană se va propune în toate clasele ca studiu obligat în câte 2 ore pe săptămână și anume: în clasele inferioare în l. română; în clasa V. și VI. în l. germană după putință; în clasa VII. și VIII. istoria literaturii germane în l. germană.

4. Limba română se va propune în clasa I. în câte 4 ore, ér în celelalte clase în câte 3 ore pe săptămână.

5. Limba maghiară și germană se vor preda conform p. 2. și 3., celelalte studii se vor propune toate în l. română, lângă care l. maghiară se va folosi ca auxiliară după împrejurări.

6. Marți după medădi o se se țină prelecțiuni.

Abatere dela acest plan nu se permite.

Urcându-se prin acest plan numărul orelor pe săptămână dela 166 la 198, directorul în raportul său dto 15 Sept. 1862 Nro 225 cere Ordinariatului denumirea încă a unui profesor, ca numărul profesorilor să fiă 13, precum se pretinde în noul regulament; ér daca denumirea nu s'ar pute efectui — cere îmbunătățirea sôrtei cel puțin a profesorilor stabili și înaintați în etate. (Fără rezultat.)

Anul școl. 1862/3. Sesiunile literare nu ne presentă ceva eveniment mai marcant. Planul de învățământ l'am comunicat mai sus. Unica ordinațiune mai însemnată este a Direcțiunii Super. dto 1 Juniu 1863 Nro 560 prin care notifică, că Locotenența reg. ung. prin decretul dto 25 Maiü 1863 Nro 40452 a denegat acordarea sumei de 301 fl. 94 cr. întrebuintată spre acoperirea expenselor mai mici ale gimnasiului în anul școl. espirat sub cuvînt, că gimnasiul de Beiuș se împărtașește în subsidiu stabil din fondul studiilor, apoi fondul gimnasiului dispune de un capital de 97000 fl. are deci de unde se-și acopere trebuințele. (Subsidium pentru expensele mai mici a fost acordat în 1859. v. p. ult. din an. școl 1856/7.)

Anul școl. 1863/4. S'aũ ținut 16 conferințe. Obiectul lor a fost constituirea, împărțirea ștudiilor, dare de samă despre progresul lunar al tinerilor în ștudiu și moralitate.

Este momentos rescrisul Episcopului de pie memorie *Iosif Papp-Szilágyi* dto 22 Ianuar 1864 Nro 67. prin care rezolvește din cassa dominală 600 fl. anuali pentru îmbunătățirea stării materiali a profesorilor, astfel salariul directorului s'a ridicat cu 50 fl., ér a celorlalți profesori la 600 fl.

* * *

Într'aceste chestia ardentă a reorganizării finale a planului de învățământ nu slăbi, și de órá-ce proiectul anchetei convocate în 1861 nu fũ acceptat din partea Curții, — Locotenența reg. ung. pe basa ordinațiunei aulice dto 10 Juniu 1864 Nro 10331, convócă o nouă anchetă, compusă din Directorii Superioři districtuali și alți bărbați de șpecialitate, ca să delibereze în chestia momentósă și de mare importanță pentru viitoriũ.

Ancheta a luat de basa consultării tot acelea-și chestiuni, cari aũ fost puse și comisiunei din 1861, — a adus urmátóarele moțiuni: 1) Gimnasiile complete s'e aibă curs de opt clase, împărțite în gimnasiile inferióre și superióre. 2) Ca obiecte obligate s'aũ acceptat: religiunea, limba latină, grecă, maghiară, germánă, a ținutului (asta din urmă ca relativ obligatã), geografia, istoria, matematica, istoria naturală, fizica și filosofia. Neobligate: desemnul, stenografia, cantul, limbele culte europene, gimnastica. Încât pentru caligrafie s'a propus, că în cas de trebuință, ori care elev din clasele inferióre se póte constringe la caligrafie. Ér referitoriũ la obiectele neobligate s'a enunțat, că dacă prin ștudiul acelora elevul ar neglija obiectele obligate — în ori-care moment póte fi oprit dela ștudiul acelora. — Relativ la l. grecésă s'a decis cu majoritate de voturi, ca propunerea aceleia s'e se începă în cl. IV. — Istoria și geografia s'e se propună independent, despărțite: ér cu privire la filosofie s'a proiectat, ca în clasa VI. s'e se propună psihologia empirică, în cl. VII. logica, în a VIII. sumariul filosofiei — enciclopedia, și partea din urmă s'a susceptut între obiectele examenului de maturitate. — Naturala s'e se propună în clasa I. II. V. și VI.; — fizica în cl. III. IV. VI. VII. și VIII, ér matematicii s'e se împreune și geometria desemnativă. — Materia religiunei în clasele inferióre s'a împărțit în urmátóriul mod: în clasa I. istoria testamentului vechiũ, în a IV. liturgica și amentului noũ, în a III. catechismul și etica, în a II. istoria test în genere cunoștința ce-

remoniilor bisericești; pentru clasele superioare a rămas neatinsă împărțirea de mai înainte.

Împărțirea obiectelor după clase și ore conform proiectului anchetei ni-o arată următorii conșpect:

Clase	Religiunea		Limba latină	Limba greacă	Limba maghiară	Limba germană	L. ținutului	Geografia	Istoria	Naturala	Fisica	Filosofia	Matematica	Nrul orelor	Nrul orelor fără limba ținutului	Organisations Entwurf 1849.	Organisations Entwurf 1861.	Ancheta din 1861
	2	7																
I.	2	7	—	3	2	2	(3)	3	—	2	—	—	3	24 (25)	22	22	22	18
II.	2	7	—	2	2	2	(3)	2	2	2	—	—	3	24 (25)	22	20	22	18
III.	2	7	—	2	2	2	(3)	—	3	—	2	—	4	24 (25)	22	24	24	18
IV.	2	5	5	2	2	2	2	—	2	—	2	—	4	26	24	24	24	18
V.	2	5	4	2	2	2	2	—	3	2	—	—	4	26	24	24	24	18
VI.	2	4	3	2	2	2	2	—	3	2	2	2	3	27	25	24	25	23
VII.	2	4	3	2	2	2	2	—	3	—	4	2	3	27	25	24	25	23
VIII.	2	4	3	2	2	2	2	—	3	—	4	3	2	27	25	24	25	23
La olaltă	16	43	18	17	16	16	(19)	5	19	8	14	7	26	205 (208)	189	186	191	159

Aceste sunt părțile mai esențiali din proiectul anchetei cu privire la modificarea sistemului de învățământ.

Anul școl. 1864/5. S'aū ținut 21 sesiuni literare. Frapant număr în asemănare cu anii precedenți. După studiarea protocoalelor mă convinsă, că afară de constituire, împărțirea studiilor executată pe baza planului modificat în 1861., clasificățiunea semestrală, censurarea recursurilor pentru scutire dela didactru și protocolul examenului de maturitate, celelalte conțin casuri disciplinare. Mulțimea acestora ne presentă anul școl. în tristă colóre! Nu pot retăce supărăciósa aparițiune, ce s'a ivit la împărțirea studiilor, când doi profesori aū refusat — pe slabe motive — primirea obiectelor designate de direcțiune, ér al treilea simplumente n'a voit sé trecă cu clasa I. în a II. — Acésta procedură fără tact a trebuit sé aibă

cauze mai înrădăcinate, ce apare din rescrisul Direcțiunei Super. de învățământ dto 3 Januar 1865 Nro 1371 când între altele accentuează: „Nu pot să nu reprobez această renitență și rog prin direcțiune pe domniii profesori, ca ținând înaintea ochilor, că la ori-și-care institut principalul factor al progresului este cooperarea puterilor didactice, fără care unicul gimnasiu românesc din Beiuș nu va înflori nici când, — deci să abandoneze continuele împarechiări, să nu îngreuneze poziția direcțiunei, să bage bine de samă, că sunt preoții aceleia-și diecese și fii aceleia-și națiuni. Să iee în considerațiune câte interese nobile și sfinte se concentrează în gimnasiul de Beiuș și ce măreță vocațiune li s'a împărțisit. Scopul gimnasiului se poate ajunge numai prin diligență și conlucrare, prin împarechiări nu vor obține nici recunoștința bisericei, nici a națiunei române. Sufletul nobil prețuește mai mult binele public, decât interesul propriu și acesta 'l-sacrifică hucuros celui alt.“ Cu deplină satisfacție înregistrez, că binevoitoarea admonițiune a avut efectul dorit.

— Direcțiunea Super pe basa decretului Locotenenței r. u. dto 20 Dec. 1864 Nro 100589 dispune, că luând în considerațiune, că limba maghiară este studiu obligat în toate gimnasiile din țară: să nu se primescă elevi străini în clasele superioare ale gimnasiului de Beiuș numai sub condițiunea, dacă au pregătirile necesare și din limba maghiară, din contră trebuie respinși, să nu sufere pentru ei ceialalți împedecare. — Nici acea nu se aprôbă, că literatura maghiară și germână se propun exclusiv numai în limba română, pentru-că prelecțiunile literaturii presupun ôre-și-care cunoștință a limbelor respective; deci zace chiar în interesul tinerilor, ca aceste obiecte să se propună cel puțin în parte în l. maghiară, resp. germână.

— Direcțiunea Super. pe basa decretului Locotenenței r. u. dto 20 Aug. 1864 Nro 70313 emite un circular, acărui puncte fiind foarte instructive și pline de actualitate și în zilele noastre, aflu oportun a 'l-reproduce în întreg cuprinsul (Supl. lit. N.), aci numai liniamentele principali:

1) trebuie a censura pe elevi in ambele semestre de mai multe ori, ca să se pôtă forma adevărată judecată despre ei și să

li-se potențeze atențiunea și laboriositatea. 2) Este incorectă procedura, că dacă cutare-va elev a fost odată slab preparat, se nu fiă provocat mai mult și se capete testimoniu rău, pentru-că 'și-perde voia, și se negligă. 3) Objectele de învățământ se se împărțască din oră 'n oră. 4) Nu se pot acorda alte ferii decât câte sunt provădate in regulament. 5) Se nu se sporască seŃ impuțineze numărul ocupațiunilor scripturistice; acele trebuie censurate și provădate cu note critice. 6) Profesorii zeloși trebuie se stăruască, ca elevii se nu ducă lipsa instrucțiunei private. 7) Se nu se neglige orele de învățământ nici pentru un moment. 8) Problema gimnasiului este nu numai instrucțiunea, ci și educațiunea. prin urmare profesorul nu va da seŃn de cultură, dacă va ataca pe elevul vinovat cu cuvinte dure, seŃ răpit de patimă 'l-va bate, pâlmi etc. 9) Profesorii se iee parte totdeuna la servițiile divine. procesiuni, predici, ca astfel se servescă de exemplu tinerilor.

Anul școl. 1865/6. S'aŃ ținut 21 sesiuni literare, afară de aceste 9 conferințe lunare pentru staverirea progresului din luna precedentă. Protocólele nu conțin ceva lucru mai marcant. Planul de învățământ ca in anii precedenți. Literatura germână și maghiară s'aŃ propus în parte în limbele respective.

— Locotenența r. u. prin decretul dto 30 Oct. 1865 Nro 82804 sistemiséză introducerea cărților didactice. Porneste din acel principiu, că nici o carte seŃ hartă nu póte fi'introdusă fără prealabila aprobare a Locotenenței.

Anul școl. 1866/7. S'aŃ ținut 16 sesiuni literare și conferințele lunari pentru constatarea progresului. Protocólele conțin numai lucruri administrative de a dóua mână, nimic ce ar interesa mai aprópe pe scrutătoriŃ. Este bătătoriŃ la ochi, că lucrurile administrative mai de frunte, începând dela anul școl. 1861/62 nu sunt pertractate în sesiunile literari, ci provădate numai prin direcțiune.

— În anul 1866 a morit Dna *Maria Radovich*, vėduva lui *Georgiu Farkas*, fost jurasor cottens, care în virtutea testamentului bărbatului seŃ mai nainte decedat — a testat fondului gimnasiului nostru suma de 2000 fl.

— Comitetul adminstrativ al fundațiunei de pâne Zsigaiane și-incepe activitatea în acest an școlastic. Cere direcțiunci recomandarea tinerilor gr. orient. demni de a

puté fi ajutorați; și pe baza expresiei recomandățiuni a împărțit pe 10 tineri din acel beneficiu.

— Ministeriul r. ung. de culte și instrucțiune publică prin decretul dto 5 Sept. 1867 Nro 9535 invită pe directorul gimn. la conferința, ce s'a ținut în Buda în 20 Sept. a aceluia-și an cu respect la aprețierea noului sistem de învățământ.

Anul școl. 1867/8. S'a ținut 16 conferințe profesorali. S'a proces ca în anii precedenți la constituire și împărțirea ștudiilor. În protocoale n'am dat de ceva lucru mai însemnat, deși cu tot dreptul am poté pretinde, ca se ne dumerescă asupra ținutei corpului profesoral cu privire la introducerea noului sistem de învățământ elaborat sub auspiciile ministrului *Iosif baron de Eötvös*.

— Ministeriul r. u. de culte și instrucțiune publică prin decretul dto 8. Oct. 1867 Nro 11497 înactivează unele dispusețiuni didactice din noul sistem de învățământ, de-ocamdată numai în parte, în cadrul vechiului sistem. — Este foarte instructiv a cunoște principiile fundamentali, pe cari Ministrul a voit să clădescă edificiul învățământului mediu; — aflu de bine să le reproduc în excerpte:

Cel mai mare defect al sistemului de învățământ din școlele medii este, că gimnasiile și școlele reali sunt cu desevirșire separate deja dela clasa I.; prin urmare părinții sunt necesitați a hotări asupra carierei baiatului lor atunci, când acela e în etate de 10 ani, când deci nu i-sunt dezvoltate facultățile și inclinațiunile. Ur-marea este, că părinții încep a cunoște aptitudinile mai marcante ale baiaților numai dacă aceia au ștudiat căț-va ani în gimnasiu, ori în școlele reali și pe baza experiențelor făcute sunt nevoiți a schimba cariera. De-ora-cc însă gimnasiile și realele au deosebit plan de învățământ, baiații pot schimba școlă pe lângă suplinirea celor nepropuse, numai cu jertfirea unui său mai mulți ani. Singur împrejurarea acesta justifică, că în școlele inferioare învățământul trebuie să fiă asemene, dacă voim să corespundem pretențiunilor didactico-educative. — Acest postulat se poté implini foarte ușor, dacă în clasele inferioare ale gimnasiului se vor propune atâte cunoștințe reali, câte sunt de lipsă, ca elevul după terminarea clasei IV. gimnasiale să pôtă trece neimpedecat în clasa IV. reală și ca în gimnasiu să se întrebuinteze mai mult timp pentru propunerea matematicii, geometriei și a științelor naturali, ér de-

sămnul să se suscepă între ştudiile obligate. Sunt cari ar dori unirea acestor direcţiuni în întreg gimnasiul, dar după părerea Ministrului n'ar conduce la scop, pentru-că în clasele superioare s'ar ingrămădi atâte ştudii, încât n'ar pute fi pertractate în extensiunea recerută şi cu succes, astfel unirea sistemului amintit ar periclită său direcţiunea reală, său cea humanistică, său ambele, şi tinerul eşit din atare institut n'ar fi destul perfecţionat nici în cunoştinţele humanistice, nici în cele reali.

Trebue deci, ca după-ce baiatul a terminat clasa IV. părinţii să stabilească definitiv în care şcolă 'şi-vor porta baiaţii, în gimnasiu, său reale, pentru-că dela clasa IV. în sus instrucţiunea va fi cu totul separată.

Ministrul adecă contemplază înfiinţarea gimnasiilor cu curs de şesé ani. În clasa V. şi VI. limba latină s'ar propune cât se pôte mai extensiv. Greca s'ar omite. Legătura între gimnasii şi academii (universitate) ar forma-o liceele cu curs de trei ani. În licee s'ar propune obiectele grupate după specialitate, aici s'ar propune şi limba grecescă. — Introduce gimnastica ca ştiu obligat, pretinde adaptarea salarelor de gimnastică, ca şi iarna să pôtă face gimnastică. — Pretinde să se sistematizeze catedrele profesorilor de desėmn cu salariu regulat, şi adaptarea salarelor de desėmn. Casséză examenele semestrali. — Ar dori, ca feriile de peste săp-tămână să se ţină Sămbătă şi Duminica.

Şi pe acest plan contemplat introduce noul sistem încă pe anul şcol. 1867/8 de-ocamdată numai în clasa I. şi V. — E interesant că în clasa V. a introdus mitologia romană în limba latină ca ştiu obligat. Totodată a trimis întreg planul de învăţământ, ca corpul prof. după-ce l'a studiat să şi-facă observaţiunile meritore pe calea Direcţiunii Super. distr. (V. Sup. O).

Referitoriū la dispuseţiunile acestui memorabil act ministerial directorul gymn. raportéză direct Ministeriului *) dto 29 Oct. 1867. Nro 279, că în gimnasiul nostru s'au conformat ordinaţiunei de mai sus. Er în reprezentaţiunea din 17 Dec. 1867 Nro 366 rógă pre Patronul gimnasiului să ordoneze a se procura din Viena modele de desėmn în preţ de 112 fl. 50 cr. şi se denumescă profesor de gimnastică. În urmarea reprezentaţiunei Eppul Iosif Papp-Szilágyi trimite directorului ex propriis 112 fl. 50 cr. se procure modelele de desėmn; ordonéză, ca gimnastica să se ţină în grădina gimnasiului şi promite că va rezolvi salariu institutorului de gimnastică.

*) A se înţelege totdeuna Ministerul r. u. de culte şi Instrucţiunea publică.

— *Michail Horváth* fost paroch rom. cat. din Beiuș prin scripta dto 23 Ianuar 1868 testeză întreaga sa bibliotecă constatatăre din 252 tomuri gimnasiului de Beiuș, pentru care fapt generos corpul prof. i-a votat cea mai profundă mulțămită promițând, că în tot anul va servi părăstas pentru repausul sufletului donatorului, conform dorinței sale manifestate.

— Direcțiunea Super. dto 10 Ianuar 1868 Nro 19 comunică decretul ministerial dto 31 Dec. 1867 Nro 14847, în care se dau necesarele instrucțiuni referitoare la introducerea noului plan de învățământ. Este marcant acel pasagiū din decret, prin care se pretinde declarațiune dela Patronate, că în termin perclusiv vor satisface dispusețiunilor referitoare la sistemisarea salarelor profesori-lar de desemn și gimnastică. — Referitoriū la împărțirea ștudiilor dispune următoarele: limbele relativ obligate sunt a se propune în bienii ca se nu se înmulțescă peste măsură numărul órelor pe săptămână. — *Istoria patriei*, care până acum s'a terminat în clasa V., de acum înainte trebuie terminată în clasa IV. *Istoria naturală*, care s'a terminat în clasa V., are să se termine în clasa IV. *Fisica*, care până acum s'a început în clasa IV., are să se începă numai în a V., în cl. IV. în locul fisicei pe lângă predarea particularităților corpurilor o să se propună și chemia. — *Algebra* se începe numai în cl. V., după vechiul plan s'a început în cl. IV. — Se poștește sporirea cu una a numărului órelor pe săptămână pentru *matematică* în clasa II. III. și IV. — Și de óră-ce examenele semestrului prim s'aū cassat, profesorii aū să țină repetițiuni așa numite practice, apoi să avizeze pe părinți în epistóle cu caracter de testimoniu despre progresul în ștudii și portarea morală a elevilor. Prin asta s'aū introdus repórtelile periodice.

— Atențiunea Ministeriului se estinde și asupra societăților de lectură a ștudenților, dispune prin decretul dto 7 Ian. 1868 Nro 15501/867, că membrii societății de lectură pot fi numai elevi din clasele superioare; că în ședințele societății nu se pot pertracta afaceri, cari ar atinge politica seū óre-careva confesiune; în operate se nu se mărginescă numai la obiecte beletristice, cari ar

stârni imaginațiuni contrare dezvoltării intelectuale ale tinerilor, ci să facă elaborat din ori-care ram de studiu propus în gimnasiu, astfel traduceri din autorii clasici, imitațiuni, aprețări, teme din matematică, fizică, experimente din chimie etc. Face responsabili pe directori despre demersul adunărilor. Le acórdă drepturi discreționari spre a și-puté validita înriurința asupra spiritului societăților. Pretinde, ca bibliotecele tinerimei să conțină numai opuri coréspunđetóre gradului intelectual al elevilor.

— Direcțiunea Super. în rescrisul dto 9 Febr. 1868 Nro 115 oprește folosirea cercului și a liniei în clasa I. sub óra geometriei desemnative, pentru-că scopul este „deprinderea ochilor și a mânurilor, ce nu se va puté ajunge, dacá folosesc amintitele instrumente.“

— Superioritățile didactice aũ pus de repețite ori întrebări, că óre întrodusu-s'a noul sistem în gimnasiul nostru și cu deosebire desēmnul și gimnastica? Direcțiunea raportézá in 25 Febr. 1868. Nro 66 Direcțiunei Superióre, că desēmnul și caligrafia se propun în câte 4. resp. 1 órá pe săptămână prin docentele cl. IV. elementare Paul Balázs, fiind remunerat cu onorar de 100 fl.; că s'aũ procurat modele de desēmn; încât pentru gimnastică observá, că acea se va propune numai în lunele de vará prin însu-și directorul gimn. cu cursul unui ștudent din cl. VIII., care după explicațiune va produce figurele necesare din mișcarea corpului și pe instrumente.

Dar Patronul gimnasiului în 3 Marțiu 1868 Nro 167 rescrie, că fiind fórte îngreunat cu mari erogațiuni nu póte sistemisa salar regulat pentru profesorul de gimnastică, recomēndá direcțiunei *sé cěrá ajutoriũ dela stat.*

Direcțiunea însé in 24 Marțiu 1868 Nro 101 cere Patronatului din noũ acordarea sumei trebuincióse pentru procurarea recuisitelor de gimnastică accentuând, că nu póte împune didactru noũ; comunele din jur nu vor sé contribuéscá pentru institut catolic, dela stat n'are ce aștepta, pentru-că și in institutele de stat gimnastica are sé se întroducá numai prin spriginul comunelor interesate, ér dacá Patronul singur n'ar puté jertfi,

să provóce pe membrii Capitulari și pe asesorii consistoriali să contribuěscă, dór' vor înșgheba astfel o sumă de 100—200 florini!

Ce pierdere de timp și cât indiferentism apare din atitudinea Patronului, đic apare numai, pentru-că la pretensiva și ironica representațiune din partea direcțiunii Eppul Papp-Szilágyi trimite din al său 200 fl. spre adaptarea gimnasticei, dar face totodată grele împutări profesorilor cari nu se supun examenului. „*Nu te minuna — scrie direcțiunii în 26 Martiu 1868 Nro 284, — că mă mähnește cugetarea, că fac spese înzädarnice pentru gimnasiu, acäruia existență s'a făcut precarie, pentru-că profesorii nu se pregătesc la examen aprobatoriü și așa va pierde dreptul de publicitate, măcar eu i-am animat, li-am înmulțit platu din propriu nu din a **mórei gimnasiului** (o fi fost vorbă de așa ceva), carea prin sentința *Maiestății Sale e adjudecată dominiului* etc.*

Primind afacerea resolvirea în modul îndegetat, directorul în 7. April Nro 114 raportéză Direcțiunii Superióre, că a comandat următoarele recuisite de gimnastică: 2 paralele, 1 catarc, 1 trambulin, 1 sul, 2 scări de stejar, 1 scară ușóră de brad, inele, 1 trapez, 12 părechi de catarigi, 3 scânduri de avënt, 2 măsurátóre de sărit, 4 rude de urcat, 1 cal, 1 țap, 4 bâte de sărit, 1 funie grósă în lungime de 8 stângeni, 2 părechi de funii subțiri în lungime de 3 stângeni, 1 scară de funie, 25 părechi fiere de deosebită greutate. Totodată cere Direcțiunii Superióre facultatea de a puté scóte didactru dela tinerii cu stare mai bună materială, ca să pótă dărui onorar măiestrului de gimnastică. — La ce Direcțiunea Super. dto 20 April Nro 360 intiméză, că gimnastica e ștudiu obligat pentru elevii din clasa I. și V., aceștia nu pot fi obligați la didactru separat; dar dacă elevii din celelalte clase ar dori să iee óre de gimnastică, să solvěscă câte 1 floren didactru separat.

— Cu ocasiunea maialului tinerimei arangiat în acest an s'a întemplat un penibil exces din cauza steagului maghiar și român. Ministeriul a fost avisat oficios

din partea corpului prof. prin suşternerea protocolului de investigaţiune provădut cu sentinţă finală; dar l'au avisat şi alţi cetăţeni din Beiuş pe cale privată. Înaltul Ministeriu a schimbat sentinţa corpului şi a dispus, ca în viitoriu la astfel de petreceri ale tinerimei să nu se facă us de steaguri.

— Referitoriū la examenele private Înaltul Ministeriū prin decretul dto 11 Iuliu Nro 10151 ordonază: că dela ştudenţii privaţi, dacă se insinuă la terminul examenelor ordinare să nu se pôte pretinde taxă de examinare ci numai didactrul; dacă însă s'ar presenta în alt termin, afară de didactru mai au să solvască 20 fl. taxă de examinare pentru fiă-care clasă. Taxa se împărţeşte în părţi egali cu numărul profesorilor examinatori plus o parte pentru director.

— Înaltul Ministeriū dto 21 Aug. Nro 11822 notifică, că în gimnasiile susţinute seū ajutate din fondul ştudiilor, recuisitele de desemn se vor procura pe conta numitului fond; astfel dar şi pentru gimnasiul din Beiuş, dacă direcţiunea ar petiţiona în acest object.

Anul şcol. 1868/9. S'au ţinut 21 conferinţe profesorali. Dintre aceste mai momentosă este conferinţa II. din 2 Oct. 1868, în care s'a citit decretul ministerial dto 29 August Nro 14464. prin care se pune în praxă noul plan de învăţământ în întreg cuprinsul seū.

După determinaţiunile acestui plan gimnasiile se împart în gimnasii mici cu patru, şi gimnasii mari cu şesē clase.

Sfera şi scopul gimnasiilor mici în prima linie este a da trebuincioşa pregătire pentru gimnasiul mare; afară de acēsta fiind cu consideraţie la împrejurarea, că în acest ciclu mulţi elevi 'şi-terminază ştudiile, — se le întindă suficientă basă de perfecţionare. Din asta causă formeză în sine un întreg didactic relativ, şi 'şi-manuează ştudiile în direcţiune practică, populară. Din obiectele reali propune atâta, ca elevul absolvent de clasa IV. gimn. să pôtă trece nu numai la clasa V. gimn. ci şi la cl. IV. reală.

Obiectele de învățământ în gimnasiile mici au fost: Religionea, limba maghiară, latină, germană, a ținutului respectiv, geografia, istoria, matematica, fizica, chimia, istoria naturală, desămnul, caligrafia, gimnastica, ca studii obligate; — cantul, limba engleză, franceză etc. ca studii neobligate.

Împărțirea studiilor a fost următoare:

Obiectele	C l a s a			
	I.	II.	III.	IV.
	Numărul orelor pe săptămână			
Religiunea	2	2	2	2
Limba maghiară . . .	3	3	3	3
Limba latină	6	6	5	5
Limba germană	—	—	2	3
Geografia	2	2	2	—
Istoria	—	—	2	2
Matematica	5	5	3	3
Fizica	—	—	3	4 Semes. I.
Chimia	—	—	—	4 Semes. II.
Istoria naturală	2	2	—	—
Desămnul	4	4	4	4
Gimnastica	2	2	2	2
Caligrafia	1	1	—	—
Nrul orelor pe săptămână	27	27	28	28

Sfera și scopul gimnasiului mare. Gimnasiul mare constă din șesă clase, din cari cele patru inferioare le formează gimnasiul mic; chiar din asta cauză cercul special al gimnasiului mare cade pe clasa V. și VI. Aceste două clase continuă perfecționarea pe baza obținută în gimnasiul mic, pregătește pentru liceu, punând deosebit pond pe câștigarea fundamentului în cultura clasică. Spre ajungerea scopului indicat servește ca principale mijloace citirea și analiza autorilor clasici latini, studiul mai intensiv teoretic și practic al istoriei române și grecești, mai departe stilistica în nex cu poetica și retorica latină.

Obiectele de învățământ în clasele superioare sunt: Religionea, limba maghiară, latină, germană, a ținutului, matematica și geografia fizică, istoria universală cu specială considerare la istoria Grecilor și Romanilor și mai târziu la istoria patriei, algebra și geometria, istoria naturală sistematică, gimnastica, ca studii obligate; desămnul, cantul figurat, stenografia, limba franceză, engleză, italiană — ca studii neobligate.

Împărțirea ștudiilor a fost următore :

O b j e c t e l e	C l a s a	
	V. VI.	
	Numărul órelor pe săptămână	
Religiunea	2	2
Limba maghiară	4	4
Limba latină	6	6
Limba germană	3	3
Geografia	2	2
Istoria	3	3
Matematica	4	4
Istoria naturală	2	2
Gimnastica	2	2
Numărul órelor pe săptămână	28	28

Tot în acesta sesiune s'a citit ordinațiunea ministerială dto 23 Sept. Nro 16259 emisă cu privire la schimbarea planului de învățământ, prin care corpul prof. este provocat să iee la ștudio și desbatere noul plan, — și împărțirea ștudiilor să-o conformeze dispusățiunilor aceuia.

Corpul prof. a și întocmit împărțirea ștudiilor și ordul órelor pe basa noului plan observând, că dificultățile provenite din schimbarea planului referitoriu la istoria naturală, geografia fizică și matematică în cea mai mare parte sunt deja delaturate, astfel în clasa III. și IV. toate obiectele (în cl. I. și II. noul plan a fost introdus deja în anul precedent) se vor propune în anul școl. 1868/9 conform noului sistem. — Pentru limba maghiară în cl. I. și II. s'aŭ luat câte 3 óre pe săptămână, tot atâte și pentru limba română „fără acărei deplină cunoștință limba maghiară nu se pôte propune cu fruct“; dar ca limba maghiară să nu suferă ceva scădere, ambele limbi s'aŭ concredut acelora-și profesori în anumitele clase. — De-órá-ce însă prin propunerea caligrafiei, desēmnlui și gimnasticeii numărul órelor a crescut într'atata, încât 12 profesori nu le-aŭ putut provedé, mai virtos pentru-că docentului de clasa IV. normală, care propune desēmnlul nu i-se pot împărți mai mult decât 4—5 óre; și de-órá-ce nu este profesor de specialitate pentru desēmnlul liber, — corpul și-exprimă părerea, că ar fi de lipsă să se denumescă profesor, care să propună desēmnlul și caligrafia, care însă să fiă apt a propune și alte obiecte de învățământ. — Gimnastica se va preda sub înșpecțiunea directorului, acărui ostenele ar trebui remunerate din fondul gimnasiului.

În conferința metodică ținută în 15 Maiu 1869 cu ocașiunea visitațiunei oficióse a Directorului Super. distr. se iea act despre întroducerea noului plan; Directorul Sup. pretinde adaptarea salei de desěmn, și editarea manualelor românești, pentru-că unele ștudii s'aũ propus din manuscrite. Corpul prof. declară, că bucuros 'și-va tipări manuscritele, dacă Înaltul Guvern din considerarea promovării culturai patriei va sucurge cu spesele de tipar. Se vede deci, că între membrii corpului prof. s'aũ găsít mai mulți bărbați erudiți și laborioși, cari și-aũ priceput chemarea, — durere, că preamodestul lor salar i-a împedecat a și-tipări opurile! Unde am sta ađi cu literatura nóstră didactică, dacă considerațiile materiali erau mai favorítóre?

— Direcțiunea Super. prin rescrisul dto 9 Oct. 1868 Nro 1168 din considerațiunea, că limba maghiară în gimnasiul de Beiuș e ștudiu generalmente obligat reflectézá pe director, se stăruescă, ca propunerea acelei limbi în tóte clasele se fiă mai practică, în clasele superióre trebuie potențată direcțiua practică prin ocupațiuni scripturistice, traduceri, memorisări potrivite, și se pună deosebit pond pe stilistica și istoria literaturai maghiare cu acea observațiune, că din literatură sunt a se citi și apreția cu deosebire productele scriitorilor moderni. — Mai departe, fiind-că în unul și acela-și înstitut nu se pot face schimbări în planul de învățământ de dragul unor elevi veniți din alte institute, pentru-că fiă-care elev, care întră în gimnasiul de Beiuș trebuie sé documenteze cunoștința limbei maghiare în mod corěspunđetoriũ — Înaltul Ministeriũ nu apróbă procedura de până aci, după care propunerea limbei maghiare în clasele superióre a fost divisată (adecă între progredienți și incipienti.)

— Directorul gimnasial în 30 Oct. 1868 Nro 312 pe basa decretului ministarial dto 4 Oct. Nro 15359 prin care se întroduce gimnastica ca ștudiu obligat pentru toți elevii gimnasiali, — recércă din nou pe Patronat sé asigneze din fondul gimnasiului séũ din al séũ propriu 150 fl. ca sé pótă da onorar tinerului, care a propus gimnas-

tica sub inspecțiunea directorului cu atât mai virtos, că dela elevi nu pôte scôte mai multă taxă, decât numai cu cât reparază aparatele de gimnastică. Tot în acésta afacere cere spriginul și mijlocirea Direcțiunei Superioare.

Așa se vede însă, că reprezentațiunile direcțiunei remasără fără rezultat, pentru-că direcțiunea acum recurge de-adreptul la Înaltul Ministeriü, cerându-i asignarea din fondul studiilor a speselor făcute cu propunerea desemnului și a gimnasticei; tot dela Ministeriü cere și asignarea sumei de 2969 fl. 65 cr. spre procurarea aparatelor fizice și chemice. Înaltul Ministeriü însă prin decretul dto 3. April 1869. Nro 4869 denégă asignarea speselor de desemn și gimnastică sub cuvînt, că fondul gimnasiului în 1866 a arêtat un excedent de 2000 fl. ér în 1867 de 2838 fl. 40 cr. prin urmare expensele cerute se pot acoperi din acele venite cu atât mai virtos, pentru-că gimnasiul primește în tot anul din fondul studiilor subsidii de 3706 fl. 50 cr.; — încât privește suma cerută spre procurarea aparatelor fizice ordonéză direcțiunei să susțernă inventar, în care să îndegeteze expres, ce fel de aparate are gimnasiul, când, unde și cu ce preț s'aü procurat? Tot în acest decret se notifică directorului, că cererei sale de a i-se acorda ameliorare de salar în sumă de 300 fl. anuali — nu se pôte deferi (Directorul adecă luând de basă servițiul său lung, prestat ca profesor și director a socotit a fi convenient să i se îmbunătățescă salarul. A cerut asta Patronatului, a pretins decenal, dar consecuent a fost respins din motiv, că insuficiența fondului nu pôte suporta nici o îmbunătățire. Din asta causă a recurs directorul la Înaltul Ministeriü.)

— Înaltul Ministeriü prin rescrisul dto 12 Nov. 1868 Nro 16997 oprește memorisarea versurilor latine ‚Quae maribus,‘ ‚Nomina composita‘ și ‚Simplicium leges,‘ pentru-că acele în loc să faciliteze însușirea limbei latine, produc numai confusiuni și greutateți mai mari.

— Direcțiunea gimnasiului de Năsëud cere instrucțiuni și informațiuni colegiali cu privire la modalitatea întrodúcerei noului plan de învățămênt. — Direcțiunea în

3. Dec. 1868 Nro 363 i-răspunde, că noul plan s'a introdus în gimnasiul de Beiuș deja în clasa I. II. V. VI. ér în cl. III. și IV. se observă după putință; recomândă direcțiunei din Năsăud să întroducă noul plan parte pentru uniformitate, parte pentru ca să se ușoreze trecerea elevilor dela un institut la altul.

— Direcțiunea Super. dto 2 Dec. 1868 Nro 1546 comunică rescrisul Înaltului Ministeriu dto 25 Nov. 18767, prin care se apróbă propunerea cantului figurat, nu se permite însă, ca spre acest scop elevii să se constituască în deosebită societate.

— Direcțiunea gimn. dto 22 Dec. Nro 398 cere Direcțiunei Superióre să mijlocască la Înaltul Ministeriü tipărirea și cu text românesc a tipăriturilor trebuincioșe și usitate la gimnasiul de Beiuș, precum sunt testimoniile, cărțile de clasă etc.

— Patronul gimnasiului în 23 Febr. 1869 Nro 78 notifică, că cantorul bisericesc va primi la capătul fiăcăruia an cuvenita remunerațiune pentru instruirea tinerimei în cantul eclesiastic; ér spre a remunera propunerea cantului figurat să asignéză 40 fl. onorar, ce se va esolvi din arénda celarului gimnasial.

— Ioan Korhány, Canonic Custode și administratorul fondului gimnasial în 26 Maiü 1869 notifică, că Patronul gimnasiului a sistemisat un salar de 100 fl. pentru propunea gimnasticeii.

— Direcțiunea Super. prin rescrisul dto 1 Iuliu Nro 692 dispenséză pe mai mulți tineri din cl. VIII. dela examenul scripturistic și oral de maturitate din limba grecască, ca să aibă mai mult timp de pregătire din celelalte ștudii.

— Ordinariatul diecesei gr. cat. Orádane în 27 Sept. Nro 727—728 rescrie, că pentru salarisarea profesorului de desemn asignéză din fondul gimnasiului 200 fl.; ér ceialalți 200 fl. adecă căți încă ar fi de lipsă spre întregirea salarului să i-solvască elevii ca didactru separat

cu atât mai virtos, că și în alte institute plătesc elevii separat pentru caligrafie, gimnastică și desemn.

Anul școl. 1869/70. Afară de sesiunile lunari, în cari ordinarii de clase făceau raport despre progresul și moralitatea junimei s'aũ ținut 15 sesiuni ordinare.

În sesiunea constituantă directorul propune să se facă reprezentațiune de urgență la Episcopul diecesan pentru denumirea profesorului de desemn, și fiind convinși, că Patronul gimnasiului în vederea presantei lipse de profesor se va îngriji cât mai curând de un individ apt, i-s'aũ și împărțit orele de desemn în clasa I. II. și III. de tot 12 ore pe săptămână.

Așa se vede, că zelosul director nu s'a îndestulit cu reprezentațiunile sale făcute în acest object Patronatului, ci a aflat de bine în 2 Oct. 1869 Nro 282 a raporta Direcțiunei superioare, în care formal acuzază pe Patronul gimnasiului pentru indiferentism, ba folosește termini ca: cu privire la salarisarea profesorului de desemn a început (Episcopul) *s' se tîrquescă cu mine*, și „la repețita provocare a Episcopului i-am dat „*respuns negativ*“ etc. și rógă pe Directorul Super. să provoce pe Episcop a denumi cât mai repede profesor de desemn, pe care să 'l-salarisze din al său propriu.

Episcopul în 15 Oct. 1869 Nro 768 a denumit de profesor de desemn pe *Ioan Zajka* fost docent la școlele capitale din Orade, pe lângă salar de 400 fl. și cuartir liber. Din salar jumătate a acoperit Episcopul din al său propriu.

Prin asta s'a rezolvit afacerea, ce se trăgăna deja de doi ani. În anul trecut s'a sistemisat salarisarea magistrului de gimnastică, în acest an școl. salarisarea profesorului de desemn.

— În sesiunea lunară din 25 Febr. 1870 directorul raportază, că în Domnul repausatul Canonic Capitular de Oradea-Mare *Gregoriu Kóváry*, profesor și director

gimnasial emerit a testat fondului gimnasial 252 florini cu acea dispusățiune, ca interusuriul să se împărțescă între profesorii presbiteri, cari vor servi în tot anul câte 15 liturgii pentru odihna sufletului adormitului, a fratelui său Demetriu și a soru-sa Barbara.

— Directorul dominiului episcopesc de Beiuș în 14 Dec. 1869 notifică, că Episcopul diecesan a asigurat în mod gratuit pentru director și un profesor censurat câte 4 orgii de lemne de foc, ér celorlalți câte 2 orgii, cu escepțiunea acelora, cari în calitate de administratori parochiali primesc lemne după beneficiu.

Anul școl. 1870/1. S'aũ ținut 14 conferințe profesorali. Din protocélele conferințelor nu se pot erua ceva circumstanțe mai momentóse. Actele oficióse însă 'mîintind bogat material, din care în locul prim țin să amintesc, că Episcopul *Iosif Papp-Szilágyi* la îndemnul și sfatul Directorului gimnasial *Teodor Kóváry* a voit să prefacă gimnasiul gr. cat. de Beiuș în gimnasiu de stat.

Motivul principal 'l-véd în prevederea miserabilă a profesorilor. Din cauza insuficienței fondului gimnasial profesorii — mulți între ei familiați — nici decum nu puteaũ ajunge la stare mai suportabilă. Profesori censurați aũ fost necesitați să trăiescă din 600 fl., apoi să și-conducă și quartir! Nu este an, mai virtos dela absolutism în cóce, în care să nu fi recurs profesorii la Patron, Guvern pentru îmbunătățirea salarului, dar nicăiri n'aũ fost ascultați. — Nu e mirare, că în speranța unui traiu mai onest, în ultima necesitate directorul a vèđut de bine a preda gimnasiul statului, las' grigescă acela de institut și profesori, dacă dela 1842 în cóce Patronii n'aũ făcut mai nimic spre asigurarea viitoriului atător ómeni și familii! Îndemnul și sfatul directorului a fost binevenit Episcopului, barem ar fi scăpat de-odată de griega gimnasiului. Aũ voit însă să mențină și după statificare caracterul, limba de propunere și manipularea fondului gimnasiului. În acest spirit face directorul reprezentare Episcopului în 25 Sept. 1870 Nro 270; tot în acela-și

Direcțiunei Superiøre în 26 Sept. 1870 Nro 271. cerându-i intervenirea la Episcop, ca nu cumva să fiă abătut prin cineva dela intențiunea suscepută.

Directorul Super. în rescrisul dto 6 Oct. 1870 Nro 1101 notifiă direcțiunei, că în cauza statificării gimnasiului a făcut deja representațiune Înaltului Ministeriū, care s'a declarat că primește institutul, dacă Episcopul va intra în negociaři cu Ministrul. (Supl. P. R. S.) — Afacerea însă a rămas baltă!...

— Înaltul Ministeriū în rescrisul din 20 Nov. 1870 Nro 24441 își exprimă dorința, ca corpul prof. din Beiuș, precum se întâmplă în totă țara, să țină prelecțiuni publice pentru instruirea adulților, dar mai vîrtos a industriașilor sulevând chestiuni, cari ating mai deaprobe interesele industriașilor și raporturile lor de viață.

Corpul profesoral cu bucurie a luat asupra-și sarcina, a ținut prelecțiuni publice mai vîrtos din matematică, geometrie, elementele comptabilității, geografie, istoria naturală, fizică, chemie, gramatica maghiară și română. Pentru care act patriotic Înaltul Ministeriū prin rescrisul dto 7 Dec. Nro 27419 și-a exprimat recunoștința și a onorat fatigiile profesorilor propunători.

— Direcțiunea gimn. în representațiunea din 20 April 1871 Nr 125 cere Episcopului asignarea alor 20—25. fl la lună unui musicant, care ar propune în gimnasiu cantul figurat și musica. (Nu i sa acordat. !)

— Relativ la rescriptul Direcțiunei Super. dto 18 Maiū 1871 Nr 505. direcțiunea raportéază, că corpul prof. a aflat de bine, ca elevii clasei VIII. înainte de examenul de maturitate să se supună la examen de clasă, omițînd însă limba grecéscă din numărul objectelor de învățămînt.

* * *

Într'aceste Înaltul Ministeriū a elaborat proiectul referitoriū la noul sistem de învățămînt al școlélor medii, și până-ce proiectul ar deveni lege, prin decretul dto 18 Sept. 1871 Nr 20855 introduce unele dispusēțiuni din menționatul proiect spre a sana defectele adênc simțite în sistemul de până aci.

Conspectul planului de învățământ al gimnasiilor:

Obiectele	C l a s a								Numărul órelor
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII	
Religiunea	2	2	2	2	1	1	1	1	12
Limba maghiară	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Limba latină	6	6	5	6	6	5	5	5	44
Limba greacă	—	—	—	—	5	5	4	4	18
Limba germană	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Geografia	2	2	2	—	—	—	—	—	6
Istoria	—	—	2	2	3	3	3	4	17
Matematica	4	4	3	3	4	4	3	2	27
Geografia matematică	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Istoria naturală	2	2	—	—	3	2	—	—	9
Fisica	—	—	3 4 Sem. I		—	—	4	3	14 (12)
Chemia	—	—	4 Sem II		—	2	—	—	6 (4)
Filosofia	—	—	—	—	—	—	2	2	4
Desemnul	4	4	4	4	—	—	—	—	16
Caligrafia	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Numărul órelor pe săptămână.	28	28	28	28	29	29	29	30	229

Acest plan n'a atins limba de propunere al institutului nostru, care a fost cea românească. Pentru propunerea limbei române s'au luat în clasele I—V câte 3 ore, ér în clasele VI—VIII câte 2 ore la săptămână, cari ore după îndigintele planului local le-au subtras din numărul órelor altor ștudii.

Anul școl. 1871/2. Afară de conferințele lunari s'au ținut 14 sesiuni ordinare.

Episcopul diecesan în Juniu 1872 Nro 454 asignază din cassa dominală 300 fl. pentru remunerarea profesorilor, cari suplinesc propunerea desemnului.

— Insuportabila stare materială a profesorilor nu i-lasă să odihnescă, încercă, se rógă, suplică pretotinde-nea, dar fără succes. În sfirșit în 3 Januar 1872 petiționéză la Ministeriul de culte și la dietă, rogându-se să le vină întru ajutoriũ din fondul ștudiilor, ori din vistieria statului cu subsidiu anual de 4000 fl. Petițiunea a fost

spriginită și de deputații dietali români: *Michail Pavel, Petru Mihályi, Basiliu Jurca și Demetriu Ionescu*. — La început erau semne, că Ministrul e învoit a asigna atâta subsidiu, cu câtar sucurge Patronatul; dar de-óră-cc Patronatul nu s'a mișcat, deși a fost solicitat prin direcțiune sușternându-i-se copia epistolei private a deputatului Ionescu încă în 27 Febr. 1872 Nro 70, nici Ministrul nu s'a sêmțit îndemnat a face ceva, și prin rescrisul dto 5 Oct. 1873 Nro 23218 provocându-se la starea peste măsură îngreunată a fondului studiilor notifică, că deși recunoște îndreptățirea petițiunei, până la timpuri mai favoritoare nu pôte deferi cererei!

— Înaltul Ministeriū prin decretul dto 11 Juniu 1872 Nro 13707 dispune, ca la clasificățiunea din capêtul anului al elevilor s'e nu s'e iee în considerațiune calculii obținuți din știudiile relativ obligate.

-- Deși apesați de grigile materiali profesorii, numai s'e cõrespundă vocațiunei și pretențiunilor didactice, s'aũ pregătit la censura prof., cer spese dela Patronat, dar acela prin intimatul dto 25 Sept. 1872 Nro 768 provocându-se la starea materială nefavoritoare, nu deferește cererei.

Anul școl. 1872/3. S'aũ ținut 14 conferințe ordinare și sesiunile lunari pentru staverirea progresului și a moralității, și prezentarea sinõpselor lunari din fiă-care știudiu.

-- Scumpetea generalmente sêmțită, repetitele recur-uri ale profesorilor înduplecă în sfîrșit pe Patron, și în 30 Ianuar 1873 Nro 84 asignézá profesorilor un subsidiu momentan de 450 fl.; tot atunci a sistemisat leafa cantorului pentru propunerea cantului bisericesc în 40 fl.

-- Înaltul Ministeriū prin rescriptul dto 24 Nov. 1872 Nro 31048 dispune, ca începënd dela Ianuar 1873 corpurile profesori, afară de luna primă și ultimă a anului școl., precum și luna în care cad Paștile, s'e țină în fiă-care lună conferințe metodice și didactice. Protocólele acestor conferințe vor cuprinde sinopsul materiei, ce se va propune în acea-și lună; observațiunile didactice și metodice ale corpului prof., — apoi pe calea Direcțiunei

Superióre se vor suşterne Înaltului Ministeriü. Prin acest decret s'aü reactivat conferinşele metodice de sub absolutism. Protocóele atât cu privire la formă cât şi la conţinut sunt asemenea. Profesorii se îngreunéză érá-şi cu lucruri cancelistice superflue şi fără scop.

— Direcţiunea Super. prin rescriptul dto 12 Juniu 1873 Nro 514 notifică, că de aci înainte nu va dispensa pe nici un ştudent dela examenul de maturitate din limba grecéscă.

Anul şcol. 1873/4. Corpul profesoral e fórte nedumerit cu privire la ţinerea conferinşelor lunare metodice, trag la îndoélă folosul şi necesitatea acelora; pentru-acea fiind convocaţi de direcţiune în luna Noemvrie la conferinşa lunară metodică, de fel n'a întrat în discuşione meritóre, până nu vor primi nóuë informaţiuni dela forurile mai înalte de învăţămênt. Direcţiunea gimn. face reprezentaţiune numai decât la Direcţiunea Superióră, care pe basa memoratului decret ministerial a dişpus, ca profesorii sé ţină conferinşe metodice.

— În conferinşa din Decemvre 1873 se citeşte ordinaţiunea ministerială dto 2 Nov. Nro 30470 prin care directorii gimnásiali sunt strîns îndrumaţi sé păzescă asupra curăţaniei salelor de învăţămênt şi a coridórelor, asupra ventilaţiunei; sé drégă bancele astfel, ca lumina sé nu altereze ochii elevilor; însé dacă totu-şi ar ocure ceva dificultăţi, ce nu le-ar puté delatura, sé facă nemijlocit reprezentaţiune la Patronat, şi despre rezultat sé raporteze Înaltului Ministeriü. Ca object pentru discuşione metodică s'a pus: propunerea cu succes a istoriei şi geografiei.

Celelalte protocóele conţin numai sinópsse şi reflexiuni didactice.

— Noul Patron al gimnasiului *Ioan Oltean* dto Buda-
pesta 17 Nov. 1873 mulţumeşte corpului prof. pentru cordiala gratulaţiune manifestată din incidentul denumirei sale de Episcop al diecesei Orádane; pune în prospect speciala sa îngrigire faşa de institutul nostru, pentru-că: „*sum deplin persuas şi conştiü acelor datorinşe, cari*

le are fiă-care Următorii a neuitatului Archiereu Vulcan față de marinitosa lui fundațiune din Beiuș, carea a fost un sorginte așa fecund al luminării poporului nostru. Știu și acea, că acel Gimnasiu în starea lui de pân'acum, mai că nu se mai poate susține cu onore și cu prospect la acele rezultate, cari trebuiesc a se așcepta dela acel unic institut al nostru; pentru acea am firmul propus de a face toate, câte se vor arêta de necesarie pentru ridicarea Gimnasiului și în prima linie pentru meliorarea dotațiunei acelora, cari asudă acolo.“ etc.

* * *

După-ce i-s'a resignat dominiul prin rescriptul dto Lugoș, 27 Dec. 1873 Nro 1837 provocă pe directorul gimn., ca fără întârziare să i-trimită un conspect despre corpul prof., în care să se indice anii de serviciu cu conduita și salarul respectivilor relaționându-i, că fericitul său Antecesor ce cmolumente a aplacidat pentru meliorarea sôrtei amintiților profesori? Dorește tot-odată să știe, că junimea știudiosă fost'a împărtașită cu ajutorii său știpendiu din proventele dominiului episcopesc?

Din relațiunea directorului dto 2 Ianuar 1874 Nro 357 ex 1873 apare, că salarul profesorilor aprobați a fost 630 fl., a celor fără examen 550 fl. În Domnul repausatul Episcop Iosif Papp-Szilágyi încă din 1864 le-a augmentat salarul cu câte 50 fl. anuali; le-a asignat ajutóre momentane de câte 50—100 florini; vin cu preț scăduț, lemne de foc; a sistemisat salar de 300 florini pentru propunerea desêmnelui etc. „de unde se vede, că repausatul Episcop a fost în înțeles strîns patron al Gimnasiului“. Cu privire la tinerimea știudiosă raportéză, că afară de beneficiul de pâne Vulcanian nu se bucură de nici un favor material din proventele dominiului.

Generosul Patron a grăbit să trimită profesorilor un ajutorii momentan de 1150 fl., și 150 fl. pentru ștudenți eminenți dar sërmani.

— Michael Véghső paroch g. cat. rutén din Olosígul Orádii, profesor gimn. emerit din ocașiunea sêrbătórei Nașterei Domnului trimite 40 fl. ca să se procure cărți pe sama bibliotecii gimnasiului; recomêndă cu în-

tețire istoria universală alui Cantu Cesar, cu care făcuse cunoștință în Milan și i-a promis, că 'l-va face cunoscut între conaționali săi din patrie.

— Patronul gimnasiului prin intimatul dto 8 Iuliu 1874 Nro 820 asignază corpului profesoral din fondul gimnasiului 600 floreni, și dăruiește tot atâta din casseta sa privată ca subsidiu momentan. Cu privire la sistemizarea și ridicarea salariului în rate lunare anticipative notifică, că acea depinde dela rezultatul dispusățiunilor făcute spre elocarea capitalelor fundaționali pe lângă interusuriu de 8°/_o.

Anul școl. 1874/5. În conferința din 3 Oct. după constituire și împărțirea objectelor s'a citit rescrisul ministerial dto 2 Iuliu 1874 Nro 6672 prin care ordonază, să se țină conferințe metodice generali și speciali, să se întrebuinteze libele de clasă, în cari să se inducă din oră'n oră materia propusă, totodată cere opiniunea corpului prof. relativ la redactarea formulariului testimoniilor, ce se vor introduce începând dela anul școl. 1874/5.

Cu privire la conferințele metodice generali, cari au să se țină de trei ori în conformitate cu împărțirea anului școl. în trei perióde, corpul profesoral opinază, că ar fi consult să se compună sinópsele ștudiilor pe câte un period întreg, și nu pe fiă-care lună.

Alte momente mai însămnate nu ne oferă protococele.

— Înaltul Guvern dela întroducerea noului sistem de învățământ a stăruit continuu, ca la gimnasia să se aplice numai profesori aprobați și să se micșoreze după putință numărul profesorilor fără examenul de calificațiune. Aci țintește și prin decretul dto 16 Noemvrie 1874 Nro 30550, în urmarea căruia direcțiunea reportază, că da, și la gimnasiul nostru sunt aplicați profesori suplenți, dar acestia ocupă catedrele profesorilor aprobați. Causa principală, pentru care nu se simțesc îndemnați a se supune examenului aprobatoriu zace în acea împrejurare, că dotațiunea e preaslabă, astfel mai bucuros merg la păstorirea sufletelor, decât să și-prăpădescă viața aici fără speranță în un viitoriu mai favoritoriu.

— Episcopul diecesan prin intimatul dto 29 April 1875 Nro 433 luând în considerațiune reprezentațiunea direcțiunei cerută în obiectul sistemisării salarelor prof. dto 24 Dec. 1874 Nro 318 sistemisează din fondul gimnasial salarul directorului în 1000 fl., pentru profesorii aprobați 730 fl.; pentru profesorii suplenți 650 fl.; — pedelului 100 fl.; servitoriului 80 fl. rezervându-și a meliora subsistința profesorilor și din cassetă sa privată.

Anul școl. 1875/6. În conferința din 19 Noemvrie s'a citit ordinațiunea Înaltului Ministeriü dto 12 Oct. Nro 22151, prin care feriile din capétul anului școl. se transpun pe lunile Iuliu și August. În urmarea acestui decret directorul provăcă pe membrii corpului prof., să se îngrijescă de cu bună vreme de împărțirea materiilor de învățământ astfel, ca să nu se simțescă scădere din pricina scurtării anului școlastic. — Ordinațiunea ministerială comunicată prin rescrisul Direcțiunei Super. dto 10 Noemvrie Nro 989, prin care se regulază feriile Paștilor. — Tot în acea-și conferință s'a citit scripta Direcțiunei Super. dto 11 Noem. Nro 1004 prin care se comunică corpului prof. noul regulament cu privire la examenul profesoral.

-- Directorul Super. distr. *Dr. Ladislău G. Krausz* susțernându-și Înaltului Ministeriü raportul său despre visitațiunea oficiósă efeptuită în anul școl. expirat a referat, că în gimnasiul nostru nu se pune pond îndestulitoriü pe limba maghiară; că cu privire la propunerea limbei maghiare tinerii se împart în incipienti și progredienti; că prin propunerea objectelor numai în limba română se nutrește spirit exclusivistic român și se desconsideră limba maghiară; -- că institutul nostru e sêrac în instrumente fisicali; -- că subsidiul anual de 3706 fl. 50 cr. asignat din fondul studiilor îndreptătește a pretinde propunerea studiilor în limba maghiară. Între astfel de împrejurări pentru asigurarea unui sporiü mai eficace întru însușirea limbei maghiare se simte îndemnat a proiecta, ca Înaltul Ministeriü să pretindă propunerea în limba maghiară cel puțin a istoriei, geografiei și filosofiei.

Înaltul Ministeriü prin rescriptul dto 18 Sept. 1875 Nro 21895 comunică Episcopului diecesan dificultățile și excepțiunile ridicate prin Directorul Super. cerându-i totodată introducerea limbei maghiare ca limbă de propunere pentru ștudiile indicate.

Episcopul, ca Patron al gimnasiului înainte de ce și-ar fi făcut reflexiunile sale, trimite direcțiunei gimnasiali rescrisul ministerial provocându-l să susțernă informațiuni minuțioase la flă-care punct din raportul Direcțiunei Superiöre.

Directorul gimnasial în representațiunea din 4 Oct. 1875 Nro 227 referéză: că Directorul Super. în trei zile, cât a durat visitațiunea nu și-a putut forma iconă fidelă despre progresul din limba maghiară; că tinerii nici într'o clasă nu se dividéză în incipienti și progredienti, — excepțiune se face numai față de tinerii veniți din România și Bucovina, cari nu posed deloc limba maghiară; că considerabilul număr al bărbaților români, cari ași ocupă distinse posturi în țară ca funcționari de tot felul dovedește, că aü eșit din institutul nostru cu perfecta cunostință a limbei maghiare, altmintrea nu și-ar fi putut absolva ștudiile universitare și academice cu succes; -- că institutul nu posedă în abundență recuise fisicali, nu e vina profesorilor, pentru-că direcțiunea a cerut sucursul material al Înaltului Ministeriü, de câte ori numai a procurat recuise pe sama institutelor de stat din sumele disponibile, încurse din didactru, dar cererea lui nici odată nu s'a luat în considerațiune. Pe lângă tôte aceste are recuisele de prima necesitate. Sunt institute în Transilvania, cari sunt mai serace în aparate fisicali, decât institutul nostru. — Ce se ține de cei 3706 fl. 50 cr. acordați din fondul ștudiilor, primirea acelora nu întinde îndreptățire de a puté pretinde, ca la noi ștudiile se se propună în limba maghiară, pentru-că subsidiul din chestie s'a asignat din fond cu caracter catolic gimnasiului nostru, care érá-și e un institut cu caracter catolic. — În fine, dacă totu-și s'ar pretinde tinerimei române o mai mare desteritate în limba maghiară nu dificultéză se se propună limba grecéscă în limba maghiară, traducerea și analiza acestui ștudiu ar facilita

și mai tare însușirea limbei maghiare. Dar nu p^ote fi vorbă despre istorie, geografie și filosofie, pentru-că acele condiționează o limbă cursivă de care tinerii noștrii nu a^u, ér a propune ștudiul numai de dragul limbei, ar fi în contra didacticei, care nu suferă ca șciința ênsa-și s^e se jertfescă din considerația limbei. Șciințele nu se pot propune cu bun succes, decât numai în limba, care elevul o vorbește corect și o pricepe bine.

Obiecțiunile direcțiunei n'a^u fost luate în considerațiune, pentru-că Patronul gimnasiului în 14 Noemvrie 1875 Nro 1277 pe basa ordinațiunei Înaltului Ministeri^u dto 2 Noemvrie 1875 Nro 27157 dispune, ca pe viitori^u în gimnasiul nostru istoria și geografia pe lângă libera usuare a limbei române s^e se propună în limba maghiară. (Supl. T.)

— De-óră-ce tinerii absolvenți de clasa VIII. din t^ote părțile țării cerea^u dispensare dela examenul de maturitate din limba grecescă, Înaltul Ministeri^u prin decretul dto 1. Nov. 1875 Nro 27692 ordonéză, că de acum înainte recursurile tinerilor s^e fie examinate prin corpurile profesoralii cu cea mai mare rigurositate, și numai în acel cas s^e le susțernă, dac^ă motivele produse le-ar afla temeinice.

— Înaltul Ministeri^u prin ordinațiunea dto 13 Febr. 1876 Nro 2752 reflectéză, că pentru acea a întrodus înainte de asta cu doi ani ținerea conferințelor didactico-metodice, ca în acele s^e se staverescă pentru periodele sinopsul materialului de înv^ețământ, profesorii s^e ajungă la armonie în împărțirea și manauarea objectelor, și s^e aibă privilegi^u a se sfătui asupra demersului uniform al instituțiunei, precum acela e contamplet în Regulamentul școlelor medii. Deși în unele gimnasii s'a observat rezultat îmbucurător^u, totu-și în cele mai multe institute corpurile prof. nu sunt în clar cu menirea conferințelor metodice. Deci Înaltul Ministeri^u, pe basa elaboratului consiliului regnicolar află de bine a publica unele instrucțiuni, cărora corpurile prof. s^e se conformeze întru t^ote, ca s^e ajungă la uniformitatea dorită, fără care înv^ețământul în școlele medii nu se va av^enta. (Supl. U.)

Anul școl. 1876/7. În conferința corpului profesoral ținută în 18 April 1877 însuflețitul director provisor *Petru Mihuțiu* propune: ca luând în considerațiune numeroase (?) binefaceri manifestate față de institutul nostru din partea repausatului Episcop *Vasiliu Baron de Erdelyi*, neperitórele sale merite câștigate prin ridicarea gimnasiului la opt clase, exoperarea ajutoriului din fondul ștudiilor, ajustarea museului fisic și natural etc. — se se celebreze în tot anul părăstas solemn întru memoria și repausul sufletului *marelui* Episcop, la care se iee parte întreg corpul prof. și tinerimea studiósă. — Corpul profesoral a primit cu totalitatea voturilor propunerea.

— În sesiunea din 26 Maiü 1877 se citeșce pastorală Episcopului-Patron Ioan Oltean dto 20 Maiü 1877 Nro 577, prin care corpul prof. este provocat a delega pe lângă director un profesor, cari se 'l-represênte la festivitățile, ce se vor arangia din ocasiunea aniversării centenare a întemeiării diecesei gr. cat. de Oradea-Mare. — Corpul a delegat pe profesorul *Georgiu M. Marinescu*.

Tot în acea-și sesiune s'a citit cerculariul episcopesc dto 14 April 1877 Nro 425, prin care se notifică, că afară de delegații clerului vor fi primiți cu iubire părintěscă și alți preoți, cari s'ar presenta de bună voie la acele festivități. — Directorul provócă pe profesori se se prezenteze în număr cât mai mare.

Anul școl. 1877/8. În sesiunea constituantă din 29 August 1877 se iea la cunoștință și spre acomodațiune ordinațiunea ministerială dto 21 Iuliu Nro 18379, prin care se reguléză modalitatea contragerii examenelor de pe două clase, se pune anume ca absolută condițiune: exemplară portare morală, progres eminent în ștudii, stare materială slabă, și etate înaintată. Dacă petentul n'ar întruni aceste condițiuni nu pöte fi recomêdat spre a obține facultate de a contrade examen.

Tot în acea-si sesiune se iea spre acomodațiune ordinațiunea Înaltului Ministeriü, prin care elevii, cari la

clasificațiunea finală aŭ obținut calcul neîndestulitoriu din două ștudii, sunt îndrumați la repețirea clasei.

— Direcțiunea Super. comunică corpului prof., că Înaltul Ministeriu dto 18 Nov. 1877 Nro 27565 a luat la cunoștință aprobativă dispusețiunea direcțiunei, prin care a întrodus propunerea religiunei în clasele inferioare în bieniu, presupunând că acésta s'a întêmplat cu prealabilul consêmțemânt al Ordinariatului diecesan; apróbă mai departe, că limba germână s'a luat între șudiile clasei I.

— Direcțiunea Super. dto 31 Dec. 1877 Nro 1530 notifiă, că *Înaltul Miniseriu prin decretul dto 22 Decemvrie 1877 Nro 32628, din motivul, că fondul gimnasial, după cum dovedesc rașiociniile anilor din urmă a crescut într'atâta, încât e în stare a acoperi eroğațiunile anuali ale gimnasiului — detrage subsidiul de 3706 fl. 50 cr. aplacidat încă în 3 Decemvrie 1853 Nro 57595/1395. (Supl. V.)*

Acest înalt rescris s'a citit în conferința profesorală din Ianuar 1878, în care s'a luat la cunoștință cu cea mai adencă tristetă, pentru-că salarele profesorali, cari și pe lângă subsidiu aŭ fost preamodeste, în urmarea detragerii se vor reduce la un bagatel, din care nu se pôte asigura traiul de tôte șilele; de altă parte corpul prof. nu se simte culpabil ori vinovat, pentru-că totdeauna și între tôte împrejurările s'a nisuit a satisface pretențiunilor didactice și postulatelor Înaltului Ministeriu.

Protocolul conferinței s'a sușternut și guvernului diecesan. Directorul în comitiva sa dto Ianuar 1878 Nro 1. solicitéză intervenirea aceluia-și guvern, ca să nu se pericliteze existența gimnasiului și a corpului prof., cere convocarea unui consistoriu ad hoc, în care să se iee necesarele măsuri pentru asigurarea institutului, cere ca în acel consistoriu să se admită și delegații corpului prof., cari vor servi cu informațiunile trebuincióse.

Firesc lucru, că corpul prof. în nedumerirea sa, fiind neliștit a mai făcut în acest object și alte representațiuni guvernului diecesan; pentru acea Consistoriul gr. cat. de Oradea-Mare prin rescrisul dto 22 Iuniu 1878

Nro 506 „*pentru debuincioasa orientare și liniștirea îngrijirilor notifică, că guvernul diecesan și Ven. Consistoriū, precum nu află de loc a subversa împrejurări de a reduce pe viitoriū și a altera statul de până aci a gimnasiului, chiar așa își repută de a sa datorință și este resolūt a suține și între împrejurările date acel institūt în statul seū de gimnasiu superior complet și pentru viitoriū, deci ținerea în curent a soluțiunei de până aci a profesorilor de acolo este și va forma obiectul specialei și neapăratei sale îngrijiri*“ etc.

— Cetățanul din Beiuș în Domnul repausatul *Ioan Papp* a testat gimnasiului o casă cu intravilar. (Despre acēsta veđi mai pe larg la titlul „*Fundațiunea gimn. Ioan Papp.*“)

Anul școl. 1878-9. În conferința constituantă se citește ordinațiunea Înaltului Ministeriū dto 1 Aug. 1878 Nro 18930, prin care și până atunci, până va înactiva întreg noul plan de învățământ, introduce unele modifi-cațiuni în împărțirea ștudiilor și órelor, anume: se scóte cu desevírsire limba germână din clasa I.; din 4 óre de desēmn remâne una, în locul acestora dispune să se propună limba maghiară în 6 óre pe sēptēmână; în locul desēmnului liber se introduce geometria desēmnativă cu 3 óre pe sēptēmână. Din clasa VII. se scóte propedeutica filosofică, și se transpune în clasa VIII. — Pentru limba germână prevede 3 óre în loc de 2; ér pentru mate-matică 4 óre în loc de 3. — Din clasa VIII. se scóte geometria analitică, în locul ei se repețește întreg ma-terialul matematicii. — În celelalte clase planul de în-vățământ remâne de-ocamdată neatins.

Astfel érá-și nouă plan de învățământ! Dela reacti-varea constituțiunei al treilea deja.

— În conferința metodică presidată de Directorul Superior în 13 Iuniu 1879, după-ce Directorul Superior 'și-a făcut reflexiunile și observările sale relativ la starea didactică provócă pe corpul prof., că dacă ar avé ceva reprezentațiune, sé i-o aducă la cunoștință.

Corpul prof. luând în considerațiune, că din cauza insuficienței fondului gimnasial nu se pot acoperi indi-

gențele gimnasiului, și cu considerațiune la slaba lor dotațiune rîgă pe Directorul Superior, să se întrepună la Înaltul Guvern pentru abrogarea dispus. din 22 Decemvrie 1867 Nro 32628, prin care s'a detras subsidiul de 3706 fl. 50 cr. din fondul ștudiilor.

Directorul Superior a promis cu bunăvoință, că 'și-va da în acest respect totă influința posibilă.

— Joan Marx comisar financiar c. r. în pensiune prin scripta sa din 28 April 1879 dăruește bibliotecii tinerimei mai multe opuri parte de cuprins științific, parte beletristic.

— Înaltul Ministeriu prin decretul dto 3 Juliu 1879 No 17630 trimite a) noul plan de învățămînt; b) dispusețiunile transitoare pe anul 1879/80 cu privire la obiectele de învățămînt; c) planul de învățămînt transitor pe an 1879/80 cu privire la stabilirea lui după clase.

— Până-ce institutul nostru s'a bucurat de subsidiul de stat, didactrul încurs a intrat în vistieria statului; însă dela acest an școl. începînd didactrul s'a susțernut Ven. Consistoriū gr. cat. de Oradea-Mare.

Anul școl. 1879/80. În urmarea noului plan de învățămînt în împărțirea ștudiilor și órelor pe acest an școl. s'aũ făcut următoarele modifițațiuni, ce apare mai limpede dacã punem în comparațiune anul școl. curent cu cel precedent. Caligrafia s'a scos din clasa I. și II. Pentru limba latină în clasa II. s'aũ luat 7 óre, în anul expirat aũ fost 6; pentru limba maghiară 5 — aũ fost 3; limba germână și desemnul liber a rēmas. În cl. III. pentru limba latină s'aũ luat 6 óre, — aũ fost 5; pentru limba maghiară 4, — aũ fost 3; limba germână s'a început în acēsta clasă cu 3 óre pe sēptēmână; pentru geografie 3 óre, — aũ fost 2; nu s'a propus istoria și desemnul liber, ca în anul premērgētoriū. În cl. IV. I. maghiară s'a propus în 4 óre, — aũ fost 3; I. germână în 3 óre, — aũ fost 2; istoria în 3 óre, aũ fost 2; fisica a rēmas, în locul ei s'a luat istoria naturală cu 3 óre; desemnul liber a rēmas, în locul lui s'a luat geometria desemnativă cu 3 óre. În clasa V. și VI. pentru limba

germână s'aŭ luat 3 ore, aŭ fost 2. Din clasa VI. a rămas chemia. În cl. VII. pentru l. latină s'aŭ luat 6 ore. aŭ fost 5; pentru greacă 5 ore, aŭ fost 4; pentru fizică 5 ore, aŭ fost 4. În cl. VIII. pentru l. germână s'aŭ luat 3 ore, aŭ fost 2; pentru istorie 4 ore, aŭ fost 3; pentru matematică 3, aŭ fost 2; pentru fizică 5 ore, aŭ fost 3; geografia matematică a rămas. Limba română s'a propus în flă-care clasă în câte 2 ore la săptămână.

— Episcopul diecesan prin scripta dto 18 Oct. 1879 No 1223 stabilește 50 fl. în remunerațiunea profesorului din cantul figurat, ce i-va primi în două rate semestrali din fondul gimnasiului.

* * *

Prin detragerea subsidiului din fondul studiilor, gimnasiul nostru ajunsé în pericolul ca să apună. Salarele profesorilor nici pe lângă acel subsidiu nu se urcasé mai sus de 650 fl; din acésta sumă profesorii aŭ fost necesitați să și-conducă quartir, să susțină une-ori familie grea! Ce situație li s'a creat bieților profesori prin detragerea subsidiului, câtă frică i-a cuprins, ce apăsătoare grigi le-aŭ muncit inimele, când se vedură sgduiți în traiul lor și de-altmintrea fôrte modest, expuși la un obscur și îngrozitoriu viitoriú — se póte închipui, dar a'l-descrie — ba! -- Pentru-că deși aŭ fost mângăiați din partea Veneratului Consistoriú gr. cat. Orădan, s'a putut prevedé, că fondul gimnasial de 80.000 florini (plusul de 30.000 a servit de fond la beneficiul de pâne și pentru susținerea edificiului gimnasial) și pe lângă cea mai rentabilă fructificare nu va puté acoperi expensele gimnasiului. A trebuit dar să se reducă salarele, séu să se reducă clasele, și din gimnasiu superior complet să se facă gimnasiu mic cu patru clase! . . . Întru adevér gimnasiul nostru a ajuns în Charybdis!

Dar prevedința divină a grăbit și de astă dată în ajutoriul institutului nostru. Dacă n'a apus în urmarea Entwurfului lui Thun, n'a putut să cađă acum, când indispensabila lui existență a constatat'o toți factorii binevoitori!

* . . . * *

După-ce corpul profesoral a recurs la Înaltul Ministeriu să dispună grațios punerea în curgere a subsidiului detras, dar fără succes, — inteligența română din Beiuș și jur în 15 Sept. 1880 a constituit o comisiune, ca să adune oferte în emolumentul fondului gimnasial. Membrii comisiunii au fost: *Josif Roman* avocat, *Petru Mihuțiu* director gimn., *Teodor Roșiu* prof. gimn., *Augustin Antal* protopop gr. cat., *Vasiliiu Papp* protopresbiter gr. or., *Demetriu Negrean* comerciant, *Ambrosiu Kretz*, *Vasiliiu Ignat* și *Paul Papp* avocați. Comisiunea s'a apucat de lucru, a emis côle pentru colecte, urmarea a fost, că s'au adunat de tot 1390 fl. 40 cr, cari s'au subministrat guvernului diecesan. Resultatul colectei n'a fost mulțumitoriü, ba chiar slab, care împrejurare pe toți i-a putut convinge, că speranța basată pe oferte — este ilusorie. A trebuit să se pună temeiü solid existenței gimnasiului!

Când îngrigirile ajunsără la culme, când nimene nu inventă un potrivit expedient spre a puté scăpa din încercătură, trimite Dumnědeü de Archi-Păstoriü pe tronul învėduvitei diecese gr. cat. orădane pe Excelența Sa, actualul Archiereü *Michail Pavel*. S'a născut în 6 Sept. 1827 în comuna Recea (Lénárdfalva) Ctul Satmar, unde tată sëü Constantin fű cantor-invěțatoriü. L'au purtat de grab la școlă. După terminarea ștudiilor gimnasiali și filosofice fű primit în numărul clerului tiner al diecese gr. cat. de Munkács. Cursul teologic l'a absolvat în Ungvar și Viena. După primirea SS. Orduri în 1852 l'au aplicat mai nainte de notar consistorial la Ordinariatul din Ungvár; după acea fű dispus de paroch în Apșa-de jos (Marmația). În 1856 a fost chemat la Ordinariatul Diecese gr. cat. de Gherla, unde a funcționat ca notar consistorial. A avut mare parte și și-a câștigat multe merite în organisarea nou-înființatei și vastei diecese. În 1860 fű denumit de paroch în Slatina (Marmația) și Vicar Foraneü episcopesc al Marmației, ca atare fű decorat pentru merite cu Ordul de Cavaler Francisc Iosif I. — În 1871 ca deputatul cercului electoral al Sighetu-lui a luat parte în parlamentul țării, ér în 1872 fű de-

numit de Episcop al diecesei Gherlane, fiind preconisat de Sumul Pontifice și consacrat întru Episcop în catedrala metropolitană din Blaj prin fericitul metropolit *Ioan Vancea*, în 23 Febr. al aceleia-și an și-a ocupat scaunul episcopesc. Diecesa concređută păstoririi sale a condus'o cu cea mai mare însuflețire și a introdus salutare dispusețiuni cu respect la guvernarea diecesei și îmbunătățirea stărei materiali a preoților. — După mórtea Episcopului Ioan Oltean, fiind veduvită diecesa deja de un an și jumătate fű denumit resp. transferat prin Maiestatea Sa Francisc Iosif I. de Episcopul diecesei gr. cat. de Oradea-Mare. Sumul Pontifice Leon al XIII. a preconisat transferarea, astfel după instalarea sərbătorescă din 8 Iunie 1879 a apucat guvernarea nóuei sale diecese. Pentru înaltele sale merite Sfântul Părinte l'a denumit de Conte Roman, Asistent la tronul Pontificiu; ér Maiestatea Sa de Consilier intim de stat.

Ca om nou în diecesă, înainte de ce ar apuca pe calea creării, cu privire ageră a ștudiat împrejurările, ca să pătrundă în starea faptică a lucrurilor; proverbiala sa prudență și înțelepciune i-a designat agendele. Omul faptelor și nu a vorbelor bine a știut, că cu vaierări, jalbe și tânguiri nu înaintăm. Ca nemuritoriul său Antecesor Samuil Vulcan luptând cu tărie și circumspecțiune pentru delaturarea obstacolelor. ce păreaű a fi invincibile, — la ęce luni după ocuparea tronului arhieresc de Oradea-Mare emite memorabilul intimat dto 22 April 1880 Nro 893, prin care nu numai, că pune capăt îngrigirilor și nedumeririlor, ci asigurază existența institutului, precum și starea materială a corpului prof., ridică vađa și auctoritatea profesorilor, când le precisază poziția lor în diecesă, ce până atunci nu s'a întâmplat. Salarul directorului l'a sistemisat în 1200 fl., a profesorilor aprobați în 1000 fl. Enunță că directorul și profesorii aprobați sunt inamovibili, profesorii ordinari sunt considerați ca parochi investiți, în respect civil staű în categoria unui vice-archidiacon, ér directorul a archidiaconului onorar etc.

Consistoriul plenar ținut în Oradea-Mare în luna Noemvrie 1880 încă se ocupă cu chestia salarisării și sis-

temisării profesorilor dela gimnasiul 'de Beiuș și dto 6 Noemvrie Nro 2415 acceptéză și modifică în câtva vederile Patronului depuse în intimatul supramemorat. Fiind-că acest act consistorial a servit de îndreptar timp mai îndelungat aflu oportun a 'l-publica în întregul său cuprins. (Supl. W.)

— Direcțiunea superiôră comunică ordinațiunea Înaltului Ministeriu dto 4 Iuliu 1880 Nru 16179, în care se cuprind dispozițiunile transitoare pentru deplina inactivare a noului plan de învățământ, cari sunt următoarele: I. Cu privire la specialitățile limbistice și literare, acele și în an. 1879/80 s'aũ propus în mare parte după noul plan așa, încât în anul 1880/1 tôte grupele limbistice și anume: a) limba și literatura maghiară, b) limba și literatura latină, c) limba grecescă (incepând cu dialectul attic) d) limba și literatura germană se pot propune cu totul după noul plan. II. Propunerea istoriei după noul plan se pôte efectui numai în clasa IV. și înaintând treptat se pôte validita succesiv; așa dar în 1880/1 în clasa IV. în 1881/2 în cl. V. în 1882/3 în cl. VI. și în fine în 1883/4 în clasa VII.; prin urmare elevii claselor V—VIII. până la terminarea studiilor și-vor primi instrucțiunea din istorie conform planului vechiũ, de sine înțelegându-se, că în alegerea materiei trebuie validitate instrucțiunile noului regulament. III. Întrarea în viață după noul plan al studiului geografiei o împedecă acea împrejurare, că nu este încă manual, care să servescă de îndreptar în studiul intuitiv al objectelor naturali; — deci până se va compune manual correspundătorii trebuie propusă separat atât geografia, cât și istoria naturală, și anume fiă-care studiũ în câte 2 ore atât în cl. I., cât și în a II.; — în cl. III. geografia în 3 ore și se va propune, ca în anul expirat Asia, Africa, America și Australia după vechiul plan; dar se va pertracta și geografia fizică în 2 ore după directiva noului plan. — IV. Studiul istoriei naturale și a fiziceei în clasele superiøre în anul școl. 1880/1 se pôte propune în întręga sa extensiune după noul plan, astfel în clasa IV. mineralogia; — în a V. botanica și în a VI. zoologia, în cl. VII. și VIII. fizica. V. Studiul matematicii după noul plan în anul expirat s'a validitat numai în cl. IV. prin propunerea algebrei. — în anul viitoriũ 1880/1 și în clasa V. trebuie introdusă matematica după noul plan atât cu privire la algebră, cât și la geometrie; deci se pôte spera, că materia geometriei în măsura prefiptă, care se mărginește numai la cele mai necesare elemente se va puté termina cu succes; — dar luând în considerare împrejurarea, că elevii, cari în anul școl. 1880/1 vor intra în clasa V., în anul școl. 1879/80 n'aũ trecut prin sistematică pregătire din cursul intuitiv al geometriei desemnate, profesorul să nu grăbescă cu terminarea objectului în detrimentul înțelesului. Decât să se termineze în detrimentul propunerii temeinice

a planimetriei mai bine se concede, că o parte din acea s'ă trecă în 1881/2 în clasa VI.; — pentru-că și de-altmîntre punerea în praxă a cursului paralel din algebră și geometrie țintește numai acolo, ca peste trei ani, adecă în anul școl. 1882/3 s'ă se p'ată duce în deplinire planul clasei VII. În anul 1880/1 elevii claselor VI—VIII vor termina ștudiul matematicii încă după vechiul plan, dar profesorul s'ă se acomodeze instrucțiunilor noului regulament. Ștudiul matematicii în clasele inferioare s'a efeptuit după planul nou. VI. Ștudiul geometriei desemnative și al desenului liber în anul 1880/1 se p'ote incepe după noul plan.

Anul școl. 1880/1. Planul de învățămînt s'a conformat ordinațiunilor ministeriali din 1879 Nro 17630 și 1880 Nro 16179.

Protocólele conferințelor profesorali nu ne subministreză ceva eveniment mai important.

— Înaltul Ministeriū prin rescrisul dto 21 Oct. 1880 Nro 29939 ordonéză s'ă se susternă câte un exemplar din tóte manualele românești întrebuiņate la gimnasiul nostru.

— Din relațiunea finală a direcțiunei înregistrez, că marinosul Patron al gimnasiului pentru acoperirea trebuințelor institutului a oferit din casseta sa privată 2000 florini, afară de aceia a pus la dispusēțiunea directorului 200 fl pentru augmentarea museului fisic.

Anul școl. 1881/2. Planul ștudiilor s'a făcut pe basa noului regulament emanat sub Nro 16179 din 1880.

Ceva ponderos și de mai mare însēmņatate n'a ocurs nici în acest an școlastic. Constituirea, împărțirea ștudiilor, conferințele metodicodidactice s'a efeptuit după șablonul anilor premērgători.

Colecta iniciată prin comitetul inteligenței române din Beiuș s'a isprăvit. Directorul a susțernut — precum amintisem deja — Ven. Consistoriū suma de 1390 fl 40 cr. — Ordinariatul luând act despre activitatea comitetului, din ședința consistorială ținută în 16 Martiū 1882 Nro 615 rescrie direcțiunei între altele: „*Cu plăcere viuă am primit relațiunea Romei Dirigințe din 13 l. c. Nr 52. cu*

care ne prezintă suma considerabilă de 1390 fl 40 cr. colectată prin întreprinderea comitetului constituit din inteligența română din Beiuș și pe când de o parte Ne servește spre mângâiere a vedea interesarea publicului român pentru viitorul institutului nostru memorat, de altă parte aflăm un îndemn de a spera, cumcă colectarea începută se va continua cu același efect și în viitoriu, până când va deveni fondul gimnasial în pusățiunea de a pute suporta indigențele institutului.“ Exprimă totodată recunoștința Arhierescă comitetului și cu deosebire oficianților aceluia.

— Preasânția Sa patronul gimnasiului în acest an a asignat érá-și o considerabilă sumă pentru procurarea mai multor preparate zoologice.

Anul școl. 1882/3. Constituirea, împărțirea, ștudiilor și a órelor s'a făcut pe basa ordinațiunei ministeriale din 1880 Nro 16179. Între obiectele obligate s'a luat și caligrafia conform ordin. minist. din 27 Juniu 1882 Nro 19991.

— Ordinariatul gr. cat. de Oradea-Mare dto 24 Aug. 1882 Nro 1842 notifică, că după-ce gimnasiul de Beiuș nu se împărțășește din nici un beneficiu dela stat, ordin. minist. dto 8 Aug. 1882 Nro 23811 referitoare la ridicarea didactrului în institutele de stat, nu atinge gimnasiul nostru, în care didactrul rămâne în statul de până acuma, adecă 12 fl la an.

— Ordinariatul prin rescrisul dto 14 Sept. Nro 1968 comunică unele instrucțiuni și formula de jurământ pentru profesori.

— Înaltul Ministeriü prin ordinațiunea dto 3 Martiü 1883 Nro 2701 introduce „puțin legal“ ca calcul de moralitate între calculii „legal“ și „rëu.“

— Înaltul Ministeriü prin rescrisul dto 9 Aug. 1883 Nro 26776 conform dispusețiunei articlului de lege XXX. din 1883 face modificări în noul plan de învățământ pus în praxă prin ordinațiunea Nro 17630 din 1879 și anume cu privire la numărul órelor pe săptămână, care în planul ministerial e mai mare, decât cel stabilit prin art. de lege citat.

— Înaltul Ministeriū prin decretul dto 20 Aug. 1883 Nro 27980 notifică, că cu începutul anului școl. 1883/4 intră în vigöre art. de lege XXX. din 1893 relativ la învățământul din școlele medii și cualificațiunea profesorilor. Apeléză la zélul corporațiunilor prof., cu care se vor nisui a executa acésta lege, care e chemată a crea nouă eră în cultura generală a patriei. — Amintitul art. de lege cuprinde în sine următoarele părți constitutive: I. Planul de învățământ, instrucțiuni didactice și referitóre la limba de propunere. II. Regulamentul școlastic a) pentru institutele de sub jurisdicțiunea Direcțiunilor superiøre, b) pentru școlele confesionale. III. Dispusēțiuni cu privire la examenul de maturitate. IV. Didactru, alte taxe, șpese extraordinare. V. Bibliotece și musee. VI. Fundațiuni filantropice, știpendii, asociări de ajutorare și de întreținere, internate și alte soiuri de subsidii. VII. Păstrarea edificiilor și mobilierului institutului. VIII. Afacerea sanitară. IX. Statisiica. X. Agendele cancelistice. Urméză apoi tractarea despre raporturile personali ale directorilor, profesorilor, catechetilor, profesorilor suplenți, docenților extraordinari, candidaților de profesori și a servitorilor; și anume: a) regulamentul examenelor prof., b) raporturile de servițiu.

Din aste apare, că noul regulament se estinde asupra tuturor relațiunilor instrucțiunei medie. La tot casul este creațiune mai norocósă decât cel din 1868.

* * *

În analele gimnasiului nostru va remâné pururea memorabil sinodul diecesan, convocat de Excelența Sa *Michail Pavel* Episcop gr. cat. de Oradea-Mare pe 7 Noemvrie 1882, la care în virtutea enciclicei pastorale din 12 Sept. 1882, Nro 2022 dela acest gimnasiu aũ fost îndatorați sé se prezenteze directorul cu un delegat al corpului, ales din sinul său. Voturile colegilor le-a întrunit *Teodor Roșiu*. În acest sinod pe lângă alte dispusēțiuni salutare și necesare s'a adus și un decret relativ la gimnasiul nostru de următorii cuprins:

„Decretul V.“ Despre gimnasiul din Beiuș.

»Pe teritoriul diecesei gr. cat. de Oradea-Mare în „opidul Beiuș se află un gimnasiu gr. cat. cu 8 clase, „subordinat jurisdicțiunii nemijlocite a Episcopului gr. „cat. de Oradea-Mare ca Patron. Acest gimnasiu s'a în- „ființat prin Episcopul de pie memorie Samuil Vulcan în „1828 cu 4 clase, érá în 1837 s'a ridicat la 6 clase și „în anul 1852 sub Episcopul de bună aducere aminte „Vasiliu L. B. Erdélyi s'a completat la 8 clase.

„Fiind-că acest gimnasiu cu limba de propunere ro- „mână, destinat mai virtos pentru a câștiga contingent „de tineri cualificați pentru a-i suscepe în institute teolo- „gice și a se crește estmod de preoți diecesani, este fun- „dat și susținut din averile diecesei gr. cat. de Oradea-Ma- „re, pentru-acea acela este institut episcopesc diecesan și „stă sub superinspecțiunea patronilor temporali, cari con- „form literilor fundaționali confirmate prin Maiestatea Sa „Apostolică Regéscă Ferdinand V. în 19 Noemvrie 1836, „sunt Episcopii diecesani, și în cazul vacanței Scaunu- „lui episcopesc: Capitulum catedral gr. cat. de Oradea- „Mare. Superinspecțiunea se exercită de cătră patronii „legitimi după potință și împrejurări imediat, séu mediat „prin comisarii episcopești delegați, de sine înțelegându- „se dreptul regesc de suprema inspecțiune. Drept-acea „Ordinariatul se va îngriji: 1) *Cu acest institut literar „atât de necesar pentru diecesă, se se susțină în drep- „turile sale ca proprietatea nealienabilă a diecesei, se pros- „perezze și se se provadă cu toate recuisitele necesare pentru „școlele medii, precum și despre acea, ca profesorii aceluia „se fie dotați convenient statului profesorul.* 2) *Ordinariatul „denumește pe profesori totdeauna din clerul diecesan, pe bār- „bați de aceia, cari sunt provăduți cu calitățile recerute pen- „tru cariera profesorală.* 3. *Directorul și profesorii ordinari „se bucură de toate drepturile corelate oficiului lor, și sunt „inamovibili din acela. Amovarea lor din oficiu se întempla „numai prin sentința adusă în urmarea crimei, a exceselor, „disciplinare și a neglijinței în ducerea oficiului* 4. *Ordina- „riatul se va îngriji, ca averea institutului se nu se înstrăi-*

„neze niri când dela scopul destinat prin Fundatoriü, pre-cum și despre acea, ca față de institut să se conserve ca proprietate diecesană.

Anul școl. 1883/4. În conferința constituantă din 28. și 29. Aug. 1883 conform noului plan de învățământ și a postulatelor art. de lege XXX. din 1883 profesorii au stabilit în detaliu materia din fiă-care ștudiu; față de ordul órelor pe săptămână corpul didactic luă de cinosură normativede din ordinațiunea minist. dto 9 Aug. 1883 Nro 26776 conform cărora în acele institute, în cari se propune și altă limbă a patriei ca object obligat, órele acestuia astfel sunt a se interpola în plan cu restricțiunea órelor celorlalte obiecte de învățământ, ca prin acesta obiectele să sufere restricțiune numai în extensiune.

Luând în considerațiune că în institutul nostru limba de propune e cea românescă, și că fără cunoștința fundamentală a gramaticii limbei materne nu se póte spera progres nici în celelalte ștudii, corpul prof. s'a simțit îndemnat a proiecta, ca limba română în clasa I. și II. să se propună în câte 3 óre pe săptămână. Dar Înaltul Ministeriü prin ordin. dto 9 Oct. Nro 32615 a alterat ordul órelor stabilit în sesiunea constituantă intimând direcțiunei, ca limba română să se propună și de aci încolo în 16 óre pe săptămână în toate 8 clasele din motivul *„că literile fundationali nu declară limba română de limbă de propunere a institutului, ci doresc numai atâta, ca tinerimea să se deprindă și în acesta limbă, spre care scop sunt destule 2 óre pe săptămână; că limba latină fiind înrudită cu limba română ajută ștudiul acesteia; că numărul órelor nu-i de ajuns pentru celelalte obiecte.*“

La acest rescript corpul profesoral cu considerație la ordinațiunea ministerială dto 9 Aug. 1883 Nro 26776, care admite ca *„fiă-care institut să și-statorască independent planul de învățământ în cadrul planului regnicolar“* și că *„instrucțiunile (emise în 1880 Nro 16170) nu tind a restrînge cu desăvîșire vederile individuali a corporațiunilor didactice cu privire la relațiunile locali dela diferitele institute“* — și-ținù de datorință a și-manifesta modesta sa părere

îndreptând către Direcțiunea Superiőră din conferința didactică ținută în 23 Noemvrie 1883 o nouă rogare motivată, în care cere încuviințarea planului de studii susținut din conferința constituantă și cu considerațiune la órele anumite pentru propunerea limbei române în clasa I. și II.

În urmarea acestei rogări Direct. Sup. în 14. Febr. 1884 Nro 239 rescrie, că Înaltul Ministeriũ prin decretul dto 9 Febr. Nro 42674/883 concede numěrul de 3 óre destinat pentru limba română în cl. I., dar față de celelalte și cu deosebire față de cl. II. își susține ordinațiunea din 9. Oct. 1883 Nro 32615.

Corpul prof. și față de acésta ordinațiune a încercat pașii necesari, dar fără succes.

— Preasânția Sa Patronul gimn. dto 3 Ian. 1884 Nro 18 cu deferire la suplica directorului rescrie, că pentru cuartirul folosit prin director în edificiul institutului, pe viitoriu e dispensat a solvi censul de 50 fl. solviți până aci.

— Consistoriul gr. cat. Orădan dto 15 Febr. 1884. Nro 295 notifică, că tinerimea română din Ctul Sătmar i-a subministrat suma de 110 fl. sub titlul „*fundațiunea tinerimei române adunate în Pomi la anul 1883*” cu scop de a se știpendia din interusuriul aceleia cel mai diligent ștudent român orfan dela gimnasiul de Beiuș; — comite deci direcțiunei să iee în evidență acea fudațiune și să propună din an în an în luna Ianuar pe acei trei ștudenți, cari după părerea corpului prof. vor coréspunde cualificațiunei memorate.

— Direcțiunea Super. în 18 Maiũ Nro 670 comunică decretul minist. Nro 17916 relativ la noua împărțire a districtelor de învățământ, în virtutea căruia gimnasiul nostru va aparține și de aci încolo Direcțiunei Super. a districtului de Oradea-Mare.

— Înaltul Ministeriũ dto 10 Iun. 1884 Nro 21394 pe basa §-lui 29. alin 3. din art. de lege XXX ex 1883 emite instrucțiune în privința cualificațiunei profesorilor, cari înainte de întrare în vigóre a memoratului art. de

lege aŭ funcționat cel puțin 3 ani ca profesori pub. ordinari și petiționază dispensare dela censura profesorală.

Anul școl. 1884/5. Planul de învățământ și ordul órelor s'a făcut conform art. de lege XXX din 1883 și a ordin. minist. 26776 din acela-și an. Ordul de óre în cadrul celui regnicolar s'a compus astfel:

Obiectele	C l a s a								Nrul órelor pe săptăm.
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
Religiunea	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba română	3	2	2	2	2	2	2	2	17
Limba maghiară	5	5	3	3	3	3	3	3	28
Limba latină	6	6	5	5	5	5	5	5	42
Limba greacă	—	—	—	—	5	5	4	4	18
Limba germană	—	—	3	3	3	3	3	2	17
Istoria	—	—	4	3	3	3	2	3	18
Geografia	3	3	2	—	—	—	—	—	8
Istoria naturală	—	—	—	3	2	2	—	—	7
Fisica	—	—	—	—	—	—	4	3	7
Matematica	3	4	3	3	3	3	3	2	24
Geometria desemnativă	3	3	2	2	—	—	—	—	10
Filosofia	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Caligrafia	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
S u m a	28	28	28	28	30	30	30	30	232

Țin să accentuez, că planul de învățământ regnicolar compus pe baza art. de lege XXX din 1883 de fel n'a alterat dreptul limbei române, ca limbă de propunere în gimnasiul nostru.

Dintre evenimentele mai marcante ale anului școl. 1884/5 trebuie să amintesc în primul loc conferința colectivă a profesorilor dela gimnasiile gr. cat. românești: Blaj, Năsăud și Beiuș ținută în Blaj cu ocasiunea feriiilor S. Paști din 1885.

Preaven. Consistoriū Metropolitan gr. cat. din Blaj păzind cu cea mai mare scumpătate și conșciențiositate aședemintele culturali, cari aŭ fost întemeiate pentru lumi-

narea poporului român, și în special gimnasiul gr. cat. de acolo, care timp foarte îndelungat unic a răspândit cultură poporului român și ne-a crescut atâta bărbați erudiți și iubitori de neam, — în ședința consistorială din 29 Noemvrie 1884 Nro 2824 a hotărît să convoce o conferință colectivă a profesorilor dela cele trei gimnasii gr. cat. românești. Menirea acestei conferințe era: introducerea instrucțiunii uniforme în cadrul regulamentului ministerial; însărcinarea pentru editarea manualelor didactice pe baza principiilor metodico-didactice desfășurate din partea delegaților și în sfârșit constituirea unei reuniuni a profesorilor dela gimnasiile amintite.

Înaltul Guvern, care a conces ținerea conferinței colective, a fost reprezentat prin *Alexandru Páll*, Director Sup. al distr. Cluj.

Gimnasiul nostru a fost reprezentat afară de directorul *Petru Mihuțiu* prin profesorii delegați: *Teodor Roșiu*, *Ioan Butean* și *Vasiliu Leșian*.

Delegații gimnasiilor s'aũ întrunit în Blaj. Este sêm-nul cel mai palpabil al progresului, că toate trei gimnasiile, isolate până acum, aũ fost de acord în cele principale, profesând acelea-și principii cu privire la instrucțiune din vedere pedagogico-didactic. Numai așa s'a putut ajunge rezultatul, ce n'aũ sperat nici ênși-și delegații. — Patronatele aũ îmbrățîșat cu căldură acêsta causă mărêță, prin ce aũ pus base solide prosperării institutelor concređute grigei lor.

Înaltul Ministeriũ a luat act despre deliberațiunile conferinței colective cu privire la metodică și didactică, dar n'a conces constituirea reuniunii profesorilor dela gimnasiile române greco-catolice.

— Direcțiunea Super. comunică decretul ministr. Nro 13896 ex 1884 emanat referitoriũ la rêpórtele de specialitate didactice și metodice a profesorilor, precum și la reportul directoral dela finea anului școl. Acest din urmă trebuie sê conțină referadã 1) despre deschiderea anului școl.; 2) despre statul religios-moral; 3) despre învêțamênt; 4) despre disciplinã; 5) despre igienã; 6) despre conferințele prof. și 7) despre visitațiuni.

Anul școl. 1885/6. Constituirea, împărțirea ștudiilor și órelor s'a făcut ca în anii precedenți.

— În sesiunea de controlă din 23 Oct. 1885 s'a citit rescrisul Măritului Ordinariat Nro 2201/885 prin care se sistemisează salar de 100 fl. magistrului corului instrumental.

Tot în acésta sesiune s'a citit copia testamentului fostului profesor, în Domnul adormitului paroch din Hoszszu-Pályi *Iosif Iuțiú*, prin care testează biblioteca sa gimnasiului de Beiuș.

— Patronul gimnasiului nostru Presânția Sa *Michail Pavel* luând în considerare, că încăperile edificiului Vulcanian nu mai sunt îndestulítore pentru a satisface pretențiunilor didactice, ce creșteaú din an în an a luat nobila hotărîre, a cládi în sarcina fondului subsidiar Pavelian edificiu nou lângă cel existent. Înbucurátorea Sa hotărîre a comunicat'o prin director corpului prof. cu acea dorință, că de-óra-ce cládirea s'ar executa domestice, corpul didactic se iee asupra sa supraveghierea lucrărilor în decursul edificării.

În sesiunea extraordinară ținută in acest object corpul prof. emoționat de grigea părințescă și zélul archipăstoresc al Excelenției Sale întru inaintarea culturii și a națiunii nóstre și simțindu-se fórte onorat de înalta încredere, exprimându-și pentru acea cea mai adêncă mulțămítă, — cu viuă bucurie primește asupra sa conlucrarea și supraveghierea. Esmite o comisiune de șesé membrii în persónele profesorilor *Georgiu Marinescu, Teodor Roșiu, Ioan Butean, Vasiliu Leșian, Ladislaú Stefanica și Traian I. Furkas*, dintre cari Ioan Butean ca cassar și Teodor Roșiu ca controlor, cari sub presidiul directorului vor avé se executeze tóte lucrările conform intențiunei și instrucțiunei, ce vor primi dela Preasânția Sa.

— În sesiunea de controlă ținntă în 29 și 30 Dec. 1885 se iea act despre ordinațiunea Înaltului Ministerii de sub Nro 44870/885, prin care se regulează procedura relativă la absolvarea dela gimnastică, geometria desêmnativă și caligrafic.

— În sesiunea din 24 Febr. 1886 se ia la cunoștință ordinațiunea ministerială de sub Nro 37266/885 prin care emite instrucțiuni referitoare la propunerea ștudiilor extraordinare.

— În sesiunea din 15 April 1886 directorul raportează, ca Sp. D. *Gavriil Kiss*, prof. la școlile reali din Budapesta a donat colecțiunei numismatice 271 bucăți de numi și mai multe monete comemorative.

Anul școl. 1886/7. Planul de învățământ ca în anii precedenți.

În sesiunea din 23 Oct. 1886 directorul relatează, că fostul prof. gimn. în Domnul repausatul paroch din Ér-Kenez *Ștefan Szúdy* a testat gimnasiului nostru 81 bucăți de cărți.

— În sesiunea din 29 Dec. 1886 directorul relatează, că Dr. *Antoniu Abt*, profesor dela universitatea din Cluj a donat museului natural un exemplar de ardea cinerea umplut și bine conservat.

— Unicul object al conferinței din 29 Martțiu 1887 a fost consultarea asupra ordinațiunei Înaltului Ministeriū dto 2 Martțiu 1887 Nro 8619, prin care s'a modificat plønul de învățământ întrodus prin ordinațiunile ministeriali Nro 17630 din 1879 și 26776 din 1883.

Corpul profesoral după ștudiarea citatei ordinațiuni și a planului de învățământ modificat observă, că din considerațiunea împrejurărilor locali și in gimnasiul nostru sunt necesare unele modificări in plan, referitoriū la acele face următórea propunere: I. Relativ la împărțirea órelor menține și mai departe ordul órelor aprobat de Înaltul Ministeriū in 9 Febr. 1884 Nro 42674/883 și vigenț deja dela anul 1883/4. II. Referitoriū la materia de învățământ enunță, că afară de limba maghiară se va observa noul plan și normativele comunicate.

Cu privire la limba maghiară vede necesar a menține și mai departe împărțirea de până acum, pentru-că in clasa I. intră elevi, cari nu posed limba maghiară, astfel propunerea nu se pôte estinde mai departe decât la propozițiunea simplă și la părțile propoziționali, din morfologie la formele nominali și verbali, la concordanță și sufixele formative. În clasa II. se va propune propozițiunea compusă, noțiunea propozițiunei primare și secundare, rectiunea.

conjugarea iregulară, formarea verbelor și compunerile, în fine sinonimele. Și de-óră-ce după indigențele locali și didactice materia limbei maghiare în cl. I. și II. se propune în limba română, e de lipsă, ca în cl. III. să se propună morfologia în mod sistematic, în clasa IV. sintaxa, în ambele clase în l. maghiară. Astfel pe clasa V. rămân regulele generali ale stilisticii și noțiunea versurilor metrice; în cl. VI. poetica sistematică; în a VII. dramaturgia și retorica; în a VIII. literatura maghiară.

Înaltul Ministeriū prin rescrisul dto 25 Iuniu 1887 Nro 20629 aprobă planul de învățământ local cu acea observațiune, ca în cl. VI. să se propună dramaturgia și retorica, ér în cl. VII. poetica.

În conferința din 7 April directorul raportéză, că Rv. D. Canonic Capitular gr. cat. de Oradea-Mare și fost profesor la gimnasiul nostru *Paul V. Vela* a donat colecțiunei mineralogice 201 bucăți de diverse minerale.

— Înaltul Ministeriū voiind să se convingă despre îndreptățirea de propunere a profesorilor, prin ordinațiunea dto 9 Martțiu 1887 Nro 10639 provócă pe director să susțérnă tóte documentele de cualificațiune a profesorilor.

* * *

Cea-ce de mult se considera numai de un frumos vis; cea-ce de mult se doria și plănuia, fără ca să îndrăsnescă cine-va a spera, că va trece în realitate, se înființă, se realisă în acest an școl. spre cea mai mare bucurie a tuturor ómenilor iubitori de progres.

Încăperile edificiului Vulcanian numai putură adăposti pe tinerii ștudioși, acăror număr creștea din an în an, nu, pentru-că salele de învățământ erau strîmte și aveau formă de cuadrat. Nu era spațiu unde se așede bănci, când se ivia trebuința. Înzedar! pe timpul fόμεtei celei mari nu s'a pus pond pe împrejurarea, că planul edificiilor școlare trebuie să fiă deosebit de al edificiilor private. Edificiul Vulcanian a fost clădit după gustul și stilul ce era adoptat pe la începutul veacului, care ađi-mâne trece în eternitate.

*

Preasânția Sa Episcopul-Patron a recunoscut imperioasă necesitate a unui edificiu nou nu numai, ci și a radicalei transformări a edificiului vechi. A creat deci mai înainte „*Fondul subsidiar diecesan* — numit după numele său — *Pavelian*“, din care s'a cumpărat toate căs-cióarele din nemijlocita vecinătate a gimnasiului până la apă și târgul de cereale dimpreună cu intravilanele lor, și pe intravilanul de lângă edificiul Vulcanian, în contiguitate cu acela s'a ridicat pe spesele și ca proprietatea numitului fond imposantul edificiu, care s'a dat în usul temporal pentru trebuințele didactice ale gimnasiului.

*

În Sâmbéta lui Lazar anul 1887 s'a pus pétra fundamentală acestui monument cultural al diecesei gr. cat. Orădane. Afară de acésta clădire mărétă s'a transformat și reconstruit edificiul Vulcanian. S'a clădit și falnicul adăpost al tinerilor sëraci, dar sêtoși de cultură și știință: *Internatul Pavelian*.

Zidirea noului edificiu și transformarea celui vechi s'a terminat în 1888, când apoi în tóamna acestui an s'a dat destinațiunei lor.

Ce jertfă a adus Excelenția Sa pe altarul culturai vom înțelege, dacă vom ști, că clădirea edificiului nou și reconstruirea celui vechi a costat 54640 fl. 40 cr.

Mobilierul cel vechi — de altmintrea nefolosiver — s'a cassat. Salele de învățământ s'a adaptat cu mobilier după modelele cele mai moderne.

*

În vechiul edificiu după transformare se află în parter: cancelaria directorală cu 2 încăperi; locuința directorală cu 6 încăperi, culină și cămară; clasele normale, în care învață și elevii meseriași; în etagiū: cabinetul natural cu 2 încăperi și laboratoriu; cabinetul fizic cu 2 încăperi; auditoriu comun; cl. V. gimn.; biblioteca și conclava.

În noul edificiu se află în parter: clasa I. II. III. gimn.: localitatea pedelului; sala de desemn; în etagiū:

clasa IV. VI. VII. și VIII.; sala de gală, în care se țin toate festivitățile școlare.

Afară de aceste clădiri s'a edificat în curtea edificiului nou tot în contul fondului Pavelian sala de gimnastică cu 2 încăperi.

Anul școl. 1887/8. Planul de învățământ e basat pe planul introdus prin ordinațiunea ministerială Nro 8619 din 1887.

În conferința din 3 Sept. 1887 directorul semnalând apropierea ținerii conferinței metodice propune, să se facă o revisuire asupra manualelor, cari se întrebuințază în institut, cu deosebire asupra aceloră, cari ar fi să se introducă în anul școl. curent; în nex cu acesta prezintă cu bucurie corpului „Gramatica limbei române“ compusă pentru clasa I. de colegul *Ioan Butean*; recomandă cu căldură apreițării binevoitoare acest op, care e fructul ostenelelor și a scrutărilor științifice de mai mulți ani a dlui autor. — Corpul s'a îngrigit, ca opul să treacă prin censurare și să se susțernă spre aprobare.

— În conferința din 6 Sept. 1887 se citește rescrisul Direcțiunei Superiøre Nro 880, prin care notifică, că Înaltul Ministeriū a transmis Direcțiunilor Superiøre dreptul de a admite la examen corectoriū pe acei elevi, cari aū căduț din două ștudii.

Tot în acesta conferință s'a citit rescrisul Preasânției Sale a Domnului Episcop diecesan Nro 1667/887, prin care asignéază profesorului *Vasiliū Dumbrava* 100 fl. pentru acoperirea speselor făcute cu ocașiunea excursiunilor botanice. Numitul profesor a întreprins mai multe excursiuni, ca să pună basă în gimnasiul nostru unei colecțiuni botanice ce lipsia cu totul, din flora munților Bihor și a ținutului. Ostenelele sale aū avut rezultatul dorit, întru cât ađi nu numai că dispunem de o frumoasă colecțiune botanică, ci stând în raport de schimb cu alte institute și privați, colecția naturaliilor se înavuțește din ți în ți, ce la tot casul este un netăgăduit semn al progresului pentru institutul nostru.

— În conferința din 21 Febr. 1888 se ia la cunoștință ordinațiunea Înaltului Ministeriū dto 4 Ianuar 1888

Nro 49715/887 prin care se oprește repetiția a doua a clasei. (Adecă dacă repetenții cad de nouă din două studii sunt relagați pentru totdeauna dela frecuentarea școlilor medii).

— Înaltul Ministeriū prin decretul dto 7 April 1888 Nro 12877 dispune, ca în toate gimnasiile să clasifice cât mai strict în cl. VIII., din cauză, că obținend calcule îndestulitoare, unii ștudenți din rătăcita părere a profesoriilor de a nu împedeca pe tineri la finea cursului gimnasial, mai adese-ori se înscriū ca ascultători extraordinari la cursurile superioare și astfel nu pot repara îndestul cunoștințele defectuoase din materia învățământului școlilor medii.

-- Înaltul Ministeriū dto 24 Maiū 1888 Nro 21199 din motivul, că art. de lege XXX din 1883 a pus pe basă solidă cauza învățământului din școlile medii, și că materia objectelor s'a determinat în toate institutele prin planurile locali compuse pe basa instrucțiunilor înalte emise în 1886 și 1887 se simte îndemnat a simplifica felul conferințelor metodice introduse în 1877 Nro 2752; ordonază deci 1) să se compună planul de învățământ stabil; 2) problema conferințelor metodice să fie cu deosebire designarea bucăților de lectură și a materiei ocupațiunilor scripturistice. (Supl. X).

* * *

Și acum ajunsēi la penibilul eveniment, întâmplat în 2 Iuniū 1888, a cărui urmări au fost de importanță necalculabilă pentru institutul nostru. Înțeleg afacerea cu tricolorul statului.

Steagul arborat pe gimnasiu din ocaziunea întrării festive în oraș a Eminenței Sale Dr. Laurențiu Schlauch, Episcop r. cat. de Oradea-Mare a fost luat de un șiler instigat prin un ștudent, și după-ce l'a înfășurat, l'a așezat în canalul coperișului. Ștudentul prin asta s'a făcut culpabil, vătēmend onorea datorită tricolorului țerii.

Corpul prof. după rigorosă investigațiune a eliminat pe ștudentul din întrebare, ér Înaltul Ministeriū l'a scos din toate institutele medii din patrie.

Din considerația situației foarte serioase, corpul profesoral cu nedreptul bănuț, pentru constatarea nevinovăției sale în întreaga afacere, a cerut în contra sa dela Înaltul Ministeriũ cercetare disciplinară, ce s'a și efeptuit prin vice-comitele comitatului Bihor în calitate de comisar guvernial. — Urmarea a fost, că Măritul Ordinariat a ridicat din post pe trei profesori (dar nu pentru complicitate seũ vină în afacerea steagului), și i-a aplicat în alte oficii diecesane.

Chestia steagului a împins institutul în mare periclu. Era p'aci se apună, când prudița și înflăcărata iubire de neam al generosului seũ Patron érá-și, din noũ l'a scăpat. Și chiar din acest motiv a devenit Excelenția Sa acela pentru gimnasiul nostru, ce a fost Camillus pentru Roma!...

* * *

Prin intimatul Măritului Orpinariat dto 5 Oct. 1889 Nro 2026 emanat pe basa decretului Înaltului Ministeriũ dto 22 Iuliu 1889 Nro 24335 s'a dispus, ca în clasele superioare ale gimnasiului de Beiuș dela începutul anului școl. 1889/90 tóte obiectele de învățământ — afară de religiune și limba română — se se propună în limba maghiară, dându-se libertate a folosi limba română, de câte ori ar pretinde interesele didactice. (Supl. Y.)

Anul școl. 1888/9. Constituirea, planul ștudiilor și ordul órelor ca în anul precedent.

În conferința din 25 Oct. 1888 s'a desbătut cauza ortografiei române. Anume directorul, spre a se curma odată dăunósa confusiune ce domnește din cauza diferitelor feluri de scriere, de cari se face us, provóca corpul prof. se și-rostéscă părerea și se stabiléscă definitiv ortografia, de care se va face întrebuițare în gimnasiul nostru.

Corpul a acceptat ortografia stabilită prin Academia Română.

— În conferința din 26 Febr. 1889 s'a citit decretul Înalțului Ministeriū dto 17 Dec. 1888 Nro 48629 relativ la propunerea mai intensivă a limbei germâne. Prin memoratul decret corpul este provocat să caute o modalitate, după care limba germână s'ar propune cu mai mare succes; i se dă voie a înmulți chiar și numărul órelor în contul altor ștudii, cari apoi s'ar propune în extensiune mai răstrinsă. (Supl. Z.)

Corpul a emis o comisiune de trei membrii, ca să vină cu propunere concretă.

S'aū prezentat dóuë moțiuni: una a prof. I. Butean, care propune să se întroducă limba germână deja în cl. I.; cealaltă alui T. Farkas, după care propunerea s'ar începe în clasa III., dar i s'ar înmulți órele în clasa III. și IV. în contul limbei latine, în cele superióre în contul limbei grecești.

Forurile mai înalte n'aū acceptat nici una din aceste proiecte, cea d'ântâi pentru-că s'ar îngrămădi prea multe limbi în cl. I.; a dóua, pentru-că prin acea s'ar jigni învățămêntul ștudiilor clasice.

A rămas dar precum a fost. Profesorii se nisuesc a ajunge la rezultat prin propunere cât se póte mai intensivă; ér în clasele superióre ținênd prelecțiuni și conversând în limba germână.

— Tot în acésta conferință s'a citit ordinațiunea ministerială Nro 38517/888 prin care profesorii naturaliilor sunt invitați să facă colecțiune botanică din flora ținutului.

La noi începutul l'a făcut deja în anii precedenți zêlosul botanic V. Dumbrava.

— Venerabila matrónă Catarina Sochlich născ. Vass locuitoare din Beiuș a testat pentru fondul beneficiului de pâne 500 fl.

— Rv. D. Canonic Capitular gr. cat. de Oradea-Mare *Artemiu Sarkadi* a donat pentru colecțiunea mineralogică 68 bucăți cristale libere de diamant marmațian, ér pentru colecțiunea numismatică 17 numi prețioși, o monetă comemorativă și mai multe bancnote kossuthiane.

— Sp. D. *Iosif Vulcan* a donat bibliotecii mai multe opuri românești de mare preț, cari suplinesc o lacună în biblioteca profesorală.

Periodul al IV-lea dela 1889/90.

Anul școl. 1889/90. Cu acest an școl. începe o nouă eră în viața institutului nostru. În clasele superioare s'a introdus limba maghiară ca limbă de propunere. Dar din considerațiunea, că în anul școl. expirat înainte de aparițiunea înaltului ordin, prin care s'a introdus limba maghiară a fost cu neputință a face dispusețiuni pentru alegerea manualelor maghiare, în acest an s'a conces încă întrebuințarea manualelor românești de până aci; dar în sesiunea din 9 Maiu 1890 corpul prof. s'a îngrijit de manuale maghiare corespunzătoare.

— În sesiunea din 29 Oct. 1889 s'a luat la cunoștință și spre acomodare rescrisul Înaltului Ministeriu dto 12 Febr. 1889 Nro 1269 referitoriu la scutirea dela solvirea didactului al copiilor profesorilor dela școlele medii în care notifică, că la înaintarea suplicelor acelora în viitoriu nu pretinde acluderea atestatelor de paupertate și la resolvirea lor permite mai mare teren ca de ordinar respectelor de echitate.

Tot în asta sesiune s'a luat la cunoștință ordinațiunea ministerială Nro 25868/889 prin care învățătorii dela școlele poporale când suplică pentru dispensarea fiilor dela solvirea didactului, se absolvă dela acluderea atestatului de paupertate.

— Înaltul Ministeriu prin ordinațiunea dto 8 Maiu 1889 Nro 4777 ordonază, ca zilele onomastice ale Majestăților Lor Regele și Regina, și aniversarea încoronării să se serbeze cu speciale festivități școlare arborându-se în aceste zile pe edificiul institutului tricolorul național maghiar.

— Academia Română din București la mijlocirea Mgf. Sale Dlui *Alexandru Roman*, academician și prof.

p. ord. la universitatea din Budapesta începând dela acest an școl. ne trimite valorósele sale edițiuni.

— Mgf. Sa Dl Dr. *Antoniu Abt*, prof. p. o. la universitatea Din Cluj a donat gimnasiului o prețioasă colecțiune mineralogică.

— Excelența Sa D. Episcop-Patron ca totdeauna, când e trebuință, astfel și în acest an școl. a rezolvit din fondul gimnasiului 378 fl. pentru un heliostat și alte instrumente fizice de prima necesitate.

Anul școl. 1890/1. În sesiunea constituantă din 28. August s'a luat la cunoștință și spre acomodăriune că prin art. de lege XXX din 1890 s'a modificat §§. 3. și 5 din art. de lege XXX din 1883 referitoriū la ștudiul limbei grecești. S'a enunțat de ștudiu relativ obligat. Ștudenții din clasa V. după voință pot lua limba grecescă séu alt ștudiu suplitoriū indicat prin lege și anume: a) cunoștința mai extensivă a literaturii maghiare în nex cu cunoștința opurilor clasice grecești în traducere maghiară și liniamentele fundamentali ale literaturii și istoriei culturale grecești; b) desémnul (cu elemente matematice și a desémnului liber).

Tot prin acest art. de lege s'a schimbat §. 26 din art. de lege XXX din 1883 astfel: acei ștudenți gimnasiali, cari în locul limbei și literaturii grecești aū primit instruire regulată din amintitele obiecte de învățământ, deși ar fi făcut examenul de maturitate — nu se admit la facultatea teologică, a universităților șcientifice și altor școli superioare, séu la secțiunile speciali limbistice, filosofice și istorice. Dacă însă depun examen de maturitate suplitoriū din limba și literatura grecescă, atunci dispozițiunile §-lui 26 din art. de lege XXX din 1883 referitoare la elevii școlelor reali e valibilă și pentru dênșii. (Adecă sunt îndreptățiți a păși pe acea carieră, care condiționează testimoniu de maturitate din gimnasiu).

Înaltul Ministeriū a inițiat acest art. de lege din motiv, că în școlele din Ungaria s'a manifestat general o antipatie față de limba grecescă nu numai din partea

ștudenților, cari produceau progres cu puțin mai mare decât nimica, ci chiar și din partea bărbaților de litere, cari combăteau studiul limbei grecești din considerațiuni practice ale vieții.

De altmintrea trebuie să notez, că în Ungaria limba grecască nu s'a bucurat nici odată de o specială popularitate. Înainte de 1848 figura ca studiu facultativ extraordinar. Dela 1849—1860 s'a introdus ca studiu obligat începând dela cl. III. În 1861 s'a restrins deja la clasele superioare; dela 1868 în cl. VII. și VIII. În 1871 s'a introdus érá în toate clasele superioare. Prin art. de lege citat s'a enunțat de studiu facultativ.

Introducerea studiilor suplinitóre a căusat érá-și greutate institutului nostru, a trebuit adecă să se înființeze catedră separată și pentru aceste studii și să se adapteze deosebită sală pentru desemn. Măritul Ordinariat diecesan a făcut pașii necesari să fiă dispensat dela introducerea studiilor suplinitóre, dar Direcțiunea Super. în 27 Sept. 1890 Nro 1378 notifică, că Înaltul Ministeriü nu a deferit cererei. Astfel fără a mai șovăi ani întregi, precum era us în anii precedenți, s'a înființat catedra, s'a adaptat sala de desemn cu mobilierul trebuincios și art. de lege XXX din 1890 a intrat în vigóre în institutul nostru începând dela anul școl. 1892/3.

— Înaltul Ministeriü s'a îngrit, ca toate dispusețiunile și normativele făcute pe calea legislativei ori din inițiativa ministerială referitóre la organizarea școlélor medii și la sistemisarea învățământului să se adune într'o colecțiune, care să servescă de directivă corpurilor didactice. Acest regulament l'a introdus Înaltul Ministeriü prin ordinațiunea Nro 23583/890.

— În sesiunea din 25 April s'a citit intimatul Direcțiunei Super. Nro 295/891, prin care ordonéză să se recomende elevilor slabi din cl. IV., ca în clasa V. în loc de limba greacă să se înscriă la studiile suplinitóre.

Tot atunci s'a citit ordinațiunea Înaltului Ministeriü Nro 51730/890, prin care se pretinde, ca catecheții diferitelor confesiuni se propună religiunea în edificiul gimnasiului.

Acésta ordinațiune fû revocată prin rescrisul minist. Nro 19523/891, de-óră-ce Patronatele institutelor catolice s'aũ opus din considerațiuni religiose.

Anul școl. 1891/2. S'aũ ținut la timpul prescris conferința constituantă, cele metodice și de control. Evenimente mai marcante în demersul didactic nu aũ ocurs.

— Direcțiunea Super. în 15 Sept. 1891 Nro 1477 provocă pe directorul gimnasial, să țină festivitate școl. la aniversaria centenară a nașterii Contelui *Ștefan Séchenyi*.

— Referitoriũ la susceptiunea elevilor pe cl. I. Direcțiunea Super. în 17 Sept. Nro 1497 dispune, ca băiații cari produc testimoniu despre absolvarea cl. IV. poporală sunt a să primi fără examen de susceptiune.

— Tot Direcțiunea Super. în 14 Maiũ 1892 Nro 592 cere statutele societății de lectură aprobate în 1862 spre sușternere la În. Ministeriũ.

— Êr în 1. Iuniu Nro 701 pe basa ordinațiunei mai înalte provocă corpul prof. să compună statute noue pentru societatea de lectură și să le sușternă la Înaltul Ministeriũ spre aprobare.

* * *

Precum în viața ómenilor singurateci, astfel și în viața instituțiunilor omenești observãm momente, cari înainteză și altele, cari înapoiéză progresul. Și precum în viața ómenilor singurateci nimic nu e stabil, ci schimbacios, după țile senine vin țile moróse, după bucurie — tristetză, chiar astfel se întemplă și în viața instituțiunilor omenești. Gimnasiul nostru a trecut peste multe vicisitudini, a fost aprópe de trei ori să apună în viața sa relativ scurtă. Aceste aũ fost momentele negre, întunecóse și triste; dar mulțamită Provedinței divine putem înregistra și momente senine, pline de bucurii, când Dumnedeul îndurarilor prin bărbații săi aleși ne-a înșeninat, înveselit. Fără a cădé în vina lingușirei declar, că lui Dumnedeũ i-a fost milă de diecesa Orăđii-Mari, pen-

tru acea ne-a trimis de Părinte pe Alesul său pe Marele Filantrop și Mecenate *Michail Pavel!*

Multe sunt virtuțile, cari i-împodobesc nobilul suflet, dar nici una nu e așa de măreță ca desinteresata Sa iubire față de S. Biserică și Neamul său! Nespuse de mari gertfe a adus pentru S. Biserică și cultura poporului român, dar cea mai prețioasă perlă în cununa meritelor sale este întemeierea Internatului de băiați numit după numele său „*Internatul Pavelian.*“

Ca bărbat eșit din sînul poporului în frumoșa sa viață, în comunicațiunile șilnice cu poporul — cu durere a observat, câte talente pier în obscurantism din pricina sêrăciei, câți tineri lipsiți se luptă cu cele mai mari neajunsuri, cărora fôrte des le cad victimă. Și Lui i-s'a dat fericirea sê vină întru ajutoriul celor lipsiți!... A întemeiat pe spesele și pe teritoriul „Fondului subsidiar Pavelian“ pentru creșterea morală și potențarea progresului, internatul în continuitate cu noul edificiu al „Fondului subsidiar Pavelian“ dat în folosința gimnasiului.

Este constatat, că învățămîntul școlastic atunci e mai rodnic, dacă lângă gimnasilor sunt și internate, în cari tinerii de o parte cresc sub pază, nu sunt espuși ispitelor pécătose chiar în frageda lor etate, când sunt în dezvoltare; de altă parte nu pot neglora ștudiul din cauze dubioșe, ci sunt totdeuna în curent cu cunoștințele percipiate. Stîrnesc emulare nobilă și efectul e pipăibil. De când s'a deșchis Internatul Pavelian nu numai, că numărul elevilor gimnasiali a crescut ca nici odată mai înainte, dar și progresul în ștudio generalmente e mai intensiv, mai bun.

Și tôte aceste avem sê le mulțămim generosității Excelenței Sale, Domnului Episcop *Michail Pavel!*

*

De-odată cu restaurarea edificiiului Vulcanian și clădirea noului edificiu al „Fondului subsidiar Pavelian“ s'a pus fundament și Internatului. Zidirea s'a terminat în 1888, mobilierul s'a procurat în 1889, împrejurările însê nu permiteau sê se deșchidă până în tòmna anului 1891.

Din ședința consistorială ținută în 2 Iuliu 1891 s'a emis sub Nro 1496 următorul cercular: „*Se notifică Frașielor Vóstre, cumcă Internatul din Beiuș fundat prin Noi am decis a 'l-deschide cu începutul anului școl. venitoriu 1891/2 de ocamdata cu 12 alumni; susceperea cărora pentru asta dată o-am concređut M. O. Frate Ioan Butean, director gimn., pe carele totodată l'am denumit de Rector al Institutului memorat, numit după numele nostru ca fundator: Internat Pavelian. Michail Pavel m. pr. episcop gr. cat. de Oradea-Mare.*“

*

Internatul e arangiat astfel: în etagiú se află locuința prefectului, 3 sale de învățământ, 3 dormitóre; în parter locuința vicerectorului, 2 dormitóre, 2 refectóre, locuința portarului, odae pentru bolnavi, culina, cămară; în suteran 2 celare, 3 magazine, scalda și altă cămară. În edificiul adnex se află brutăria, locuința bucătarului și a brutarului, 2 infirmării, una pentru bóle lipiciose; în suteran 2 magazine. — Clădirea Internatului a costat 63025 fl. 20 cr. v. a.

Afară de aceste Preasânția Sa în anul 1892 a cumperat tot pe spesele „Fondului subsidiar Pavelian“ pentru folosința Internatului o măierishte în mărime de vr'o 5 jugere catastr.; acésta se întrebuintează ca grădină de legumi, ér în curtea intravilanului sunt așeđate economicele Internatului.

*

Din grația nesécabilă a Fundatorului ađi se susțin în Internat gratuit 22, pentru jumétate taxă 20, pentru întregă taxă de 120 fl. la an 48, pentru servit 6, cu totul 96 elevi. Sunt îmbrăcați uniform. Aú provisiune excelentă, scaldă cel puțin odată în fiă-carc lună, în cas de morburi medic și medicină gratuită.

Regulamentul domestic s'a determinat prin statutele stabilite în ședința consistorială din 16 Iuliu 1891 Nro 1563 (Supl. AA.)

Astfel și-a ridicat Precagrațiosul Archi-Păstoriú monument, care i-va perena numele din veac în veac!

Anul școl. 1892/3. S'au ținut conferințele prevăzute în regulament. În conferința extraordinară din 15 Dec. 1892 comisiunea de trei emisă a pregăti noul statute pentru societatea de lectură și-presentează operatul, carei după-ce a fost acceptat de întreg corpul prof., s'a susținut spre aprobare Întalului Ministeriū.

— În conferința din 23 Ianuar 1893 s'a citit ordinațiunea ministerială dto 10 Dec. 1892 Nro 56859, prin care se cere corpului declarațiune că ore află cu scop a ținé tôte prelecțiunile numai înainte de mēdădi, séu după mēdădi se nu se țină decât numai una oră, séu se mențină praxa de pân'acum?

Corpul a decis ca prelecțiunile se se țină numai înainte de mēdădi, dar Întalul Ministeriū din considerațiuni locali a ordonat se se mențină praxa de pân'aci.

— În conferința metodică din 4 și 5. April 1893 directorul după-ce și-a espus experințele câștigate cu ocaziunea visitării prelecțiunilor provcă corpul prof., se indegeteze cauzele cari ar impedeza desvoltarea instrucțiunei, ca fiind acele delăturate se putem potența progresul?

Prof. *C. Ardelean* află cel mai mare necaz în preamodesta salarisare a corpului prof., care din și in și trebuie se se lupte cu grigile traiului, pentru acēsta își pierde însuflețirea și voia, este alterat, în detrimentul învățământului. Cere deci salar convenient statului profesoral și indigințelor timpului în care trăim.

Prof. *T. I. Farkas* află piedecile 1) în puțina pregătire a elevilor, cari întră în cl. I. cu deosebire din școlele poporali; 2) în lipsa quartirelor acomodate; 3) în lipsa manualelor românești aprobate; 4) în dificultățile bilinguității.

Corpul a inițiat dispusēțiuni prin cari s'aū delaturat cele mai multe piedeci din calea progresului.

— Direcț. Super. dto 2. Aug. 1892. Nro 1150 ordonéză, ca direcțiunea gimn. se mijlocéscă procurarea prin Patronat a recuisitelor celor mai trebuinciose pentru cabinetele fisico-naturali, ér augmentarea bibliotecii gim-

nasiali să o efectuească din taxele de susceþtiune a elevilor.

— Direcþ. Super. în 13 Aug Nro 1256 dispune, ca la conferinþele de controlă și de clasificatiune să iee parte și catecheþii confesionali.

— Êr în 22 Febr. 1893 Nro 261 rederivând actele examenului de maturitate din an. școl 1891/2 notifică, că Înaltul Ministeriü și-a rezervat pentru sine dreptul de a dispensa pe cine-va dela examenul de maturitate din limba română.

Anul școl. 1893/4. Acest an școl. nu s'a putut începe la timpul seü din cauza holerei. Superioritatea administrativă cottensă a conces deschiderea numai în 20 Sept.

— S'aü ținut tôte conferinþele prescrise în regulament.

— Veneratul Consistoriü în 7 Juliu Nro 1542 ridică didactrul dela 12 fl. la 18 floreni pe an și dispune să se iee câte 2 fl. taxă de susceþtiune dela fiă-care elev al institutului.

— Ven. Ordinariat trimite copia rescrisului minist. referitoriü la pensiunea profesorilor dela institutele confesionali, dimpreună cu un plan tipări'. (Înaltul Ministeriü a făcut proiect pentru crearea unui fond de pensiune regnicolar al profesorilor dela institutele confesionali, a cerut să întrăm și noi în acel fond de pensiune; Măritul Ordinariat înainte de ce ar fi decis în causă a cerut în 14 Dec. Nro 2025 un planproiect dela corpul prof., care s'a și sușternut; urmarea a fost, că Preasânþia Sa Episcopul și Ven. Consistoriü a preferit crearea unui fond de pensiune diecesan pentru profesorii din Beiuș, despre ce v. a. 16. 1894/5.)

— Ven. Ordinariat în 14 Dec. Nro 2145 comunică, că Înaltul Ministeriü a remis nóuele statute ale societăþii de lectură cu acea observare, că pretinde altă elaborare, prin care să se asigure limbei maghiare un rol principal.

Êr în 15 Dec. Nro 2159 comunică rescrisul Înaltului Ministeriü îndreptat Patronului institutului, prin care se împune, ca programele dela finea anului să se compună în limba maghiară și română.

— Direcțiunea Super. dto 18 Juliu 1893 Nro 1144 cere să i-se comunice câți elevi au întrat în cl I. gimn. cari nu posed limba maghiară, unde și ce fel de școlă au absolvat acestia?

— În 2 Aug. Nro 1256 comunică rescrisul ministerial, prin care direcțiunea este provocată a se îngriji de compunerea istoriei gimnasiului pe mileniu. Ér în 11 April 1894 comunică copia ordinațiunei ministeriale, prin care se pretinde compunerea istoriei și în limba maghiară.

— Preaven. Consistoriü gr. cat. din Oradea-Mare în ședința consist. din 4 Jan. 1894 Nro 51 a stabilit noul regulament referitoriü la scutirea dela solvirea didactrului în gimnasiul nostru. — Sunt scutiți tinerii sëraci, cari dovedesc progres bun în ștudii. Și anume dela întreg didactrul dacă au reportat cel puțin pe jumătate calculi eminenti și ceialalți buni din ștudiile obligate și din portarea morală calcul bun; ér dela jumătatea didactrului, dacă au reportat cel puțin pe jumătate calculi buni, și ceialalți suficienți din ștudiile obligate cu portare morală cel puțin legală.

Biblioteca tinerimei s'a sporit cu opuri în preț de 296 florini; pentru museul fisic s'au procurat aparate în valóre de 280 florini; cabinetul naturaliilor s'a sporit parte prin donațiuni, parte prin procurare cu 13 animale umplute, 8 modele de plante, 3 modele de papir-maché și gips și diverse preparate în preț de 226 fl. 90 cr. afară de acea s'au procurat tabelele de părete Gerold-iane pentru invetământul intuitiv în preț de 126 florini.

Anul școl. 1894/5. Conferințele preserise s'au ținut tóte la timpul seü. Ordinațiuni mai însémnate:

— Direcțiunea Super in 24. Oct. 1894 Nro 2124 intiméză că §. 2. din Regulamentul școl. s'a modificat. Facultatea de a puté primi pe tineri, cari din cause juste au întârziat dela terminul obicínuit al înscrierilor, Înaltul Ministeriü o concrede Direcțiunei Superióre.

— În 10 Dec. Nro 2351 notifică, că de acum înainte se concrede corpului prof. a concede tinerilor trecerea dela študiul limbei grecești la suplinitóre și vice-versa.

* * *

Mă simțesc fericit, că pot termina cronica anului școl. 1894/5. cu înregistarea generósei fapte a Preasânției Sale Domnului Episcop *Michail Pavel*, prin care a asigurat existența profesorilor gimnasiali in cas de neputință și a scutit pe văduvele și orfanii lor de negrele gânduri ale viitoriului.

A pus coronă peste operele Sale mărețe prin înființarea *fondului de pensiune al profesorilor dela gimnasiul gr. cat. de Beiuș*.

Părintele adevărat, dela care nici un necăjit nu s'a depărtat fără mângâiare, nici un lipsit fără ajutoriū s'a convins, că cel mai mare impuls spre muncă, diligență, însuflețire, zél și abnegațiune se póte da profesorilor prin aceea, dacă li-se asigurază traiul în cas, când puterile lor fizice vor slăbi, și nu vor fi apți spre servițiū; de altă parte, dacă nu vor fi munciți de chinuitoarea grige, că ce se va alege din familia lor, dacă va rămâne orfană, când pe lângă cea mai strictă cruțare nu sunt în stare să economiseze ceva din preamodestul lor salar?!

Profundul respect ce 'l-nutresc față de cunoscuta modestie a Excelenției Sale nu mi-permite să aprețiez fapta Sa intru adevér fără păreche. — Făcutu-s'aū și în alte locuri asemenea fundațiuni, dar în măsură, cum a efectuit'o Preasânția Sa — pur numai din casseta Sa privată — nu a făcut nimene.

*

Mă cuprinde sfielă, când trebuie să mărturisesc, că deși gimnasiul nostru din îndurarea lui Dumnezeu sustă deja din 1828 și de atunci în cóce a avut zile bune și amare, s'a perondat mare numer de profesori — nimenui nu i-a crepat prin minte, că ar fi bine să creeze fond de pensiune pentru profesori. Aū fost socotiți numai de preoți diecesani, cari aū drept la fondul viduo-orfanal, respec-

tive al deficienților. N'aŭ luat în considerațiune, că continua încordare de minte, creșterea și instruirea tinerilor sleieșc mai curênd puterile fizice și spirituali, n'aŭ luat în băgare de samă, că dela înființarea gimnasiului profesorii numai după fôrte grele examene de cualificațiune ajung la îndreptățirea de a puté propune, și că fiă-care profesor aprobat pe lângă absolutoriul din teologie mai are și diplomă profesorală!

A trebuit ca Provedința să ne trimită pe Preagrațiosul Părinte, Căruia s'a dat să creeze, susțină, corégă, institu-escă, să umple lacunele, să suplinescă cele ce alții în timpuri mai favoritóre aŭ întrelăsat a face!

Sub guvernarea Preasânției Sale s'a făcut mai ântâi amintire de pensiunea prof., când în ședința consistorială din 6 Noemvrie 1880 s'a decis că „*pentru provederea profesorilor gimnasiali cu pensiune Consistoriul diecesan va decide din cas în cas.*“

*

Legile țerii nu s'aŭ îngrigit de pensiunea corpurilor didactice dela institutele confesionali, până-ce fostul Ministru de culte și instr. publ. contele *Csáky Albin* a venit în anul 1893 cu proiectul de lege pentru provedere cu pensiune a tuturor corporațiunilor didactice confesionali.

Acest proiect, care a trecut în lege lasă liberă voie patronatelor șcôlelor medii, ca séu ele să creze fond de pensiune, séu institutele lor să între în fondul de pensiune regnicolar pe lângă următórele condițiuni:

1. Întrarea în fondul de pensiune regnicolar se face pe basa însinuării spontanee a Patronatului institutului respectiv.

2. Pentru acoperirea exigențelor singuratecele institute vor sucurge cu următórele prestațiuni:

a) Profesorii cu $\frac{1}{3}$ parte din soluțiunea lor fundamentală de peste 300 fl., precum și cu $\frac{1}{3}$ parte din ori-ce augmente ale salariului lor odată pentru totdêuna.

b) Patronatele vor presta în fiă-care an 5% după întreg salariul fundamental al profesorilor.

c) Tinerii inmatriculați au să solvăscă fiă-care câte 3 fl. în fiă-care an în fondul de pensiune.

Preasânția Sa dimpreună cu Prea Ven. Consistoriū a preferit a crea un fond separat diecesan cu ajutoriul prestațiunilor de mai sus. Cu datul 14 Dec. 1893 Nro 2025 corpul prof. e inviat să compună un plan-proiect pentru fondul de pensiune, care în 27 Dec. al aceluia-și an s'a și inmanuat Preasânției Sale, ér mai târđiū purisat în 2 exemplare, s'a susțernut în 22 April 1894 Măritului Ordinariat spre aprobare. Rv. D. Canonic-Abate *Paul V. Vela*, Vicar eppesc în 1. Sept. 1894 împuternicește pe directorul gimn. să incasseze dela fiă-care elev înmatriculat câte 3 fl. pentru fondul de pensiune al profesorilor dela gimnasiul gr. cat. de Beiuș. Au încurs 960 fl.

*

Ce o să fiă cu acesti bani și cu prestațiunile profesorilor după salar? Când se vor urca la o sumă, a cărei interusuriu se pótă acoperi lipsele ocurente? Am stat cu toții îngriđiați și am privit în viitoriū cu nedumerire. — Dar étă că vine Excelenția Sa, Capul diecesei nóstre, Preabunul Părinte *Michail Pavel* și în ședința consistorială din 24 Januar 1895 la Nro 199 a binevoit a depune grațios pentru fondul de pensiune al profesorilor dela gimnasiul de Beiuș considerabilul capital de 20,000 florini v. a. séū 40,000 coróne v. n. Tot în acel Consistoriū a emis Preaven. Capitul literile fundăționali, în virtutea căroră se dispune, ca capitalul amintit să se adscrie Fondului Pavelian subsidiar ca Fundățione separată, ér pentru manipulare și administrațiune dimpreună cu ceialalți sorginți ai Fondului de pensiune să se transpună Corpului prof. de Beiuș. — Generósa donațiune a Excelenției Sale de 20,000 florini s'a transmis direcțiunei gimn. în 4 April 1895. — În conferința prof. din 11 April s'a constituit comisiunea de administrare, care numai decăt și-a început activitatea. Bani fundăționali i-au elocat în locuri sigure. Cu finea anului 1895 starea fondului de pensiune a fost: elocați pe hipotecă 24095 fl. 37 cr., în bani gata 167 fl. 60 cr. Suma 24262 fl. 97 cr.

Atotputernicul Dumnezeu se răsplătescă Marelui Archiereu și Patron immensele Sale binefaceri cu gloria eternității!

Partea II.

1. Fundațiunea de pâne întemeiată de Episcopul Vulcan.

Întemeiatoriul gimnasiului nostru Episcopul de piă memoria *Samuil Vulcan* în literile sale fundaționali din 5 Febr. 1835 (Supl. C.) litera h. dispune, ca suma de 1147 fl. m. c. ce rămâne dela erogațiunile specificate pentru susținerea gimnasiului, să se întrebuițeze spre procurare de pâne intru ajutorarea elevilor lipsiți de mijloce, precum s'a practisat asta cu mult mai înainte la școlele din Blaj.

Afară de acea a clădit pe teritoriū urbarial cu *concesiunea proprietarilor, jobagi dominali din comuna Venter*, o móră pe riul Holod. Și móră acésta a donat'o gimnasiului din Beiuș cu condițiunea, ca din vinitul net să se procure pâne pentru elevii școlari, resp. să se împreune celor 1147 fl. m. c., formându-se astfel un fond puternic. (Supl. BB). Asta s'a întemplat în ședința consistorială din 18 Maiū 1839. — Ca donațiunea să fiă valabilă, i-a trebuit ratificare regéscă. Recursul pentru obținerea rati-ficării înalte l'a și susțernut Locotenenței regești, dar de acolo s'a remis din cauza unelor defecte formare. Într'aceste generosul Fundatoriū a trecut la cele eterne în 25 Decemvrie 1839. Astfel nu și-a putut vedé realizată nobila țintă în viață, dar nu s'a realizat nici după mórte, pentru-că dela adormirea în Domnul a Episcopului Vulcan până la 1842, când i-s'a denumit succesorul în persóna Canonicului Vasiliu Erdélyi, vinitul net al morii s'a întrebuițat pe alte scopuri și nu conform dispusețiunei din literile donaționali. Dela 1842 începënd Episcopul Erdélyi, usufructuar al dominiului eppesc s'a opus din tóte puterile, ca nu cum-va móră să trecă în proprietatea gimnasiului, susținënd, că móră a fost clădită pe teritoriū al jobagilor dominali, cari nu și-au putut ceda pământul lor fără învoirea domnului de pământ, și cari tre-

buiră desdaunați cu pământ din teritoriul dominal, prin urmare móra este proprietate a dominiului. Înzădar a remonstrat Ven. Capitul, direcțiunea gimnasială și Direcțiunea Super. de învățământ, și cu deosebire acésta din urmă a apérat interesul gimnasiului cu o rară bărbăție, zél și curagiü; înzădar fostul inșpector dominal de pe timpul lui Vulcan *Samuil Gálbory* a provocat pe Eppul Erdélyi și încă în ton nu de tot urban, să nu altereze în detrimentul tinerilor lipsiți executarea nobilei intențiuni a Fundatoriului, — Eppul Erdélyi n'a cedat, prin înfluința sa a exoperat, că móra s'a enunțat de proprietate dominală inalienabilă. Dar ca totu-și să se facă ceva, prin decretul Locotenențial dto 22 Febr. 1848 Nro 6157 i-s'a împus să exproprieze móra cu suma de 6200 m. c. încât adecă ar fi costat clădirea morii dimpreună cu granarul edificat de-asupra-i. Acest favor sub cuvânt, că Eppul Erdélyi o se întemeieze preparandie g. cat. în Oradea-Mare! (Întemeiatu-a fondul ștudiilor!) Astfel s'a terminat odiósa causă, ce s'a trăgănat din 1842 până în 1848. — Trebuie să observ, că Eppul Erdélyi a știut exopera, că nici suma de 6200 fl. m. c. nu a solvit întrégă, ci numai 4967 fl. m. c. (v. an. șc. 1860/1). E cert, că gimnasiul a păgubit multe mii! Pe mulți i-a întristat resolvirea finală în cauza morii, precum s'a întemplat. Între alții directorul gimn. *Teodor Kóváry* a ostenit mult să dovedescă, că aplanarea a fost inechitabilă; a cerut locurilor competente facultate chiar de a puté intenta proces masei Eppului Erdélyi, dar Locotenența i-a denegat învoirea în 7 Dec. 1862 Nro 84090.

*

Fixarea sumei în fiă-care an pentru pâne s'a ținut de competența Consistoriului gr. cat. de Oradea-Mare. Acesta a asigant câte 1000—1400 florini v. a. împărțându-se astfel câte 40—80 tineri din beneficiul de pâne. La început se cocca pânea domestice; după acea s'a esarendat. Observându-se că se fac șpecule în contul tinerilor și a calității pânei s'a luat în praxă, că fiă-care beneficiat primește câte 20 flor. la an, computându-i-se 50 cr. pe fiă-care săptămână.

*

Fundatoriul gimnasiului Eppul Vulcan în literile fundaționali din 5 Febr. 1835 lit. h. dispune „.... *Cu toate aceste dacă cutarc-va dintre succesorii mei, s'eu ori-care alt binefăcătoriu ar dori să augmenteze această fundațiune să i-ster în libertate a adauge această sumă aplacidată pentru pâne sumei ce o va rezolvi și a o folosi spre ridicarea unui Seminar lângă institut pentru tineretul valach.*“

Cea-ce Întemeiatoriul a prevădut cu spiritul său profetic s'a împlinit. Vrednicul său Urmaș, Excelenția Sa **Michail Pavel** a ridicat Internatul. Prin urmare i-stă în drept se converteze fundațiunea de pâne în scopul internatului. Regularea finală dintre beneficiul de pâne și internat încă nu s'a efectuit. De-ocamdată Consistoriul gr. cat. de Oradea-Mare, în ședința consist. din 30 Iuliu 1892. Nro 1821 până la rezolvirea finală a decis: „*având în vedere, că mai mare parte a tinerilor gr. cat. dela gimnasiu, cari dovedesc mai bun progres în ștudii și prin urmare sunt demni la emolumentele ce se află la gimnasiu e primită în internat, pe anul 1892/3 beneficiul de pâne 'l-statorim în 1000 fl., așa, că din această sumă 400 fl. să se împărțescă între tinerii, cari se află afară de internat, eră 600 fl., care sumă echivaléză cu știpeudiul alor 5 alumni, să încurgă în fondul Pavelian, din care se află sistemisate știpeudiile alumnilor internatului.*“ Provocă pe director să propună 20 tineri gr. cat. esternisti, cari să fie subsidiați câte cu 20 fl. anuali. De atunci în cōce se procede pe basa acestui decis interimal.

2. Fundațiunea gimnasială de știpeudii „Ioan Papp.“

În Domnul repausatul *Ioan Papp*, fost cetățen și proprietar în Beiuș, prin testamentul său dto Beiuș 4. Aug. 1872 a dispus, ca după mōrtea sa una parte din avere-i să servescă ca fundațiune perpetuă în favorul gimnasiului gr. cat. de Beiuș și a parochului local; și anume casa de sub Nro 51. din strada Orădană cu intravilanul și estravilan de 12 jugere nemijlocit adnex să se esarendeze totdeuna unui profesor gimnasial presbiter

pentru cens anual de 300 fl. v. a. Din acest cens 200 fl. se se distribuescă în tot anul între patru ştudenţi gimnasiali gr. cat. mai buni, în părţi egale de câte 50 fl., ér 50 fl. se se solvescă parochului local pentru trei S. Liturgii, ce va avé se le servescă intru repausul sufletului Fundatoriului, a soţiei sale şi părinţilor săi tot în a treia şi de Crăciun, Paşti şi Rusalii; ér restul de 50 fl. se se întrebunţeze pentru eventualele reparaţiuni ale casei şi altor superedificate.

Fiind-că după condiţiunile economice de pe timpul scrierii testamentului censul de esarendare se părea desul de moderat, testatoriul obligă pe profesorul presbiter îndreptăţit a ţiné realităţile memorate în arëndă se servescă 2 S. Liturgii la Tăierea Capului S. Ioan Botezătorului şi la Adormirea Preacuratei Vergure Maria pentru sufletele testatoriului, soţiei sale şi părinţilor săi.

După mórtea testatoriului întêmplată în 13 Noemvrie 1878 Măritul Guvern diecesan gr. cat. de Oradea-Mare din motive fôrte ponderóse, dar mai vîrtos din schimbarea raporturilor economice din loc şi din intenţiunea de a realiza cât mai repede şi mai sigur fundaţiunea, a încheiat cu Teodor Papp eredele universal al Fundatoriului convenţiunea dto Beiuş 8. August 1879, prin care realităţile amintite se lasă numitului erede în suma de 5000 florini, acăror interese anuali asigură împlinirea dispuseţiunilor fundaţionali. — Suma de 5000 fl. s'a întabulat pe întréga avere imobilă a Fundatoriului, ér Teodor Papp a solvit în lot anul interusuriul de 6°/₁₀₀ la mâna directorului gimn., care apoi a întrebunţat banii pe lângă raţiociniu conform dispuseţiunei testamentare.

Mai târziu Teodor Papp a prestat întréga sumă de 5000 fl., care de atunci se administréză prin Ven. Capitul gr. cat. de Oradea-Mare. Ştipendiile se împărţesc dela an. şcol. 1880/1 câte la patru tineri gr. cat.

3. Fundaţiunea de pâne întemeiată de Nicolău Zsiga.

Binemeritul bărbat, marele filantrop, în Domnul repausatul *Nicolău Zsiga*, fost cetăţan şi comerciant în

Oradea-Mare, imboldit de iubirea de Neam și Biserică, dimpreună cu nobila sa soție *Anna Cospërda*, a întemeiat în 1860 internatul numit „*Fundația S. Nicolau*” pentru tinerii gr. orient., cari frecuentăză școlele din Oradea-Mare. Marele binefăcătoriu nu s'a uitat nici de tinerii dela gimnasiul nostru. În 1866 a depus 1000 fl. v. a. în mâ-nile comitetului parochial gr. or. din Beiuș cu scop, ca din interusuriul acestei sume să se procure pâne pentru studenții gr. or. fără mijlôce. — Din anul școl. 1866/7 se împărțesc câte 12 ștudenți în fiă-care an din acel beneficiu.

Afară de acésta în 1870 a cumpărat în Beiuș pe strada S. Ioan o casă din materie solidă cu intravilan în preț de 3028 fl. 50 cr. Aceste imobilități încă le-a concređut administrării comitetului parochial gr. or. din Beiuș cu acea dispusețiune, ca să dee în arêndă casa și intravilanul până să va aduna un capital, acărui interusu-riu anual să fiă 1200 fl., atunci apoi să va folosi de internat pentru șese baiați, cari vor fi provêduți cu tôte cele trebuincioșe. Totodată a ordonat, ca și miia amintită mai sus să se împreune capitalului, din care se va susține internatul.

Comitetul a manipulat consciențios averea concređută grigei sale, pentru-că ađi fundățiunea Zsiga-énă numără un capital mai bine de 8000 fl. v. a.

4. **Fundațiunea de știpepdii alui Zaharie Mihoc.**

Fostul paroch gr. or. din Pocola, Comit. Bihor *Zaharie Mihoc* în 1887 a depus în mâ-nile Ven. Consistoriu gr. or. român din Oradea-Mare un capital de 4000 fl., ca din interusuriul acestei sume să distribuescă în fiă-care an știpepdii de câte 40 fl. la patru tineri gr. or., cari frecuentăză școlele nôstre. Fundațiunea se manipuleză prin amintitul Consistoriu. Știpepdii se asignează începând dela anul școl. 1889/90.

5. Laboriositatea profesorilor. A tanárok munkássága.

I.

Afară de ștudiul obligat, profesorii se ocupaū cu compunere de manuale, disertațiuni științifice în programele anuale și în jurnale. Astfel:

În anul 1852. *Dionisiu Pășcuțiū* a compus opușculul: „*Trásurile elementari geografice.*“ (Földrajzi alapvonnások.)

Tot în acel an a scos la lumină opul: „*Enisferia globului terestru.*“ (A földgömb fölűlete.)

În anul 1853. *Mateiū Kiss* a scris opul. „*Algebra elementară.*“ (Elemi algebra.)

În programa anului școl. 1853|4 a apărut din péna lui *Michail Nagy* disertațiunea întitulată: „*Educațiunea științifică basată pe Religiune.*“ (A valláson alapult tudománys nevelés.)

Tot în acea programă a publicat directorul *Gregoriu Vlass* o reprivire istorică asupra trecutului institutului sub titlul: „*Brevis historia Gymnasii Belényesiensis.*“

În programa anului școl. 1854|5 prof. *Mateiū Kiss* a publicat ștudiul său despre „*Folosul matematicii.*“ (A mennyiségtan haszna.)

În programa anului școl. 1855|6 prof. *Teodor Kőváry* și-a publicat disertațiunea întitulată: „*Dumneđeu și Natura.*“ (Az Isten és a természet.)

În anul 1856 prof. *Dioniu Pășcuțiū* a scris opul: „*Román nyelvotan.*“

În programele anilor școl. 1856|7 și 1857|8 a apărut ștudiul profesorului *Andreiū Fapfalvay* despre: „*Istoria bisericească a Testamentului Noū în Gymnasiu*“ (Az Uj-szövetség története a gymnasiumban.)

În programa anului 1870|1 directorul *Teodor Kőváry* publică „*Notitia Foundationis m. gr. cath. gymnasii Belényesiensis exhibens litteras fundationales item catalogum localium Directorum et Professorum in eodem gymnasio secundum seriem annorum scholasticorum.*“

În anul 1871 a scos de sub tipar prof. *Ioan Sela-gtan* opul său „*Geografia-Austro-Ungariei*“ (Ausztria és Magyarország földrajza), care s'a folosit ca manual aprobat.

În programa anului școl. 1876|7 prof. *Ioan Butean* și-a publicat disertațiunea intitulată: „*Pareri despre propunerea limbelor străine*“ (Vélemény az idegen nyelvek előadásáról).

Tot în acésta programă a apărut aprețiarea profesorului *Teodor Roșiū* asupra opului: „*Eneid'a lui Vergiliu tradusă în versuri romanesce de Vasiliu Aaron.*“ (Vergilius Aeneise román versekben fordítva Aaron Vazul által.)

În programa anului școl. 1884/5 prof. *Ioan Butean* și-publică študiul intitulat: „*Câte-va observațiuni la cestiunea ortografiei*“ (Néhány megjegyzés a román orthografia kérdéséhez).

În anul 1885 a scos de sub tipar prof. *Ioan Butean* voluminosul op: „*Istoria literaturii maghiare*“ după F. Toldy. (A magyar irodalom története. Toldy F. után). A fost aprobat și introdus ca manual auxiliar.

În anul 1887 a scos de sub tipar prof. *Ioan Butean* valorosul său op: „*Gramatica limbii române*“. (Román nyelvtan.) Mare daună că singur numai pentru ortografia adoptată, manualul n'a fost aprobat.

În programa anului școl. 1889/90 directorul *Ioan Butean* publică študiul său intitulat: „*O privire fugitivă asupra trecutului Institutului nostru*“ dimpreună cu seria Patronilor, Directorilor Super. distr. și a profesorilor gimnasiali începând dela întemeierea institutului. Catalogul elevilor inmatriculați dela 1829/30—1835/6. („Futólagos visszapillantás intézetünk múltjára“ a kegyurak, tanulm. Főigazgatók, gymn. tanárok és 1829/30—1835/6 tanévben beiratkozott tanulók névsorával.)

Tot în acest program a apărut panegiricul rostit de prof. *Vasile Dumbrava* asupra mormântului decedatului prof. *Paul Balázs*.

În programa anului școl. 1890/1 aflăm prețiosul študiu al profesorului *Coriolan Ardelean* intitulat. „*Din istoria poporului român.*“ Partea I. (A román nép történetéből I. rész.) Autorul dovedește cu mare aparat de argumente istorice și logică ageră continuitatea elemen-

tului român pe teritoriul Daciei. Durere, că împrejurările vitregi nu i-au conces să și-continueze studiul.

Tot în această programă directorul publică mai departe seria elevilor înmatriculați în anii școl. 1837/8—1850/1.

În programa anului școl. 1891/2 prof. *Georgiu Papp* publică cu multă cunoștință de lucru studiul „*Poterea părințescă la Romani*“ (Az apai hatalom a romaiaknál.) — *Îr* directorul *Ioan Butean* face descriere însuflețită despre deschiderea Internatului Pavelian. (A Pável-féle Internatus megnyitása), și continuă a publica catalogul elevilor înmatriculați în anii școl. 1851/2—1866/7.

În programa anului școl. 1892/3 prof. *Vasile Dumbrava* publică interesantul său studiu despre: „*Măsurarea puterii la gimnastică.*“ (Az erőmérés a tornászatban). Disertantul desfășură importanța gimnasticii, însuflețește pe tineri să îmbrățișeze cu plăcere acest studiu, pe care se pune mare pond în învățământul tuturor statelor culte. În fine alăturază un conspect numeric 1) despre capacitatea de putere a musculaturei brațelor; 2) puterea musc. membrilor inf.; 3) suma puterii corporali; 4) creșterea și scăderea punctelor de putere, 5) periferia brațului super. în cm.; 6) periferia pieptului în cm.; 7) greutatea în kl. — Directorul continuă cu conspectul statistic al tinerilor înmatriculați în anii 1866/7—1887/8.

În programa anului școl. 1893/4 prof. *Vasiliu Stefanica* publică studiul său despre: „*Fenomenele principale ale electricității*“ (A villamosság jelenségei.) cu 37 ilustrațiuni intercalate în text. Disertantul probază temeinică cunoștință de specialitate și desvôle în limbagiū popular și ușor tema fizică destul de grea la înțeles pentru acei, ce nu se ocupă în detaliū cu studiul naturei.

În anul școl. 1894/5 profesorii *Ioan Fersigan* și *Traian I. Farkas* au tradus, resp. au prelucrat cursul întreg al gramaticii latine de Schultz-Dávid în usul claselor inferioare. Opul s'a aprobat în manuscript, acum se află sub tipar. Tot acești profesori au tradus cartea de exerciții în l. latină de Dávid I., ca întregitoare gramaticii prelucrate.

II.

Proiectul

corpului profesoral asupra ortografiei române după introducerea literelor străbune propus în ședința literară din 6 oct. 1860.

A tanári testületnek 1860 okt. 6-án föltett és a román helyesírásra vonatkozó tervezete.

La punctul I. Deși în punctul acesta de proiect remonstat apriat se spune, că se poștește, ca fiă-care sunet sē-și aibă sunetul sēu corespundētoriū și visibil determinat, adecă litera sa proprie; totu-și în privința limbei române scrisă cu litere latine, fiind-că acea 'și-avea sunetele sale articulate fără diferință de cătră sunetele limbei latine, vin înainte unele dificultăți și anume :

a) Sunetele simple sēu vocalele originali primitive ale limbei române sunt : **a, e, i, o, u**, aceste vocale une-ori după însa-și firea vorbirei și pentru eufonia limbei schimbă sunetul în **ă, î, și oa** care sunet vocalele primitive ori cum s'ar compune acele nu-l pot exprima.

b) Dacă în limba română fiă-care sunet și-ar avé sēmnul sēu, litera sa proprie, atunci regulele ortografiei ar deveni superflue, și ori-cē mod de propunere al științei limbistice ar fi eschis, căci îndată-ce în limba română **a** nu e **ae**, **e** nu e **oe**, **d** nu e **đ**, **g** nu e **g'**, (**j** = **zs**), atunci nu se pōte staveri nici o regulă pentru ortografie, ortoepie, pentru declinațiuni, comparațiuni și conjugățiuni.

c) Find-că în alfabetul cirilic pentru fiă-care sunet singuratec al limbei române sunt asemenea litere destinsē în număr de 42, ar fi lucru de prisos a statori regule nōue în asta privință pentru alfabetul latin.

La punctul II. Ce e drept sunt trei clase de vocale, însă față de vocala **a** observăm, că **ae** și **e** se intrud în limba română ca litere fără de nici o necesitate; **∪** ca semn al abreviațiunei pus asupra semivocalelor încă e de prisos; **oa** unde vine înainte de sine însu-și se consideră ca diftong, **oa** nicăiri nu e de lipsă, semi-vocalele **i** și **u** unde sunt de lipsă ne spun regulele ortoepiei.

La punctul III. Se pōte aproba afară de ortografia esemplerol aduse înainte.

La punctul IV. Că **ae** sē fiă egal cu **ă** e atât în contra etimologiei, cât și fonologiei române precum se pōte vedé din observațiunile punctului I. Părerea adusă înainte nici nu se pōte com-proba cu exemple; când trebuie scris **ă** cu **a** și când cu **e**, acēsta ne arată regulele deduse din geniul limbei deja cunoscute.

La punctul V. Așertiunea cuprinsă în punctul acesta n'are fundament, căci cunoștința limbei latine în scriere pentru idiomul român numai atunci e necesară, dacă limba română s'ar deriva absolute din limba latină și acēsta ar fi neapērat de lipsă, e drept că limba română 'și-are geniul sēu asemenea geniului limbei latine, însă destins, dar și caracterul sēu propriū, așadară nu se recere

în alfabetul latin folosit pentru limba română, ca fiă-care sunet sê-și aibă litera sa distinsă, căci cauza schimbării sunetului unor litere se pôte și trebuie sê se deducă din însași limba română, așa când trebuie scris sunetul **i** cu **ae**, când cu **e**, mai rar cu **i** și uneori cu **u** asemenea se pôte cunoște din cele mai ușore regule deduse din geniul limbei române deja cunoscute.

La punctul VI. Argumentul acestui punct încă n'are nici o basă, adecă: consonantele nici odată nu trebuie provêdute cu semne, căci **c** și **g** în limba română se mție înainte de **e** și **i**, érá **d**, **s**, **t**, numai înainte de **i**, fiind-că după eufonia limbei vocalele acestea decâte ori urméză după sus amintitele consonante se contopesc intru atâta la olaltă, încât se pronunță de-odată, prin urmare unde **c**, **d**, **g**, **s**, **t** înainte de **i** nu-și mție sunetul, acolo mai bine sê se însemne **i**, și acêsta cu atât mai virtos, căci fôrte puține cuvinte sunt, în cari consonantele se pronunță curat înainte de **i** decât înainte de **e**, cea ce în adevêr i-și află deplin cauza escepțiunei dela regula generală a ortoepiei cu privire la consonantele amintite.

Érá aceia, cari pun **y** în loc de **i**, sêu pun **h** între **d**, **s**, **t** și între **i**, ca aceste consonante sê nu-și mție sunetul, acêsta o fac cu acea-și precauțtare, cu care însamnă în acela-și scop consonantele cu note.

La punctul VII. Deși cele, ce se observ în punctul acesta despre **u** final se par a fi destul de întemeiate, totu-și fiind-că numai puțini dintre erudiții români sunt de părere a lăsa afară pe **u** final în praxă, altmintrea noi socotim, că din ambele părți în cauză justă este mai consult a urma pe acei, ce fac majoritatea.

La **i** am respuns în punctul VI.

În fine în cele 4 orduri din urmă se cuprinde purul adevêr, căci fără indoela alfabetul intru atâta se simplifică prin proiectul de față, încât ecuivalêza intru tôte cu alfabetul cirilic, și face, ca atât cetirea, cât și scrierea sê se pôta învăța în timpul cel mai scurt; însê totu-și gramatica limbei o face fôrte dificilă, ma impededă întrêga ortografie cât și perfecționarea ulterióră a limbei, încât pentru forma esterióră prin alfabetul cirilic scrierea este și mai complicata și mai grea, așadară după opiniunea nóstră nu se pôte accepta.

Așadară, când corpul profesoral crede că proiectul trimis pentru satorirea principiilor ortografice ai limbei române, nu se pôte aproba, se folosește de ocasiune spre a-și da părerea cu privire la regulele ortografice ale limbei române.

Sunetele primitive ale limbei române sunt 21: **a**, **b**, **c**, **d**, **e**, **f**, **g**, **h**, **i**, **l**, **m**, **n**, **o**, **p**, **r**, **s**, **t**, **v**, **z**, **j**, **u**, érá derivate **ă**, **î**, **ea**, **oa**, **ci** (**cs**), **gi** (**zs**), **șt**, **ș**, **z=z** din **đ** moiat.

I. Vocala a.

1. Latin **a** = **a** cirilic.

a) la începutul cuvintelor, dacă nu-i urmăză **n**, **mb**, **mp**, d. e. *a¹duc*, *a¹pu¹c*, *a¹dorm*. — b) Când sunetul cuvintului cade pe **a**, numai dacă nu-i urmăză **n**, **mb**, **mp**, d. e. *amar*, *gustare*; excepțiune face singur silaba ultimă dela imperfect indicativ a verbelor de conj. I. precum și persoana primă a numărului plural timpul presinte indicativ a conj. I. d. e. *mâncă*, *adună*, *mâncăm*, *adunăm*, unde nu-i stă în cale sunetul cuvintului sună ca **ă** precum și substantivele de genul feminin terminate în **e**, premărgându-i în silaba precedentă **a** pur, din care se face **ă** (schimbându-se în plural **e** în **i**) d. e. *carte* pl. *cărți*, *dreptate* pl. *dreptăți*.

c) în finea cuvintelor luat ca articolul genului feminin d. e. *arătura*, *casa*.

2. **a** = **î** decât ori **i**-i urmăză **n**, **mb**, **mp**, seû e tonizat seû nu d. e. *mână*, *lână*, *âmbli*, *câmpie*.

3. **a**=**ă** când cele două regule dişe nu se pot aplica d. e. *arătura*, *lăpădătura*.

II. Vocala e.

1. **e**=**e**; a) când **e** tonizat și în silaba următoare se află **e** d. e. *merge*, *core*; b) în cuvintele formate în **eriu** d. e. *deceriu*, *mănuşeriu*.

2. **e**=**î** decât ori **i**-i urmăză **n**, **mb**, **mp**, d. e. *fên*, *stêmpêrat*, *pământ*.

3. **e**=**ea** când **e** tonizat și în silaba proximă **i**-i urmăză **a**, d. e. *cépă*, *întregă*, *crépă*, *mêrgă*, *vêrgă*.

4. **e** = **ă** când cele trei regule de mai nainte nu se pot aplica.

III. Vocala i.

1. **i**=**î** în prepozițiunea **în** și în cuvintele compuse din ea d. e. *învêț*, *împing*, se iea afară: *din*, *prin*, din: *dein*, *prein*.

2. în finea cuvintelor, dacă nu-i premerge **l**, **r**, după alte consonante și în cuvintele terminate în **ariu**, **eriu**, **oriu**, e semivocală d. e. *cai*, *boi*, *suri*, *magariu*, *deceriu*, *moriu*.

3. **i**=**j** (germanic) la începutul cuvintelor, când **i**-i urmăză altă vocală precum și între două vocale d. e. *ieû* (levo) *taiat*.

4. Atară de casurile aduse înainte se pronunță curat și întreg d. e. *ômenilor*, *nimica*.

IV. Vocala o.

O=**oa** (diftong) când **e** tonizat și în silaba proximă **i** urmăză **a** seû **e**. d. e. *môrtea*, *sôrtea*.

V. Vocala u.

Vocala **u=u** (latin.) Inse în finea cuvintelor după vocale e scurt d. e. *făcătorii*, *Dumnezeii*, ér după consonante nu se pronunță d. e. *omu*, *bunu*, *mortu*; totu-și se iea afară casul acela, când după alte consonante i-gremerge l seú r, d. e. *patru*, *âmbli*.

Pronunțarea consonantelor.

I. Cons. c.

1. **c=k** (grecesc) înainte vocalelor **a, o, u**, și înainte tuturor consonantelor d. e. *carii*, *corb*, *curat*, *climă*, *crudu*.

2. **c=ci (cs)** înainte de **e** și **i**, d. e. *face*, *încing*.

3. Totuși sunt unele cuvinte ale limbei române, în cari **c** și înainte de **i** sună ca **k**, însă în casurile aceste ni se pare, că **c** nu se pôte nota cu semne din cauzele aduse la punctul VI., ci mai bine se folosește **h** între **c** și **i**, seú se însamnă cu două puncte d. e. *închid*, *chiamă* (*înciđ*, *ciămă*.)

II. Cons. d.

1. **d=d** (latin) înainte de vocalele **a, e, o, u**, și înainte tuturor consonantelor. d. e. *dare*, *deget*.

2. **d=z** înainte de **i**, d. e. *đic*, *veđi*.

3. **d=j** (frances) în terminațiunea *điune* d. e. *putręđiune*, dacă **d** 'și-menține sunetul înainte lui **i**, atunci acest **i** trebuie provęđut cu semne d. e. *dinse* (*dinse*), *divers* (*divers*).

III. Cons. g.

1) **g=p** (grecesc) înainte de vocalele **a, o, u**, și înainte tuturor consonantelor d. e. *gard*, *gol*, *gură*.

2) **g=j** înainte de **e** și **i** d. e. *gem*, *mergi*, éră când **g** rămâne înainte de **i**, atunci se folosește **h** între **g** și **i**. seú se însamnă cu note, d. e. *ghimp* (*gimp*) *ghiață* (*giăta*).

IV. Cons. s.

1) **s=sz** (magh.) dacă după el urměză **a, e, o, u**, și ori-ce consonanță d. e. *sac*, *secere*, *somn*, *sudóre*.

2) **s=ș** înainte de **i** d. e. *sierpe*; éră când **i** trece în sunetul de **i**, **s** 'și-păstrează sunetul primitiv de e. *sinceritate* *singur*, seú se însamnă cu note d. e. *singurătate* *singur*.

V. *Cons. t.*

1) **t = t** urmându-i **a, e, o, u**, séu consonante d. e. *tare, teme*.

2) **t = ct (cs)** în terminațiunea **lune** și **ior** d. e. *înțeleptiune* (dela înțelept) *fetior* (dela fet.) — Dacă **t** 'și-păstrează sunetul înainte de **l** veđi observațiunile la **d** și **s**.

Celelalte consonante nici una dată nu-și schimbă sunetul. Astfel de variațiune al sunetului în pronunțarea literilor aduse înainte o poștește înse-și eufonia vorbirei române; pentru aceea nu-î iertat a folosi semne după plac, ci regule determinate, însă fiind-că și în limba română se află unele cuvinte, cari séu după cuantitatea silabelor, séu după sunetul vocalelor schimbă înțelesul; drept aceea afară de literele alfabetice în scriere trebuie folosite și unele semne.

Aceste semne ale scrierii române privesc séu cuantitatea silabelor séu sunetul vocalelor și anume:

1) Semnul cuantității este acutul (´) și se folosește asupra vocalelor primitive lungi **a, e, i, o, u**, în cuvinte multisilabe, cari în mod iregulat lungesc silaba d. e. *âpēră, sêceră*.

2) Semnele vocalelor sunt: a) accentul grav (˘) folosit asupra lui **a = ă** când e tonizat d. e. *adună, adunăm*, ca să se distingă de persóna presintelui: *aduna* și a perfect. *adună* veđi regulele despre **a = ă**. b) semnul cercuflex (ˆ) pus asupra lui **a = î** și asupra lui **i**, când arată sunetul consonantei precedente d. e. *cât, atât* veđi regulele despre **a = î**.

Afară de ceea în cuvintele de genul feminin terminate în **a = ă**, când acest **ă** prin artículul **a** se alungă afară se pune apostroful (') d. e. *cas'a, mēs'a*, și ori-unde dacă din ori-ce cauză trebuie săse lase afară cutare vocală din cuvînt d. e. *d'in, pr'in*, din *de-in, pre-in*.

Éră dacă e întrebare, când trebuie scris **ă** cu **a** și când cu **e** răspundem: fiind prea puține cuvintele, în cari **ă** se exprimă prin **e** decât prin **a**, se pôte satori regula, că **ă** trebuie scris cu **a**; éră când trebuie scris cu **e**, acésta se cunoște din analiza cuvintelor d. e. *fet* pl. *feți*, *pěr.* pl. *peri*. Tot acésta se pôte observa și față de **ea** când trebuie scris cu **e** simplu și când cu diftongul **ea** d. e. *fétă* (plur. *fete*) *cépă* (pl. *cepe*) veđi observațiunile cu privire la **e = ea**.

Puținele cuvinte, cari nu se referesc la acésta regulă ni-le indică usul d. e. *radecina, caletoriu*.

Tot aceea întrebare se pôte naște despre **î**, la care răspundem: că să pôte scrie regulat cu **a**, dar și cu **e** și cu **i** și încă I. cu **e**.

1) gerundiile verbelor de conj. II. III și IV. d. e. *vêđînd* (dela *vedere*) *cređînd* (dela *credere*). Se ica afară casul, când **c** în gerundiu trebuie să sune ca **k**, și **g** ca **zs** (magh.) d. e. *tragînd, făcând, tăcând* (dela *tragere, facere, tacere*).

2) În terminațiunea **entu** d. e. *ventu*.

II. Cu i în casurile aduse la i.

În urmă **oa** totdeauna se scrie cu **o** d. e. móră, dórme, (vedî mai sus la **o**.) — Subscrişi: Teodor Kóváry director. Michail Bandiciú not. cons., Simeon Pap, Georgiu Marchişú, Paul Vela Ventrariu, Ignaţiu Barczán, Sélágtan Ioan, Ignaţiu Szabó.

6. Seria profesorilor dela întemeierea institutului până în zilele noastre. — A tanárok névjegyzéke az intézet megnyitától napjainkig.

I. *În I. period. — Az első időszakban (1828/9—1836/7).*

1. Erdélyi Ioan.	8. Sötér Georgiu.
2. Aaron Teodor.	9. Ratz Demetriu.
3. Molnár Alexandru.	10. Pap Petru.
4. Moldvay Georgiu.	11. Grama Samuil.
5. Kóvári Gregoriu.	12. Nyisztor Basiliu.
6. Pap Meleţiu.	13. Philimon Georgiu.
7. Moys Alexandru.	

II. *În al II. period. — Második időszakban (1837/8—1851/2).*

14. Vlass Georgiu.	24. Papp Ioan.
15. Papfy Ioan.	25. Clintoc Ioan.
16. Papp Sigismund.	26. Roman Alexandru.
17. Nagy Michail.	27. Ciceronescu Petru.
18. Kiss Paul.	28. Maxim Alexandru.
19. Kiss Mateiú.	29. Paşcutiu Dionisiu.
20. Kóváry Teodor.	30. Nyistor Gregoriu.
21. Wéghsö Michail.	31. Papp-Szilágyi Basiliu.
22. Bura Petru.	32. Moldovan C. Ioan.
23. Kurucz Ioan.	33. Papp Simeon.

III. *În al III. period. — Harmadik időszakban (1851/2—1889/90).*

34. Papfalvay Andreiú.	44. Theodorovics Ioan.
35. Juhász Georgiu.	45. Gergely Ştefan.
36. Millian Simeon.	46. Pap Paul.
37. Papp Demetriu.	47. Bandiciú Michail.
38. Antal Ioan.	48. Muntean Ioan.
39. Barczán Ignaţiu.	49. Maniu Ioan.
40. Valean Augustin.	50. Oláh Paul.
41. Millian Antoniu.	51. Vela V. Paul.
42. Mihutiu Petru.	52. Sélágtan Ioan.
43. Cinea Ioan.	53. Marchişú Georgiu.

54. Szabó Ignațiu.	79. Herlo Vasiliu.
55. Szikszai Michail.	80. Gulyás Ștefan.
56. Desean P. Simeon.	81. Toma Simeon.
57. Antal Augustin.	82. Szabó Ioan.
58. Marinescu M. Georgiu.	83. Leșan Vasiliu.
59. Juhász Vasiliu.	84. Balázs Paul.
60. Rezei Ioan.	85. Budescu Vasiliu
61. Szeremi Ioan.	86. Papfalvai Juliu.
62. Paladi Antoniu.	87. Creșneac Ștefan.
63. Horváth Ioan.	88. Nagy Ștefan.
64. Juțu Iosif.	89. Dr. Ardelean Ioan.
65. Papp Ioan.	90. Clintoc Ioan.
66. Lazar Gavriil de Purcăreți.	91. Marcușu Sever.
67. Szády Ștefan.	92. Sfârlea Georgiu.
68. Pișcorean Ioan.	93. Balașu Augustin.
69. Rednic Iuliu.	94. Stefanica Vasiliu.
70. Bozintan Alexandru.	95. Papp Georgiu.
71. Bulc Simeon.	96. Bónyi Antoniu.
72. Roșiu Teodor.	97. Grama Alesandru.
73. Sălăgăan Georgiu.	98. Ardelean Coriolan.
74. Barbul Ioan.	99. Dumbrava Vasiliu.
75. Neșiū Moise.	100. Farkas I. Traian.
76. Dringo Teodor.	101. Fekete Demetriu.
77. Zajka Ioan.	102. Borlan Victor.
78. Butean Ioan.	

IV. În al IV. period. — A IV. időszakban.

(Afară de cei de sub nrul: 58, 72, 78, 83, 89, 94, 95, 98—102.)

103. Fersigan Ioan.	106. Csighi Antoniu.
104. Bulc Teodor.	107. Kéri Ioan.
105. Dr. Stan Florian.	108. Fabian Nicolau.

Directori aŭ fost: — Igazgatók voltak:

1. Erdélyi Ioan	1828—1838.	5. Köváry Teodor	1861—1877.
2. Aaron Teodor	1839—1842.	6. Mihuțiu Petru	1877—1889.
3. Kövári Gregoriu	1843—1851.	7. Butean Ioan	1889—
4. Vlass Georgiu	1851—1861.		

7. Conspcctul statistic despre elevii înscriși la gimnasiul de Beiuș. — Statistikai kimutatás a belényesi gymnasium-ba beirt tanulókról.

Anul școl. Tanév	S'ați în scris Beirat- kozott	După religiune. — Vallás szerint.					După locul nașterii. Születési hely szerint.			
		Gr. cat. G. kath.	R. c. R. k.	Gr. o. Gr. kel.	Ev. r.	Izrael.	Din Beiuș. Belényesi.	Din Ct. Bihar Bihar megyei	Din alte Ctte. Más megyebeli.	Din străinătate. Külföldi.
1829/30	17	7	4	6	—	—	10	7	—	—
1830/1	39	11	11	14	2	1	16	22	1	—
1831/2	50	15	16	14	4	1	19	28	2	1
1832/3	69	24	16	25	4	—	22	42	4	1
1833/4	58	28	11	13	6	—	20	32	6	—
1834/5	67	26	15	22	3	1	19	38	10	—
1835/6	58	33	12	10	2	1	14	26	18	—
1836/7	67	34	13	16	4	—	23	43	11	—
1837/8	71	40	6	25	15	—	15	39	17	—
1838/9	94	40	13	40	1	—	17	57	20	—
1839/40	82	34	10	38	—	—	15	53	14	—
1840/1	100	43	15	40	2	—	22	57	21	—
1841/2	113	50	19	42	—	2	24	63	26	—
1842/3	106	46	26	32	—	2	21	68	17	—
1843/4	111	52	26	31	1	1	21	71	19	—
1844/5	107	51	24	27	4	1	23	60	24	—
1845/6	125	51	26	41	3	4	26	78	21	—
1846/7	116	54	22	35	4	1	20	69	27	—
1847/8	129	61	25	35	7	1	30	73	26	—
1848/9	107	46	14	44	3	1	15	66	26	—
1849/50	93	45	5	40	2	1	14	64	15	—
1850/1	84	35	5	42	1	1	12	57	15	—
1851/2	114	44	7	60	2	1	16	67	31	—
1852/3	124	45	9	68	1	1	20	69	35	—
1853/4	150	58	10	79	2	1	28	81	41	—
1854/5	157	71	11	74	—	1	24	75	58	—
1855/6	139	63	7	67	1	1	21	68	50	—
1856/7	146	71	11	61	—	3	21	71	54	—
1857/8	169	80	12	74	—	3	28	78	63	—
1858/9	180	78	18	82	—	2	27	84	69	—
1859/60	167	82	12	71	—	2	32	63	72	—
1860/1	193	93	8	86	1	5	28	72	93	—
1861/2	239	115	8	113	—	3	29	66	144	—
1862/3	285	132	11	138	1	3	28	82	175	—
1863/4	290	123	13	150	3	1	29	95	166	—

Anul școl. Tanév	S'ad în scria. Beiratkozott.	După religione. — Vallás szerint.				După local nașterii. Születési hely szerint.				
		Gr. cat. G. kath.	R. cat. Róm k.	Gr. o. Gr. kel	Ev. r. Izrael.	Din Beins Belényesi.	Din Ct Bihar. Bihar megyei.	Din alte Ctite. Maa megye-beii.	Din străinătate Külföldi.	
1864/5	304	132	17	149	2	4	30	104	170	—
1865/6	322	147	19	150	2	4	33	118	171	—
1866/7	339	156	20	155	5	3	32	116	191	—
1867/8	329	149	18	156	3	3	30	106	190	3
1868/9	275	115	12	142	3	3	30	83	156	6
1869/70	259	99	14	140	3	3	25	96	133	5
1870/1	262	106	16	137	1	2	28	101	130	3
1871/2	212	89	13	104	3	3	21	84	101	6
1872/3	183	79	10	87	2	5	26	80	74	3
1873/4	160	65	10	73	2	10	27	74	56	3
1874/5	159	68	13	69	2	7	33	57	64	5
1875/6	177	76	14	77	4	6	36	65	73	3
1876/7	203	88	12	91	6	7	36	82	81	4
1877/8	211	88	16	100	2	5	35	99	76	1
1878/9	212	87	18	97	2	8	44	89	77	1
1879/80	210	84	24	91	6	5	33	102	73	2
1880/1	226	89	21	104	6	6	42	98	86	—
1881/2	219	84	18	104	5	8	27	100	80	2
1882/3	223	82	20	108	6	7	37	108	76	2
1883/4	228	84	24	110	5	5	33	120	75	—
1884/5	227	84	21	112	5	5	31	118	78	—
1885/6	231	80	19	119	5	8	32	117	78	1
1886/7	249	82	23	131	4	9	34	125	90	—
1887/8	256	74	22	114	7	9	33	129	94	—
1888/9	252	81	19	127	10	5	30	105	116	1
1889/90	263	83	19	127	8	9	34	119	110	—
1890/1	276	87	21	131	7	9	31	127	118	—
1891/2	308	109	23	143	7	12	34	139	135	—
1892/3	361	138	28	155	10	18	39	162	160	—
1893/4	368	153	25	143	7	24	39	162	167	—
1894/5	335	127	24	138	5	23	47	157	131	—
Suma Összesen	12155	4946	1043	5439	208	281	1771	5426	4801	53

8. **Conspectul examenelor de maturitate dela 1852/3 până la 1894/5 inclusive. — Kimutatás az érettségi vizsgálatokról 1852/3-tól 1894/5-ig bezárólag.**

Anul școl. Tanév	S'aū in- sinuat. Jelent- kezett.	Aū făcut examen scripturis- tic. Irásb. vizgála- tot tett.	Aū făcut examen. oral. Szóbeli vizgála- tot tett.	S'aū declarat maturi Érettnek nyilvánított.		S'aū reelliat. Visszatartit- tatott.
				cu eminentă jelesen	simplu- minte, egy- szerien.	
1852/3	6	6	6	—	5	1
1853/4	6	6	6	—	5	1
1854/5	8	8	8	1	5	2
1855/6	5	5	5	1	4	—
1856/7	10	10	10	—	10	—
1857/8	10	10	10	1	8	1
1858/9	6	6	6	—	6	—
1859/60	19	19	19	1	17	1
1860/1	11	11	11	2	9	—
1861/2	32	32	32	7	25	—
1862/3	28	28	28	2	23	3
1863/4	35	35	35	2	31	2
1864/5	34	34	34	3	28	3
1865/6	34	34	34	5	29	—
1866/7	30	30	30	3	27	—
1867/8	29	29	29	5	22	2
1868/9	30	30	30	5	22	3
1869/70	28	28	28	3	25	—
1870/1	28	28	28	—	26	2
1871/2	28	28	28	3	21	4
1872/3	25	25	25	—	23	2
1873/4	23	23	23	2	21	—
1874/5	19	19	18	1	15	2
1875/6	19	19	19	—	19	—
1876/7	26	26	26	1	25	—
1877/8	20	20	20	2	18	—
1878/9	17	17	17	3	14	—
1879/80	24	20	19	—	19	—
1880/1	18	17	17	—	9	8
1881/2	18	18	18	—	14	4
1882/3	19	19	19	1	13	5
1883/4	20	19	18	1 e. 4 b.	11	2
1884/5	21	19	19	1 e. 5 b.	8	5

Anul școl. Tanév.	S'aũ in- sinuat. Jelent- kezett.	Aũ făcut examen scripturis- tic. Irăsb. vizgăla- tot tett.	Aũ făcut exam. oral. Szőbeli vizgăla- tot tett.	S'aũ declarat maturi. Ėrettnek nyilvănittatot.		S'aũ reficiat. Visszatănit- tatott.
				cu eminentă jелеsen	simplu- minte, egy- szerțien.	
1885/6	20	18	20	7 b.	10	3
1886/7	29	24	21	1 e. 4 b.	10	6
1887/8	25	21	25	2 e. 4 b.	13	6
1888/9	15	11	15	3 b.	7	5
1889/90	22	22	17	1 e. 3 b.	10	3
1890/1	19	17	18	3 e. 3 b.	7	5
1891/2	28	26	28	— 5 b.	14	9
1892/3	40	34	38	— 5 b.	22	11
1893/4	34	31	32	1 e. 5 b.	17	9
1894/5	27	25	26	— 5 b.	15	6
Suma Összesen	945	907	915	64 e. 53 b.	682	116

9. Mijlócele de invetămēt și starea bibliotecelor la finea an. școl. 1894/5. — Tanitási eszközök és könyvtárak állapota 1894/5 év végén.

Din istoria naturală. — Természetrajziakból							Din fisică		Din chimie		Din geografie			Colecțiunea numismatică													
pentru zoologie		pentru botanică — növénytanhoz		pentru mineralogie — ásványtanhoz			Természet-tanhoz		Vegytanhoz		Földrajzhoz			din câte bucăți													
tabele de părete	fali ábrákban	animale și alte preparate caracteristice	tabele de părete	fali képekben	plante presate	száritott gyűjtem.	modelle și tabele de părete	mintákban és fali képekben	minerale	ásványokban	mixte	tabele de părete	fali képekben	aparate	eszközökben	chemicale	vegyszerekben	aparate	eszközökben	harte	terképekben	globuri	földgömbökben	altele	egyebekben	Colecțiunea numismatică	Éremgyűjteménye hány drb
199	409	98	1500	116	754	224	—	314	41	54	71	5	6	692	132	In muzeul filologic, istoric și de arte? — A philolog-, történeti és művészeti muz.											

La desēm. — Rajzhoz							Starea bibliotecelor. — A könyvtárak állapota												
la desēm. liber		la desēm. geom. mértanhoz			La gim-naică		in biblioteca profesor. sunt — a tanári könyvt. van												
szabadkézihez		mértanhoz			A testgya-korláshoz		opuri de specialitate		foi periodice		mixte — vegyes		In bibliot. tinerimei bucăți						
formulare	rajzmintákban	modele natural	természetes min-tákban (gipsz stb.)	formulare	rajzmintákban	modele	modele	instrumente	eszközökben	in salá	a teremben	in liber	a szabadban	önálló szakmunk.	folióirat	manuale	tankönyv	lecturi pentru tinerime — ifjusági olvasmány	
cate opuri	hány mű	in cate bucăți	hány darabban	cate opuri	hány mű	in cate bucăți	hány darabban	cate opuri	hány mű	in cate bucăți	hány darabban	cate opuri	hány mű	in cate bucăți	hány darabban	cate opuri	hány mű	in cate bucăți	hány darabban
200	—	4	60	30	97	23	3562	5209	50	2215 br.	980	970	590	850					

A BELÉNYESI

GÖR. KATH. FÖGYMNASIUM

TÖRTÉNETE

(1828—1895.)

ÖSSZEÁLLITOTTA:

FARKAS TRAJÁN

nyilv. r. tanár.

BELÉNYES, 1896.

Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája Szamosujvártt.

Á BELENYESI

GÖR. KATH. FÖGYMNASIUM

TÖRTÉNETE

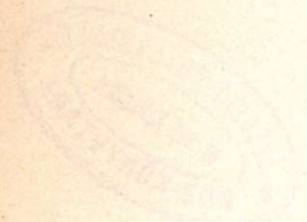
(1828—1897.)

25145

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

FARKAS TRAJÁN

NYELV- ÉS IRASZ

NYELV- ÉS IRASZ

Farkas Traján (1828—1897.) története

Előszó.

A nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatási Ministerium 1893 évi július 21-én 31805 számú magas rendeletével gondoskodott, hogy az ország minden középtanodája összeállítsa történelmét, melyből kitűnjék, mily változásokon ment át az illető intézet, mennyiben felelt meg föladatának, mennyiben járult a műveltség terjesztéséhez?

Gymnasiumunk történelmének megírása rám lett bízva. Irányadóul a fentebb említett miniszteri rendeletben foglalt utasítások szolgáltak, s azok szerint kíséreltem meg egy rendszeres munka készítését.

Mindazonáltal kissé el kellett tőrnem. Gymnasiumunk sajátlagos viszonyai kényszerítettek, hogy munkám körébe oly körülményeket is fölvegyek, melyek azok előtt, kik viszonyainkat és állapotainkat nem ismerik fölöslegeseznek fognak föltűnni.

Gymnasiumunk viszonyát a föntartó Kegyurasághoz, ennek intézkedéseit és utasításait nem hagyhattam ki a történelemből, s azért kénytelen voltam azt chronologicus rendszerbe összefoglalni, megjelölve minden év nevezetesebb eseményeit. Minden esetre arra törekedtem, hogy munkám intézetünk multjára nézve forrásul szolgálhasson.

Számitottam, hogy intézetünkben használt tannyelv kérdését külön fejezet alatt fogom tárgyalni, de mivel minden évnél megjelöltem a foganatosított módosításokat, fölöslegeseznek tartottam ismétlésekbe bocsátkozni.

Belényes, 1896 márczius 1.

A szerző.

B E V E Z E T É S.

Mint Európaszerte mindenütt, úgy hazánkban is a földmivelő osztály nagyon el volt nyomva a középkori feudális intézmények által. Anyagi és szellemi tekintetben elbukott. A tudatlanság vastag köde burkolá be látókörét. Ennek következménye pedig súlyos szolgaság vala.

Ez volt a hazánkbeli román népnek is a sorsa. A politikai fejlődések nem kedveztek neki. Sülyedt napról-napra, míg végre a röghöz kötöttén áthatlan szellemi sötétségben, műveltség hiányában a tudatlanság áldozata lón.

De a népek Istene nem engedhette, hogy a föld népe, az államok ezen egyedüli és biztos alapja anyagi és szellemi szolgaságban nyögjön!

Igy hazánkban előtűnik a dicső emlékezetű királynő, népeinek kegyes Anyja *Mária Terézia* és Urbariuma által gyengített a százados lánczokon, Ratio Educationis-a által egy századra alapját vetette meg a szellemi fejlődésnek, jött fia *II. József* ki még gyökeresebben haladt elő a nép sorsa javításán; jön a francia forradalom mely mindenfelé terjeszté azon elveket, melyek hivatva voltak az emberiség fejlődésének teljesen új irányt adni.

De nem lehet ám mindent egyszerre megvalósítani! A bécsi congressus után rideg, keserves emlékü abszolutisztikus korszak következett be, mely majdnem egy fél-századra taszította vissza az emberiség fejlődését. De elérkezék a forradalmak éve 1848,9 midőn egyszer s mindenkorra vége szakadt a politikai és szellemi rab-szolgaságnak!

Reánk a gör. kath. vallásu románokra nézve *Mária Terézia* dicső uralkodása százszorosán értékes. Ő alapította 1777-ben a nagyváradi g. kath. püspökséget,

ellátta földi javakkal, lehetőséget nyújtva, sőt kötelességévé téve, hogy hiveinek egyházi és kulturális érdekeit előmozdítsa. És büszkék lehetünk, hogy püspökeink magas hivatásukat és kötelességüket tökéletesen megértő férfiak voltak.

Minden kezdet nehéz. Mindjárt a püspökség megalapítása után nem lehetett követelni, hogy az akkori püspökök csodákat műveljenek! De később sem lehetett várni a francia háborúk miatt, midőn az ország a legnagyobb áldozatokat volt kénytelen hozni a Trón és Hazáért!

* * *

Ha a mindennapi viszonyok között a tapasztalás igazolja azon példabeszéd igazságát: „Hol legnagyobb a szükség, ott legközelebb az Isten segítsége,“ úgy a népek élete még szembetűnőbben igazolja azt. -- Ugy látszott, hogy a román nép az ignorantia átka által lenyűgözve, elvész, elpusztul... Hanem akkor, mikor kétségbeesék, jött a segedelem. Róma, az ős anya nyújtja neki az igaz hit malasztját, s ezáltal a műveltséget is: alapját vetették meg a balázsfalvi iskoláknak! Ezek aztán neveltek férfiakat, kik mindenfelé terjesztették a fölvilágosultság és műveltség áldását, a hol csak románok laktak! Balázsfalvának köszönhette a boldog emlékű püspök *Vulcan Sámuel*, hogy tanulhatott és fényes tehetségei által a nagyváradi g. kath. püspöki trónra léphetett és Vulcánnak köszönhetjük, hogy a tulajdonképeni Magyarországon ezen egyetlen középiskolánk van: *a belényesi gör. kath. főgymnasium*.

* * *

Boldogok azon népek, melyek nagy és egyedül a közjóért munkáló férfikkal dicsekedhetnek. De kiszámíthatatlanul boldogabbaknak érezzük magunkat mi, midőn az isteni Gondviselés oly férfiakat rendel nekünk, kik félretéve minden személyes nyugalmat és kényelmet, minden erejükből, az utolsó lehelletig küzdenek népünk közjáváért.

Ily jótékony lélek volt népének, de különösen a gör. kath. egyháznak az Istenben boldogult nagyváradi gr. kath. püspök *Vulcan Sámuel*.

Született Balázsfalván 1758-ban szegény jobbágy szülőktől. Iskoláit Balázsfalván végezte. Szülei iránti véghetetlen szeretetéből kifolyólag mint nagy diák elment robot munkát végezni atyja helyett. Az emberséges uradalmi tiszt azonban fölmenté s tanácsolá, hogy menjen Nagyváradra, mert ott szükség van ilyen tanult ifjakra. Az itteni püspök Dragos Ignác a növendék papság sorába vette s Bécsbe küldé a híres „Barbareum“ theologiai intézetbe, a hol ritka tehetségével s finom, gyöngéd modorával hamar föltünt. II. József császár nagyon jól ismeré, nem egyszer beszélt vele az intézetben. A theologia bevégezése után alig töltött egy félévet egyházmegyéjében, midőn II. József visszahívta Bécsbe és ugyanazon intézet tanulmányi fölügyelőjévé, majd aligazgatójává tette, melyben kiképeztetését nyerte. Négy éves fölszentelt áldozár volt, midőn kanonok lett és Darabant püspök halála után 1806 okt. 25-én nagyváradi g. kath. püspök.

Midőn elmélyedek ezen magasztos alak tanulmányozásába, csodálat fog el, midőn pedig lefesteni kísértem meg, kimondhatatlan gyöngeség száll meg, — félek, nehogy hú képe helyett, melyből kisugározzon elméje s minden képessége, egy csonka festményt nyujtsak, a mi pedig sértő volna örök emlékére.

Éppen ezen indoknál fogva nem érzem magam indittatva elősorolni minden tulajdonságait, csak annak rövid kijelentésére szoritkozom, hogy példányszerű Püspök, kimondhatatlanul jó lélek, a Trón hú alattvalója, a Haza áldozatkész polgára és nemzetének önzetlenül szerető tagja volt. A Hit, Haza és Nemzetéért élt... a mig csak élt!...

* * *

Elfoglalván püspöki trónusát tisztában volt hivatásával és magas méltóságával szorosán összefüzdött felelősségéről.

Midőn maga körül széjjel nézett nem látott egyebet az értelmi sötétségnél, sehonnan sem csillámlott nemzete felé a műveltségnek még legparányibb sugara sem. De érezte magában az isteni szikrát, munkához látott, s előbb az anyagiakat szerezte meg, hogy annál inkább segíthesen a szellemi téren.

Éjjel-nappal fáradozott a román nép művelésén. Nem tekintette még a valláskülönbséget sem, midőn nemzete fölvilágosultságának előmozdításáról volt szó. Az aradi gör. keleti tanítóképezdének alapítása, sőt még magának az aradi gör. keleti püspökségnek fölállítása — a mennyiben ő adta meg az első buzdítást, tanácsot és segédelmet az odavaló néhány értelmes férfinak — legnagyobb részben Vulcán püspöknek köszönhető.... És ha ő mindent megtette fájának másfelekezetű hiveiért, kik székhelyétől távol voltak, hogyan lehetne föltenni, hogy ne tett volna meg mindent saját lelki gyermekeiért, saját egyházmegyéje érdekében?...

Igen! ő tett is. Annyit tett, mennyit csak követelni lehetett azon sulyos időkben, midőn Metternich legridegebb absolutisztikus rendszere mindent elnyomott. Éles elméjével felfogta, hogy egy középiskolára van föltétlen szükségünk, mely egyházi és világi intelligentiát neveljen a román népnek. És... az Urnak 1828-ik évében megalapította a belényesi g. kath. gymnasiumot.

* * *

Önként fölmerül azon kérdés, miért alapította gymnasiumát éppen Belényesen, mely hazánk egy távoli szögletében, s akkor nehezen megközelíthető helyen volt? Azért, mert Belényes a püspökségi uradalom központja, körülvéve mintegy 77 községgel, melyekben jobbágyai éltek. Első sorban ezeknek akarta szellemi téren viszonozni azt, mit azok verejtékes munkával szereztek neki. Ezen indító okból iratta a gymn. épület homlokzatára: „Iuventuti huius provinciae.“ Azonkívül Belényes természetes góczpontja a románok által lakott vidékeknek. A nagyterjedelmű Bihar megye, majdnem felényi román

lakossággal egymagában is igényel egy román tannyelvű gymnasiumot; vegyük azonkívül a szomszédos megyék román lakosságát (Torda-Aranyos, Hunyad, Arad, Szatmár és a Szilágyságot) s könnyen beláthatjuk, hogy a gymnasium székhelye szerencsésen volt megválasztva.

Munkához fogott tehát a halhatatlan Alapító és e század elején a nagy éhség idejében saját költségén és saját anyagából fölállítá a muzsák székhelyét szemben a belényesi urodalmi központi épülettel. Szilárd épület, tartós anyagból az akkori kor műizlése szerint 19 teremmel.

* * *

Mielőtt az alapító oklevelet ismertetném meg kell jeleznem, hogy Belényesen még a nagyváradi g. kath. egyházmegye alapításának idejétől a róm. kath., gör. keleti, ev. reform. népiskolákon kívül volt egy gör. kath. népiskola is. A kegyes Alapító ehhez még egy osztályt nyitott 1827-ben és elemi, a gymnasiumra alkalmas előkészítő iskolává alakíttatta át. Ez elemi iskolát négy osztályura boldogult nváradi g. kath. püspök Br. Erdélyi Vazul egészítette ki.

I. Rész.

Az alapító oklevél értelmében négy osztályu kis gymnasiumnak vetette meg alapját Vulcan püspök. Az oklevél pontjainak elolvasása után mindenki meggyőződhetik az Alapító egyik legkiválóbb vonásáról: az egyház és nemzetének megmérhetetlen szeretetéről.

Az alapító oklevél a következő:

Jöjj Uram segítségemre és támogasd ezen törekvésemet!

Alulírott ohajtván a közjóért valamit tenni, de különösen a román nemzet haszna és műveltségéért, mely meg van fosztva minden segítség és műveltségtől, tekintve hogy Tekintetes Bihar vármegyében kebelezett, Belényes városa, püspöki uradalmannak székhelye, mely több mint száz románlakta község által van környékezve a legközelebbi, nagyváradi tanintézetől hét magyar mértföldnyire távol esik és éppen ezen okból ezen községek lakói részint a jelentékeny távolság, részint a költséges föntartás miatt nagyon tartózkodnak gyermekeiket taníttatni, elhatároztam említett Belényes

városban elemi és gymnasiumi iskolákat emelni és alapítani, hogy ezáltal a körüllakó románoknak legyen elegendő alkalmuk kevésbé költséges módon magukat művelni.

Megnyervén erre Ő Felségének a N.M. m. kir. Helytartótanácsnak, 1827 évi Május hó 1-én 10929 és 1828 évi február 5-én 3241 számú leiratával közlött legmagasabb jóváhagyását Belényes városában alapítom a két osztályból álló elemi iskolát és négy osztályból álló Paedagogiumot vagyis Gymnasiumot a következők szerint:

1. Az iskolák részére kikötöm s illetve átadom Belényes városában a g. kath. templom átellenében saját költségemen emelt egyemeletes épületet, mely a szükségeltető tantermeken kívül két vagy három tanítónak kényelmes lakást képes nyújtani, az első elemi iskolát és tanítóját a régi népiskolai épületben hagyva meg.

2. Mind az elemi, mind a grammatikai osztályokat egy egy tanár fogja vezetni olyképpen, hogy Magyarország tanintézeteiben bevett s minden egyes osztályra kijelölt tananyagot a legjobb képességük szerint fogják előadni. — Ezenkívül óhajom oda terjed, hogy minden egyes tanár, különösen a felsőbb osztálynak, szem előtt tartva az osztályonkénti föllépést, a tanulók értelmi képességének megfelelőleg némi elemeket nyujtsanak a mezei gazdálkodásból, melyek a mindennapi életben szükségesek, azonkívül ismertessék azon módozatokat és gyógyszereket, melyek segítségével megóvhatják magokat a föllépő betegségek ellen, míg orvosi segélyt kaphatnának; és minthogy ezen intézet mindenekelőtt a román nemzetért van alapítva, különös suly legyen fektetve az ős latin betűkkel irt román helyesírás-, nyelvtan- és irodalomra, azonképen a természetrajz- és szépirásra.

3. A tanárokat megfelelő fizetés és megélhetési képességgel óhajtván ellátni, hogy mentve legyenek a mindennapi fentartás gondjaitól, ekkép annál nagyobb buzgalommal tehessenek eleget tanítási és mívelési kötelmeiknek, biztos helyeken 6% kamattal elhelyezett 30000 p. f. hagyok s átadok visszavonhatatlanul ezen alapítványnak, oly föltétellel, hogy az első elemi iskola tanítója az eddigi állapotban meghagyatván, a töke kamatjaiból, melyek évente 2010 p. ftot gyümölcsöznek, a II. elemi és az I. gramm. osztály tanítóinak évenként 300 p. ft. a többinek, azaz a II. III. és IV. gram. osztály tanítóinak évenként 350 p. ft. fizetése legyen.

4. A legidősebb tanár, vagy más, kit az alapító püspök, vagy utódja az illetékes tanulmányi igazgatóság hozzájárulásával legalkalmasabbnak és legméltóbbnak tart, addig is, míg kellő anyagi alapszerezése után a két felső, humaniorai osztály föllállítása után az igazgatói állás megfelelőleg javadalmaztatnék, köteles leend a helybeli iskolák igazgatói tisztét betölteni, és ezen czimen a meghatározott fizetésén kívül még 50 p. ft. tiszteletdíjban részesülend.

5. Miután az 1. pontban két tanító részére az intézetben jelöltem lakást — sőt, ha életben leendek mindenesetre gondoskodni

fogok a tanárok részére alkalmas lakásokról, a fönmaradt két tanár részére két tulajdon házamat adom át lakásúl. Egyik a piaczon van a r. kath. plebánia és Vass László háza között, a másik a Sz. János utcán az uradalmi kosárfonó és özv. Nagy Simonné háza közt. — vagy ezek helyett más két házat, melyet az iskolaépület közelében veendek meg.

6. A tanítók fizetésén fölül maradt 400 frt évi kamatra nézve rendelem, hogy az az intézeti épület a tanári lakások és az iskolai butorzatok jó karban való tartására használtassék föl számadási kötelezettség mellett.

7. Hogy ezen alapítványom és, szándékom annál jobban legyen biztosítva annak kezelését a tulajdonjoggal egyetemben a nagyváradi g. kath. püspökökre, széküresedés esetén ezen egyházmegye káptalanjára ruházom; kötelesek lévén annak eselekvő és szenvedő állapotjáról évenként számadást adni a NM. kir. Helytartótanácsnak.

8. Az említett legmagasabb határozatok értelmében az intézeti tanárok az egyházmegyei püspök által, széküresedés esetén pedig a káptalan által az egyházmegyei clerusból fognak szabadon megválasztatni és fölterjesztetni az illetékes tanulmányi főigazgatósághoz megerősítés végett, hol előzetesen képesítési vizsgálatnak fogják magokat alávetni. A tanulmányi főigazgatóságnak abbeli joga lévén, hogy fölügyeljen, nehogy kevésbé alkalmas egyének nevezessenek ki, de semmi esetre sem gyakorolhat befolyást a kinevezésre, és nem tagadhatja meg a megerősítést oly egyénektől, kik a kellő képzettség mellett kifogástalan erkölcsűek, vagy hogy a püspök és káptalan akarata ellenére más egyéneket nevezzen ki.

9. Elhatároztam és most is óhajtom, hogy ezen intézet az 1828/9 tanév elején kezdje meg működését. Hogy pedig elegendő számú tanulója legyen, kérem ezt meghirdetni legalább Magyarországon és Erdély szomszédos megyéiben.

10. Ezen alapítvány, miután az alapnak magán kezelése nem képez akadályt, a nyilvános tanintézetek közé fog sorolhatni, és nyilvános fölügyeletnek leend alávetve, ennek következtében a tanulók tanulmányi és erkölesi előmeneteléről, valamint a tanárokról szóló féléves jelentések a tanulmányi főigazgatóság útján a NM. m. kir. Helytartótanácsához lesznek fölterjesztendők.

11. Jölehet ezen intézet különösen a románokért van alapítva, mindazáltal nem fog abból elutasítatni más nemzetiségű és vallású tanuló, csak törvény szerint a belépésre minősítve legyen. De azon indokból, hogy a román ifjuság számára nézve fölülhaladja a többit, a szabályzat által megállapított szünidőkön kívül azon napokon, melyek a gör. katolikusokra nézve ünnepnapokul vannak dekretálva, a tanítás szünetelni fog. — A róm. kath. ifjakkal teljes szabadságában áll, hogy ünnepnapokon isteni tiszteletre saját templo-

mukba menjenek, sőt az oltári szentség fölvételére köteleztetnek is; ugyanazon szabadság a gör. keleti ifjakra nézve, a ritus ugyanazonossága miatt csak a gyónás és áldozásra nézve engedtetik meg.

12. Hogyha pedig ezen intézet bármi okból nem alakulhatna meg, vagy életbe léptetve valamikor bármi okból megszűnne, ha életben volnék és másképp nem rendelkezném, meghagyom hogy az alapítványi tőke és a lakásul kijelölt házak bérei a román tanuló ifjuság részére 50 ftos ösztöndíjakra legyenek átváltoztatva.

Minek nagyobb hiteleül jelen alapító oklevelemet kiadom és legmagassabb megerősítés végett föllerjesztem saját kezem aláírásával és püspöki pecsétemmel megerősítve.

Kelt Nagyváradon 1828 október 6-án. Vulcan Sámuel m. p. nagyváradai gör. kath. püspök. (P. H.)

(Lásd eredeti latin szövegben a Füg. A) betűje alatt.)

Ezen alapító oklevélből nyilván kitünik, hogy 1) ezen intézet első sorban a román nemzetért van alapítva, el lévén rendelve a román nyelv tanittatása, mely a tulajdonképeni Magyarország egy intézetében sem lett addig előadva; 2) hogy ezen intézet az országos tanulmányi Hatóságok közvetlen fölügyelete alá lett helyezve a 10. pontban foglalt rendelkezés és annak alapján, hogy az országban életben lévő tanulmányi szervezetet hozta be; és 3) hogy ezen intézet jellege: gör. katolikus román.

Az alapító Oklevél Ő Felsége I. Ferencz a király által legkegyelmesebben megerősített s illetőleg jóváhagyott, miről alapító püspököt a Httanács 1829 junius hó 23-án, 16311 számú leiratával értesítette. Ezen leirat a jóváhagyás közlésén kívül kifejezi a Felség legmagasabb tetszését az alapító nemes cselekedete iránt, egyuttal elrendelte, hogy a gymnasium megnyiltát a nagyváradai tankerület megyéiben és a szomszédos erdélyi megyékben hivatalosan meghirdessék. (L. Füg. B).

I. Időszak 1828—1837.

A gymnasium megnyervén a legmagasabb megerősítést, az 1828/9-iki tanévben rendeltetésének átadatott,

megnyilván ezen évben az I., 1829/30-ban a II., 1830/1-ben a III., 1831/2-ben a IV-ik osztály. Mint kis gymnasium működött intézetünk az 1837/8-iki tanévig, midőn az akkori idők igényeihez képest nagygymnasiummá emeltetett az V. és VI. vagyis a két humaniorai osztály szervezése által.

A tanmenet ugyanez volt mint a többi kir. gymnasiumokban vagyis az 1790/91 országgyűlés 15. t. cz. által kiküldött országos bizottmány által némileg módosított Ratio Educationis. Ezen országos bizottmány befejezván működését, beterjeszté munkálatát 1792 február 12-iki kelettel az országgyűlési karok és rendeknek e czim alatt: „*Demissa Relatio Literariae Regnicolaris Deputatio-nis*“; melyről a „*Prooemium*“ végpontjában ezeket olvasuk: „*Haec est compendiaría Systematis illius Literarii adumbratio, quod Augustissimus Imperator et Rex Franciscus II. pro suo iure et potestate, maturoque consilio in publicas Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum Scholas introduci voluit ea cum declaratione; quod Scholae Graeci Ritus non Unitorum nunc adhuc sua sub directione retineri possint; Evangelici autem Augustanae et Helveticae confessioni addicti in iis, quae pure sunt Literaria, Studiorum argumentis huic Normae sese conformare debeant.*“

Ezen tanrendszer értelmében a gymnasiumok, melyekben csak a grammatikai négy éves tanpálya végeztetett *kisebb*, melyekben a grammatikai négy osztályon fölül a humaniori két osztály is befoglaltatott *nagyobb gymnasiumum* nevet viseltek. A nagyobb gymnasiumok közül azok melyek akademiák székhelyein voltak *Archigymnasiumoknak* neveztettek, oly föltétellel, hogy a többieknek követésre méltó például szolgáljanak.

A grammatikai tanulmányok a négy grammatikai osztályban adattak elő 4 évi tanfolyamban, a humanior osztályokban a szónoklat és költészettan.

Az I. osztályba csak 9 éves gyermekek voltak befogadhatók, ha azonban az illető tanuló jeles előkészültséget tanusított 8 éves korában is befogadták.

A tanév november 1-től szeptember 8-ig tartott. A közbeesett heteket őszi szünidőknek hagyták meg. A tanév folyama alatt hetenként kedden délután és csütörtökön egész nap szünidő engedélyeztetett. A heti szünetelés, a hivatalos ünnepnapok (Ő Felsőgeik nevenapjai) és a legfőbb ünnepnapokon kívül nem volt megengedve szünetelni. A Ratio Educationis a szünetelés megszorítását következőleg indokolja: „Annus scholasticus ampliores quondam terminos habuit; institutionibus autem quotidianis quinque horae fuere impensae; remissioni demum sola dies Iovis concessa. At cum animadversum sit, vires Praeceptorum nimia contentione vehementer affligi, adolescentes e locis etiam magis disiunctis ad scholas convenire, et longe lateque per urbem sparsos habitare domesticarum studiorum praeparationi, ac repetitioni, rebusque necessariis parum temporis superesse; expedit, ut et *tempori institutionum* novi cancelli circumdentur, et *remissionibus*; ne vel odium studiorum faciant negatae, vel otii consuetudinem nimae, modus statuatur.“

Gymnasiumunkban a tananyag beosztása következő volt.

Az I. elemi iskolában, mely a népiskolából lett szervezve, az előirt tankönyvek alapján előadattak: a betűk ismertetése, szótagolás, olvasás nyomtatott és írott könyvekből; az írás, számolás elemei; a vallás oktatása és az iskolai szabályzat ismertetése.

A II-ik elemi iskolában. Olvasási és írási gyakorlatok román, magyar, latin és német könyvekből és kéziratokból. Vallás- és erkölcstan, biblia, számtan és a helyesírás.

Az I. grammatikai osztályban: a) Hittan és bibliai történelem. b) Olvasási és írási gyakorlatok román, latin, magyar és német nyelven és szépírási modellek után.

c) A latin nyelvtan elemei oly mérvben előadva, hogy a tanulók a beszéd nyolcz részét megismerhették, sőt egyszerű mondatokat is alkothattak. d) A számtan négy alapmivelete egész számokkal.

A II-ik gram. osztályban. Az első osztályban előadottak ismétlése után a) Hittan és bibliai történelem. b) Latin nyelv szabályai szófejtési gyakorlatokkal, s lehetőleg minél több szó- és mondat emlézéssel. c) Számtanból a négy alapmivelet törtekre is kiterjesztve; d) Magyarország szoros és tág értelemben vett földrajza.

A III-ik gram. osztályban. a) Hittan különös vonatkozással a keresztény erkölcsstanra. b) Latin nyelvből a Syntaxis, melyhez járult a remekirok szemelvényeinek olvasása, nyelvtani fejtegetése és emlézése. c) Magyarország történelme a mohácsi vészig. d) Erdély, Gács, Lodomér, Bukovina és a török uralom alá került azon országok földrajza, melyek Magyarországhoz tartoztak. e) Számtan viszonyok-, arányok-, és hármas szabályra kiterjesztve.

A IV. gram. osztályban. a) A hitágazatok tana. b) A latin nyelvből az ékes szókötés (syntaxis ornata) és a hanglejtés (prosodia) szabályai; ide járult a remekirok szemelvényeinek olvasása, nyelvtani fejtegetése és emlézése. c) Magyarország történelme a Habsburg-házbeli királyok alatt. d) Az osztrak örökös tartományok, Lengyel, Szilézia, Szász, Bajor, Németország és Svájc földrajza és a mennyiségteni földrajz. e) Számtan az arányok összes eseteire kiterjesztve.

Ezen kívül minden egyes osztályban előadatott a magyar nyelv mint kötelező tantárgy és pedig az I. és II-ban az alaktan; a III. és IV-ben a mondattan.

Hetenként iskolai és házi írásbeli dolgozatok adtak föl. A szorgalom felköltése de különösen az észbeli tehetségek fokozása céljából egész részek lettek betanítva a remekirok műveiből. Az alsóbb osztálybeli tanulókra nézve az ugynevezett „schedák“ alkalmazása, melyekben a tanulók naponként föladataikról szünet nélkül számadásra vonattak, valóban hasznos eredményt gyakorlott.

Tanulmányi és órarend.

Osztály	Hétfőn		Kedden		Szerdán		Pénteken		Szombaton	
	dél- előtt	dél- után	dél- előtt	délután	dél- előtt	dél- után	dél- előtt	dél- után	dél- előtt	délután
IV.	Latin grammatika. Számítan.		Latin gram. szófegy- téssel kapcs. anya- nyelv. Számítan.		Latin grammatika mint hétfőn		Latin gram. (mint d. e.) Írás és olv. gyak. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. Gyakor- latok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra.	
	Latin grammatika. Földrajz. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. Földrajz Hittan 1/2 óra.		Latin grammatika (mint d. e.) Hittan 1/2 óra.		Latin gram. (mint d. e.) Írás és olvas. gyak. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. mint hétfőn. Írásbeli gyakorlatok	
	Latin grammatika gyakorlat.		Latin grammatika összefoglaló gyá- korlat.		Latin grammatika mint hétfőn d. e.		Latin grammatika mint hétfőn. Számítan.		Latin gram. mint hétfőn. Írásbeli gyakorlatok	
III.	Latin gram. anyanyelvvel. Számítan.		Latin gram. szófegy- téssel kapcs. anya- nyelv. Számítan.		Latin grammatika mint hétfőn		Latin gram. (mint d. e.) Írás és olvas. gyak. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. Gyakor- latok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra.	
	Latin gram. Földrajz. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. Földrajz Hittan 1/2 óra.		Latin grammatika (mint d. e.) Hittan 1/2 óra.		Latin gram. (mint d. e.) Írás és olvas. gyak. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. mint hétfőn. Írásbeli gyakorlatok	
	Latin grammatika gyakorlat.		Latin grammatika összefoglaló gyá- korlat.		Latin grammatika mint hétfőn d. e.		Latin grammatika mint hétfőn. Számítan.		Latin gram. mint hétfőn. Írásbeli gyakorlatok	
II.	Latin gram. anyanyelvvel. Számítan.		Latin gram. szófegy- téssel kapcs. anya- nyelv. Számítan.		Latin grammatika mint hétfőn		Latin gram. (mint d. e.) Írás és olvas. gyak. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. Gyakor- latok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra.	
	Latin gram. Földrajz. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. Földrajz Hittan 1/2 óra.		Latin grammatika (mint d. e.) Hittan 1/2 óra.		Latin gram. (mint d. e.) Írás és olvas. gyak. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. mint hétfőn. Írásbeli gyakorlatok	
	Latin grammatika gyakorlat.		Latin grammatika összefoglaló gyá- korlat.		Latin grammatika mint hétfőn d. e.		Latin grammatika mint hétfőn. Számítan.		Latin gram. mint hétfőn. Írásbeli gyakorlatok	
I.	Latin gram. anyanyelvvel. Számítan.		Latin gram. szófegy- téssel kapcs. anya- nyelv. Számítan.		Latin grammatika mint hétfőn		Latin gram. (mint d. e.) Írás és olvas. gyak. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. Gyakor- latok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra.	
	Latin gram. Földrajz. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. Földrajz Hittan 1/2 óra.		Latin grammatika (mint d. e.) Hittan 1/2 óra.		Latin gram. (mint d. e.) Írás és olvas. gyak. Hittan 1/2 óra.		Latin gram. mint hétfőn. Írásbeli gyakorlatok	
	Latin grammatika gyakorlat.		Latin grammatika összefoglaló gyá- korlat.		Latin grammatika mint hétfőn d. e.		Latin grammatika mint hétfőn. Számítan.		Latin gram. mint hétfőn. Írásbeli gyakorlatok	

Tanári tanácskozmányok nem tartattak azon alakban mint a következő korszakokban. Mindegyik osztálynak meg volt a maga tanára, ki egyedül adta elő az összes tárgyakat a fentebb közlött terv szerint. Sablon után dolgoztak, ilyformán a tanári tanácskozmányok főbb tárgyai voltak a vizsgálati határnapok kitűzése és az esetleges kihágások fegyelmi megtorlása. Írott jegyzőkönyvek nincsenek 1836-ig. Ezen évben van nyoma egy tanári gyű-

lésnek, mely okt. 24-én lett megtartva; abban fölolvastattak a Ratio Educationis-nak a tanárok előadására vonatkozó határozmányja, és ezenkívül megállapított a szolgálati illeték a IV. és III. osztályban egy bécsi forintban, a II. osztályban 50 krban, az I. osztályban 45 krban.

1837-ből két jegyzőkönyvre akadtam. Az egyik gyűlésen fegyelmi kihágást láttak el, a másodikban a vizsgálati határnapokat tűzték ki.

* * *

A felsőbb tanhatóságoktól, a tanulmány és fegyelemre vonatkozó, e korszakbeli nevezetesebb leiratok és rendeletek:

— A m. kir. Httanács 1829 évi jun. 16. utasítást ad a hittani tanulmány fokozására; részletes utbaigazítást közöl a vallástánból és az erkölcsi magaviseletből nyert „elégtelen“ tanjegy javítási módozatára vonatkozólag.

— Ugyanaz 1831 márcz. 29. utasítást bocsát ki azon ösztöndijasokkal szemben való eljárásról, kik secundába vagy tertiába estek.

— Ugyanaz 1831. május 17-én 13905 sz. alatt közli, hogy Ő Felseége az Uralkodó elrendelni méltóztatott, miszerint az őszi szünidő, mely eddig szeptember és október hónapokban tartatott meg, ezentul augusztus és szeptemberben tartassék meg.

— Ugyanaz 1831 okt. 5. rendeli, hogy az 1831/2 tanév, mely a nagy kolerajárvány miatt a rendes időben megkezdhető nem volt, november 1-én okvetlenül kezdessék meg.

— A tankerületi kir. Főigazgatóság, a róm. kath. vallásu és más felekezetü tanuló ifjagnak az isteni tiszteleten való megjelenésére és hittani oktatására vonatkozólag 1832 évi február 1. a következő rendeletet bocsátja ki:

1. A róm. kath. tanulók mindennap saját templomukba küldessenek a sz. mise halgatására.

2. A róm. kath. vallásu és más felekezetü ifjak oda szorittassanak, hogy minden vásár- és ünnepnapon saját

templomaikba menjenek és vallásukban kiképzést nyerjenek.

3. Az igazgatóság minden tanév elején áttenni köteles a róm. kath., gör. keleti, ev. reform., izraelita tanulók névjegyzékét az illetékes lelkészeknek, kik gondoskodni fognak, hogy a saját felekezeti tanulóik rendszeren látogassák a templomot, vallási oktatásban részesüljenek; ugyancsak ők kötelesek a vallás és erkölcsi magaviseletből az érdemjegyeket az igazgatósággal közölni, melyek nélkül az igazgatóság nincsen jogosítva érvényes iskolai bizonyítványokat kibocsátani.

— A m. kir. Httanács 1832 évi október 9-én 26124 sz. leiratával utasítja az igazgatóságot, hogy a beiratások alkalmával minden tanulótól követelje be a himlőoltásról szóló orvosi bizonylatot.

-- A tankerületi kir. Főigazgatóság 1833 évi január 13-án, az igazgatói félévi és évi jelentésekre vonatkozólag az egyöntetűség szempontjából a következőket követeli:

a) külön jelentést a vallástanra vonatkozólag 2 példányban.

b) általános információt 2 péld.

c) külön tételeket a vallástanból 2 p.

d) általános tételeket a többi tárgyakból 2 p.

e) jelentést az ösztöndijasokról 2 p. egyiket a Httanács részére a félév befejezése után 8 napon belül, a másikat a Főigazgatóságnak.

f) jelentést a magántanításról 2 p.

g) véleményezést a tanárokról 3 p.

h) véleményezést az igazgatóról 1 p.

i) a nem kath. vallású ifjak hittani bizonyítványait, melyek az általános információhoz lesznek melléklendők 1 példányban.

k) az igazgató levelezési jegyzőkönyvének kivonatát 1 példányban.

Ezekhez még minden tanév végén:

«) táblás kimutatást a tanuló ifjuság számának növekvése vagy fogyatkozásáról összehasonlítva az előbbi évvel 1 péld.

β) leltárt az intézet bútorzatáról.

Végül minden tanári tanácskozmány jegyzőkönyve fölterjesztendő a Főigazgatósághoz átnézés és láttamozás végett.

Meg lett hagyva, hogy ezen rendeletet az intézet irattárában megőrizték, nehogy a helybeli igazgatók változásával új és új utbaigazításokat kérjenek a Főigazgatóságtól, sőt meg lett jelölve a papír nagysága és minősége, a melyen ezen jelentések elkészítendőek lesznek.

— A Főigazgatóság 1833 február 27-én közli Ő Felségének legmagasabb rendeletét, a tanintézetekből kizárt ifjak ugyanazonosságának meghatározására vonatkozó eljárásra nézve.

— Ugyanaz a Httanácsnak 1833 évi szept. 3-án 23425 sz. intézvénye alapján, 1833 szept. 26-án rendeli, hogy a félévi vizsgálatok osztályonként külön-külön napokon tartassanak meg, azokon mindig az igazgató (akadályoztatása esetén helyettese) elnököljön. Az osztálytanár nem fog a tanulók száma szerint külön zárt tételeket készíteni, hanem csak egy általános kimutatásba foglalja össze a kérdéseket. A végeredmény az elnök hozzájárulásával állapítható meg. Ez azon föltevés kikerülése szempontjából történt, hogy a tanár talán kedvezett a kérdésekkel, vagy hogy elfogult, vagy egyoldalú volt az érdemjegyek megállapításánál.

— Ugyanaz 1834 február 14-én közli Ő Felsége parancsát, melynek értelmében azon tanulók, kik a szabályszerű iskolai életkort meghaladták, s valami bűncselekményt követtek el, vagy bűnrészesekké lettek, addig nem zárandók ki az intézetből, míg a büntető bíróságnak át nem adattak, s az nem szabta ki a büntetést a hazai törvények értelmében.

— A m. kir. Httanács 1834 évi május 13-án 12985 számú leiratával rendeli, hogy azon tanulók, kik a félévi vizsgálatok elől a tanulmányok alól igazolt ok nélkül elmaradtak — ne bocsáttassanak a félévi vizsgálatokra.

— A főigazgatóság 1834 szept. 18-án megtiltja az igazgatóságnak oly tanulók föl vételét az I. osztályba,

kik nem végezték el a II. elemi iskolát, vagy pedig népiskolákból jöven, nem lettek fölvételi vizsgálatoknak alávetve.

— Ugyanaz 1834 okt. 31-én figyelmezteti az igazgatóságot, hogy a félévi vizsgálatok semmi körülmények közt sem tarthatók előbb, mint azt a szabályzat előírja. A vizsgálatok határideje márcz. 8. és augusztus 8-ika körül van.

— Ugyanaz 1835 márcz. 16-án eltiltja a tanároknak, hogy saját lakásaikon magántanítást adjanak a tanulóknak.

— Ugyanaz 1835 június 25-én ismételten kibocsátott kormányrendelet alapján utasítja az igazgatóságot, hogy a kath. vallástan oktatása minél terjedelmesebb legyen, követeli, hogy a hittanárok az illetékes egyházmegyei kormány által legyenek kinevezve. Ezeknek jogukban áll, előleges bejelentés nélkül egyházi vagy világi bizalmi férfiakat kiküldeni, hogy őrizték a hittani oktatás eredményét, vagy ha szükség merülne föl, hogy kellő utmutatást adjanak a hittanárok, vagy tanítóknak.

— Ugyanaz 1835 évi november 26-án az 1835 év okt. 20-án 31947 sz. kormányrendelet alapján eltiltja a nem engedélyezett kézikönyvek használatát, vagy az olyanokét, melyek nem a pesti egyetemi nyomdában lettek kinyomatva, mert egyedül csak ezen nyomda van jogosítva engedélyezett tankönyveket kiadni.

— Ugyanaz 1836 szept. 19-én 348 sz. leiratában közli, hogy a hadköteles tanuló ifjak mindaddig, míg jeles eredményt mutatnak föl a kötelező tantárgyakból, mentesítve vannak a tényleges szolgálattól.

— Ugyanaz 1836 okt. 10-én 377 sz. leiratával eltilt bárminemű tanulói társulatok alakítását, ugyszintén politikai tartalmu költemények szavallását.

Nagy mulasztást követnék el, ha e helyen is nem méltatnám az alapító püspöknek amaz élénk érdeklődését, melylyel zsenge alkotása iránt viseltetett. A gymnasium megnyilta óta majdnem minden tanulót, vallás-

külömbőség nélkül ellátott kenyérrel, iskolai eszközökkel, ugymint könyvekkel, írónnal, papírral, tintával. Miután az igazgatói jelentésből arról értesült, hogy az 1835/6-ik tanévre összesen csak 85 tanuló iratkozott be, 1835 október 15-én sajátkezűleg írja az igazgatónak, hogy a tanárok és uradalmi tiszték valamely vásár-, vagy ünnepnapon menjenek ki a szomszédos falvakba, ösztönözzék a lakosokat, hogy küldjék gyermekeiket az iskolába. Másrészt a tanárok fizetését 50 frttal emeli, ellát 35 tanulóat kenyérrel és 18 öl fát kiutaltványoz a tantermek fűtésére. Eme néhány sor élethűen domborítja ki a halhatatlan alapító valódi lelki képét. Mily gyöngédséggel vonzaná nemzete fiait a műveltség áldásaihoz, mennyi áldozatra kész, csak látná e czélt elérve! Ime a levél egész terjedelmében ;

Dilecte!

„Cum scribat, *Belenyesini non plures Adolescentes Latinas Scholas frequentaturos, quam 85. mihi videtur bonum fore, si Professores cum Officialibus exirent ad singulam Domini Possessionem, et quidem aliquo die Festo, et in Ecclesiis Possessionum Incolas alloquerentur sermone non longo, sed bene elaborato, ut mittant Proles suas Belenyesinum ad scholas, tunc fortassis plures adolescentes venirent ad Scholas. Alioquin Professoribus salaria augebo, unicuique cum 50 florenis conventionalibus. Studiosis quidem, etiam hoc anno pluribus Panem non curabo dari, quam 35. Lingua autem focalia pro singula schola resolveri tres orgias adeoque resolveri in summa 18 orgias. In reliquo constanter maneo Dilectionis Vestrae*

benevolus

„*Magno-Varadini 15. Oct. 1835. Samuel m. p. Eppus.*

Gymnasiumunk 9 éven át mint kis gymnasium működött jól roszul, küzdve a kezdet nehézségeivel. sok s majdem legyőzhetetlen szellemi és anyagi akadályal.

— De a tanügyekben jártas, hazánk viszonyait nagyon jól ismerő Vulcan püspök meg volt győződve,

hogy alkotása kezdetleges, kétséges értékű lenne, és nem hozná az óhajtott eredményeket, hogyha eddigi állapotában hagyná meg. Kezdetől fogva nem tervezhető csak egy kis gymnasium alapítását. Valamint ma, ugy azon időkben sem felelhetett meg a jogos követelményeknek egy négy osztályu tanintézet. Az alsó osztályokban elemeket s csak mindig elemeket adnak elő, azaz az épületet csak félig emelik. A tanuló ifjunak kinek atyja átalvetőben hozta a mindennapi sovány eledelt, s nagy nélkülözések közepette elvégezte itten a négy osztályt, nem lévén föntartási költsége el kellett hagynia az iskolát; visszament tehát az ekeszarvához, hol, nem érintkezhetvén többé műveltebb elemekkel, java részben megint visszaesett a homályba, tudatlanságba, mint — csekély kivétellel — mai nap is tapasztalhatjuk. A tetőzet nélküli épület áldozatul esik a viharoknak és romboló időknek!.....

Mint mondám, jól tudta mindezeket Vulcan püspök, s ha 1828-ban nem alapított hat osztályu gymnasiumot, az okot az anyagi hiányokban kell keresnünk.

Legyőzván ezen akadályokat is a nagy Maecenas 1835 évi február hó 5-én kelt uj alapító oklevelével az előbbeni intézetet nagy, vagyis hat osztályu gymnasiummá alakítá át, hozzáadva a régiekhez még két humaniori osztályt az V. és VI-ikat. Ezáltal nagyon megkönnyíté a tanulást. A végzett ifjak fölléphettek bölcsészeti osztályokba, onnan bárminemű egyetemi tanulmányra. Így alakult az intelligentia, melyre a románoknak oly nagy szüksége volt.

Hogy Vulcan püspöknek kezdetől fogva az volt a terve, hogy hat osztályu gymnasiumot alapítson, kitünik azon kérvényből, melynek kapcsán 1835 február hó 14 kelt kérvényből, terjeszté föl legmagasabb jóváhagyás végett uj alapító oklevelét. A kérvény így kezdődik: „*Quod in effectum deducere posse Deum orabam, et provectae utut sim aetatis, adhuc supervirere optabam, neque in votis, ac propositis habere etiam eotum, dum... in oppido Belényes Gymnasium minus, Normales quippe et 4 Grammaticales scholas erexeram, fundaveram*“ etc. Befejezése pedig a következő:

„*Si istud meum conamen et sacrificium, illum effectum sortiturum est: ut per id Deo quidem Populus perfectior, Regi autem meo fideliores subditi, atque Patriae meae utiliores cives parentur, id quidem instar perfectae meae intentionis ac maximae retributionis reputabo.*“ Ezen kérvényben az van még fölhozva, hogy már az 1834/5 tanévben megnyílt az V-ik osztály és a szónoklattant adják elő, s ha a legmagasabb jóváhagyás korán leérkezne, egy alkalmas egyént állithatna a rákövetkező évben megnyitandó VI. osztály élére is.

Az új alapító oklevél kivonatos tartalma:

Jöjj Uram segítségemre és áld meg munkámat! Miután még az 1828 okt. 28-iki alapító oklevelemben kijelentettem, hogy Isten segítségével a belényesi kis gymnasiumot nagy gymnasiummá alakítandom át, miután a szükséges tőkét sikerült összegyűjtenem s biztos helyekre elhelyeznem, szem előtt tartva a tanuló ifjúság különös érdekét Belényes városban a jelenlegi kis gymnasiumot nagy gymnasiummá emelem két humanior osztály hozzáadásával, és ennek főtartására rendelem a következőket:

1. Az intézet részére kikötöm s átadom a gör. kath. templommal szemben lévő egy emeletes épületet, mely alapjaiból általam lett emelve, s mely az újabb időkben tetemesen kibővített annyira, hogy a 7 tantermen kívül kényelmes lakást nyújt az igazgató és hat tanár részére, föltéve hogy mindegyik nőtelen. Hogy pedig minden tanárnak legyen lakása, örök időkre átengedem a gymnasium épületét érintő Boros Jánostól megvett házas telket. Az első elemi iskola tanítója megmarad azon épületben, hol eddig is volt; azon két ház pedig, melyet a korábbi alapító oklevelemben tanári lakásul kijelöltem, szabad rendelkezésem alá kerül.

2. Minden egyes osztályban egy-egy tanár fog előadni az országos tanszervezet értelmében. Azonkívül akarom, hogy a humanior osztályok tanárai állandók legyenek; a grammatikai osztályok tanárai pedig az I—IV-ig fokozatosan haladjanak osztályukkal és befejezván a négy évi folyamat újra az I-től kezdjék. Azonkívül mint-hogy ezen intézet kiválólag a román nemzetért van alapítva, óhajom oda irányul, hogy különös figyelemmel legyenek a román orthographiának latin betűkkel leendő keresztül vitelére, úgy szintén a román nyelvtan és irodalomra, melynek előadására alkalmasabbnak látszik a két humanior osztály, és hogy ne használtassék föl más tárgyakra szánt idő, adassék elő a humanior osztályok valamelyik tanára által szünnapon egy órán át, mint rendkívüli tantárgy.

3. Ezen intézet föntartására korábban biztosított 35 ezer p. fton kívül áradok még 40 ezer fton, s így összesen 75 ezer p. fton mely 6%-al gyümölcsöztetve behoz 4500 ft. kamatot, melyet a következőleg rendelék fölosztani:

a) A helybeli igazgató, ki helyettes tanár, is kapjon	500 fton
b) A humanior osztályok tanárai, kik közül az egyik ezen két osztálynak hitszónoka leend, a másik pedig a román nyelvnek rendkívüli tanára, kapjanak fejenként 400 fton, tehát összesen	800 „
c) A négy grammatikai osztály tanárainak, kik közül az egyik ezen osztályok hitelemzője leend, fizettségük egyenként 350 ft, összesen	1400 „
d) A két elemi tanítónak fejenként 300 ft	600 „
e) A fűtésért 3 öl fát számítva egy-egy osztályra à 3 ft	63 „
f) Az intézet gondnoka, ki az épületben fog lakni kap	50 „
g) Épület fentartási költségekre, iskolai butorzatra évenként	240 „

Ha ez összeg nem lenne teljesen szükséges, ugy a fönmaradt összeg jutalomdíjakra és az évi értesítő nyomtatására használandó föl

összesen . . . 3353 ft.

h) A fönmaradt összeget, vagyis 1147 pftot kenyéralapítványnak szántam hogy ezen vidékről bekerült szegény román tanulók mindennap kenyérral legyenek ellátva, első sorban a gör. kath. vallású tanulók. Mindazonáltal, ha valamelyik utódaim közül vagy más jótevő megnagyobbítani akarná ezen alapítványt, szabadságában álland az általam kenyérre szánt évi összeget a sajátjához kapcsolni, és a gymnasium mellett, a román tanulók részére alapítandó finvelde föntartására fordítani.

4. Ezen alapítványomat tulajdonjoggal a nagyváradi g. kath. püspök, széküresedés esetén a nagyváradi g. kath. káptalan fogja kezelni, a NM. Helytartótanácsához évenként fölterjesztendő számadási kötelezettség föltétele mellett.

5. Azon legmagasabb határozatok értelmében az összes tanárok, kivéve az I. elemi osztály tanítóját, a püspök, széküresedés esetén a káptalan által a Nagyvárad egyházmegyei g. kath. Clerusból szabadon fognak megválasztatni és megerősítés végett a tanulm. Főigazgatóságnak bejelentetni, mely előtt képesítési vizsgálatnak leendnek kötelesek magokat alávetni. A Főigazgatóság csak arra ügyelend föl hogy képzett és erkölcsös emberek legyenek kinevezve, de hogy a megválasztottat visszavesse, vagy a püspök és káptalan ellenére más egyént önkényt kinevezne, arra följogosítva nem leend.

6. Ezen alapítványom, minthogy a pénzalap magánkezelése azt nem akadályozhatja, a nyilvános intézetek közt foglaland helyet és nyilvános fölügyeletnek lesz alávetve; ennélfogva valamint a tanul. igazgatás minden ágában szorososan, egyedül és közvetlenül a tanker. Főigazgatóságtól függ, úgy az összes felévi, évi jelentések és informatiók tanulók és tanárokról egyaránt a Főigazgatóság útján lesznek a NM. Httanácsához fölterjesztendők.

7. Jólehet ezen intézet első sorban a román ifjak részére lett alapítva, mindazáltal nem záratik ki abból más nemzetiségű vagy vallásu tanuló sem, csak képesítve legyen abba belépni. Azon indokból hogy a román tanulók többségben leendenek, a heti és főbb ünnepi szünidőkön kívül mindazon napokon, melyek a gör. katolikusok részére ünnepnapul vannak decretálva, az előadások szünetelni fognak. A róm. kath. vallásu tanulóknak szabadságában álland mindennap elmenni saját templomukba sz. misét halgatni, s koronként lelkészüktől ritust tanulni; ellenben a gör. keleti vallásu ifjaknak ezen szabadság, amennyiben a ritus egyforma, csak a gyónás és áldozásra nézve adatik meg.

8. Hogyha ezen intézet valamikor bármi okból megszűrnék létezni, s még ha életben lennék s máskép nem intézkedném rendelem, hogy az alapítványi tőke egy fele 50 ftos ösztöndijakra fordittassék, melyeket a nagyváradi g. kath. püspök, széküresedés esetén a a káptalan fog kezelni, s illetőleg a legméltóbbaknak kiosztani; másik fele pedig a nagyváradi g. kath. finövelde javalmazására fordittassék.

Mely alapítványi oklevelemet kiadtam etc. Nagyvárad, 1835 febr. 5. Vulcan Samuel m. p. nagyváradi g. kath. püspök. (A latin szöveget l. függ. C.)

Ezen alapító oklevélből nyilván kitünik: a) hogy ezen gymnasium első sorban a román nemzetért lett alapítva, a mennyiben a román nyelv oktatásáról intézkedés van téve (2. p.); b) hogy a 75 ezer frt. alapítványi tőke kamatjából 1147 frt. kenyéralapítványnak lett szánva, megadatván az utódoknak azon jog, hogy ezen összeget egy létesítendő finövelde föntartására fölhasználhassák (3. p. h.); hogy csak az egyházmegyei Clerus tagjai lehetnek nyilvános rendes tanárok (5. p.); d) hogy az intézet az országos kormány közvetlen fölügyelete alá helyeztetett (6. p.); végül e) hogyha ezen intézet bármely okból megszűnnék létezni az alapítványi tőkének fele ösztöndijak létesítésére fog fordittatni, másik fele pedig a nagyváradi g. kath. finövelde alapítványához fog csatoltatni!

Az alapító oklevél megnyerte a legfelsőbb megerősítést a Httanácsnak 1836 évi Deczember 13-án 36240 számú magas leirata értelmében (L. függ. D).

II. Időszak 1837—1852.

Igy a belényesi g. kath. főgymnasium belépett létének második korszakába, mint nagygymnasium működött 1837-től 1852-ig.

A tanterv az elemi és grammatikai osztályokban ugyanaz volt, mint előbb; a két humanior osztályban pedig a rendszernek megfelelő terv szerint tanítottak és pedig:

Az első humanior (V.) osztályban. A hitágazatoknak összes tanulmánya vagy a szoros értelemben vett Hittan. b) Szónoklattan, különösen a logika alapszabályai. Ide járultak a szemelvények fejtegetése, emlézése, iskolai és házi gyakorlatok. c) Magyarország történelme a mohácsi csatavészig bővebben adva. d) Ázsia és Európa általános és részletes földrajza. e) Görög archeologia és mythologia tanulmánya. f) Természetrájk, különösen az ember- és állattan. g) Számtan a társas szabályokra kiterjesztve.

A második humanior (VI.) osztályban. a) Erkölccstan. b) A költészettannak általános és részletes szabályai. Ide járultak a szemelvények fejtegetése, emlézése, iskolai és házi gyakorlatok. c) Magyarország történelme a Habsburg uralkodó család alatt. d) Afrika és Amerika földrajza. e) Római archeologia és mythologia tanulmánya. f) Természetrájk különösen a növény- és ásványtan. g) Számtan, az eddig előadott szabályoknak gazdasági alkalmazása.

Ezen két felső osztályban is adattak heti és havi iskolai írásbeli dolgozatok, sőt nyoma van a házi dolgozatoknak is. Az V-beli dolgozatok tárgyai voltak: extemporalék a szónoki stílus gyakorlására, a VI-ban pedig ugyancsak extemporalék a költői és prózai stílus gyakorlására.

Nagyont ermészetes dolog, hogy a magyar nyelv e két osztályban is előadatott mint kötelező tantárgy.

A román nyelv előadására nézve úgy a humanior, mint a grammatikai osztályokban, az alapító oklevél alapján, a tanári testület 1840 évi október 12-én tartott tanácsgyűlésében elhatározta, *hogy a humanior osztályok és a IV. gram. osztály hallgatói minden kedden délelőtt egy órán át 1/2 11-től nyerjenek oktatást az I. human. osztály tanárától, ha kedd délután nem tartatnának rendes előadások, ellenesethen csüüörtökön délután 2 órától.*

Órarend:

Osztályok	Hétfőn		Kedden		Szerdán		Pénteken		Szombaton	
	dél-előtt	dél-után	dél-előtt	dél-után	dél-előtt	dél-után	dél-előtt	dél-után	dél-előtt	dél-után
V.	Szónoki szabályok, logika. Görög régiségtan. Számtan		Szónoklattan mint d. e. Földrajz. Hittan 1/2 óra.		Szónoklattan m. hétfőn Természetrajz. Román nyelv.		Szónoklattan mint hétfőn Magyarország történelme.		Szónoklattan mint d. e. Irásb. gyakorlat. Hittan 1/2 óra.	
VI.	Költészet és szónoklat, római régiségtan. Számtan.		Költészet stb. m. hétfőn. Természetrajz. Román nyelv.		Költészet stb. m. hétfőn. Magyarország történelme.		Költészet stb. Irásb. gyakorlat. Hittan 1/2 óra.		Költészet stb. m. hétfőn. Számtan.	
	Költészet és szónoklat m. d. e. Földrajz. Hittan 1/2 óra		Költészet stb. m. hétfőn. Természetrajz. Román nyelv.		Költészet stb. m. hétfőn. Magyarország történelme.		Költészet stb. Földrajz. Hittan 1/2 óra.		Költészet stb. Magyarország történelme.	
	Költészet Irásb dolgozatok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra		Költészet Irásb dolgozatok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra		Költészet Irásb dolgozatok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra		Költészet Irásb dolgozatok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra		Költészet Irásb dolgozatok átvizsgálása. Hittan 1/2 óra	

Az első humanior (V.) osztály 1837/8-ik tanévben nyílt meg, a második (VI.) osztály csak 1840/1-ik tanévben, jólehet alapító püspök 1838 évi szeptember 3-ról kelt leiratával jóváhagyását adta a VI. osztály megnyitására. A késedelmezés oka a képesített tanerő hiányában volt.

A gymnasium életére vonatkozó fontosabb mozzanatok a II. korszakban (1837—1852).

1838-ban négy tanári gyűlés tartatott; — kettőben megállapították a félévi vizsgálatok határidejét; egyben elhatározták az iskolai törvények fölolvását; és megállapították a szolgálati illetékpénz összeget.

— Ezen évben a tanmenetet érdeklő jelentényebb leiratok a felsőbb tanügyi Hatóságoktól nem érkeztek.

1839-ben csak egy tanargyűlési jegyzőkönyvre akadtam, melyben a vizsgálatok határnapjait állapították meg. — Nevezetesebb rendeletek nem érkeztek.

1840-ben 12 tanári gyűlés volt. Ezek közül nevezetesebb az október 10-én tartott tanácskozmány, melyben a tanári testület tudomásul vette a nagyváradi egyházm. káptalannak ama rendelkezését, *melylyel a második humanior osztályt megnyitja*: — ugyanezen tanácskozmányban ajánltak ifjakat, kik a kenyérialapítványból segítséget kaptak. Október 12-iki gyűlésen határozott a tanári testület *a román nyelv előadására nézve* (mit már előbb jeleztem).

Igen emlékezetes a december 21-én tartott tanácskozmány, melyben a tanári testület, 1839 évi decz. 25-én Istenben boldogult alapító püspök emlékének örök fönntartására elhatározta, hogy annak olajba festett képét, melyet unokaöcscse Gálbory Sámuel, urad. igazgató ajándékozott az intézetnek, a legnagyobb tanteremben ki fogja függeszteni, hol a tanuló ifjuság hitszónoklatokra szokott egybegyűlni, hogy így folyton annak szeme előtt legyen; azonkívül minden év december 25-én, vagyis a halálozás évfordulóján ünnepélyes gyászmise fog tartani az elhunyt lelkiüdvéért a helybeli g. kath. templomban, melyen részt veend a tanári testület és az egész tanuló ifjuság. (L. Füg. E).

— A nagyváradi g. kath. Szentszék 1840 évi február 12-én *Farkas Gábor* belényesi g. kath. esperes-lelkészt szentszéki biztossá nevezte ki a hittani vizsgálatokra.

1841-ben volt 19 tanári tanácskozmány. Legfontosabb az ápril 9-iki melyben fölolvastatott a Főigazgatóságnak, a Nm. Httanácsnak 1841. febr. 23-án 5017 sz. rendelete alapján kiadott leirata, melyben a tanári testület véleménye kéretik ki aziránt, *hogyan lehetne a magyar nyelvet tannyelvül behozni a belényesi g. kath. nagygymnasiumba már az 1841/2-iki tanévtől kezdve?* Tanári testület véleményezte, *hogy a történelem és a földrajz minden osztályban csak magyarul, a többi tantárgyak pedig latinul adassanak elő.*

A július 13-iki gyűlésen elhatározták, hogy az év végi értesítő 200 példányban nyomattassék ki.

— Főigazgatóság a Httanácsnak 1841. szept. 6-án 17719 sz. intézvénye alapján rendeli, hogy a VI. osztályban a költészettanon kívül, mely az osztály tulajdonképeni főtárgya, ismételtessenek a szónoklattan főbb fejezetei; továbbá a IV. osztályban ismételtessék a latin syntaxis, a III-ban a grammatika, éppen így a számtan is.

1842-ik évben volt 12 tanári gyűlés. A január 21-én tartott gyűlésen tudomásul és alkalmazkodásul vétetett a Httanácsnak 1841 decz. 6-án 41452 sz. a. kelt leirata, mely által a tanári testületek azon oknál fogva, mert a magyar nyelvet minden hazai tanintézetbe tannyelvül fogják behozni, fölhivattak, hogy irjanak magyar nyelven alkalmas iskolai kézikönyveket. — A márczius 21-iki gyűlésen tudomásul és alkalmazkodásul vették a Httanácsnak január 4-én 131. sz. a. kelt rendeletét, mely a beiratásoknál és a tanév megkezdésénél követendő eljárást szabályozza. Annak alapján a beiratásokat október 1. 2. és 3. napján kell eszközölni, 4-én a tanévet okvetlenül megkezdeni; okt. 8-án fölterjesztendő a Főigazgatósághoz a beirt tanulók névjegyzéke; 15-ig az igazgatóság jogosítva van bevenni azokat, kik igazolható ok miatt késtek el; ezen határnapon túl a fölvétel a Főigazgatóság jogköréhez tartozik; a javító vizsgálatok csak okt. 8-ig tarthatók.

— A Httanács 1842 febr. 23-án 7740 sz. a. fölhivja az igazgatóságot, hogy minél gyakrabban látogassa meg a tanárok előadásait, ezáltal egyrészt didacticali tapasztalokat szerzend, másrészt ellenőrizheti a tanárok előadási módját, azok képességét, alkalmazhatóságát, hiányait. Tapasztalatait jelezze a tanárokról szerkesztendő kimutatásában.

1843-ban 10 gyűlés volt. Legjelentékenyebb a január 2-iki, melyben a tanári testület elhatározta, hogy megkéri a Főigazgatóságot vetné magát közbe avégett, hogy boldogult Vulcan püspök által az intézet kenyéralapítványának hagyományozott hollódi malmot addig is, míg a püspöki szék betöltetnék, bocsássák a gymnasium használatába.

— A Httanács 1842 decz. 6-án 43176 sz. rendeletével fölhivja az igazgatóságot, hogy minél gyakrabban látogassa meg az osztályokat, ösztönözve a tanárokat, hogy vizsgálzzanak, vagy tegyenek tudori szigorlatokat, megjegyzevén egyuttal, hogy ezentul csak oly tanárok fognak alkalmaztatni, kik tökéletesen birják a magyar nyelvet.

— Horvátországban kitört bizonyos politikai surlódások következtében Nádor ő Fensége fölhivja az összes igazgatóságokat, hogy ápolják a kölcsönös szeretetet és egyetértést a különböző nyelvű tanulók között, s ne engedjék meg a diákoknak, hogy politizáljanak.

— Főigazgató június 21-én fölhivja az igaztóságot, hogy a magyar nyelv elsajátíthatása céljából, 1843/4 tanévtől kezdve, az I. gram. osztályban minden tárgyat kizárólag magyar nyelven adjanak elő. (Ezen leirat tárgyalva lett a július 7-iki tanácskozmányon, de határozatot nem hoztak).

— Ugyanaz előfordult fegyelmi eset alkalmából rendeli, hogy midőn a tanárok közt szavazásra kerül a dolog, mindig a legfiatalabb tanár kezdje meg a szavazást és a legkorosabb végezze.

1844-ben 9 tanári conferentia tartatott. Nem tárgyal-
tak jelentékenyebb tárgyakat. Kitűzték a kéthavi és fél-
évi vizsgálatok határnapjait, eljártak fegyelmi ügyekben.

Nevezetesebb rendelet: A tanulm. Főigazgatóság aug.
17-én ismerteti a Httanácsnak 1844 július 24-én 27215
sz. leiratával közlött legmagasabb királyi határozatot,
melynek értelmében a magyar nyelv mint tannyelv az
összes hazai tanintézetekbe a theologiai intézeteket ki-
véve bevitetett. Behozták az egyetemen, a jogi akade-
miákba és 44 gymnasiumba. 17 gymnasiumban a latin
nyelv hagyatott meg. Ezen 17 közt volt a belényesi nagy-
gymnasium is.

1845-ben 8 tanári tanácskozmány volt. Fontosabb
tárgyak nem fordultak elő. Kitűzték a kéthavi és félévi
vizsgálatok határnapjait, ajánltattak ifjak a kenyéralapít-
ványi segélyre.

— A Httanács 1845 január 14-én 2283 sz. rende-
letével föl hívja az igazgatóságot és tanári testületet, hogy
ezen rendelet vételétől, minden hivatalos levelezéseik, kér-
vényeik és jelentéseikben, valamint jegyzőkönyveikben,
számadásaik és kiadványaikban kizárólag a magyar nyelv-
vet használják.

— Ugyanaz június 3-án 19509 sz. leiratával közli
azon legmagasabb királyi intézményt, melynek alapján
elrendeli, hogy az igazgatóság oszlasson föl minden ta-
nulói társulatot, ügyeljen föl, hogy a jövőben ilyes tár-
sulatok ne keletkezzenek, s tiltsa el a politikai tartalmu
költemények vagy beszédek elszavallását.

— A Főigazgatóság közli a Httanácsnak július 16-
án 25224 számú rendeletével meghirdetett, az elemi is-
kolákra vonatkozó új szervezetet. Ennek értelmében az
elemi iskolák három évfolyamuak, s csak a három osz-
tály bevégezése után bocsáthatók a tanulók az I. gram.
osztályra. (Ezen rendelet fölolvastatott és alkalmazkodá-
sul vétetett november 23-án tartott tanári értekezleten).

1846-ban 10 tanári értekezlet tartatott. Jelentékenyebb mozzanatok nem fordultak elő. Elláttak néhány fegyelmi ügyet, s meghatározták a vizsgálatok idejét.

Az ez évbeli rendeletek nem érintik közelebbről a tanmenetet, sem az intézet beléletét.

1847, 1848, 1849 és 1850 évekről nincsenek meg a tanácskozmányi jegyzőkönyvek, így nem deríthettem ki mily alakulásokon ment át az intézet belső élete. Sajnálatos, hogy hazánk történelmére annyira fontos évekről valószínűleg a nehéz idők által okozott bizonytalanságok miatt nem tudunk semmi biztosat, s nem ismerhetjük a tanári testület működését.

Nevezetesebb leiratok: Megyés püspök Erdélyi Vazul 1847 évi június 3-án 588 sz. alatti leiratával értesíti a tanári kart, hogy Ő Felsege V. *Ferdinand* a nagyváradi g. kath. fővelde épületében g. kath. egyházmegyei tanítóképző intézetet méltóztatott a legkegyelmesebben fölállítani, annak tanárait a tanulmányi alapból díjazni, s ugyancsak onnan hat növendék részére egyenként 40 pftnyi ösztöndíjat létesíteni.

— Tanulm. Főigazgatóság 1847 május 31-én 207 számú leiratával az igazgatói évvégi jelentésekben az eddigi szokással szemben következő módosításokat eszközöl:

1. Külön értesítvényt rendel a hittanból egy példányban, hozzákötve vagy varrva a hittani külön tantételeket oly nagyságu papíron, mint minő az értesítvény.

2. Közönséges értesítvényeket két példányban.

3. Közönséges tantételeket minden tantárgyból két példányban negyedréten, de elkülönítve az értesítvényektől.

4. Értesítvényt az illető igazgatóról egy példányban.

5. Értesítvények a tanárokról két péld.

A többi megmarad az eddigi gyakorlat szerint.

— Ugyanaz 1847 decz. 10-én 653 sz. a. közli, hogy a Httanács 1847 november 6-án 36100 sz. intézvénye szerint azon kath. ifjak, kik legfelsőbb engedelem nélkül nem kath. intézetekbe jártak, tanulmányaiknak a katholicus intézetekben leendő folytatására csak azon esctben

lesznek bocsátandók, ha azok az illető tanfolyamra rendszeresített tanulmányokból, különösen a vallástanból új és szigorú vizsgálatnak lesznek alávetve és azt jó sikerrel kiállják.

Erdélyi Vazul nagyvárad gr. kath. püspök 1848 július hó 31-én 573 sz. a kibocsátott intézvényével egyházmegyei zsinatra hívja össze a Clerust Nagy-Váradra augusztus hó 27-ére. Ugyanarra meghívja a belényesi gymnasium tanári karát is azon utasítással, hogy a tanárok állandósítása, valamint az intézet virágzóbbá, nevezetesebbé tételére tervezetet dolgozzon ki, s azt a zsinaton mutassa be.

— Főigazgatóság 1848 május 6-án 142 sz. alatt rendeli az igazgatóságnak, hogy tekintettel a zavaros időkre, mihelyt a tanárok tárgyaikat befejezik azonnal bocsássa haza a tanuló ifjuságot.

— Ugyanaz a Vall. és közokt. Ministeriumnak 1848 április 24-én 8. sz. leirata alapján utasítja az igazgatóságot, hogy a tanulóknak számszerinti osztályozását végkép szüntesse be.

A nagyvárad gr. kath. szentszék a belényesi g. keleti esperes kérelmére 1849 április hó 26-án 196 számú leiratával elrendeli, hogy a gör. nem egyesült ifjak ezentúl vásár- és ünnepnapokon isteni tiszteletre saját templomukba bocsátandók, hittani oktatás végett lelkészükhöz küldendők.

— Ugyanaz 1849 szept. 8-án 486 számú leiratában tudatja, hogy a zavaros idők következtében az alapítványi tőkék utáni kamatok nem folytak be, s így kenyérpénzt nem utalványozhat ki.

— Ugyanaz 1849 decz. 6-án 770 számú leiratával, az 1849 márczius 4-én kibocsátott császári alkotmány értelmében elrendeli, hogy a tanári testület a belényesi gymnasiumban tannyelvül a román nyelvet hozza be.

A nagyvárad gr. kath. szentszék 1850 aug. 23-án tartott üléséből elrendeli, hogy az V. és VI-od osztályu

tanárok a legnagyobb lelkiismeretességgel adják elő a vallás- és erkölcstant.

— A cs. kir. tanulm. Főigazgató 1850 april 24-én 21. sz. alatt utasítja a tanárokat a történelemnek oly módon való előadására, hogy az által ne csak az emlékező tehetség élesbítették, hanem a tanulók itéletképességét fokozza és elősegitse.

— A nváradai katonai ker. iskolai hatóság 1850 szeptember 27-én 6259 számú leiratával értesíti az igazgatóságot, hogy az 1850/1 tanévre a belényesi gymnasiumnak a régi törvények alapján megadatik a nyilvános jog; de tartozik ez év folyamán az állami gymnasiumok mintájára szervezkedni.

Az előbbeni leirat értelmében gymnasiumunk az 1850/1 tanévben a régi rendszer alapján működött. Tanári gyűlés volt 7. Nevezetes az 1851 január 25-iki, melyben tudomásul vétetett a ker. katonai isk. hatóságnak 1851 jan. 14-én ¹¹⁵⁸⁴/₁₁₃ sz. leirata, melylyel értesíti az igazgatóságot, hogy Ftdő *Papp-Szilágyi József* nagyváradai egyházmegyei g. k. kanonok cs. kir. biztossá lett kinevezve az egyházmegyei összes g. kath. iskolák részére, így gymnasiumunk részére is. — A február 12-iki gyűlésen neveztek ki első ízben osztályfőnököket az új rendszer 97. §-a alapján.

A VI. osztály főnöke lett Kiss Máté.

V.	"	"	"	Kőváry Tivadar.
IV.	"	"	"	Pascutiu Dénes.
III.	"	"	"	Papp-Szilágyi Bazil.
II.	"	"	"	Moldovan János.
I.	"	"	"	Papp Simon.

A február 21-iki gyűlésen tudomásul vétetett a vall. és közokt. csász. kir. Ministeriumnak 1850 decz. 31-én ¹⁰⁵¹⁴/₈₃ sz. leirata, melylyel az új rendszer 116. §-a alapján fölhívja az igazgatót, hogy az érdemsorozatot a tanév végén nyomtatott értesítőben közölje, melynek azonkívül még valami tudományos értekezést is kell tartalmaznia.

A Thun-féle új szervezet ismertetése.*)

Az eddig használatban volt gymnasiumi tanrendszer 1850/1 tanévben nemcsak módosított, hanem tekintve a sokoldalú változtatásokat, mondani lehet, egészen újjáalkottatott. E nevezetes átalakításnak alapszabályai a válás és közoktatási cs. kir. ministerium által 1849-ben kiadott „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich“ című terjedelmes munkában foglaltatnak.

Ezen új szervezeti munka a gymnasiumokra vonatkozólag a bevezetési előjegyzeteken kívül öt szakaszra és egy függelékre oszlik.

A bevezetésben az új tanrendszer behozatalának alapokai, az átalakításnak szükségessége, az egész szervezetnek alkatrészei kellő fejtegetésekkel kapcsolatban rövid pontokban vannak ismertetve.

Az első szakaszban a gymnasium céljára, alapítására, s felosztására vonatkozó határozmányok foglaltatnak. Ezek szerint a) a gymnasiumi tannövelés céljául magasabb fokozatu oly általános fejlődés tüzetett ki, mely a reáltanokkal, a klassikai, anya, német és viszonylagos kötelezettség mellett az országban élő tájnyelvek ismertetését egyesítve, a tanulóknak egyetemi szaktudományok folytatására előkészültséget biztosítson. — b) Kimondatott, hogy a szükséges föltételek teljesítése mellett minden egyházi vagy polgári testület, vagy egyes személyek a közoktatási cs. k. ministerium előleges beleegyezésével gymnasiumot alapíthatnak, melyet azonban a ministerium a szükséges kellekek hiánya miatt betilthat, de a hiányok kiegészítése után ismét kinyitathat. c) Az eddig akadémiai tanszakmául vett philosophiai kétéves tanfolyam, mint ilyen megszűnván, a gymnasiumi tanfolyamhoz kapcsolatott, s így a gymnasiumi tanpálya hat évről nyolczra emeltetett. — d) A nyolcz tanévi s nyolcz osztályu teljes gymnasium négy-négy évfolyamu alsó és felső gymnasiumra osztatott oly módon, hogy az algymnasium növendékeit a főgymnasiumi tanulmányokra előkészítse, mint-hogy az ott kisebb mérvben előadott tantárgyaknak a főgymnasiumban bővebb kifejtése, azaz tudományos módon való előadása rendeltetett. Innen kitűnik, hogy az algymnasium a főgymnasiumi tantárgyakat, kevés kivétellel, megismertetvén, önmagában már egy oly egészet képez, mely az alsóbb fokozatu általános képződésnek méltányos kívánatait kellőleg kielégithesse. — e) Az algymnasium önállólag, azaz külön helyeken is, de a főgymnasium ama nélkül nem volt létesíthető. — f) Megkülönböztettek nyilvá-

*) Krausz G. László A nagyváradai tanintézetre különösen a kath. főgymnasiumra vonatkozó történelmi és statisztikai adatok.

nos és magán gymnasiumok. Amazok államérvényes bizonyítványok kiadhatására föl voltak jogosítva, ezek nem. Ez oknál fogva a magán gymnasiumok növendékei államérvényes bizonyítványok nyerhetése végett a nyilvános gymnasiumok valamelyikénél vizsgálatott tenni köteleztettek. — g) A nyilvános gymnasiumok ismét állami, testületi, vagy az egyes alapítók méltóságát jelentő pl. püspöki nevet nyertek, mint t. i. a főtartási költségeket az állam, testületek, vagy egyes alapítók fedezték. Önként érthető tehát, hogy a tanárok kinevezése is az alapítók jogaihoz kapcsolatotott. Egyébiránt a nyilvánossági jogot minden gymnasiumnak a cs. kir. közoktatási ministerium engedélyezte.

A második szakaszban a tanterv alkatrészei, u. m. a tannyelv, kötelező és nem kötelező tantárgyak, írásbeli dolgozatok, tanulmányoknak osztályok szerint való fölosztása, szünidők, tankönyvek, taneszközök és tandíjak tárgyaltnak. Megállapított: a) hogy a hazai élő nyelvek bármelyike gymnasiumi tannyelvül használathassék, megválasztásánál azonban a hely- és tájbeli nemzeti-ség tulnyomósága vétessék tekintetbe. E tárgyban netán támadható vitának eldöntése az államgymnasiumokban a kormányhatóságoknak tartatott fön. A testületi, vagy egyes alapítványi gymnasiumokban a tannyelvnek megválasztása a kegyuri jogokhoz kapcsolatotott. Ezen eredeti határozvány azonban az 1856 évi január 5-ik napján 168. sz. a. kiadott miniszteri rendelet erejénél fogva érvényen kívül helyeztetett. Az idézett rendelet megparancsolja ugyanis, hogy az 1855/6 tanévtől kezdve 1860/1 tanévig évről-évre több-több, azután pedig a hittant és az anyanyelvet — mely nálunk a román — kivéve, a fölgymnasiumban minden más tantárgy német nyelven taníttassék. Elképzelhető, mily sujtó hatást keltett e rendelet! — b) Kötelezett tantárgyakul, azaz olyanokul, melyeket minden egyes növendék tanulni köteles volt, a következők rendeltettek: hittan, latin, görög, német és a tannyelv, történelem a korbéli földrajzzal kapcsolatban, szám- és mennyiségtan, természetrajz, természettan, bölcsészeti előtan a gondolkodás- és a tapasztalati lélektanra kiterjesztve. A bölcsészeti előtan — propaedeutika — kezdetben csak a nyolczadik, későbbben a hetedik és nyolczadik osztályban megosztva adatott elő. — c) Nem kötelező, azaz szabad választás szerinti tárgyakul hagyattak: a rajz, szépirás, ének, testgyakorlat és a künyelvek tanulása. Ezek közül azonban némelyek, kivált a szépirás a tanártestületnek belátása szerint kötelezőkké emeltethettek. — d) Elrendeltetett, mily tantárgyak, s hetenként minden egyes osztályban hány óra alatt adassanak elő ugy mégis, hogy a tanulmányoknak órarendjét időről időre a tanártestület készíthesse az iskolahatóság utólagos jóváhagyásával. Különösen föl-említendőnek vélem, hogy a görög nyelvnek tanítása már az algymnasiumban és pedig a III. osztályban megkezdett. A természetrajz az alsó három osztályban már be is fejeztetvén, sőt a III. osztályban a második félév folyama alatt a természettan is meg-

kezdte, az a IV. osztályban népszerű előadásban bevezetett. Az ó- és középkori világtörténelem az osztrák történelemmel együtt kapcsolatban a megfelelő földrajzzal, és még azonkívül a honisme is tanított. Szóval a tanulmányoknak minden egyes része, mely a gymnasiumban terjedelmesen és tudományos fejtegetés szerint előadni rendeltetett, — a bölcsészeti előtant kivéve — az algymnasiumi tanítás tartama alatt kisebb nagyobb mérvben, könnyed, népszerű ismertetésben, már az algymnasiumban tárgyaltott. A nézetlan, vagyis a mértannak népszerű ismertetése az alsó osztályokban lett előadva. — e) Az őszi szünidő, mely eddig szakadatlanul két hónapon át tartott, az idő mennyiségére most is főtartott, úgy azonban, hogy a tanév végeztével csak négy hétre terjed a szünidő, másik felét a tanév folyama alatt külön részletekben tartották meg. Ezen rendszabály nem sokáig maradt fön, sőt Ó Felségének 1854 decz. 6-án kelt legfelsőbb határozata folytán oda módosítottatott, hogy Magyarországbán a tanév július hó utolsó napján bevezetve, a főszi szünidő augusztus és szeptember hónapokra terjesztessék, s az új tanév multhatatlanul október 1. napján megkezdessék. A főszi szünidőn kívül a tanév folyama alatt hetenként a szerda és szombat délután vagy e helyett csütörtök egész nap adatott szabad időnek. Az első és második félév közt öt napi szünidő engedélyeztetett, önként értve, hogy vasár- és ünnepnapokon nem tartattak előadások. Ezekon fölül az igazgatónak joga volt, hogy a tanév folyamán a körülményekhez képest négy külön napon szünidőt engedélyezhessen úgy azonban, hogy az ily szünnapok más rendes szünidőket meg ne hosszabbítsanak. (Közokt. miniszter 1854 decz. 15-én 18748 sz. a.) — f) A tankönyvekre nézve — minthogy az új rendszer életbeléptetésekor azokra nagy szükség volt — határozatott, hogy a készitendő tankönyvek közül csak azok használhatók, melyek a közokt. miniszterium jóváhagyását kinyerték; s miután kimondatott, hogy a tantárgyak előadására a kézikönyvek azonossága nem szükséges, a kézikönyvek szerkesztésére ág tér nyitott. — g) Meghagyatott a taneszközök gyűjtése és szaporítása, keletkeztek is minden gymnasiumban természetani, természetrajzi gyűjtemények és könyvtárak. — h) Elrendeltetett, hogy a tanulók az állami gymnasiumokban tandíjt fizessenek, mely kötelezettségtől azonban a szegény sorsu, jeles tanulók a tanártestület ajánlatára fölmentettek. (Közokt. Miniszt. 1852 január 1-én 12912 sz. r.) A testületi, vagy egyes alapítványi gymnasiumokban csak miniszteri engedély alapján lehetett tanpénzt szedni.

A harmadik szakaszban a tanulókra vonatkozó szabályok foglaltatnak és pedig: a) a tanulóknak az I. osztályba való fölvetelére nézve határozatott, hogy csak azokat vegyék föl, kik életkoruk 9-ik évét betöltötték és a felső elemi tanodáknak negyedik osztályát jó sikerrel bevezették. Egyébiránt az úgy nevezett fölveteli vizsgálat az ilyenekre is főtartott. — b) Minden tanuló

fölvételekor egyszer s mindenkorra 2 pftot tartozott fizetni a tandíjon kívül, mely összeg taneszközök megszerzésére fordított. c) Egyik gymnasiumból a másikba átmenni félév végével csak fontos oknál fogva engedtetett meg. Kivétel tétetett az állami hivatalnokok gyermekeire, kik az év bármely részében követhették szüleiket, ha oly helyre lettek áttéve, hol gymnasium volt. — d) Kivánatosnak jeleztetett, hogy egy osztályba ne fogadjanak be többet ötven tanulónál, ha többen lennének, párhuzamos osztályok állíttassanak. Igen, de ezen czélszerű intézmény pénzhiány miatt csak igen kevés helyen vergődhetett érvényre. — e) Oly tanuló fölvétele, ki valamely osztálybeli tantárgyak közül csak néhányat kívánt nyilvánosan tanulni, a tanártestület jogköréhez tartozott. — f) Az általános nevelés megkönnyítése végett alapelvül mondatott ki az iskola és a szülők közötti folytonos érintkezés, mi által az erkölcsi nevelés természetesen nagyon biztosított. A fegyelmi szabályok, bárha általában mindenkor és mindenütt kötelező erővel bírtak, mégis inkább az iskola falai közé szoritkoztak, mivel a tanulók viselete fölötti őrködés az iskola falain kívül a szülők vagy gondviselők föladatává tétetett. Az iskolamulasztások, hanyagságok, vagy más egyéb vétségek följegyzésére az ugynevezett o s z t á l y k ö n y v e k létesítettek. — g) Az eddig szokásban volt félelvi vizsgálatok hatályon kívül helyeztetvén, helyökbe áthelyezési vizsgálat — Versetzungs-Prüfung — rendeltetett azon meghagyással, hogy az minden nyilvánosság kizárásával egyedül az illető osztálybeli tanárok és igazgató befolyása alatt a tanév végével tartassék. Ezen áthelyezési vizsgálat, vagyis felsőbb osztályba való átbocsátás az összes tanulmányokból nyert jó érdemjegytől lett függővé téve, mit a tanárok az egész tanév folyama alatt szerzett tapasztalatuk szerint határoztak meg. Az első félév végével az érdemjegyek a tanárok jegyzetei szerint adattak. Némely tanulmányokból, u. m. nyelvekből, történelemből és mennyiségtanból az év folyama alatt házi és iskolai gyakorlatok, és az év végén ugyanazokból írásbeli vizsgálatok rendeltettek. Javító vizsgálatra — egy tárgyból — a tanári testület engedhetett; más esetben az ily engedmény felsőbb helyről adatott. — h) Minden tanuló köteles volt mindkét félév végén bizonyítványát kivenni, mely kezdetben 6 kros bélyeggel volt ellátva. Ezen bizonyítványban külön-külön kifejezéssel íteltetett meg a tanuló erkölcsi, fegyelmi és szorgalmi tekintetben és minden tárgybéli előrehaladása. — i) Behozatott az ugynevezett é r e t t s é g i v i z s g á l a t, melyet a nyolczadik osztályu tanulók a ker. cs. kir. iskolatanácsos elnökléte alatt az illető osztálybeli tanárokból alakult bizottság és városi küldöttség előtt köteleztettek mint szóbelit letenni. E szóbeli vizsgálatot a nyelvekből és mennyiségtanból az illető tanárok által fölterjesztett tételek közül az iskolatanácsos által kijelölt s pecsét alá zárt tételek fölötti zármunkálatok, vagyis írásbeli vizsgálatok előzték meg. A szóbeli érettségi vizsgálatok — a bölcsészeti és természetráji tanulmányok kivételével — minden más tantárgyra, s a gymnasiumi

egész tanfolyamra kiterjesztve, valóban szigoruakká rondeltettek. De alig is volt eset, hogy a megvizsgáltak közül többen — kevesebben fél vagy egész esztendőre vissza ne utasítottak volna. Az ismétlés utáni rossz sikert végtiltás követte. Érettségi jó bizonyítvány nélkül senki sem bocsátott a szaktudományok tanulmányozására. Az érettségi vizsgálatok letehetésére szabályszerűleg csak a gymnasiumi VIII. osztályt végzett tanulók voltak jogosítva, de e szabálytól felsőbb engedélyek folytán kivételek történtek.

A negyedik szakaszban a tanártestületre vonatkozó határozmányok foglaltatnak. Ezeknek értelmében: a) a tanárok azon rangfokozat szerint különböztettek meg, melynél fogva ők a követelményeknek megfeleltek. Azok t. i. kik a tanári vizsgálatot jó eredménnyel letették és a próbaéveket betöltötték, valóságos vagy rendes, különben segéd vagy helyettes; azok pedig, kik nem kötelező tárgyak előadásával bizattak meg melléktanároknak nevezettek. Minden gymnasiumban egy, vagy szükség esetén több hittanár és a kötelező tantárgyakra nézve a főgymnasiumban az igazgatóval együtt 12, az önálló (al) gymnasiumban hat tagból álló tanártestület rendeltetett. — Az igazgatók e hivatalukon kívül a főgymnasiumban 8—10, az önálló algymnasiumban 10—14. a többi tanárok legfőllebb 20 órai előadásra köteleztettek. — b) Behozatott s minden osztályra megállapított a szaktanítás, minek folytán egy osztályban több tanár működése létesített, s a tanárok, kik az egész gymnasiumra képesítették működhetnek úgy az alsó, mint a felső osztályokban aszerint, mint tantárgyaik oda vagy ide tartoztak. — c) A tanárok közül egy osztálytanárrá vagy osztályfőnökké nevezetett, rendszeren az, kinek az osztályban hetenként legtöbb órája volt. Ennek tétellett kötelességévé — felelősség mellett — az osztály erkölcsi és tanulmányi vezetése. Szükség volt tehát, hogy folytonos érintkezésben legyen az előadó tanárokkal és a szülőkkel. Kötelessége volt a havi gyűléseken értesíteni az igazgatót és a többi tanárokat osztálya állapotáról. Joga volt egy vagy több tanuló fölmenteni egy napi előadás alól, de nem az egész osztályt. Szóval az osztálytanár saját osztályában az ügyek vezetését összpontosító felelős főnökké tétellett. — d) A havonként tartatni rendelt tanártestületi értekezletek jegyzőkönyveiben a leérkezett rendeletek tudomásul vétele, az ifjuságnak erkölcsi és tanulmányi haladása és az előadott tananyag jegyeztetett föl, mely jegyzőkönyvi jelentések az első félévre, a második félév végével pedig az egész tanévre kiterjesztve szerkesztettek és terjesztettek föl. Ezenfölül az igazgató minden egyes jegyzőkönyvet saját jelentésével kísérni, a tanév végével pedig minden tekintetben kimerítő végjelentést fölterjeszteni volt köteles.

Az ötödik szakaszban a gymnasiumok közvetlen és közvetett kormányzatának ágazatai foglaltatnak. Minden gymnasium élére az igazgató-tanár emeltetett, kit az államgymnasiumokban a cs. kir. közoktatási ministerium közvetlenül kinevezett; a testületi

vagy alapítványi gymnasiumoknál pedig az illető kegyurak fölterjesztése folytán közvetve megerősített. Az igazgatók hivatalukért mind az állami, mind a testületi vagy alapítványi gymnasiumokban kizárólag saját személyökben tétettek felelősekké (Org. Entr. §. 103. 2), s azonfölül hogy tanítani köteleztettek, a köznevelés és tanítás felelősség alatti vezetésével megbizalván, igen széles terjedelmű írásbeli közlekedésre köteleztettek. — A gymnasiumok vezetésébe közvetve az eleinte önállólag működött iskolahatóságok, ezeknek a cs. kir. kerületi hatóságokba lett bekebeleztetése után a cs. kir. iskola tanácsosok folytak be. Intézkedéseik azonban mindenkor a kerületi hatóságok neve alatt adattak ki. — Közvetett befolyással jogosítottak föl az úgy nevezett községi bizottmányok is, melyek minden gymnasiumi helyen a községi képviselők által választva, három tagból állottak. Ezen bizottmányok azonban, nagyon ritka helyen működtek.

A függelékben végre terjedelmesen fejtegettetnek az új tanrendszer életbeléptetésének kérdései; kimerítő utasítások adatnak a) a kötelező nyelvek és reáltanok egyenként vett tanítására; — b) a tanterv és osztálykönyv készítésére; — c) fölbocsátási vizsgálatok megtartására; — d) az érettségi írás- és szóbeli vizsgálatok megtartására, s az ezekről szerkesztett bizonyítványok alakja és kiadására; — e) a félévi bizonyítványok alakja és kiadására; — f) az osztálytanárnak tanítványai, tanártársai és az igazgató iránti viszonyaira; — g) az igazgatónak a tanintézet, az iskolahatóság, a tanártestület, a tanuló ifjuság, a taneszközök, az intézeti szolgálat és a közönség iránti viszonyaira nézve bőségesen kimerítő utasítások foglaltatnak; — h) végre rovatos táblázata közöltetik az ugynevezett fő névjegyzéknek, melybe minden egyes osztálybeli tanulóknak neve, kora, vallása, szülőföldre, szülője vagy gyámja, adományozottsága, s mi több életpályájának megjelölése is, és mindkét félévi erkölcs- s tanulmányi haladása, végre az ugyanazon osztálybeli ifjuságnak száma és érdemsorozata be lett iktatva.

Az elősorolt alapszabályok értelméből világosan kitűnik az 1850 I tanév előtt volt és azután életbeléptetett tanrendszer között mind alakra, mind tárgyra nézve létező roppant nagy különbség; melynél fogva biztosan lehet állítani, hogy az 1850 I tanévig fön tartott gymnasiumi tanrendszer nem annyira módosított, mint inkább megsemmisítettén, s helyébe egy más, majdnem minden tekintetben egészen ujonnan alkotott tanrendszert állítottak és fogatosítottak.

Az új tandrendszer eltekintve a tannyelvre vonatkozó intézkedésektől, változatlanul fönmaradt 1861-ig.

Lássuk mily állást foglalt el a Patronatus és intézetünk tanári testülete az Entwurf rendelkezéseivel szem-

ben? Tagadhatlan, hogy gymnasiumunk nagy szorultságba jutott, valóságos Scillába!....

Vagy kiegészítetik a VII. és VIII. osztálylyal, vagy lesz belőle önálló algymnasium, mint főállásának első időszakában. Igen de hát hogy szerveztessék nyolcz osztályuvá, mikor az alapítvány nem elegendő a már emelést igénylő tanári fizetések megjavítására sem; miből fognak alakítani könyvtárt, természettudományi és természetrajzi és természettani szertárat, midőn ezek a szemléltető oktatásra nézve föltétlenül nélkülözhetetlenek? Vagy megint algymnasiumá visszafejlesztessék? Egy algymnasiumnak, előbb kifejtett okoknál fogva nálunk nincs létjogosultsága!....

Istenben boldogult *Erdélyi Vazul* püspök tapintata, a tanári testület buzgalma és önmegtágadása, különösen pedig a császári kormány jóindulata eredményezték, hogy ezen intézetünk életébe mélyen bevágó kérdés kedvező megoldásban részesült.

Egyházának és nemzetiségének lángolón szerető főpapja *Br. Erdélyi Vazul*, püspök, ki a legváltóságosabb időkben szilárd kezekkel vezette egyházmegyéje hajójának kormányát, vette kipróbált kezeibe a gymnasium sorsát is. És az isteni Gondviselés segített. Nem volt szabad, hogy intézetünk, egyházmegyénk ezen termékeny szeminariuma elvessen! A püspök bölcsessége kalauzul szolgált a tanári testületnek is ezen rendkívül fontos, de egyuttal kényes természetü kérdésben. Az utókor ebbeli szolgálataiért hálával tartozik neki.

Az új tanrendszer értelmében átalakított belényesi g. kath főgymnasium.

1851 évi február hó 6. napján, *Br. Erdélyi Vazul*, nagyváradai g. kath. püspök, Ő Felsége v. b. t. tanácsosa, Sz. István rend lovagja, az alapító oklevél értelmében, a belényesi g. kath. gymnasium Patronusa jelenlétében, — Ngos és Ftdő Dr. *Pap-Szilágyi József*, nagyváradai g. kath. kanonok, cs. kir. iskolafelügyelő és tanácsos elnöklete alatt, *Vlass György* tanár és ideigl.

igazgató, *Kiss Máté, Kőváry Tivadar, Pascutiú Dénes, Papp-Szilágyi Bazil, Moldován János és Papp Simon* gymn. tanárok jelenlétében tartatott meg ama nevezetes iskolai tanácskozmány, mely hivatva volt dönteni a gymnasium jövője felett az új tanrendszer által teremtett viszonyok között.

Ezen tanácskozmányban következőleg jártak el:

1. Fölolvastatott a cs. kir. közokt. Ministeriumnak a nagyvárad kerület főnökéhez intézett 1850 évi decz. 29-én kelt (9943/17 számú, és elnöklő isk. tanácsos által bemutatott leirata, mely által a kerületi tanhatóságot fölhívja, hogy különös tekintettel legyen a belényesi gymnasium iránt leginkább azon indokból, mert ezen intézet Magyarország területén levő román népnek egyetlen gymnasiuma, s ekkép azt nemcsak meg akarja óvni a romlástól, hanem az új szervezet által fejleszteni stb.

Tanári testület legmélyebb háláját fejezi ki a Ministeriumnak gondoskodásáért, s részéről megígéri, hogy a legnagyobb buzgalmat fogja kifejteni, hogy az ujonnan szervezendő gymnasiumot oly állapotba juttassa, milyenben más nemzetek tanintézetei vannak az országban, melyekkel fölveszi a versenyt a román nemzet nagyobb miveltsége és civilisatiója, valamint képzettségének kifejlésése érdekében, hogy így az résztvehessen a közjókban és a nyilvános hivatalokban.

2. Elnök fölvetvén a kérdést, hogy az új tanrendszer keretében intézetünk miként szervezkedjék, mint fő- vagy önálló algymnasium?

Tanári testület tekintettel azon hatalmas indokokra, melyek intézetünk fönmaradását és létének szükségessége mellett fölhoztak, a közoktatási Minister jóindulatára apellál, hogy tekintetbe véve az intézet alapjának elégtelenségét, a tanulmányi alapból ki fogja utalni azon segélyt, melylyel szervezési kiadásai fedezhetők, annálisinkább, mert intézetünk g. kath., már pedig a kath. vallás nem tekint nyelvkülönbségre, hanem hitegységre stb.

A fölhozott indokok alapján, azon biztos reményben, hogy a szervezési költségek a tanulmányi alapból lesznek fedezve tanácskozmány elhatározta: hogy ezen gymnasium, mely az előbbeni szervezet-alapján teljes volt, s a legmagasabb megerősítéssel el volt látva, most is az új szervezet alapján teljes, nyolcz osztályu gymnasiummá szerveztessék.

Miután kiszámították, hogy a meglevő alap mennyit fedezhet az intézet szükségleteiből, a tanulmányi alapból évenként kiutaltatni kérnek a tanárok fizetésébe 3300 pftot; az igazgató részére 200 pftot; a könyvtár részére 100 pftot, végül a természettani szertár részére 300 pftot, mit annál biztosabban remélnek, mivel a Magas Ministerium hasonló segélyben az erdélyi szászokat is részesítette, midőn a nszebeni muzeum részére utalványozott segélyt.

Az önálló algymnasium, mit az alapító sem szándékolt, nem elégítené ki ezen elhagyatott nemzetiség szükségleteit; mert a tanuló ifjuság befejezván az algymnasium osztályait, nem ösmervén jól más nemzetek nyelveit, más részről szegénysége miatt nem mehetne át más nemzetek intézeteibe; ekkép négy esztendőtf elfecésrelve megint visszatérne az eke szarvához, mi által a román nemzetiség megfosztatnék azon reménytől, hogy tanult papjai és köztisztviselői legyenek.

A mi a tanerőket illeti, hogy tanárokbán hiány ne legyen érezhető, nőtelen papokat fognak alkalmazni; hogyha pedig ezek közt nem találhatnék elengedő megfelelő tanerő, akkor nős embereket is fognak alkalmazni, sőt szükség esetén g. kath. világi férfiakat is.

3. Vitatkozás tárgyát képezte, hogy vajjon a gymnasium azonnal szervezettnek jelentessék ki, vagy pedig egyelőre csak a szervezés tervezete dolgoztassék ki s terjesztessék föl jóváhagyás végett?

Határozatott: hogy a tanítás már a jövő tanévben az új szervezet szerint eszközöltessék.

4. Elnök bemutatja az új szervezet szerinti tanulmányi rendet.

Határozatott: hogy az adassék ki az igazgatónak és a tanári testületnek az egyes tantárgyak beosztása végett.

5. A tannyelv tekintetében határozatott:

Miután ezen intézet román nemzeti, a legmagasabb intenió szerint *tannyelvének románnak kell lennie*; amennyiben más nyelvű hallgatók is volnának, a tanárok azok nyelvén is tarthatnak magyarázatot, valamint az is meg fog engedtetni, hogy saját nyelvükön feleljenek.

6. Tanácskoztak affelől, hogy mely tantárgyak tekintessenek kötelezőknek s melyek kevésbé kötelezőknek?

Határozatott: Mindazok kötelezők, melyeket elnök a 4. p. szerint a tanártestületnek bemutatott, nem véve ki a magyar nyelvet sem, melyre a románoknak a mindennapi érintkezésben szükségök van; a német nyelvre különös súlyt fognak fektetni, melynek ismeretétől várják műveltségüket, kiképzésüket és a nyilvános életben való alkalmaztatásukat.

7. A gymnasium igazgatására vonatkozólag határozatott: hogy az igazgatói tiszt Vlass György ideigl. igazgatóra bizassék, ki egyuttal legkorosabb tanár, kinek ezen czimen utalványoztassék az alapítványból 100 pft összesen 500 pft, a két senior tanár Kiss Máté és Kőváry Tivadar kapjanak egyenként 400 pftot a többiek pedig 350 pftot, míg a ministeri határozat leérkezik.

8. Vita tárgyát képezte, hogy vajjon a gör. keleti tanulók hit-tan oktatására külön órák tűzessenek ki?

Határozatott: tekintettel arra, hogy alapító püspök is úgy rendelte, miszerint a gör. kel. ifjak a vallástant g. kath. tanulókkal egyutt tanulják, a hitbeli differenciákat pedig saját lelkészük ismertesse meg velök, nem látszik szükségesnek külön órákat álla-

pitani a gör. keleti hittan oktatásra; különben a gyónás és áldozás szentségeinek vételére s nagy ünnepeken mehetnek saját templomukba.

9. Az ugynevezett deákmisére nézve határozatotott, hogy azt mindennap tanár szolgálja $\frac{1}{2}$, 8 órától kezdve.

10. A tantermek fűtésére megyés püspök ur, mint az intézet kegyura 3 öl fát utalványoz külön minden tanteremre. (Lásd. Füg. F.)

Az 1851 február 6-iki emlékezetes gyűlés határozataira vonatkozólag a cs. kir. Ministerium 1851 július 8-án 2194/267 sz. leiratában következő megjegyzéseket tesz:

Elvileg semmi akadály sem forog aziránt, hogy a belényesi g. kath. gymnasium teljes, nyolcz osztályu gymnasiummá szervezkedjék román előadási nyelvvel; megígéri a segílyt a tanulmányi alapból azon észrevétellel, hogy miután az új szervezet csak fokozatosan fog behozatni, úgy a felmerülendő szükségletek is csak fokozatosan fognak fődöztetni aszerint, amint az új osztályok megnyiltával nőni fog a tanárok száma; különben megkeresi a megyés püspököt és Belényes városát, hogy adományaikkal támogassák az intézetet.

A püspök eleget tett kötelességének, adománygyűjtést rendelt egyházmegyéjében, ő maga tekintélyes összeggel járult az adományokhoz. Ezen buzgóságnak köszönhető, hogy az alapítványi összeg rövid idő alatt 90 ezer pft-ra növekedett.

Eltávolittatván mindazon akadályok, melyek az új szervezetnek utjában állottak, *Ő Felsége, Dicsőségesen Uralkodó I. Ferencz József Apostoli királyunk* 1853 évi szept. 18-iki legkegyelmesebb leiratával, intézetünket nyilvános joggal bíró teljes gymnasiumnak ismeri el, részére évi segíly gyanánt 3530 pftot utalványozott a tanulmányi alapból.

III. Időszak. 1851/2—1887/8.

1851/2 tanévben nyilt meg a VII. és 1852/3-ban a VIII. osztály s ettől kezdve szerepel gymnasiumunk mint teljesen szervezett középtanoda, jogosultsággal bírva, hogy államérvényes érettségi bizonyítványokat kibocsáthasson.

1851/2-ik tanévvel kezdődik intézetünk életének III. időszaka, mely 1887, 8 tanévig terjed.

Ezen időszaki tanulmány- és órarend. (1855/6-iki).

Osztályok	Vallástan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Román nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Természetrajz	Természettan	Bölcsestan	Menyiségtan	Órák összege
I.	2	8	—	—	2	5	3	—	2	—	—	3	25
II.	2	8	—	—	2	5	—	3	2	—	—	3	25
III.	2	6	5	—	2	4	—	3	2	—	—	3	27
IV.	2	6	4	—	2	4	—	3	—	3	—	3	27
V.	2	6	5	2	2	3	—	3	2	—	—	4	29
VI.	2	6	5	2	2	3	—	3	3	—	—	3	29
VII.	2	5	4	2	2	3	—	3	—	3	2	3	29
VIII.	2	5	5	2	2	3	—	3	—	3	2	1	28
Összeg	16	50	28	8	16	30	3	21	11	9	4	23	219

1851/2 tanévben 11 tanári gyűlés tartatott. (Az új rendszer alapján minden hónapban egy rendes, és az évvégi zárógyűlés). Nevezetesebbek:

1851 okt. 9-én tartott I. tanácskozmányban tudomásul vétetett a ker. iskolahatóságnak jul. 28-án 9389/1052 sz. leiratával közzétett ministeri rendelet, melynek alapján a tanévnek október 1-én kell megkezdetnie. — Az isk. hatóságnak szept. 16-án 11904/1333 sz. leirata, melyben rendeli, hogy az igazgatóság kérje föl Pappfalvai András belényesi g. kath. esperest és Millian Simont a hittan, illetve egyéb tárgyak előadása céljából, mert a VII. osztály megnyitásával szaporodtak a teendőik, s a tanárok az eddigi létszámban nem bírnának azoknak megfelelni. Mindketten szívesen elfogadták a följajánlott tisztséget.

1852 február 7-én tartott V. tanácskozmányban fölolvastatik a nagyváradi g. kath. egyházmegyei kormányának 1851 decz. 31-én 1503. sz. leirata, melyben fölhívja a tanári kart, hogy bírálja meg Pascutiu Dénes tanár által irt ily című munkát „Trasurile fundamentale geografice“ — Földrajzi alapvonások. — (A bírálat kedvetlen lévén, a kéziratban levő munkát nem nyomatták

ki). — Ugyanannak 1852 jan. 30-án 51. sz. leirata, melyben birálatot rendel el Janovici Vazul ily című munkájára: „Gramatica Romana“ — román nyelvtan. — (A birálat kedvezően ütött ki, mindazáltal nem hozták be kézikönyvnek, mert cyrill betűkkel volt nyomva „*már pedig a jelen korbeli tudósok föladata levezetni a nyelvet a maga eredeti tisztaságába, de ezt csak az ő latin betűk használata által érhetik el*“ miként a birálat mondja).

1852 márcz. 12-iki VI. tanácskozmányi jegyzőkönyv 4. pontja 2. bekezdésében, minthogy a gymnasium jövő biztosítására semmi intézkedés nem érkezett, tanári testület aggodalmát fejezi ki, mert: a) a tanárok, kik képesítési vizsgálatot akarnának tenni, amennyiben jövőjük folytonos hullámvásznak van alávetve, nem éreznek magukban kedvet hiábavaló tanulmányt és fáradságot áldozni; b) nem lévén állandóság a tanulók sem látogatják óhajtandó számban az intézetet; c) az előadások nem eredményezhetnek kellő sikert mert nincsenek taneszközök; d) a tanárok nagyon meg vannak terhelve órákkal, amennyiben nincsen meg az új szervezet által követelt létszám. Mindezen indokokból megsürgeti az intézet véglegesítését.

Erre a Minister május 5-én feleli, hogy amennyiben ezen intézet az egyedüli román tannyelvű gymnasium Magyarországon, óhajtja hogy az nyolcz osztályra egészítették ki. A tanári testület legyen türelmes, mert nem sokára kiutalványoztatik a segély, amidőn aztán segítve leendenek; igyekezzenek tehát a képesítési vizsgálatot letenni, s már jó eleve állítsák össze a tanrendet a VIII. osztályra is, hogy 1852/3 tanévben a gymnasium véglegesen szervezve legyen.

Ugyanezen tanácskozmányban olvastatott föl az egyházmegyei kormány február 17-én 247 sz. leirata, melyben birálatot rendel el Pascutiu Dénes tanár által irt ily című mű fölött: „Emisferia globului terestru“ — a földgömb fölülete — (A birálat kedvező volt).

A gör. keleti ifjaknak előadandó vallástanra nézve a közökt. Ministerium 1851 évi aug. 12-én 7146/790 sz. leiratával rendeli, hogy azon gör. keleti tanulók, kik szü-

leik belegyezésével a gör. kath. vallástant óhajtanák tanulni és a gör. kath. templomba járni, — ebben nem akadályozhatók meg; nem szabad azonban erre kényszeríteni, mert teljes szabadságukban áll hittanukat saját lelkészüktől tanulni és saját templomukba járhatni.

1852/3. tanévben volt 11 tanári gyűlés és azonkívül egy az első érettségi vizsgálat tárgyában.

1852 okt. 15-én tartott I. gyűlésen fölolvastattott az isk. fölügyelő Papp-Szilágyi Józsefnek okt. 5-ről kelt leirata, melyben föl hívja az igazgatóságot, hogy tekintettel azon körülményre, hogy ezen tanévben nyílik meg a VIII. osztály is, ossza 10 tanár közt a tantárgyakat, mert időközben Juhász György ki lett nevezve tanárnak. A tantárgyak föl osztattak, és az új szervezet szerint már teljes nyolcz osztályu gymnasiumban osztálytanároku kinevezettek:

- A VIII-ban Kiss Máté.
- A VII-ben Kőváry Tivadar.
- A VI-ban Pascutiu Dénes.
- Az V-ben Papp Simon.
- A IV-ben Papp-Szilágyi Bazil.
- A III-ban Moldovan C. János.
- A II-ban Juhász György.
- Az I-ben Millian Simon.

Elhatározottatott, hogy a hitelemzések hat tanár által eszközöltessenek. Erre a Ministerium 1852 nov. 29-én 12375/1638 sz. leiratával elrendelte, hogy a hat hitelemző helyett legyen csak kettő, egy a főgymnasium, egy az algymnasium részére.

A november 3-án tartott III. tanácskozmányban az igazgató ama föl hívására, hogy a tanárok számot adnának az ifjúság tanulmányi előmeneteléről a természettan és mennyiségtan tanárai panaszkodnak, hogy habár a legnagyobb kedvvel és buzgósággal tanítanak, mindazáltal nem érnek el kedvező eredményt. Ennek okát az intézet állapotában látják, mely most sincs véglegesen szervezve,

és eltekintve a tanárok egyéb nehézségeitől, a könyvtár, természettani, természetrajzi eszközök hiányában, melyek nélkül az oktatás soha sem hozza meg az óhajtott sikert. — A latin classicusok tanára panaszkodik, hogy a tanulóknak nincs meg a kellő alapja a latin alak- és mondattanban, mert a lezajlott zavaros időkben semmi súlyt nem fektettek a latin nyelv előadására.

Erre a ker. isk. hatóság, 1853 évi jan. 21-én 696/84 sz. ministeri leirat alapján a következő megjegyzéseket teszi: Minthogy a nváradai g. kath. püspök Erdélyi Vazul káptalanjánál letett 1270 pftot, hogy a gymnasium természettani eszközökkel és ásványtani gyűjteménnyel elláttassék, sőt a cs. kir. iskolafelügyelő már meg is tette a kellő lépéseket az említett taneszközök megszerzésére, alapos remény van, hogy rövid időn belől fődözve lesznek a jelzett hiányok. — *A mi pedig a könyvtárt illeti, minthogy a gymnasium alapítója boldogult Vulcan Sámuel püspök végrendelete azon tekintetből hagyatott jóvá, hogy nevezett püspök által szerzett könyvekből — melyek most az egyházmegyei könyvtárban vannak elhelyezve — a használhatóbbak a tanári karnak kiadassanak, — meg kell kérni a megyés püspököt, hogy adja ki az egyházmegyei könyvtárból az alkalmas könyveket nemcsak, de a sajátjából szervezzen be a gymnasium részére, az új szervezet által ajánlott könyvekből minél többet. (Kaptak szemrehányást, de a Vulcan-féle könyvekből egy dbot sem).* Lásd Füg. G.

Az 1853 márcz. 8-án tartott VI. tanácskozmányban tudomásul vétetett a Ministeriumnak jan. 28-án 1437/99 sz. leirata melyben rendeli, hogy a magántanulók nemcsak szóbeli, hanem írásbeli vizsgálatra is vannak kötelezve.

Az ápril 16-iki VII. gyűlésen a Ministeriumnak márcz. 7-én 3069/214 sz. leirata, melynek értelmében a tanárok mindaddig, míg a más nyelvű tanulók elsajátítják a tannyelvet, azaz a románt, kötelezve vannak a feleleteket azok nyelvén elfogadni, sőt a magyarázatokat is azok nyelvén eszközölni. — A tanári testület megjegyezte, hogy eddig is éppen úgy járt el.

Ugyanezen gyűlésen olvastatott föl az egyházmegyei kormánynak márcz. 26-án 383 sz. a. kelt rendelete, melylyel szervezi a szent gyakorlatok tartását olyformán, hogy azok Virágvasárnap délután kezdessenek meg és három napig tartsanak. Hét szent beszéd tartandó. A sz. gyakorlatok a templomban tartassanak meg, hogy a hitközségi hívek is résztvehessenek azokban.

A július 15-iki X. gyűlésen fölolvastatik a ker. isk. hatóságnak jul. 4-én 10818,721 sz. megkeresése, melylyel föl hívja a tanári kart, hogy Kiss Máté tanár által román nyelven irt „Algebra elementarä“ — elemi betűszám-tan — cz. munkát bírálná meg. (A recensio ajánló volt. Nem lett kinyomatva azon okból, mert a kormány hibáztatta a munka beosztását és az egyes elnevezéseket).

* * *

1852|3-ik tanév végével tartották a belényesi g. kath. főgymnasiumban **az első érettségi vizsgálatot**; ugyanazért szükségesnek látom annak lefolyását közlelbről megismertetni.

A Ministerium 1853. évi július 6-án 3536|428 szám alatt kelt leiratával jóváhagyólag tudomásul vette a vizsgáló bizottság megalakulását, mely *Papp-Szilágyi József* iskolatanácsos, vagy ennek akadályoztatása esetén *Papp János* nváradi g. kath. finöveldei aligazgató elnöklete alatt a következő tanárokból alakult meg: *Vlass György* gymn. igazgató, vizsgált a latin remekirókból, *Kiss Máté*, a német nyelv és mennyiség-tanból, *Köváry Tivadar*, a görög és természet-tanból, *Pascutiú Dénes* a történelem és földrajzból, *Papp-Szilágyi Bazil* a román nyelv és irodalom-ból, *Pappfalvai András* a gör. kath. hittanból és *Adamovics Arzén* a gör. keleti hittanból.

Az írásbeli vizsgálatok rendje a következő volt:

Július 29-én d. e. 8—12-ig a *román stílistikából*, föl adott dolgozat: Adhortatio iuvenis, terminata VIII-a classe e gymnasio discedentis ad reliquam iuventutem studio sam, ut ad capessendas artes liberales diligenter incumbat, ab exemplis.

Délután 3—5-ig fordítás latinból románra, tétel: Oratio Veturiae matronae nobilissimae Romanae ad filium Coriolanum, dum urbem Romam expugnare voluisset.

Julius 30-án d. e. 8—11-ig fordítás románból latinra, tétel: Libellus supplex, quo VIII-ae classis studiosus facultatem examen maturitatis deponendi, sibi concedi petit.

Délután 3—6-ig fordítás görögből románra, tétel: E Xenophontis Anabasi Libri V-i caput primum.

Augusztus 2-án d. e. 8—11-ig fordítás németből románra, tétel: De Socrate.

Délután 3—6-ig fordítás románból németre, tétel: Variarum sententiarum.

Augusztus 3-án d. e. 8—12-ig a) a számtanból, tétel: Problema algebraicum. Invenire numerum, cuius pars dimidia addita tertiae eiusdem numeri parti efficiat summam 3 unitatibus minorem, quam ipse ille numerus; b) a mértanból, tétel: Est fodienda fossa, cuius longitudo sit 8', latitudo vero 15', quaeritur: quam profunda debeat esse ut 900 metretes Posenienses possit capere?

A szóbeli érettségi vizsgálat aug. 5-én tartatott meg *Fapp-Szilágyi József* isk. tanácsos elnöklete alatt, vizsgáló tanárok voltak a fentebb nevezettek, a jegyzői teendőket *Papp Simon* és *Moldovan János* tanárok látták el.

A Szentlélek segélyül hívása után megállapították az írásbeli dolgozatok jegyeit, azután a tantárgyak sorát, az idő mennyiségét, mely alatt egy-egy érettségező felelni fog; a vizsgáló tanárok fölhivattak, hogy általános kérdéseket tegyenek föl. Ezek után a szóbeli vizsgálatához fogtak. Minden egyes tétel bejegyeztetett az illető jegyző által, s rögtön utána az érdemjegy. A szóbeli befejezése után összevetették az írásbeli és feleleti jegyeket, s azokból megállapították a végleges eredményt, melynek alapján *Boer János*, *Borha György*, *Papp Gratián* és *Simai Demeter* az akadémiai tanulmányokra képesítettetteknek nyilvánították, *Kövérny Gergely* elég érettnak; ellenben *Damsa György* nem lett képesítve. Aláírták a vizsgálati jegyzőkönyveket és utasították az osztályfőnököt, hogy az érettségi bizonyítványokat megszerkeszsze a ministeri

utasítások értelmében, melyek hitelesítve a bizottság által aug. 6-iki conferentián aláíratnak.

A közoktatási Minister szept. 13-án 8897/1218 sz. leiratában örömének adott kifejezést, hogy az érettségi vizsgálat az utasításoknak megfelelőleg, kellő rendben folyt le.

1853|4 tanévben 11 tanári gyűlés tartatott; azonkívül az érettségi conferentia.

Az I. alakuló gyűlésen felosztatnak a tantárgyak és az igazgató kinevezi az osztálytanárokat.

A novemberi II. gyűlésen fölolvastatik *Ő Felsége I. Ferencz József Apostoli királyunknak* 1853 évi szept. 18-án kelt legmagasabb leirata, melyben gymnasiumunk részére a tanulmányi alapból 3530 pft évi segélyt méltóztatott legkegyelmesebben kiutaltatni.

Ezen legkegyelmesebb határozat alapján a közokt. Minister 1853 szept. 29-én 9822|1356 sz. alatt rendeli: a) hogy az igazgató fizetése 800 ft a többi tanároké 600 frt legyen beletudva ezen összegbe a lakásilletéket is, a helyettes tanárok fizetéséből a képesítés megszerzéséig 100 ft fog évenként levonatni; b) a helyettes tanárok kinevezése az illetékes isk. Hatósággal előzetesen közöltessék és a kinevezési okmányban egy záros határidő teendő, melyen belől képesítettnek tartoznak magokat; c) a működésben levő és ezután alkalmazandó tanárok képességei és politikai maguktartása felől a ker. iskola hatóság jelentést tartozik tenni a Ministeriumhoz, valamint arról hogy a képesített tanárok mikor nyerték képesítettésüket? d) a tűzifát ezentul is ingyen szolgáltatassa ki a megyés püspök; egyuttal köteles kifizetni 1270 ftot a phisikai és természetrajzi gyűjtemények beszerzésére; e) a tanulmányi alapból kiutalt segély csak a didacticalai szükségletek fedezésére használtassék, sőt követeli, hogy a kegyur adománygyűjtés által annyira nevelje az eredeti alapot, hogy idővel a kiutalt segély legalább részben fölöslegessé váljék; f) a tanulmányi alapból adott segély nem kölcsönöz az intézetnek állami jelleget, sem a tanároknak állami hivatalnoki rangot. (L. fűg. H.)

A tanári testület minden egyes havi gyűlés alkalmával jegyzőkönyvbe veszi az előadandó havi tananyagot összefoglalásban, jelentést tesz a tanulók előmenetele és erkölcsi magaviselete felől. Így volt ez a Thun-féle rendszer módosításáig minden évben.

Ez évben leérkezett nevezetesebb rendeletek:

— A ker. Tanhatóság 1853 decz. 30-án 1499 sz. leiratában a III. tanácskozmány jegyzőkönyvére vonatkozólag felsőbb meghagyás folytán utasítja a tanári kart, hogy az említett jegyzőkönyvet ujonnan állítsa ki s vegye be azon intézkedéseket, melyeket az anyanyelv előadása tekintetében tett, a mi mindenesetre csak hanyagságból maradhatott figyelmen kívül annál is inkább, mivel az előbbeni isk. évben egyetlen tantárgy sem adatott elő oly közönnyel mint éppen a román nyelv!

— Megyés püspök 1853 decz. 30-án 1583 sz. leiratában fölhívja a tanári testületet, hogy előfizessen a *„Gazeta de Transilvania”* című román lapra, mert az egyrészt világosságot terjeszt a román népnél, másrészt a szerkesztő lapja jövedelmének felét egy román földmívelési iskola alapítására ajánlotta föl.

— 1854 évi jan. 16-án 11851/1614 sz. ministeri értesítés szerint a megyés püspöknek, mint kegyurnak joga van felügyelni nemcsak a vallástanbeli előmenetelre, hanem a többi tantárgyakból is közvetlenül, vagy közvetve püspöki biztos által. Ennek alapján a püspök ki-nevezte Pappfalvai András belényesi g. kath. esperest püspöki biztosnak a belényesi főgymnasiumban.

— 1853 okt. 21-én 10780/105 sz. ministeri leirat szerint katolikus vallásu tanulónak meg van tiltva nem kath. iskolába, annál kevésbé izraelita iskolába járni.

— Megyés püspök 1854 jan. 26-án 1621/853 sz. leiratával rendeli, hogy a gymnasium tőzsomszédságában lévő tanári háznak bérébe 100 frt; a gymnasiumi épületben lévő két ablakkal biró tanári lakásért 40 frt, egy ablakkal biró szobáért 30 frt lakbér fizettség; igazgatónak a gymn. épületben leendő lakása, de azért 50 frt évi bért tartozik fizetni, mindez 1853 okt. 1-től. A gymn. kertjét bérbe kell adni minél nagyobb áron. A befolyó

összegeket az egyházi kormányhoz kell fölterjeszteni, mely azokat az intézet alapjához fogja adni.

— Ugyanaz 1854 febr. 3-án 139 sz. a. atyai intelmeket ad a tanároknak, miként viselkedjenek a közéletben mint tanárok, de egyszersmind mint papok; kívánja, hogy egy helyen étkezzenek, vagy oly magánházban, hol figyelemmel vannak bőjtjeinkre. Az igazgatónak meg-hagyja, hogy havonként tegyen jelentést a tanárok ma-gaviseletéről.

— A ker. Tanhatóság 1854 május 8-án 354 sz. a. leirattal rendeli, hogy a II. elemi iskolába járó g. kel. tanulók saját lelkészüktől nyerjenek hitoktatást, vásár- és ünnepnapokon járjanak saját templomukba, mindazáltal ez nem zárja ki a szülőknek abbeli jogát, hogy gyer-mekeikről e tekintetben máskép ne rendelkezhetnének.

1854-5 tanévben tartatott 13 rendes gyűlés és 2 rend-kivüli.

Az alakulás, tárgybeosztás és osztálytanárok kijelölése a tanszervezet alapján ment végbe.

A junius 26-án tartott rendkívüli gyűlés tárgya volt „Libellum alphabeticum romanum“ Bécsben 1853-ban kiadott munkának recenziója, mely az egyházmegyei kor-mánynak 1855 ápril 26-án 502 sz. leiratával lett bekérve. (A bírálóat kedvező vala. A könyv további sorsáról mit sem tudok. A bírálóat után ítélve tartalma vallás-erkölcsi volt.)

Nevezetesebb leiratok:

— A nváradi Httanácsi szakosztály 1854 decz. 2-án 14551 sz. a. értesíti az igazgatóságot, hogy az előbbeni kat. ker. tanhatóság mint külön hatóság megszűnt létezni, de beolvasztatott a Httanácsi szakosztályba.

— 1855 jan. 1-én 37 számú ministeri leirattal köze-lebbről meghatároztatik a nyelvek tanítási módozata Ma-gyarország, Erdély és a Temesi Bánság középtanodáiban elrendeltetvén, *hogy a felsőbb osztályokban a tantárgyak legnagyobb része, az alsókban pedig egy vagy több tárgy né-met nyelven adassék elő.*

Tanári testület 1855 márcz. 3-án tartott VI. tanácskozmányában tudomásul és alkalmazkodásul veszi a felsőbb rendeletet megjegyezvén, hogy eddig is adott elő tantárgyakat németül, nevezetesen a VII. és VIII. osztályban a német irodalmat, az V. és VI. osztályban a természetrajzot. Nagyobb eredmény azonban nem volt elérhető, mert a) a tanulók legnagyobb része Szatmár, Zaránd, Alsó-Fejér megyékből és a Temesi Bánságból valók, s ez utóbbiak kivételével a többiek német nyelvi ismeret nélkül lépnek a tanodába, ennek következtében a tanárok a legjobb akarat mellett sem voltak képesek a német grammatikát három év alatt befejezni, hogy a tanulók kellő alapot szerezhettek, a felsőbb osztályban több tárgyat németül tanulhattak volna, de meg b) a gymnasium csak másfél év óta van teljesen szervezve és kellő tanerőkkel ellátva, s így a tanároknak nem volt idejük sem módjuk hogy a tantárgyakat — köztük a német nyelvet — terjedelmesen és a jogos követelményeknek megfelelőleg előadhatták volna; c) hetenként három óra nem elegendő a német nyelv előadására, végül d) nagyon megnehezíti a német nyelv tanulását azon körülmény, hogy városunkban a tanulók az iskolán kívül nem hallanak német beszédet.

De ha fenn is állanak a jelzett akadályok, tanári testület igyekezni fog a következő években eleget tenni a ministeri várakozásnak. És hogy a nehézségek elháríthatók legyenek, következő javaslatot teszi: a) hogy a német nyelvet az I. II. osztályban hetenként 5 órán adják elő, a többi osztályokban 4 órán; a IV.-ben egy tantárgy, a felsőbb osztályokban több tantárgy kizárólag német nyelven adassék elő; b) hogy az alsó osztályokban a német nyelv tan német nyelven szerkesztett kézikönyvből adassék elő, a magyarázatnál azonban kiegészítőnek használhatnák az anyanyelvet. Végül kéri a Ministeriumot, hogy gondoskodjék német nyelven irt alkalmas tan-könyvekről.

Mindezekre a Ministerium május 10-én 4898/112 sz. leiratában válaszolja, hogy örvendetes tudomásul veszi a tanári testület buzgalmát a német nyelv elsajátítása és

terjesztése körül; de minthogy a tanári testület tervezete nagyon laza, és nem határozza meg közelebbről a tantárgyaknak német nyelven leendő előadásának módozatát, sőt nincs is figyelemmel a német és román nyelvnek mint parallel (?) tannyelvnek hatáskörére, sem azokra mint külön tantárgyakra, — rendeli, hogy tartson új tanácskozmányt, s ott véglegesen döntsön e tárgy fölött. (Lásd a kibontakozást az 1855/6 tanévben).

— Márczius 7-én 3442 sz. rendelettel utasítást ad a Ministerium, miként kell földadni a házi dolgozatokat, hogy azok tulterhelteést ne okozzanak.

1855/6 tanévben azon ministeri leiratokon kívül, melyekben tankönyvek ajánltatnak vagy kitiltatnak a Ministerium, 1855 szept. 10-én 10312 878 sz. rendeletével bizonyos módosításokat teszen a tanulmányi renden a tantárgyak beosztását és heti óraszámot illetőleg. Ennek alapján a tanári testület az alakuló gyűlésen akként osztotta be a tárgyakat, hogy az óraszám az I. és II-ban 25-re, a III. IV. VI. VII-ben 27-re, az V. és VIII-ban 28-ra rugott föl (Lásd a tanulm. és órarendet 45 lapon). Tekintettel, hogy ezen beosztás következtében minden osztályban hetenként mindennap 3 óra van délelőtt, sőt a III. IV. és VI.-ban hetenként egyszer, az V. és VIII-ban hetenként kétszer 4 óra, — a magyar nyelvet kihagyta a tantárgyak sorából. A miniszteri rendelet szerint ugyanis a magyar nyelvet vagy heti 2 órán át kellett volna előadni, vagy éppen nem; s minthogy annak bevétele által az óraszám 29, illetve 30-ra emelkedett volna föl, a többi tárgyakból pedig a Ministerium nem engedett óracsökkentést, nehogy tulterhelteés idéztessék elő, annak előadását jónak látta beszüntetni.

— 1855 nov. 13-án 11296 sz. ministeri leirattal meghagyatik, hogy már jelen tanév második felétől a német nyelv az I—VIII-ig; a IV-ben az osztrák birodalom statistikája; az V. és VI-ban a görög nyelv; a VII. és VIII-ban a történelem és statistika *kizárólag né-*

met nyelven adassanak elő. — A tanári testület eleget tett a rendeletnek, német szövegű tankönyveket rendelve meg.

— 1856 január 12-én tartott rendkívüli gyűlésen fölolvastatott Pascutiú Dénes tanár által szerkesztett „Román nyelvtan“ fölött hozott bírálat, mely a Ministeriumnak 1855 okt. 24-én 11069 sz. rendeletével kéretett be. A munkát nem ajánlották.

— A Httanács nváradi osztálya közli a Ministeriumnak 1855 nov. 13-án 11296 sz. a. kelt tanulmányi tervezetét, melynek alapján 1855/6—1860|1 években a német nyelv fokozatosan behozatnék tannyelvül az alsó gymnasiumban egy néhány tantárgyra nézve, a felső gymnasiumban pedig az összes tantárgyakra. (L. fűg. I.)

— A Ministeriumnak 1856 febr, 7-én 1954 sz. alatt kelt leiratával azon VIII-ad o. tanulók, kik a második félévben elégtelen tanjegyet kaptak, eltiltatnak az érettségi vizsgálattól.

— A közokt. Ministerium 1856 ápril 16-án 5663370 sz. leiratával rendeli, hogy a belényesi g. kath. főgymnasium alsóbb osztályaiban is tannyelvül fokozatosan a német hozassék be.

* * *

A sűrű ministeri rendeletek, melyekkel a német nyelvnek tannyelvül való behozatalát erőszakolták, a németesítési törekvés, melyet elburkolni sem tartottak már szükségesnek nagy zavarba hozta intézetünket. Mert constatált tény, hogy egy előnyelvet csak oly egyén adhat elő sikeresen, a ki maga is tökéletesen bírja azt. Már most tekintetbe véve, hogy intézetünknel alkalmazott tanárok iskolai tanulmányaikat a deák-éra alatt végezték és hogy theologiai tanulmányaikat csakis latin nyelven eszközölték, önként következik, hogy legyőzhetetlen akadályokkal kellett megküzdeniök, mikor azt kívánták tőlük, hogy az általok nem értett nyelven tanítsanak!

Sok viszontagságon ment keresztül intézetünk alapittatása óta, de egyhamar nem akadt oly fenyegető akadályra, mint a minő volt azon kínos állapot, midőn erő-

szakkal követelték a német nyelvnek tannyelvül való behozatalát. Valósággal absolutistikus rendszabály! A mit tegnap megerősített és helyben hagyott, ma már visszavonta! Az absolutismus törvénye: sic volo, sic iubeo! 1851-ben a Ministerium július 8-án 2194/267 sz. leiratóval elismeri a román nyelvnek tannyelvi jogosultságát, jön aztán és fokozatosan betolja a németet. Azon idők egyedüli vigasza az volt, hogy a többi intézetekkel is így történt. Solatium est miseris socios habuisse malorum! Keserű vigasztalás!

Szemben ez erőszakolással nagy aggodalomba esik az egyházmegyei kormány, fél, hogy tanerők hiányában bezárják az intézetet; ösztönzi a tanárokat, hogy sajátítsák el a német nyelvet; az igazgatótól értesítést kér előrehaladásukról, — fájdalom! az igazgatóság sem vigasztalhatja. 1856 márcz. 15-én 43 sz. fölterjesztésében ő maga is aggódólag jelenti, hogy Kiss Máté, Kőváry Tivadar és Mihutiu Péteren kívül a többiek képtelenek a közölt (I. alatt) ministeri tervnek megfelelőleg tanítani, kéri az egyházmegyei kormányt, hogy a jövő 1856/7 tanévre küldjön legalább két olyan tanárt, kik teljesen birják a német nyelvet, hogy azok társalogjanak németül a többi tanárokkal és segítsék őket. Pium desiderium! Honnan vette volna őket az egyházmegyei kormány?... De nem volt mit tenni. Meg kellett hajolniok. Az absolutismus nem ismert kiméletet, nem méltányosságot. Az 1856/7 tanévben következő tantárgyak adattak elő németül: Az I. II-ban a német nyelvtan; a III-ban a görög nyelv, német, történelem és földrajz; a IV-ben a német nyelv, történelem és földrajz; az V-ben a görög, német, történelem, földrajz, mennyiségtan; a VI. VII. és VIII-ban a görög, német, történelem és földrajz.

1856/7 tanévben az alakulás, tantárgyak beosztása, osztálytanárok kijelölése az előbbi évekhez hasonlóan ment végbe.

Jelentékenyebb leiratok: A Ministerium 1857 márcz. 11-én 4395/285 sz. rendeletével megtiltja 50 tanulónál többet befogadni egy-egy osztályban; ha pedig többen jelentkeznének párhuzamos osztályok alakítandók.

— Az egyházmegyei kormány 1856 okt. 9-én 1255 sz. alatt fölhívja a helyettes tanárokat, hogy két éven belől képesíttessék magokat, mert azon határidőn túl nem működhetnek mint tanárok. Meg is vannak könnyítve a tanári vizsgálaton azon körülmény által, hogy a tantárgyak öt szakcsoportra vannak beosztva, ekkép kiki saját hajlamának megfelelő szakot választhat magának. Buzdítja továbbá a tanárokat, hogy sajátítsák el a német nyelvet, mint már arra többször föl lettek hiva.

* * *

Eközben a közokt. Ministerium közli a kegyurral a tanárok képesítésére vonatkozólag kibocsátott rendeleteit követelve, hogy legyen legalább négy vizsgázott tanár, ellenkezőleg megvonja az intézet nyilvánossági jogát. A püspök 1857 márczius 21-én 282 sz. leiratában aggódva a gymnasium sorsán sietve fölhívja a tanárokat, hogy tegyék le a tanári vizsgálatot.

Vonatkozással ezen leiratra az igazgató július 2-án 101. sz. a. jelenti, hogy mind a hat helyettes tanár készséggel aláveti magát a tanári vizsgálatnak, ha az ő sorsuk is hasonló lesz az állami nyilvános tanárokéival, azaz ha kapnak 7—800 ft fizetést, tízévi pótlékot, és alapos reményök leend, hogy annak idején működésüknek megfelelő nyugdíjban fognak részesülni!... Szerény óhaj, mindazáltal 37 évnek kellett elmulnia, míg a tanári nyugdíjnak alapját vetették!

Az egyházmegyei kormány július 9-én 773 sz. alatt válaszolja, hogy a tanárok csak azon esetben remélhetik, hogy jobb fizetést fog nekik kieszközölni, ha előbb kötelezettségeiknek eleget teendenek. Mert a tanári vizsgálat birtokában jogot formálhatnak magoknak előkelő egyházmegyei javadalmakra, hivatalokra és tisztségekre, azonkívül alkalmuk nyílik, hogy az állami in-

tézeteknél is érvényesíthessék magokat, amikor intézetünknel eltöltött éveik javukra be fognak számitatni. Más részről erkölcsi kötelességük is, hogy föntartásák ezen egyedüli román tanintézetet.

— A Ministerium 1857 márcz. 5-én 2918/193 sz. leiratával közli azon szabályrendeletet, melyet a tandij kezelésre vonatkozólag kiadott, rendelvén, hogy a tandij azon alapba szolgáltatassék, mely föntartja az intézetet. Ezen szabályrendelet alapján a nváradí Httanácsi osztály 1857 ápril 27-én 4959|833 sz. leiratával meghagyja, hogy gymnasiumunknál beszedett tandíjat az állami kincstárba szolgáltatassák be.

Az igazgatóság jelenti a Httanácsi osztálynak, hogy a nváradí g. kath. Szentszéknek 1854 jan. 26-án 1621 sz. meghagyása folytán némely elkerülhetetlen szükséglet fedezésére, melyre nincsen rendelkezésre álló alap, tandíjakat szedett és pedig a jobb móduaktól 6 pftot, másoktól 4, illetve 2 pftot, a legtöbb tanuló azonban szegénysége miatt nem fizetett semmit. A tandíj czímen 1854|5 tanévben befolyt 355 pft, 1855|6-ban 371 pft. Ezen összegekből fedezte az évvégi értesítő nyomtatási költségeit, javította a pedellus fizetését, a szolgálak bérét; gyarapította a tanári és ifjusági könyvtárt, hogy a jövőben is fölhasználhassa a tandíjpenzt a fölsorolt szükségletek fedezésére annálisinkább, mert a ministeri rendelet is azon alapba utalja a tandíjat, mely az intézetet föntartja. Ha pedig ez nem volna lehetséges, úgy jelöljenek ki valamely alapot, melyből a szükségleteket fedezni lehessen.

Ez ügy megoldatlanul maradt 1859-ig, midőn a nváradí Httanácsi osztály 1859 jan. 29-én 19913 sz. leiratával értesíti az igazgatóságot, hogy a gymnasiumnál előforduló kisebb kiadások fedezésére 1858.9 tanévre az államkincstárból 400 ftot utalványoztak ki évenként, miről az igazgató számadást tartozik adni. Innen kitünik, hogy nálunk is behozták a rendszeres tandíj fizetést, mely az államkincstárba lett beszolgálva, s így annak kellett gondoskodnia a kisebb kiadások fedezéséről is.

1857|8 tanévben volt 15 tanári tanácskozmány. Nevezetesebb események:

Ő Fensége, Istenben boldogult **Albrecht** főherczeg, Magyarország Főkormányzója 1858 évi május hó 14-ik napján magas látogatásával szerencsételte intézetünket. Megtekintette a természettani szertárt, a levél- és könyvtárt; látogatást tett minden osztályban, itt-ott kérdéseket tett föl több tantárgyból. Végül magas megelegedését fejezte ki a tapasztalt előmenetel fölött.

— 1858 junius 15-iki XII. tanácskozmányban a tanári testület visszatekintő megjegyzéseket tett ezen évben behozott tanrend és a tannyelv fölött, nem csekély keserőséggel jelezve, mily kivételes állapot van teremve ennél a gymnasiumnál, midőn három (!) nyelven kell tanítania. Nevezetesen: német nyelven tanították a német és görög nyelvet minden osztályban, a latin nyelvet az I. és a felső osztályokban, amennyiségtant az V. és VI.-ban, végül történelmet és földrajzot minden osztályban; a bölcsészeti előtant latin nyelven; a többi tantárgyakat román nyelven.

A jövő 1858|9 tanévre behozandó tanrendre vonatkozólag a román nyelv előadásának megkönnyítésére engedélyezni kéri az alsó gymnasiumba „Compendiu de gramatica limbei romane.“ Blasiu 1855 Cipariu Timoteus által szerkesztett román grammatikát, a felső gymnasiumba pedig „Elemente de limba romană după dialecte și monumente vechi. Blasiu 1854. ugyancsak Cipariu által szerkesztett tankönyvet azon indok alapján, mert az eddig használatban lévő Janovicu Vazul-féle román nyelvi tankönyv teljesen figyelmen kívül hagyja az ő latin betűket.

A német nyelv oktatását illetőleg, a német grammatika tananyaga ugy osztatott be, hogy az egész nyelv-tani folyam az alsó osztályokban kimerítették, az V. VI. osztályba annak terjedelmes ismétlését hozták be. Az emlékező tehetség élénkítésére a tanév elején minden osztályban összefoglaló ismétléseket eszközöltek. Az óhajtott siker elérésére elegendőnek találtak hetenként 3 órát fölvenni a német nyelv részére.

A magyar nyelv tanítását illetőleg szükségesnek találták szakítani az eddigi rendszerrel, mely szerint a magyar nyelvet csak mint viszonylag kötelező tantárgyat adták elő vagy egyáltalában nem is tanították. Javasolják, hogy minden osztályba vétessék be mint kötelező tantárgy és pedig hetenként 2 órában, a III. és IV. osztály kivételével, hol egyelőre csak 1—1 órában adatnék elő.

Mint hogy az I. osztálybeli tanulók kevés eredményt tanusítottak a latin nyelvből, mivel német nyelven lett nekik előadva, engedélyezni kérik az alsó gymnasiumba „Gramateca latina după Schinagi“ Cipariu Timoteus által román nyelvre tett latin nyelvtant.

Végül német nyelven már előadott tantárgyakon kívül németül fogják előadni az V-ben a történelmet és földrajzot, a VII. és VIII-ban a mennyiségtant.

Közöltem ezen gyűlés lefolyását azon széndékkal, hogy illusztráljam, mily óriási nehézségekkel küzdöttek az akkori tanulók, midőn az előttük ismeretlen német nyelven kellett tanulniok még a latin nyelvtant is!

Egy adóvallomási ivből, melyet kitöltés végett a Káptalan az igazgatóságához leküldött kitűnik, hogy 1857 november 28-án a gymnasium alapítványa 51,500 ft 42 kr.; a kenyéralapítványé 25,692 ft 54 kr.; a két elemi iskola tanítóinak fizetési alapja 13,000 ft volt 5 és 6°/_o kamattal elhelyezve.

1858/9 tanévben tartottak 17 tanári gyűlést. A tanmenetet érdeklő felsőbb tanhatósági rendeletek nem érkeztek.

A mi magát az oktatást illeti, a június 11-én tartott XIV. tanácskozmány jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy tanárok tanulók egyaránt érzik a háromnyelvűség által okozott nehézségeket. A nyelvbéli eredménynyel még ugyan meg volnának elégedve, de nem a történelemből, éppen azért engedélyt kértek a történelemnek anyanyelven leendő előadására.

— Az igazgatónak évi zárójelentéséből kitűnik, *hogy alapját vetették a tanári könyvtárnak is.* A kegyur saját költségén 28 tudományos munkát vásárolt a gymnasium részére.

— Ftdő *Moldován István*, lugosi egyházmegyei olvasó-kanonok 1859 évi márcz. 30-án kelt iratában értesíti az igazgatóságot, hogy Lugos lelkes buzgalmu püspöke, boldogult *Dr. Dobra Sándor*, tanulmányi alapot teremtett egyházmegyéje részére, átadva a káptalannak 5000 frt. Ennek kamataiból jutalmazni kíván egyházmegyéjéből való néhány szegény tanulót, kik jó erkölcsi magaviselet mellett megfelelő tanulmányi eredményt tudnak felmutatni. Kéri az igazgatóságot, hogy ajánljon néhány tanulót, kik a föltételeknek megfelelnek.

1859—60 *tunévben* volt 16 tanári conferentia. Nevezetesebbek: 1859 november 2-án tartott II. conf. melyben fölolvastatott *Ó Felsége, dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József Apostoli királyunknak*, a Httanácsnak 1859 évi szept. 23-án 2952 sz. leiratával közöltt 1859 évi julius hó 20-án kelt legfelsőbb nyilt parancsa, mely közelebbről meghatározza a nemzetiségek központjaiban működő középiskolák tannyelvét. Ezen fejedelmi gondoskodás következtében tágabb tér lett nyitva a hazai nyelvek művelődésének. Kimondatik ugyanis, hogy tannyelvül azon nyelv használandó, mely az illető vidéken tulsulylyal bir; gondoskodva azonban a német nyelvnek oly mérvű előadásáról, hogy a tanulók az érettségi vizsgálaton bármely tantárgyból német nyelven értelmes feleleteket legyenek képesek adni. (L. füg. K.)

A patens közölve lett minden kegyurral, így a nagyváradi g. kath. püspökséggel is, mely 1859 szept. 29-én 967 sz. alatt nyilatkozattételre hívja föl aziránt a tanári kart, hogy vajjon elegendő lesz-e a német nyelvnek grammatikai oktatása, avagy nem kellene-e egy vagy több tantárgyat német nyelven tanítani, hogy a tanulók képesek legyenek az érettségi vizsgálaton németül felelni, s ez oldalról és okból ne fenyegetse veszély az intézet lételet?

E felhívás következtében a tanári testület 1859 okt. 12-én rendkívüli gyűlést tartott, melyen észrevételeit következőleg formulázta: 1) Minthogy Magyarországon a románoknak nincsen más középtanodájok, csak a miénk, a román ifjak csak itt tanulhatják rendszeresen anyanyelvüket, és csak ennek közvetítésével szerezhetik meg a többi ismereteket. 2) A német nyelvi előadások csak a német nyelv elsajátítását segítették elő, de korántsem eredményezték más szükséges ismeretek megszerzését. 3) A kormány nem félhet, hogy a német nyelvnek háttérbe szorítása következtében szenvedne a civilisatio, mert ennek kanálisa nem a német, hanem az anyanyelv; indítványozza tehát 4) *hogy az összes tantárgyak román nyelven adassanak elő*, a német nyelv pedig, tekintve hogy most hivatalos nyelv és előjoggal bír a többi birodalmi nyelv fölött, kizárólag német nyelven adassék elő remélve, hogy az eddigi módszer szerint a tanulók elsajátíthassák annyira, hogy az érettségi vizsgálaton a követelményeknek eleget tehesenek.

A tanári kar fölterjesztett véleményét tekintetbe véve az egyházmegyei kormány 1859 november 19-én 1087 sz. leiratával rendeli: 1) hogy a tanárok az I. osztálytól kezdve oly módon adják elő a német nyelvet, hogy a tanulók a felső osztályokban képesek legyenek megérteni a német nyelven tartandó előadásokat; 2) a tanárok szigoruan kötelezvék a felső osztályokban németül is magyarázni a tantárgyakat; 3) a VII. és VIII. osztályban mindenkoron két tantárgy adandó elő német nyelven a román nyelvi magyarázat mellett, és hogy meghatározhassa, mely tantárgyak lesznek németül előadandók fölhívja az igazgatóságot, hogy minden tanév elején, kellő időben terjessze föl a tantárgyak beosztását. — Ezen rendelet alapján a VII. és VIII. osztályban német nyelven adták elő a görög nyelvet és mennyiségtant.

— Az intézet kegyura 1860 évi július 12-én 753/443 sz. leiratával, vonatkozással a Budán székelő Httanácsnak 1860 évi július hó 5-én 217 sz. megkeresésére fölhívja a tanári kart, hogy latin nyelvű fogalmazványban terjessze elő azon elveket, melyek alapján megállapít-

ható volna román orthographia latin betűk használata mellett. (Lásd II. Rész „A tanárok munkássága“ II. alatt.)

— Ugyanaz 1860 aug. 16-án 891 sz. leiratával utasításokat ad a rituális énekek tanulására nézve.

1860|1 tanévben volt 17 conferentia. Nevezetesebb mozzanatok :

Az I. gyűlésen (szept. 26.) 7. pont alatt fölolvastatott és tudomásul vétetett a Httanácsnak 1860 szept. 15-én 17519 sz. leirata, melyben értesíti az igazgatóságot, hogy azon gymnasiumokban, melyekben nem a német a tannyelv, a tanári gyűlések jegyzőkönyvei, a tanulmányi rend és egyéb hivatalos iratok ezentul anyanyelven is szerkeszthetők.

— *Ő Felsége I. Ferencz József Apostoli királyunk* Bécsben 1860 október 20-án kelt diplomájával visszahelyezte a magyar nyelvet mint hivatalos nyelvet a közigazgatás, igazságszolgáltatás s minden hivatalos ügyben. Midőn ezt a Httanács 1860 nov. 24-én 35409 sz. leiratával tudomásul hozza, a középiskolák tannyelvére vonatkozólag rendeli, hogy figyelembe véve a nyelvviszonyokat és a helyi óhajokat a tanári testületek higgadt és komoly tárgyalás után véleményt adjanak arról, miképpen kellene eljárni a középiskolák tannyelvét illetőleg? (L. füg. L.)

Tanári testület az egyházmegyei kormány előzetes jóváhagyása mellett következő véleményt nyilvánít: Jölehet a cs. kir. udv. Kancellaria előbb közlött intézvényével behozta a magyar nyelvet az ország hivatalos nyelvéül, mindazonáltal a belényesi g. kath. főgymnasiumban szükségesnek találja továbbra is fõntartani a román nyelvet mert: 1) Az októberi diploma által érintetlenül hagyott a nem magyarajku nemzetiségeknek azon joga, hogy saját nyelvüket szabadon használhatják iskolában és közügyeikben. 2) Mert boldog emlékű Vulcan Sámuel püspök ezen intézetet különösen a Belényes vidéki nép számára alapította, ekkép azt románnak kell tekinteni ugy az oktatás mint nemzeti jelleg szempontjából. 3) Mióta

a latin nyelv mint előadási nyelv kiküszöböltetett, a belényesi főgymnasiumban mindenkor, a mai napig meg hagyatott a román nyelv tan-, vagy legalább magyarázati nyelvül. 4) Mert 8 ifju kivételével az egész tanuló ifjuság román ajku, mely anyanyelvén kívül nem bir más nyelvet, méltánytalan dolog volna megfosztani őket egyedüli mívelődési eszközétől. 5) Általánosan elismert elv, hogy egy nemzet csak saját nyelvén juthat tudományhoz és műveltséghez, s ha ezen elv nem volt tagadásba hozva egyetlen néppel szemben sem, miért tagadtassék az meg egyedül a román néptől, mely terjedelmesebb, nagyobb sok más népnél. Végül 6) Belényes városa nagy részben, vidéke egészben véve román, tehát nem foroghat fön kétség aziránt, hogy kívánja nyelvének fõntartását. Máskülõnben éppen nem kell gondolni, hogy a tanári testület teljesen ki akarná küszöbölni a magyar nyelvet a belényesi gymnasiumból, sőt ellenkezőleg, ösmerve annak hasznát és szükségességét e hazában, minden erõből törekedni fog, hogy tágabb teret nyisson a magyar nyelv mívelésének, hogy a tanulók teljesen elsajátíthassák, ne-hogy akadályozva legyenek az akademiái tanfolyamok látogatásában, mint miként eddig sem voltak akadályozva; a mi pedig a magyar ajku tanulókat illeti, azoknak teljes szabadságukban áll magyar nyelven felelhetni. (L. fűg. M.)

— A Httanács 1861 május 24-én 27120 sz. leiratában fõlhivja az igazgatóságot, hogy jelentést tegyen minõ nagy, mily czélra használtatik az intézet alapítványa, ki tette az alapítványt?

Igazgató 1861 július 18-án 104 szám alatt jelenti, hogy a gymnasiumot boldog címlékű Vulcan Sámuel püspök alapította. Az eredeti alapítvány 75,000 pft vagyis 78,750 o. é. frt volt; ezen tõke 1859/60 év végéig 97104 frt 60¹/₂ krra nõvekedett, mely 6¹/₁₀₀ mellett 5826 frt 27 krt jövedelmez. — Ezen kamatjövedelemből az alapító oklevél h) pontja értelmében 1147 pft vagyis 1202 ft 35 kr. o. é. használtatik fõl kenyér kiosztásra. A kenyér-alapítvány 4967 frttal gyarapodott, mely összeget Erdélyi Vazul püspök fizette, *midõn kisajátította a hollódi rizimalmot (6200 frtot kellett volna fizetnie!)* ennek évi kamatja

298 frt. — Az épület fõntartása 247 frtba kerül évenként; a pedellusnak fizetnek 73 frt 50 krt; kántor- és egyházfnak 31 frt 50 krt; fûtésre 64 frt 65 kr; egyik elemi iskola tanítójának 315 frtot, a másik elemi iskola tanítónak Belényes városa által ajándékozott alap kamatjából 52 frt 50 krt; jövedelmi adóba 469 frtot. Kiadás 2782 frt 15 kr, levonva 5826 frt 27 krból megmarad 3044 frt 12 kr, amit a tanárok fizetésére használnak föl. Ehhez járul a tanulmányi alapból évenként kiutalt 3706 frt 50 kr. államsegély; így lett lehetővé, hogy az igazgátónak van 840 frt fizetése, a többi 11 tanár pedig fejenként 539 frt 33 kr. fizetést élvez!

— Az igazgátónak ezen évi zárjelentésébõl kitûnik, hogy a gymnasiumi könyvtár gyarapodott néhai *Muntean János* volt szarkói g. kath. lelkész hagyatékából 1282 kötettel, 1344 füzettel és 15 térképpel; a fõlvételi díjakból pedig több tudományos becsû könyvet szereztek be.

1861/2 tanév. Miután az absolutismus gyõngült és kísérletek tétettek a hazai alkotmány visszaállítására; miután a magyar nyelvet hivatalos nyelvül behozták a közélet összes ágazataiba, önként érthetõ, hogy a közoktatás viszonyainak is nagy módosulásokon kellett keresztülmenniök. És valóban, a Thun-féle Entwurf nem gyökeresedhetett meg részint leplezetlen németesítési törekvései miatt, részint bürokratikus szelleménél fogva. Javításokat, módosításokat kellett tenni, sõt egész új rendszert behozni, mely megfeleljen a teljesen megváltozott idõknek. A Thun-féle Entwurfban lefektetett tanelvek nem férhettek meg a magyarországi viszonyok között. A körülmények parancsoló hatalma következtében a m. kir. Httanács kényszerítve volt módozatot találni, melynél fogva a közoktatás összege összeegyeztethetõ lenne az új korszak kötelményeivel. Elõbb megállapította azon elveket, melyek hivatva voltak alapul szolgálni a tanügy szervezetének; közölte azokat tudós és szakemberekkel, valamint a középiskolákat fõntartó egyháznagyokkal és szerzetes rendek fõnökeivel, hogy ismerje véleményöket. Ezen

vélemények alapján akarta megalkotni az új tanulmányi rendszert, melyre Ő Felsége legfelsőbb szentesítését volt kikérendő. Ugyanazért 1861 évi május hó 17-én 31696 sz. alatt fölhívást intézett a kath. középiskolák kegyurai- és a szerzetes rendek főnökeihez, hogy a kormányzásuk alatti tanártestületek tapasztaltabb és szakavatottabb egyéneivel a kérdéses tárgy fölött értekezvén, adják elő véleményöket és javasolataikat azon kérdés fölött: *„milyen rendszer volna jövőben a kath. gymnasiumokban mind az ifjuság és jövődöbeli hivatása, mind általában a hazai művelődés és tudományos mint szintén vallásos nevelés érdekében a haza üdvének tekintetéből köretendő?”* *)

Az alapeszmék, melyeket a Httanács értekezleti tárgyakul kitűzött, a következőkben foglaltattak:

a) Milyen előkészület kívántassék és hozandó az elemi iskolából a gymnasiumokba lépő ifjuság által?

b) Milyen tantárgyak legyenek a kath. gymnasiumokba fölveendők?

c) Milyen mérvben, s mily tankönyvek szerint adassanak ezek elő mind általában, mind az egyes osztályokban; különösen pedig hány óra fordítandó hetenként mindegyikére minden egyes osztályban?

d) Hány óra alatt tartassanak hetenként tanítások minden egyes osztályban?

e) Minden egyes osztályban mily tanulmány, mily mérvben, mily kézikönyvek szerint és hetenként hány óra alatt adassék elő?

f) Mily szervezet lenne a gymnasiumoknál leginkább ajánlatos, s hány osztályuaknak kellene lenni a gymnasiumoknak?

g) Nem volnának-e a gymnasiumok alsóbb osztályaival a reáltanodák alsóbb osztályai czélszerűen összekapcsolhatók?

h) A tanrendszernek létesítésére elégségesek-e a meglévő tanerők mind számra, mind képességre nézve, s mikép kellene az ebbeli fogyatkozást lehetőleg legbiztosabb eredménnyel, s legrövidebb uton pótolni?

i) Miféle taneszközökkel rendelkeznek jelenleg a gymnasiumok, s elégségesek-e ezek különösen a matematikai és természettani tudományok sikeres előadására?

k) Mikor, és mily módon legyenek megtartandók a vizsgálatok, s mikép jellemzendő azok eredménye, hogy az igazság meg ne sértessék?

l) Kivántatott okadatolt és kimerítő vélemény az iskolai bizonyítványokról, tanpénz fizetésről és fegyelemről.

*) L. Dr. Krausz G. László i. m.

Miután a Httanács az intézeti kegyuraságtól és a tanítással foglalkozó szerzetes rendek főnökeitől fölterjesztett véleményeket és javaslatokat tanulmányozta volt, 1861 évi ausztus hóban 46496 sz. alatt a legkiválóbb tanférfiakból anchettet hívott össze Budára, mely aztán beható tanulmány és vita után fölterjeszté végleges javaslatát. -- Térszüke miatt nem közölhetem az anchett javaslatát, de különben is a Fölség nem fogadta el, így aztán az ügy egy más bizottság elé került tárgyalás alá 1864-ben.

* * *

A Httanács 1861 évi október 21-én 58244 sz. a. kiadott intézvényében addig is, míg az általa Ó Fölsége elé terjesztett és az eddigi tanrendszertől elütő javaslata érvényre emeltetnék, — október 5-én 13583 sz. a. kelt udvari rendelet által fölhivatva, november 1. napjától megkezdett 1861|2-ik, és az új tanrendszer megerősítéséig minden tanévre érvényes következő szabályokat léptette életbe.

1) Az I. és II. osztályban egy-egy tanár által teljesítendő osztálytanítás, a többiben szaktanítás tartassék.

2) A tantárgyak és tanórák fölosztására nézve a) a hittan hetenként 16 óra; — b) a latin nyelv 45; — c) a görög nyelv az V-ik osztálytól kezdve 8; — d) a magyar nyelv az I-ben 5, a többi osztályokban — ha a gymnasium nem tisztán magyar nyelvet használna — 4-4, különben a felső három osztályban 2-2 óra alatt, s így hetenként az első esetben 33, a másokban 27 óra alatt; — e) a földrajz önállólag az alsó három osztályban 2-2 óra alatt; f) a magyar történelem önállólag a III. IV. V. oszt. 2-2, a VIII. oszt. 4 óra alatt; g) az egyetemes világtörténelem a VI. VII. osztályban 3-3 óra alatt; — h) a szám- és mennyiségtan 2-2, de a VI. osztályban 3 óra alatt; — i) a természetrajz a III. IV. V. VI. osztályban 2-2 óra alatt; — k) a természettan a IV. V. osztályban 2-2, a VII-ben 3, a VIII-ban 4 óra alatt; — l) a bölcsészet a VI. VII. VIII. osztályban 3-3, a kizárólag magyar gymnasiumoknál 4-4 óra alatt taníttassanak.

3) Tannyelv tekintetében *kizárólag magyar és vegyes* gymnasiumok különböztettek meg, és aszerint tannyelvül vagy kizárólag, vagy más tájnyelvnek segédhasználatával mellett a magyar nyelv rendeltetett. — Kizárólag magyar tannyelvet használó gymnasium 19 jelöltetett ki. Vegyes gymnasium, melyekben a magyar tannyelv mellett a tájak szükségleteihez képest német, szláv, ruthen, szerb, vagy román segédnyelvek rendeltettek szintén 19 volt. — A német nyelv csak a III. osztályban kezdetetett meg, de későbbi rendelet folytán az I. és II-ban is tanítottatott. — A hittan előadására azon nyelv jelöltetett, melyet a tanuló legjobban ért. — Végre a különböző nemzetiségek nyelvbéli igényeinek méltányos tekintetbe vételével elrendeltetett, hogy azok nyelvei az illető vidék középiskoláiban mint viszonylagosan kötelező tantárgyak előadassanak.

4) A tanárszemélyzetekben szükségessé válható változtatások október hó 17-én 58228 sz. alatt kiadott intézkedésben határozottak meg.

5) Rendeltetett, hogy a félévi vizsgálatok ezután nagyobb szigorral és nyilvánosságban tartassanak. — A tankönyvek választása és használására, a tanulók fölvetelére, tanpénzre, szünidőre s mindazon ügyekre nézve, melyek ezen intézkedés által érintetlenül hagyottak, az előbbeni gyakorlat tartatott fön.

6) Végre az igazgatói hivatalra annyira nehezedő írásbeli foglalkozás lényegesen megkönnyítettetett. — Ezen módosítások és szabályzatok alapján nyílt meg az 1861/2 tanév.

* * *

A módosított tanulmányi szervezet értelmében intézetünk tanmenete is új stádiumba lépett. Alkalmazkodnia kellett az új idők szelleméhez, és fejlődnie annak követelményeihez képest. Ezen évek átmeneti időszakot képeztek, a behozott szervezet sok változásnak volt kitéve; a didactical elvek még meg se jegezesedtek jól, midőn

már is módosulást szenvedtek; és ezen fejlődési folyamat nem ért véget, tart és a mindig fejlődő nagyobb és nagyobb igényeknek megfelelőleg nem is fog véget érni!...

* * *

Intézetünkben a Vulcan-féle alapító oklevél alapján a román lett tannyelvül megtartva, mellette a magyar kisegítő nyelvül vétetett föl. (Httanácsi intézvény 1862 évi február 12-éről 75201 sz. a.)

A megalakulás, tantárgyak felosztása a Httanácsnak 58244 sz. intézvényével behozott módosított szervezet alapján eszközöltetett.

A mi a román nyelvi előadásokat illeti a tanári testület elhatározta, hogy az új szervezet által a magyar nyelv oktatására fölvetett órákat megosztja, úgy hogy fele-részben a román, másik fele részben pedig a magyar nyelv előadására fognak fölhasználtatni.

A német nyelv előadására 2—2 órát vettek föl minden osztályban, s két tanárra bízta, egyik előadta a négy alsó osztályban, a másik pedig a felső osztályokban.

1861/2 tanévben 11 tanári gyűlés tartatott. A jegyzőkönyvek szerkesztésére vonatkozólag megjegyzem, hogy végre kimaradt azokból a havonkénti tananyag beírása, a mi mindenesetre nagyon fárasztó és fölösleges dolog volt, s nagyon csökkentette a tanárok munkakedvét. Az évfolyamában előadott tananyag az igazgatói zárjelentésbe vétetett föl egész terjedelmében.

— A tanári testület tekintettel azon körülményre, hogy a tanuló ifjuság Belényes városában az iskolán kívül nem találja föl az őt megillető szellemi szórakozást, más részről pedig indítatva azon óhaj által, hogy az anyanyelvet minél alaposabban mivelje és elsajátíthassa, a VII. és VIII. osztály növendékeiből önképzőkört állított föl; jelentést tett erről a Httanácsnak, mely a bekívánt és fölterjesztett alapszabályokat 1862-ben 32067 sz. alatt a bemutatási záradékkal ellátta. Ezen évtől kezdve működ-

dik szakadatlanul az önképzőkör, mely a hozzáfűzött reményeknek — nyelv- és önmivelés tekintetéből — mindenkor megfelelt és ennek fényes jeleit adja évenként különböző, nevezetesebb napokon rendeztetni szokott iskolai ünnepélyeken.

— A Httanács, 1861 decz. 20-án 15657 sz. a. kelt udvari rendelet alapján, melynek értelmében a belényesi főgymnasiumban a magyar nyelv mellett a román és német nyelv is egyenrangú tannyelvül használandó, — 1862 évi junius 30-án 12844 sz. alatt következő, 1862/3 tanévben életbeléptetendő tantervet dolgozott ki, s illetve rendelt el:

- 1) A vallástan a tanulók anyanyelvén fog előadatni.
- 2) A magyar nyelv minden osztályban mint kötelező tantárgy fog előadatni hetenként 3 órában és pedig az I. és II. osztályban román nyelven a helyes írás és olvasás; a III. és IV. osztályban román nyelven a magyar nyelvtan; az V. és VI. osztályban a magyar nyelvtan terjedelmesen magyar nyelven; a VII. és VIII. osztályban az irodalomtörténet — magyar nyelven.
- 3) A német nyelv minden osztályban mint kötelező tantárgy fog előadatni hetenként 2 órában és pedig az alsó osztályban román nyelven; az V. és VI. osztályban a lehetőséghez képest német nyelven; a VII. és VIII. osztályban az irodalomtörténet német nyelven.
- 4) A román nyelv az I. osztályban 4 órában, a többi osztályban 3 órában fog előadatni.
- 5) A magyar és német nyelv jelen rendelkezés 2. és 3. pontja szerint adandó elő, a többi tantárgyakat román nyelven tanítsák, a magyar nyelvet ezeknél is a körülményekhez képest segédannyelvül használják.
- 6) Kedden délután tartassanak előadások.

Ezen tantervtől semmi eltérés nem engedtetik meg.

Miután a közlött tanterv a heti órák számát 166-ról 198-ra emelte, az igazgató 1862 évi szept. 15-én 225 sz. jelentésében még egy tanár kinevezését kérelmezte az egyházmegyei kormánytól, hogy a tanárok száma 13 le-

gyen mint a mennyit a módosított tanulmányi szervezet megkövetel; ha pedig ez nem volna lehetséges, kéri legalább az állandó és korosabb tanárok anyagi helyzetének javítását.

1862/3 tanévben a tanári gyűlések jegyzőkönyvei nem tüntetnek föl valami nevezetesebb dolgot. A tanulmányi rendet fölnebb közöltem. Egyetlen jelentékenyebb leirat a ker. Főigazgatóságtól érkezett, mely 1863 junius 1-én 560 sz. alatt tudatja, hogy a Httanács 1863 évi május 25-én 40452 sz. intézvényével megtagadta gymnasiumunk 1861/2 tanévben fölmerült kisebb kiadásainak fedezésére kért 301 frt 94 kr. kiutaltatását azon okból, mert a belényesi főgymnasium állandó segélyt élvez a tanulmányi alapból, aztán meg alapítványi tőkéje 97000 frtra emelkedett, melynek kamataiból fődözheti szükségleteit. (Segélyt a kisebb költségek fődözésére 1859-ben adtak meg. Lásd 1856/7 tanévet.)

1863/4 tanévben 16 conferentia volt. Tanácskozmányi tárgyul szolgáltak az alakulás, tantárgyak beosztása és havi jelentések az ifjuság erkölcsi és tanulmányi állapotáról.

Igen nevezetes néhai *Papp-Szilágyi József* nváradi g. kath. püspök és intézcti kegyurnak 1864 évi január 22-én 67 sz. a. kelt intézvénye, mely által a tanárok anyagi helyzetének javítása czéljából uradalmi pénztárából évenként 600 frtot utalt ki; így az igazgató fizetése 50 frtal szaporodott, a tanárokké pedig 600 frtra emelkedett.

* * *

Ekközben a középiskolai tanulmányi szervezet módosításának égő kérdése nem vétetett le a napirendről; s amennyiben az 1861 évi anchette javaslatát — miként emlitém — Ő Felsége nem fogadta el, a Httanács, 1864 junius 10-én 10331 sz. udvari rendelet alapján, 1864 évi julius 1-én 51311 sz. intézvényével új tanácskoz-

mányra hívta össze a tanker. kir. főigazgatókat, meghívott még több előkelő, tapasztalt szakembert, hogy együtt végleg határozzanak ezen nagyfontosságú és a jövőre nézve igen nagy horderejű ügyben.

A szakbizottság tanácskozmányi alapul ugyanazon kérdéseket vette föl, melyek az 1861 évi bizottságnak voltak kitűzve; beható tanulmányozás és megvitatás után következő javaslatot készített:

1) A teljes gymnasiumok nyolcz évi tanfolyammal birjanak, felső és alsógymnasiumra osztva. 2) Kötelező előadási tárgyakul vétettek: a vallásban, latin, görög, magyar, német és tájnyelv (ez utóbbi mint viszonylagosan kötelező), földrajz, történelem, mennyiségtan, természetrajz, természettan és bölcsészet. Nem kötelezők gyanánt: a rajz, gyorsírás, ének, európai művelt nyelvek és a tornázás. A szépíráshoz vonatkozólag indítványoztatott, hogy az alsó osztályok bármely növendékét szükség esetén a tanári kar szépírási órára utasíthat. A nem kötelező tantárgyak tanulására nézve kimondatott, hogy, ha azok tanulása miatt a növendék a kötelező tantárgyakból visszamaradást tanusítana, — bármely pillanatban eltiltható azok tanulásától. A görög nyelv előadását — szótöbbséggel — a IV-ik osztályba hozták be. — A történelem előadása választassék el a földrajztól. A bölcsészetre nézve határozatott, hogy a VI. osztályban adassék a tapasztalati lélektan, a VII-ben a logika, a VIII-ban a bölcsészet összessége — az encyclopaedia, — ez utóbbi az érettségi vizsgálat tárgyai közzé is fölveendőnek indítványoztatott. — A természetrajz adassék elő az I. II. V. és VI-ban; a természettan a III. IV. VI. VII. és VIII-ban; a mennyiségtanhoz kapcsoltsassék a rajzoló geometria. A vallásban anyaga az alsó osztályokra nézve következőleg osztatott be: az I-ben az ó-testamentum története, a II-ban az új testamentum, a III-ban a katekizmus és az erkölcsstan, a IV-ben a liturgika, és egyáltalában az összes egyházi szertartások magyarázata; a felső osztályokra nézve föntartatott a régi beosztás. Ezen tervezet kitűnik az itten közlött tanulmányi és óra-beosztásból:

Osztályok	Vallás tan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	3-ik élő nyelv	Földrajz	Történelem	Természettan	Természettan	Bölcsészet	Mennyiségtan	Órák összege	Órák összege a 3. élő nyelv nélkül	Az Organis. Entw. 1849.	Az Organis. Entw. 1865.	Az értekezlet 1861
I.	2	7	—	3	2	(3)	3	—	2	—	—	3	24 (25)	22	22	22	18
II.	2	7	—	2	2	(3)	2	2	2	—	—	3	24 (25)	22	20	22	18
III.	2	7	—	2	2	(3)	—	3	—	2	—	4	24 (25)	22	24	24	18
IV.	2	5	5	2	2	2	—	2	—	2	—	4	26 (26)	24	24	24	18
V.	2	5	3	2	2	2	—	3	2	—	—	4	26 (26)	24	24	24	18
VI.	2	4	4	2	2	2	—	3	2	2	2	3	27 (27)	25	24	25	23
VII.	2	4	3	2	2	2	—	3	—	4	2	3	27 (27)	25	24	25	23
VIII.	2	4	3	2	2	2	—	3	—	4	3	2	27 (27)	25	24	25	23
Össz- szeg	16	43	18	17	16	16 (19)	5	19	8	14	7	26	205 (208)	189	186	191	159

Ezek az 1864-iki bizottságnak nevezetesebb javaslatai a tanulmányi rendszer módosításra nézve.

1864—5 tanévben 21 conferentia tartatott. Meglepi szám! A jegyzőkönyvek gondos áttekintése után meggyőződtem, hogy az 1861-iki módosított szervezet alapján eszközölt alakulás, tantárgy fölosztás, félevesi osztályozás, tandíjmentességi kérvények felülbíráása és az érettségi vizsgálat tárgyában tartott gyűléseken kívül a többiben fegyelmi ügyeket láttak el. Ezek nagy száma szomorú képen tünteti föl ezen tanévet. Nem hallgathatom el azon szomorító jelenséget sem, hogy a tantárgyak fölosztása alkalmával két tanár — habár némi indokolással — nem fogadta el a nekik szánt tárgyakat, egy harmadik meg egyszerűen megtagadta a II-dik osztályba való föllépést. És eme tapintatlan eljárásnak mélyebb okai voltak, mi kitűnik a tanulm. Főigazgatóságnak 1865 január 3-án 1371 szám alatt kelt helytelenítő leiratából, melyben hangsúlyozza: „Ezen ellen-

szegülést nem lehet nem roszalni és felkérem tisztelt uraságod által a tanár urakat, miszerint szem előtt tartván azt, hogy bármely tanintézetnél egyik főtényező a tanerők közreműködése, mely nélkül a belényesi egyetlen románjuku főgymnasium soha felvirágozni nem fog, — hagyjanak fel a folytonos viszálykodással és ne nehezítsék meg az igazgató hivatalát, ne akadályozzák őt annak teljesítésében. Gondolják meg, miszerint ugyanazon egyházmegye paptársai, ugyanazon nemzet fiai. Gondolják meg minő szent és nemes érdekek központosulnak a belényesi gymnasiumban, minő magasztos hivatás jutott nekik. A gymnasium célja csak közreműködés és szorgalom által elérhető; viszálykodás által sem az egyház sem a román nemzet köszönetét nem fogják kiérdemelni. A nemes lélek a közjót magasbra becsüli saját érdekénél, s ezt amaznak örömet föláldozza.“

Megelégedéssel közlöm, hogy ezen jóakaratu figyelemzetetésnek meg volt az óhajtott eredménye.

— A Httanácsnak 1864 évi decz. 20-án 100589 sz. intézvénye alapján a tanulm. Főigazgató rendeli, hogy tekintettel arra, miszerint a magyar nyelv minden középiskolában kötelező tantárgy: a belényesi főgymnasium felsőbb osztályaiba csak oly idegen növendékek vétessenek föl, kiknek a magyar nyelvből is meg van a kellő készülségük, ellenesetben visszautasítandók, nehogy azokért a többiek visszamaradjanak. — Az sem helyeselhető, hogy a magyar és német irodalom kizárólag román nyelven adatik elő, mert az irodalmi előadások bizonyos foku nyelvismeretet tételeznek föl, ekkép éppen a tanulóknak áll érdekében, hogy ezen tárgyak legalább részben magyar, illetve német nyelven adassanak elő.

— Ugyanaz a Httanácsnak 1864 aug. 20-án 70313 sz. intézvénye alapján körlevelet bocsát ki, s minthogy annak tartalma nagyon tanulságos és mindig aktuális értékű közlöm egész terjedelmében (Füg. N.) Itt a főbb alapvonalakat: 1) Mindkét félévben a tanulókat többször kell kikérdezni, hogy igaz ítéletet lehessen felőlök alkotni és fejlesztessék figyelmük és munkásságuk. 2) Helytelen azon eljárás, hogy ha a tanuló egyszer gyengén ké-

szült el többet nem hívják föl, mert azáltal elveszti kedvét, s szorgalmának jövője fölött közömbössé válván — elhanyagolja magát. 3) A tananyag óráról—órára eleve állapítandó meg. 4) Nincs megengedve több szabad időt adni, mint a mennyit a szabály engedélyez. 5) Nem szabad szaporítani vagy kevesbiteni az írásbeli dolgozatokat, ki kell azokat javítani és érdemjeggyel ellátni. 6) A buzgó tanároknak azon kell törekedniök, hogy a tanítványok ne legyenek magánoktatásra is utalva. 7) A tanórák egy pillanatra sem mulasztandók el. 8) A gymnasium föladata nemcsak oktatni, hanem nevelni is, következésképpen nem fog műveltséget tanusítani az olyan tanár, ki durva szavakkal támad a hibás tanítványra, vagy szenvedélye által elragadtatva üti, pofozza. 9) A tanárok mindenkor vegyenek részt az isteni tiszteleten, processiókon, predikációkon, hogy példányképül szolgáljanak tanítványaiknak.

1865/6 tanévben volt 21 tanári gyűlés és 9 conferentia a lefolyt havi eredmény constatalása végett. A jegyzőkönyvek nem tartalmazznak nevezetesebb eseményt. Tanulmányi rend mint az előző évben, csakhogy a magyar és német irodalmi előadások részben az illető nyelven eszközöltettek.

— Httanács 1865 okt. 30-án 82804 sz. intézvényével rendszeresíti a tankönyvek behozatalát. Azon elvből indul ki, hogy egy tankönyvet vagy térképet sem szabad behozni a Httanács előleges jóváhagyása nélkül.

1866/7 tanévben volt 16 rendes gyűlés, és 9 havi conferentia a tanulmányi és erkölcsi haladás constatalására. A jegyzőkönyvek csak másodrendű administratív dolgokat tartalmazznak, éppen semmi, mi a kutató érdeklődését felkölthetné. Nagyon szembetűnő, hogy a jelentékenyebb igazgatási ügyek 1861/2-től nincsenek tanácsüléseken tárgyalva, hanem csak egyedül az igazgató látta el azokat.

— 1866 évben hunyt el néhai Farkas György megyei táblabíró neje szül. Radovich Mária, ki férjének

végrendelete értelmében 2000 frtot hagyományozott intézetünk alapítványi tőkéjének gyarapítására.

— Ez évben kezdi meg működését a Zsiga Miklós féle kenyéralapítványi kezelőbizottság. Kéri az igazgatóságot, hogy ajánljon oly g. keleti vallásu tanulókat, kik érdemesek e jótétemény elnyerésére, és az igazgatóság *határozott ajánlatára* látott el 10 tanulót kenyérrel a tanéven át.

— A m. kir. vallás és közokt. Ministerium 1867 szept. 5-én 9535 sz. alatt meghívja az igazgatót Budán szeptember hó 20-án tartandó tanácskozmányra, melyben az új tanulmányi szervezet került megvitatás és eldöntés alá.

1867/8 tanévben 16 tanári gyűlés tartatott. Az alakulás, tantárgyak beosztása tekintetében az előbbi évekhez hasonlóan jártak el. A jegyzőkönyvekben nem akadtam nyomára valamely jelentékenyebb dolognak, pedig joggal elvárható, hogy ismerhessük a tanári testület álláspontját, melyet Br. Eötvös József miniszter utmutatásai szerint kidolgozott új tanulmányi rendszerrel szemben foglalt.

— A közokt. Ministerium 1867 évi okt. 8-án 11497 sz. intévényével életbe léptetette az új tanulmányi rendszernek egy némely rendelkezéseit, egyelőre csak részben, a régi rendszer keretében. — Igen érdemes ösmerni azon alapelveket, melyekre Br. Eötvös József fölállítani akarta az ő rendszerét. Közlöm itt kivonatosan:

„A középtanodák tanulmányi rendszerének az a legnagyobb hibája, hogy a gymnasiumok és a reáliskolák már az I. osztálytól tökéletesen el vannak választva egymástól, következésképpen a szülők akkor, midőn gyermekök csak tíz éves, midőn még nem fejlődhetek ki eléggé tehetségei és hajlamai kénytelenek annak jövőendő pályája felett határozni. Ennek pedig az a következménye, hogy a szülők csak akkor veszik észre gyermekök jelentékenyebb tehetségeit, mikor az már néhány osztályt el is végzett akár a gymnasiumban akár a reális-

kolában és a szerzett tapasztalatok alapján kénytelenek vele iskolát változtatni. Minthogy pedig a gymnasiumoknak és reáliskoláknak különböző tantervük van, a nem tanultak kipótlása mellett a változtatást csak egy esetleg több év elvesztésével eszközölhetik. Már magában ez a körülmény igazolja, hogy az alsó osztályokban a tanulmányi tervezetnek egyöntetűnek kell lennie, ha a didactikai és nevelési követelményeknek meg akarnak felelni. Ezt pedig legkönnyebben úgy lehet elérni, ha a gymnasium alsó osztályaiban annyi reál ismereteket fognak nyújtani, a mennyi szükségeltetik, hogy a tanuló a gymnasium IV. osztályának befejezése után akadálytalanul átléphessen a reáliskola IV. osztályába, és ha a gymnasiumban több időt fognak fordítani a mennyiségtan, mértan, természetrajz előadására, a rajz pedig fölvetetnék a kötelező tantárgyak sorába. Vannak, kik egyesíteni óhajtanák ezen két irányt az egész gymnasiumban, hanem a Minister véleménye szerint ez nem volna célravezető, mert a felső osztályokban annyi tantárgy halmozódna össze, hogy nem volnának képesek azokat kellő terjedelemben és az óhajtott sikerrel előadni; következésképpen az egységesítési irány veszélyeztetné vagy reáliákat vagy a humaniorákat, vagy mindakettőt, s az ily intézetből kilépő ifju nem volna sem a reál, sem a humanistikai ismeretek birtokában. Ennélfogva midőn a növendék elvégzi a IV. osztályt a szülőknek véglegesen határozniok kell, hogy gymnasiumba járatják-e továbbra is gyermeküket, vagy reáliskolába, mert a IV. osztálytól kezdve a tanítás teljesen elütő lesz.“

Ugyanis a Minister hat évi folyamattal bíró gymnasiumokat akar létesíteni. A latin nyelvet az V. és VI. osztályban adnák elő minél terjedelmesebben. A görög nyelvet elhagynák. A gymnasiumok és akademiák (egyetem) közötti összeköttetést a lyceumok tartanak fenn, melyek három évi tanfolyammal bírnának. Ezekben a tantárgyak szak szerint csoportosítva adatnának elő, itt tanítanak a görög nyelvet is. — A tornát kötelező tárggyul hozza be, kívánja a tornatermek felszerelését, hogy télen is lehessen tornázni. Követeli a rajztanári katedráknak

rendszeresített fizetéssel való fölállítását és rajztermék fölszerelését. Megszünteti a félévi vizsgálatokat. Óhajtaná, hogy a heti szünidő szombat és vasárnapra esnék.

A jelzett tervnek megfelelőleg életbe lépteti az új szervezetet már az 1867/8 tanévben egyelőre az I. és V. osztályba. Érdekes, hogy az V. osztályba behozza a római mithológiát mint rendes tantárgyat, melyet latin nyelven kellett előadni. Együttal elküldötte az egész tervezetet, hogy a tanári testület tanulmányozza és esetleges észrevételeit a Főigazgatóság útján tegye meg. (L. fűg. O.)

Vonatkozással ezen nevezetes rendelkezésre igazgató 1867 évi okt. 29-én 279 sz. a. jelenti egyenesen a Ministeriumnak, hogy gymnasiumunkban életbe léptette a fenti intézkedéseket. Másrészt pedig 1867 decz. 17-én 366 jelentésében kéri az intézet kegyurát, hogy Bécsből rendelne meg 112 frt 50 kr. értékű rajzmintákat és szervezzen tornatanári állást. Eme jelentés alapján a kegyur Papp-Szilágyi József püspök a sajátjából megküldi a kért összeget, hogy az igazgató beszeresse a szükséges rajzmintákat, rendeli, hogy a tornászatot az intézet kertjében tartsák, s fizetést ígér a tornamesternek.

— *Horváth Mihály* volt belényesi róm. kath. plebános 1868 január 23-án kelt értesítése szerint 252 kötetből álló könyveit gymnasiumunk könyvtárának hagyományozta; ezen nemeslelkű adományozásáért tanári testület legmélyebb köszönetét fejezte ki és megígérte, hogy hagyományozó óhajtása szerint, lelkiüdvéért minden évben fog engesztelő sz. misét szolgálni.

— Tanulm. Főigazgató 1868 jan. 10-én 19 sz. leiratában közli a Ministeriumnak *) 1867 decz. 31-én 14847 sz. intézvényét, melyben utmutatásokat ad az új tanulmányi szervezet életbe léptetésére vonatkozólag. Igen jellemzetes az intézvénynek azon része, melylyel az intézeteket föntartó kegyuraságoktól nyilatkozatot követel, hogy záros határidőn belől rendszeresíteni fogják a rajz- és tornatanárok fizetéseit és fölszerelni a rajz- és tornater-

*) Mindig a m. kir. vallás és közokt. Ministerium értendő.

meket. — A tantárgyak beosztására vonatkozólag következőket rendeli: a viszonylagosan kötelező nyelveket két osztály összevonásával adják elő, nehogy a tanórák száma növekedjék. — Magyarország történelmét, melyet eddig az V. osztályban fejeztek be, ezentul a IV-ben kell befejezni. — A természetrajzot szintén a IV-ben kell bevégezni, eddig az V-ben lett bevégezve. — A természetant csak az V-ben kell megkezdeni, eddig a IV-ben lett megkezdve, ahelyett a IV-ben a tesztek sajtóságai mellett előadatik a vegytan is. — Az algebra az V-ben kezdetik meg, eddig a IV-ben.

A mennyiségtanra nézve követeltetett, hogy a II. III. és IV. osztályban egygyel több órán át tanítsák. Minthogy az első felévi vizsgálatok meg lettek szüntetve a tanárok utasítottak, hogy általános ugynevezett gyakorlati összefüggő ismétléseket csináljanak és bizonyítvány jellegű levelekben értesítsék a szülőket gyermekeik tanulmányi haladásáról és erkölcsi magaviseletéről. Ezen intézkedés által hozzatak be az időszakai (előbb négy, később három időszakra lett osztva a tanév) értesítvények.

— A ministerium figyelme az önképzőkörökre is kiterjed és 1868 évi jan. 7-én 15501/867 sz. intézvényével rendeli, hogy az önképzőkörök tagjai csak felsőgymnasiumi növendékek lehetnek, hogy a gyűléseken nem tárgyalhatók oly ügyek, melyek politikát vagy felekezeteiket érintenének; a dolgozatokban ne szoritkozzanak csak szépirodalmi tárgyakra, melyek a fejletlen ifju képzelődését ferde irányba terelhetnék, hanem készítsenek dolgozatot bármely tantárgyból, így fordításokat remekírókból, utánzatokat, méltatásokat, mennyiségteni, fizikai témákat, chemiai kísérleteket stb. Az igazgatókat felelősekké teszi a gyűlések lefolyásáról. Nagy jogokkal ruházza fel őket, hogy befolyásolhassák a gyűlések szellemét. Követeli, hogy az ifjusági könyvtárak csak az ifjuság szellemi fejlődésének megfelelő műveket tartalmazzanak.

— A Főigazgatóság 1868 febr. 9-én 115 sz. alatt az I. osztálybeli tanulónak a rajzoló geometria óra alatt

eltiltja a körző és vonalzó használatát, mert a czél „a szemek és kezek gyakorlata, mit nem érhetnek el, ha az említett szereket használják.“

— Felsőbb helyről tett több rendbeli kérdésre, hogy vajjon az új szervezet be lett-e hozva gymnasiumunkba vagy sem, különösen pedig a rajz és tornatanítás? igazgató 1868 febr. 25-én 66 sz. alatt jelenti a Főigazgatóságnak, hogy a rajzot és szépírást hetenként 4 illetve 1 órában Balázs Pál a IV-ik elemi iskola tanítója adja elő 100 frt jutalom mellett; hogy rajzminták lettek beszerezve; — a tornászatot pedig csak a nyári hónapokban fogja előadni maga az igazgató egy VIII-ad osztályu tanuló kíséretével, ki magyarázat után előre bemutatja az alakokat a testmozgásból és a tornaszereken.

De a gymnasium kegyura 1868 márczius 3-án 167. sz. alatt tudósítja az igazgatóságot, hogy súlyos kiadásokkal lévén megterhelve nem szervezhet a tornatanár részére rendes fizetést, ajánlja az igazgatónak, hogy kérjen segílyt az államtól.

Az igazgató azonban 1868 márcz. 24-én 101 sz. előterjesztésében ujonnan kéri a szükséges költség kiutalványozását, hogy tornaszereket beszeressen, mert új tandíjat nem szedhet be, a környékbeli falvak nem adakoznak kath. intézet részére, a kormánytól nincs mit várnia, mert az állami tanodákban is az érdekelt községek hozzájárulásával hozzák be a tornászatot, és ha a kegyur egymaga, a sajátjából nem áldozhatna, hívja föl a káptalant és a szentszéki tagokat adakozásra, majd csak kitélik valahogy 100—20 frt!

Mennyi időfecsérlés, mily látszólagos közönyösség tűnik elő a kegyur részéről, mondom csak látszólagos, mert az igazgatóságnak utolsó jelentésére Papp-Szilágyi püspök 1868 márcz. 26-án 284 sz. leiratával a sajátjából küld 200 ftot a tornafelszerelésekre; nem mulasztotta el azonban jogosult szemrehányásokat tenni azon tanároknak, kik nem készülnek a tanári vizsgálatra, s ezen mulasztásuk által a gymnasiumot azon veszélynek teszik ki, hogy elveszítse nyilvánossági jogát!

Ekként alakulván a viszonyok az igazgató ápril 7-én 114 sz. alatt jelenti a tanulm. Főigazgatóságnak, hogy következő tornaszereket rendelt meg: két párhuzamost, egy árboczfát, egy lengőt, egy rököt, két tölgyfa lajtorját, egy könnyű fenyőfa lajtorját, egy gyűrű akasztót, egy rud és egy kötélakasztót, tizenkét pár falábat, három ugródeszkát, egy pár zsinórtartót, nyolcz mászórudat, egy lovat, egy bakkot, négy ugró botot, egy nyolcz öles vastag kötelet, két pár vékony három öles kötelet, egy kötélajtorját. Huszonöt pár különböző nehézségű vasakat. Együttal fölhatalmazást kér, hogy a tornamester fizetésére a módosabb tanulóktól külön tandíjat szedhesse, — mire a Főigazgatóság ápril 20-án 360 sz. a. megjegyzi, hogy miután a tornászat az I. és V. osztálybeli tanulókra nézve kötelező tárgy, ezektől nem szedhető külön tandíj, de ha más osztálybeli tanulók akarnának tornászatot tanulni, azok fizessenek 1 frt díjat.

— Ez évben rendezett majális alkalmával a magyar és román zászlók használata miatt sajnálatos kihágás követtetvén el, melyről a magas Ministerium a tanári testület által jegyzőkönyvileg hivatalosan, más városi polgárok részéről pedig magán uton értesítettvén, július 6-án 10685 sz. intézvényével elrendeli, hogy ilyen multságok alkalmával mellőzzenek mindennemű zászlót.

— A magánvizsgálatokra vonatkozólag a magas Ministerium július 11-én 10151 sz. a. megjegyzi, hogy azon magántanulóktól, kik a rendes vizsgálatok idejében jelentkeznek vizsgálatra, a tandíjon kívül egyéb illeték nem követelhető; ellen esetben a tandíjon kívül minden osztály tantárgyaiért tartoznak 20 frtot fizetni.

— A magas Ministerium augusztus 21-én 11822 szám alatt tudatja, hogy a tanulmányi alapból föntartott vagy segélyezett intézetek részére rajzeszközöket az említett alap fog beszerezni, következésképpen a belényesi gymnasium részére is, ha kérvényezni fogják.

1868/9 tanévben volt 21 tanári gyűlés. Ezek közül legnevezetesebb az október 2-án tartott II-ik tanácskoz-

mány, melyen fölolvastatott és tudomásul vétetett az 1868 évi augusztus 29-én kelt 14464 sz. magas ministeri leirat, melylyel életbe léptetik az új tanulmányi szervezetet egész terjedelmében.

Az új rendszer értelmében a gymnasiumok fölosztatnak négy osztályu kis- és hat osztályu nagy gymnasiumokra.

A kis gymnasiumok köre és célja első sorban kellen előkészíteni a nagy gymnasiumra; e mellett tekintettel lévén arra, hogy e tankörrel több tanuló befejezi általános iskolai pályáját, ezeknek viszonyaikhoz képest elégséges képzettségi alapot nyújtani. Ezen oknál fogva viszonylag önmagában befejezett oktatási egészet képez s tantárgyait lehetőleg gyakorlati, népszerű iránynyal kezeli. A reál tanulmányokból annyit ölel föl, hogy a negyedik osztályt sikerrel végzett tanuló nemcsak a nagygymnasiumba, hanem a reáliskola negyedik osztályába is egyenesen átléphet.

A kisgymnasium tantárgyai: Rendes tantárgyak: Vallástan, magyar, latin, német, tájnyelv, földrajz, történelem, mennyiségtan, természettan, vegytan, természetrajz, rajz, szépirás, testgyakorlás. Mellék tantárgyak: ének, francia, angol stb. nyelv.

A kisgymnasiumi tanterv átnézete.

Tantárgyak	O s z t á l y o k			
	I.	II.	III.	IV.
	Heti órák száma			
Vallástan	2	2	2	2
Magyar nyelv	3	3	3	3
Latin nyelv	6	6	5	5
Német nyelv	—	—	2	3
Földrajz	2	2	2	—
Történelem	—	—	2	2
Mennyiségtan	5	5	3	3
Természettan	—	—	3	4 első félev
Vegytan	—	—	—	4 másod .
Természetrajz	2	2	—	—
Rajz	4	4	4	4
Testgyakorlás	2	2	2	2
Szépirás	1	1	—	—
Heti órák összege	27	27	28	28

A nagygymnasium köre és célja. A nagygymnasium összesen 6 osztályból áll, melyekből a négy alsó osztályt a kisgymnasium képezi, miért is a nagygymnasium sajátlagos tanköre az V. és VI. osztályra esik. E két osztály a kisgymnasiumban nyert alapon a képzést tovább folytatja és előkészít a tulajdonképpeni lyceumra, de különös sulyt fordítva a classicaí miveltéségi alap megvetésere, mire főeszközül szolgálnak a latin remekirók olvasása és elemzése, a görög és római részletesebb történetnek, továbbá a statistika s evvel kapcsolatosan a költészet- és szónoklattan beható elméleti és gyakorlati tanulmányozása.

A nagygymnasium tantárgyai: Vallástan, magyar, latin, német, tájnyelv, mennyiség- és természettani földrajz, egyetemes történet különös tekintettel a görög és római és később a magyar történetre, algebra és mértan, rendszeres természetrajz, testgyakorlás. Melléktantárgyak: rajz, műének, gyorsírás, francia, angol, olasz nyelv.

A nagygymnasiumi tanterv átnézete.

T a n t á r g y a k	O s z t á l y o k	
	V.	VI.
	Heti órák száma	
Vallástan	2	2
Magyar nyelv	4	4
Latin nyelv	6	6
Német nyelv	3	3
Földrajz	2	2
Történelem	3	3
Mennyiségtan	4	4
Természetrajz	2	2
Testgyakorlás	2	2
Heti órák összege	28	28

Ugyanezen tanácskozmányban olvastatott föl szept. 23-án 16259 sz. a. kelt ministeri rendelet, melylyel föl-hivatik a tanári testület, hogy a közölt uj tanulmányi szervezetet tegye tanulmány és a megvitatás tárgyává és helyi tantervét annak alapján készítse el.

A tanári testület tantárgy- és órabeosztását az uj szervezet szerint eszközölte megjegyezvén, hogy a természetrajz, a fizikai és mennyiségtani földrajz beosztása körül felmerült nehézségek jobbadán el vannak háritva,

s így az 1868/9-ik tanévben a III. és IV. osztályban minden tantárgy az új rendszer szerint fog előadni (az I. és V-ben már múlt tanévben is az új rendszer szerint tanítottak). — Az I. és II. osztálybeli magyar nyelvi tananyag előadására hetenként 3 órát vettek föl, ugyanannyit a román nyelvre is „*melynek tökéletes ismerete nélkül a magyar nyelv sikerrel nem adható elő*”; — de hogy a magyar nyelvi oktatás ne szenvedjen valami hátrányt, mindkét nyelv előadása ugyanazon tanárookra bízott az I. és II. osztályban. Minthogy azonban a szépírás, rajz és tornászat előadása miatt a tanórák annyira fölszaporodtak, hogy 12 tanár el nem bírhatja különösen azon okból, mert a negyedik elemi iskola tanítójának, ki a rajzot előadja 4—5 óránál több nem adható, s minthogy nincs szaktanár a szabadkézi rajz előadására, — óhajtandónak látja, hogy még egy tanár kineveztetnék, ki ellátná a szabadkézi rajzot és szépírást, és a mellett alkalmas lenne más tantárgyakat is előadni. — A tornászat előadatik a gymn. igazgató fölügyelete alatt, kinek ebbeli fáradalmaik külön kellene díjazni a gymn. alapítványból.

— 1869 május 15-én a főigazgatói hivatalos látogatás alkalmából tartott tanácskozmányban Főigazgató tudomásul vette, hogy a tanítás az új szervezet szerint eszközöltetik, de sürgeti a rajzterem fölszerelését és román nyelvű tankönyvek szerkesztését és kiadását, mivel tapasztalta, hogy némely tantárgyat kéziratból tanítanak. — A tanári testület kijelenti, hogy örömet kinyomatná kézíratait, ha a magas kormány a hazai műveltség előmozdításának céljából a nyomtatási költségeket fedezné. Látni lehet, hogy a tanárok közt tudós és munkás férfiak voltak, kik jól ismerték föladatukat, — sajnos, hogy igen szerény fizetésük miatt kezeik meg voltak kötve! Hol állna ma román tanírodalmunk, ha az anyagi állapotok kedvezőbbek voltak volna?

— Tanulm. Főigazgató 1868 október 9-én 1168 sz. leiratában azon indokból, hogy a belényesi főgymnasiumban a magyar nyelv általánosan kötelezett tantárgy figyelmezteti az igazgatóságot, hogy a nevezett tantárgy oktatása minden osztályban legyen gyakorlati, a felső

osztályokban pedig fokoztassék ezen gyakorlati irány irásbeli dolgozatok, fordítások, emlézések és olvasások által, kellő súlyt fektetve a magyar szépirálytanra, s az irodalomtörténetre oly megjegyzéssel, hogy itt különösen a legujabb irodalom remek termékeit kell olvasás és beható taglalás által megismertetni. — Továbbá, miután ugyanazon intézet tantervében máshonnan jött egyes tanulók kedvéért változtatás nem történhetik, minden máshonnan Belényesbe jövő tanuló a magyar nyelvet is, a megfelelő fokozatban tudni köteles; azért nem helyesli a Ministerium az ezen intézetnél eddigelé követett azon eljárást, hogy a magyar nyelv tanítása a felső osztályokban ketté volt osztva. (Azaz haladók és kezdők szerinti beosztás).

— 1868 október 4-én 15359 sz. ministeri rendelettel a tornászat minden tanulóra kötelezővé tétetvén, — gymn. igazgató október 20-án 312 sz. előterjesztésében fölkéri a kegyurat, hogy a tornamester díjazása céljából utalványozzon 150 ftot az intézet alapítványából, vagy küldjön a sajátjából annálisinkább, mert a tanulóktól csak annyi illetéket szedhet, melyből alig bírja a tornaszerek javítását eszközölni. Ugyanekkor fölkérte a Főigazgatót is, hogy ebbeli előterjesztését támogassa.

Ugy látszik azonban, hogy az igazgatóság előterjesztései eredménytelenek voltak, mert most már a magas Ministeriumhoz fordul s kéri a szakadkézi rajz és tornászat rendszeresítése alkalmával fölmerült költségeinek a tanulmányi alapból leendő kiutaltatását. Ugyancsak a Ministeriumtól kér 2969 ft 65 krt fizikai és vegytani szerek beszerzése céljából. A ministerium 1869 ápril 3-án 4869 sz. leiratával megtagadja a rajz és torna költségek kiutaltatását, mert a gymnasium alapítványa 1866 évben 2000 frt, 1867-ben 2838 ft 40 kr. fölösleget mutatván föl, van honnan fődözni ama költségeket annálisinkább, mert a gymnasium évenként 3706 ft 50 kr. segélyt kap a tanulmányi alapból; ami pedig fizikai és vegytani szerek beszerzésére kért összeg kiutaltványozását illeti, elrendeli, hogy az igazgató terjessen föl leltárt, a melyben pontosan kitüntetve legyen, miféle fizikai szerekkel rendelkezik a gymnasium, mikor és mily áron let-

tek beszerezve? Ugyanezen leiratban értesítettik az igazgató, hogy abbeli kérelmének, miszerint 300 frtnyi fizetés javításban részesüljön — hely nem adatott. (Az igazgató ugyanis tekintetbe véve hosszas szolgálatait, melyeket a gymnasiumnak mint tanár s igazgató tett kérte a kegyurat, hogy növelje fizetését és utalványozzon tíz éves pótlékot. Ez hivatkozva az alap elégtelenségére megtagadta kérelmét. Ezért folyamodott — több ízben is — a Ministeriumhoz, de amint láttuk, eredménytelenül).

— A Ministerium 1868 november 12-én 16997 sz. rendeletében eltiltja a ‚Quae maribus‘ ‚Nomina composita‘ és ‚Simplicius leges‘. latin versek beemléztetését azon indokból, mivel azok ahelyett, hogy megkönnyitenék a latin nyelv tanulását, még inkább megnehezítik.

— A nasszódi gymnasium igazgatósága collegialis utasítást kér az új tanrendszernek életbeléptésére vonatkozólag. — Igazgatóság 1868 decz. 3-án 363 sz. a. válaszolja, hogy az új tanulmányi rendszer a belényesi gymnasiumnál az I. II. V. és VI. osztályokban egész teljében, a III. és IV. osztályban részben be van vezetve; ajánlja hogy vezessék be a nasszódi gymnasiumba is az egyöntetűség és avégett, hogy a tanulók fenakadás nélkül léphessenek át egyik intézetből a másikba.

— Főigazgató 1868 decz. 2-án 1546 sz. alatt közli a Ministeriumnak november 25-én 18767 sz. a. kelt leiratát, melyben helyesli a műének taníttatását; nem engedi meg azonban, hogy ez okból egyeletet képezzenek.

— Igazgató decz. 22-én 398 sz. fölterjesztvényében kéri a Főigazgatóságot, hogy eszközölné ki a magas Ministeriumnál a belényesi főgymnasiumban szükségeltető nyomtatványoknak, mint a minők a bizonyítványok, osztálykönyvek stb. román szöveggel való nyomtatását.

— Az intézeti kegyur 1869 február 23-án 78 sz. leiratában közli az igazgatósággal, hogy a kántor minden tanév végén fogja fizetését fölvenni az egyházi énekek előadásáért; a műének vezetőjének fáradsága jutalmául 40 ftot utalványoz, mely összeg a gymn. pincze béréből lesz kifizetendő.

— Korhány János örkanonok és az intézeti alapítvány kezelője 1869 május. 26 án közli az igazgatósággal, hogy intézeti kegyur 100 frtot rendszeresített a torna-tanításért.

— Tanulm. Főigazgató július 1-én 692 sz. leiratával több VIII-ad osztályu tanulót fölment a görög nyelvből írásbeli és szóbeli érettségi vizsgálat alól, hogy több idejök legyen elkészülni a többi tantárgyakból.

— A nagyvárad i g. kath. egyházmegyei kormány szept. 27-én 727—728. sz. leiratában tudatja, hogy a rajztanítás díjazására a gymn. alapítványból kiutalt 200 frtot, a fönmaradó 200 frtot a mi még a fizetés kiegészítésére szükségeltetnék fizessék a tanulók külön tandíjban annálisinkább, mert más tanintézetekben is külön tandíjat fizettetnek a szépírás, tornászat és rajztanításért.

1869/70 tanévben a havi gyűléseken kívül, melyekben az osztálytanárok jelentést tettek a tanulmányi és erkölcsi állapotról 15 rendes conferentia tartatott.

Az alakuló gyűlésen igazgató indítványozza, hogy tegyenek sürgős előterjesztést a kegyurnak a rajztanár kinevezése iránt, s biztosok lévén, hogy intézeti kegyur tekintetbe véve a rajztanár nagyon érezhető hiányát, gondoskodni fog alkalmas egyén kineveztetéséről, annak ki is osztották az I. II. és III-ad osztálybeli rajzórákat összesen 12-öt.

Ugy látszik azonban, hogy a buzgó igazgató nem elégedett meg a kegyurasághoz intézett előterjesztésével, hanem jónak látta ugyanezen tárgyban jelentést tenni a Főigazgatóságnak is 1869 október 2-án 282 sz. alatt, melyben saját püspökét, az intézeti kegyurat formálisan közönyösséggel vádolja és avval szemben nem éppen hizelgő kifejezésekkel él. Föl is kéri a Főigazgatóságot, hogy hívja föl a püspököt, hogy minél rövidebb idő alatt nevezzen ki rajztanárt, s ha nincs honnan, hát díjazza a sajátjából.

A püspök 1869 október 15-én 768 sz. intézvényével *Zujka János* nagyvárad i g. kath. elemi tanítót rajz-

tanárrá nevezi ki 400 frt fizetéssel és szabad lakással, a fizetés felét a püspök a sajátjából fedezte.

Ezzel meg lett oldva a mintegy két éven át vajudó ügy. A kegyur a mult tanévben rendszeresítette a tornamester díjazását, e tanévben pedig a rajztanárét.

— 1870 február 25-iki havi gyűlésen igazgató bejelenti, hogy néhai *Köváry Gergely* nagyváradi kanonok, volt belényesi tanár és igazgató 252 frt tőkét hagyományozott az intézeti alap javára oly föltétellel, hogy annak kamatai az áldozár tanárok közt osztassanak ki, kik kötelesek lesznek évenként 15 misét szolgálni az elhunyt hagyományozó, fivére és nővére lelkiüdvéért.

— A belényesi püspöki urodalom kormányzója 1869 decz. 14-én tudatja az igazgatósággal, hogy az intézeti kegyur az igazgató és egy approbált tanár részére 4—4 öl tüzi fát utalványozott díjmentesen, a többieknek 2—2 ölet, kivéve azokat, kik mint helyettes lelkészek ezen minőségükben már kapnak tüzifát az urodalomtól.

1870/1 tanévben volt 14 tanári gyűlés. — A jegyzőkönyvekből nem vehető ki semmi nevezetebb körülmény. A hivatalos okmányok azonban sok nagyfontosságú dolgot foglalnak magukban, melyek közül első helyen említendőnek tartom, hogy Ft. *Kövári Tivadar*, kanonok, gymn. igazgató ösztönzésére és tanácsára *Papp-Szilágyi József* nváradi gör. kath. püspök és gymnasiumi kegyur a belényesi g. kath. főgymnasiumot — állami gymnasiummá akarta átváltoztatni.

A főindokot a tanárok nyomoruságos ellátásában látom. Az alapítványi tőke elégtelensége miatt a tanárok — többen köztük családosak — sehogy sem juthattak tisztességes fizetéshez. Approbált tanárok kénytelenítették évi 600 ftból megélni és ez összegből még lakbért is fizetni! Nincsen év, különösen az abszolutismus óta, melyben a tanárok ne folyamodtak volna a kegyurhoz, kormányhoz igen szerény fizetésük javítása végett, de sehol sem lettek meghallgatva. Nem lehet csodálkozni, hogy tisztességes megélhetés reményében, végső szükségben az

igazgató jónak látta átadni a gymnasiumot az államnak, hogy gondoskodják az róla és a tanárokról, hogyha 1842-ik évtől a kegyurak majdnem semmit sem tettek annyi ember és családjának biztosítására. Kapóra jött ezen körülmény a kegyurnak, mert legalább egy nagy gondtól megmenekedett volna! Mindazonáltal fön akarták tartani az átadás után is annak jellegét, előadási nyelvét és alapítványának kezelését. Ily szellemben tesz előterjesztést az igazgató a kegyurhoz 1870 szept. 25-én 270 sz. alatt, éppen így a Főigazgatósághoz 1870 szept. 26-án 271 sz. alatt, kinek közbenjárását kéri a püspöknél, ne-hogy valaki által szándékában megingattassék.

A Főigazgató 1870 okt. 6-án 1101 sz. leiratában értesíti az igazgatót, hogy a gymnasium államosítási ügyében már tett előterjesztést a közokt. Ministeriumhoz, s az hajlandónak nyilatkozott az átvételre, ha a püspök tárgyalásokba bocsátkozik a Ministeriummal. (Füg. P. R. S). — A dolog azonban annyiba maradt!

— A Ministerium 1870 november 20-án 24441 sz. alatti leiratában ama óhajának ad kifejezést, hogy valamint mindenütt az országban, úgy Belényesen is a főgymnasiumi tanárok nyilvános előadásokat tartandanak a felnőttek különösen az iparosok oktatása céljából, oly tárgyokról értekezvén, melyek legközelebb érintik azok életviszonyait.

A tanári testület örömmel vette magára ezen fáradságot és nyilvános előadásokat tartott a számtan, mértan, a könyvvezetés elemei, földrajz, természettudomány, természet-tan, vegytan, magyar és román nyelvtanból. A magas kormány megelégedéssel vett tudomást a tanári testület hazafias működéséről és az előadó tanárokat tiszteletdíjban részesítette.

-- Az igazgatóság 1871 ápril 20-án 125 sz. előterjesztésében kéri a kegyurat, hogy díjazna 20--25 frt havi fizetéssel egy zeneértő egyént, ki a gymnasiumban előadná a műéneket és a zenét. (Nem kapott semmit.)

— A Főigazgatóságnak 1871 május 18-án 505 sz. rendeletére vonatkozólag igazgató jelenti, hogy a tanári testület célszerűnek találta, miszerint a VIII-ad osztályu

tanulók az érettségi vizsgálat előtt osztályvizsgálatnak legyenek alávetve, elhagyván azonban a görög nyelvet a vizsgálati tárgyak sorából.

* * *

Eközben a közoktatási Ministerium kidolgozta a gymnasiumok tanulmányi szervezetére vonatkozó javaslatát; mielőtt azonban az törvénynyé válnék, 1871 szept. 18-án 20855 számú rendeletével a javaslat több intézkedését életbelépteti az eddigi visszasságok megszüntetése céljából.

A gymnasiumok tantervének átnézete :

Tantárgyak	O s z t á l y o k								Órák összege
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
Vallásan	2	2	2	2	1	1	1	1	12
Magyar nyelv	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Latin nyelv	6	6	5	6	6	5	5	5	44
Görög nyelv	—	—	—	—	5	5	4	4	18
Német nyelv	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Földrajz	2	2	2	—	—	—	—	—	6
Történelem	—	—	2	2	3	3	3	4	17
Mennyiségtan	4	4	3	3	4	4	3	2	27
Mennyiség. földrajz	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Természetrájz	2	2	—	—	3	2	—	—	9
Természettan	—	—	3	4 I. félév.	—	—	4	3	14 (12)
Vegytan	—	—	—	4 II. félév.	—	2	—	—	6 (4)
Bölcsészet	—	—	—	—	—	—	2	2	4
Rajz	4	4	4	4	—	—	—	—	16
Szépírás	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Testgyakorlás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Heti órák összege	28	28	28	28	29	29	29	30	229

Eme tervezet érintetlen hagyta a román nyelvet mint intézetünk előadási tannyelvét.

Gymnasiumunkban a román nyelv tanítására az I—V osztályban 3-3 órát a VI—VIII osztályban 2-2 órát vettek föl, mely óraszámot a helyi érdekeknek megfelelőleg más tantárgyak óraszámából vontak le.

1871/2 tanévben a havi gyűléseken kívül volt 14 rendes conferentia. Intézeti kegyur 1872 junius 5-én 454 sz. intézvénnyel 300 frtot utalványoz az uradalmi pénztárból azon tanárok jutalmazására, kik a rajz előadását helyettesítették.

— A tanárok türhetetlen anyagi állapota nem engedi őket nyugodni. Próbálnak, kérnek, könyörögnek mindenfelé, de mindig eredménytelenül. Utóljára 1872 évi január 3-án a közoktatási kormányhoz és országgyűléshez folyamodnak, hogy a tanulmányi alapból vagy az állam kincstárából évi 4000 frt segítséget kapjanak. Folyamodványukat *Pável Mihály, Mihályi Péter, Jurka Bazil* és *Ionescu Demeter* képviselők is támogatták. — Kezdetben úgy látszik, hogy a Minister hajlandónak mutatkozott annyi segélyt kiutalni, a mennyivel az intézeti kegyur fog a kért segélyhez járulni; minthogy azonban a kegyur nem tett semmit, jólehet Ionescu képviselő biztató levele alapján az igazgatóság még 1872 febr. 27-én 70 sz. jelentésében ez iránt megsürgette, — a Minister sem érezte magát indittatva valamit lendíteni az ügyön és 1873 okt. 5-iki leiratában, hivatkozással a tanulmányi alap rendkívüli megterheltetésére, a folyamodvány jogsultságának elismerése mellett, jobb időkig nem ígérhetett segélyt.

— A közoktatási kormány 1872 junius 11-én 13707 sz. intézvénnyel rendeli, hogy az évvégi osztályozásnál a viszonylagosan kötelező tantárgyakból nyert jegyek ne vétessenek figyelembe.

— Bár terhelve anyagi gondok által a tanárok, csakhogy hivatásuknak és a várakozásnak megfelhesse-
nek, készülnek tanári vizsgálatra; segélyt kérnek a kegyurtól, de az hivatkozva kedvezőtlen anyagi viszonyaira 1872 szept. 25-én 768 sz. leiratában tudatja, hogy kérelmüknek eleget nem tehet!...

1872/3 tanévben volt 14 tanári gyűlés; a havi conferentiákon jelentés tétetett az ifjusági erkölcsi- és tanulmányi állapota felől, a tanárok beadták az illető hónapban előadandó tananyag kivonatos jegyzékét.

— A Ministerium 1872 november 24-én 31048 sz. rendeletével meghagyja, hogy a tanári testületek 1873 januártól kezdve, a tanév első és utolsó és a husvét hónapját kivéve tartsanak havi módszeres tanácskozmányokat; a jegyzőkönyvbe vegyék föl az illető hónapban előadandó tananyag tartalmi kivonatát, a tanároknak a módszerre és tanulmány egyéb körölményeire teendő megjegyzéseit. A jegyzőkönyvek a Főigazgatóság útján a Ministeriumhoz terjesztendők föl. — A Ministerium ezen rendeletével az absolutismus korbeli módszeres értekezleteket hozta be. A jegyzőkönyvek tartalmi és alaki tekintetben éppen olyanok. Megint meg lettek terhelve a tanárok fölösleges és czéltalan irodai munkával.

— Az általánosan érzett nyomasztó drágaság, a tanárok ismételt könyörgései végre megindították a kegyurat; 1873 január 30-án 84 sz. leiratával 450 frt segélyt küld a tanároknak. Ugyanezen leiratban a kántornak 40 frt díjazást szervez az egyházi énekek tanításaért.

— Tanulm. Főigazgatóság 1873 június 12-én 514 sz. leiratában tudatja, hogy ezután egy tanulót sem fog fölmenteni a görög nyelvi érettségi vizsgálat alól.

1873/4 tanév. A tanárok sehogy sem tudnak beletrödni a havi módszeres—didacticalai gyűlésekbe, kétségbe vonják azok hasznát és czélszerűségét, ugyanazért midőn az igazgatóság által november hóban módszeres gyűlésre hivatnak, nem érezték magukat indittatva érdemleges tárgyalásba bocsátkozni, míg a fensőbb tanhatóságoktól újabb utasításokat nem kapnak. Az igazgatóság rögtön jelentést tett ez ügyben a Főigazgatóságnak, honnan hivatkozással a mult évi miniszteri rendeletre tanári testület utasítva lőn, hogy a havi módszeres értekezleteket, az előirt módon és időben föltétlenül tartsa meg.

— A deczemberi conferentián fölolvastatott a Ministeriumnak 1873 november 2-án 30470 számú rendelete, melyben szigoruan meghagyja az igazgatóságnak, hogy ügyeljenek föl a tantermek és folyosók tisztaságára és

szellőztetésére; a padok úgy legyenek elrendezve, hogy a világosság ne sértse a tanulók szemeit; ha pedig akadályok merülnének föl, tegyenek előterjesztést az iskola főtartókhoz, az eredményről pedig értesítsék a Ministeriumot. — Módszeres megvitatás tárgyul az igazgató föladata: *a történelem és földrajz czélszerű előadásának módzatát.*

A többi jegyzőkönyvek csak havi tananyagot és didactikai megjegyzéseket tartalmaznak.

— Az új kegyur *Oltean János* Budapest, 1873 november 17-iki kelettel megköszöni a tanári testületnek szívélyes üdvözlését, melyet nagyváradi g. kath. püspökké történt kineveztetése alkalmából hozzá intézett; különös gondoskodását igéri az intézettel szemben, mert *„teljes tudatában vagyok azon kötesességeknek, melyek felelhetetlen Vulcan Sámuel püspök minden utódjának vállaira nehezedenek a belényesi intézettel szemben, mely bőséges forrása volt népünk fölvilágosodásának. Tudom azt is, hogy azon gymnasium jelenlegi állapotában becsülettel és azon eredményekre való kilátással, melyeket ez egyedüli tanintézetünktől várhatnánk — fön nem tartható; ugyanazért szilárd szándékom mindent megtenni, mik szükségeseznek fognak látszani a gymnasium emelésére és első sorban azok fizetésének javítására, kik ottan fáradnak“ stb.*

* * *

Miután a püspöki javadalmakat átvette, Lugoson 1873 decz. 27-én kelt 1837 számú intézvényében föl hívja az igazgatóságot, hogy kése delem nélkül küldjön egy kimutatást a tanári testületről, abban tüntesse ki a tanárok szolgálati évcinek számát, magaviseletét és fizetését, jelentse egyuttal, hogy istenben boldogult elődje minő intézkedéseket tett a tanárok sorsának javítására? Óhajtja tudni, hogy a tanuló ifjuság részesült-e valami segély- vagy ösztöndíjban a püspöki urodalom jövedelmeiből?

Az igazgatóságnak 1874 január 2-án 357/873 számú jelentéséből kitünik, hogy az approbált tanárok fizetése

630 frt, a helyetteseké 550 frt volt. Megboldogult Papp-Szilágyi József püspök még 1864-ben 50 frttal javította fizetésöket. Adott segélyeket is 50—100 frtnyi összegig, tűzifát; a rajztanár részére 300 frt fizetést szervezett stb. a honnan látszik „*hogy az elhunyt püspök a szó szoros értelmében Pátronusa volt az intézetnek.*“ A tanuló ifjúságról jelenti, hogy a Vulcan-féle kenyér segélyen kívül egyéb anyagi előnyökben nem részesül a püspöki urolomtól.

A nagylelkű püspök azonnal küldött a tanári testület részére 1150 ft segélyt és 150 ftot a szegény sorsu, jó tanulók között leendő kiosztás végett.

— Wéghső Mihály nagyvárad-olaszii g. kath. rut-hen lelkész és volt gymn. tanár a karácsonyi ünnepek alkalmából 40 ftot küldött az igazgatóságnak a könyvtár gyarapítására, ajánlván Cantu Caesar világtörténelmét, kivel Milanoban megismerkedett és ígéretet tön neki, hogy honfitársai között ismertetni fogja.

— Intézeti kegyur 1874 julius 8-án 820 sz. leiratával kiutalt a tanárok részére 600 ft segélyt az alapítványból, s ugyanannyit adott a sajátjából megjegyvezvén, hogy a tanári fizetések állandó szervezése és havonkénti előleges részletekben leendő kiutaltatása az alapítványi tőkének 8 $\frac{1}{10}$ -os kamat melletti növekedésétől függ.

1874/5 tanév. Október 3-iki conferentián az alakulás és tantárgyak kiosztása után fölolvastatott 1874 julius 2-án 6672 sz. a. kelt ministeri leirat, melyben meghagyatik, hogy a tanári testületek tartsanak általános és részletes módszeres tanácskozmányokat; használjanak osztálykönyveket, melyekbe naponként óráról — órára beírandó az előadott tananyag; egyuttal utasítja a tanári testületet, hogy 1874/5 tanévtől kezdve használatba jövő bizonyítványok alakjára nézve véleményét terjessze föl.

Az általános módszeres tanácskozmányok tekintetében, melyek az évi három időszakkal egybevéágólag voltak megtartandók, tanári testület véleményezi, hogy cél-

szerűbb volna a tananyagot inkább időszak szerint, mint havonként részletezni.

A jegyzőkönyvek nem nyújtanak egyéb nevezetesebb tárgyat.

— Az új tanulmányi rendszer életbeléptetése óta a magas tanügyi kormány folyton sürgette, hogy a közép-tanodákban csak vizsgázott tanárok alkalmaztassanak, s lehetőleg kevesbitessék azok száma, kik nincsenek birtokában a követelt tanári vizsgálatnak. Erre irányul 1874 november 16-án 30550 sz. alatti rendelete, melyre vonatkozólag az igazgatóság jelenti, hogy igenis, a belényesi főgymnasiumban is vannak helyettes tanárok, de ezek approbált tanárok tanszékeit foglalják el. A főök, mely miatt nem érzik magukat indittatva a tanári vizsgálat letételére azon körülményben rejlik, hogy javadalmaztatásuk szerfölött gyenge, s így örömeztőbb mennek ki lelkeszi alkalmazásba, mintsem hogy itt áldozzák föl életüket egy jobb jövő reménye hiányában.

— Megyés püspök az igazgatóságnak 1874 decz. 24-én 318 sz. fölterjesztésének figyelembe vételével, 1875 ápril 29-én 433 sz. leiratával szervezi a tanárok fizetését kiutalván az alapítványból a gymn. igazgató részére évi 1000 frt fizetést, az approbált tanároknak 730 ftot, a helyetteseknek 650 ftot; — a pedellusnak 100 ftot, a szolgának 80 ftot föntartva magának, hogy időről-időre sajátjából külön is segítse a tanárokat.

1875/6 tanév. November 19-én tartott tanácskozási tanácskozásban fölolvastatott a Ministeriumnak 1875 október 12-én 22151 sz. magas leirata, melynek értelmében az évvégi nagy szünidő július és augusztus hónapokra tétetett át. Ennek alapján igazgatóság fölhívta a tanári kart, hogy a tananyag beosztást úgy eszközölje, hogy ne legyen hátrány az évnek egy hónappal való megrövidítése miatt.

Fölolvastatott a Főigazgatóságnak nov. 10-én 989 sz. leirata, melyben közli a husvétii szünidőkre vonatkozó szabályzatot.

Ugyanezen tanácskozmányban olvastatott föl a Főigazgatóságnak november 11-én 1004 sz. leirata, melyben közli a tanári vizsgálatra vonatkozólag kiadott új szabályzatot.

— Tankerületi Főigazgató *Dr. Krausz G. László* fölterjesztvén a magas közoktatási Kormányhoz gymnasiumunkban múlt tanévben tett hivatalos látogatásáról fölvelt jegyzőkönyvet jelentette, hogy intézetünkben nincs fektetve elegendő gond a magyar nyelvre; hogy a magyar nyelv előadása tekintetében a tanulók kezdőkre és haladókra osztatnak; hogy a tantárgyaknak csak román nyelven való előadása által exclusiv román szellem tápláltatik és a magyar nyelv kellő figyelembe nem része-sül; — hogy intézetünk fizikai szerekben szűkölködik; — hogy a tanulmányi alapból engedélyezett 3706 frt 50 kr. segély följogosítja a magas kormányt, hogy követelje a tantárgyaknak magyar nyelven leendő előadását. Hogy tehát a magyar nyelv elsajátításában nagyobb eredmény legyen elérhető véleményezi, hogy a magas kormány követelje legalább a történelem, földrajz és bölcsészetnek magyar nyelven leendő előadását.

A Ministerium 1875 szept. 18-án 21895 számú leiratában közli a megyés püspökkel a Főigazgató nehézségeit, egyuttal kéri a Főigazgató által jelzett tantárgyaknak magyar nyelven eszközlendő előadását.

A megyés püspök, mielőtt észrevételeit illetékes helyen megtette volna, leküldte a gymn. igazgatósághoz a fentisztelt ministeri leiratot utasítva azt, hogy pontrólpontra beható véleményt adjon a Főigazgató által fölhozott jelentésre nézve.

A gymn. igazgató 1875 október 4-én 227 sz. előterjesztésében jelenti, hogy: a Főigazgató három nap alatt nem győződhetett meg a magyar nyelvi előmenetelről; hogy a tanulók nem osztatnak kezdők és haladókra, kivételt csak Romániából és Bukovinából jövő ifjakkal szemben tesznek, kik egyáltalában nem beszélnek magyarul; hogy azon román férfiak, kik mint hivatalnokok különböző előkelő állást foglalnak az országban igazolják, hogy intézetünkből a magyar nyelv teljes bi-

rásával léptek ki, mert másképpen nem végezhatték volna be sikerrel akadémiai vagy egyetemi tanulmányaikat; — hogy intézetünk szegény a fizikai fölszerelésekben, nem a tanári testület hibája, mert valahányszor a magas kormány a befolyt tandíjösszegekből fizikai szereket szerzett be az államilag segélyezett gymnasiumok részére, mindig kérvényezett intézetünk részére is, de kérelmét soha sem vették figyelembe. Mindazáltal a legszükségesebb szerek megvannak. Vannak a Királyhágón túl gymnasiumok, melyek fölszerelések tekintetében szegényebbek, mint a miénk. — A mi a tanulmányi alapból kapott 3706 frt 50 kr. segélyt illeti, az még nem involválhatja a magyar nyelvek tannyelvül leendő behozatalát, mert azon segély katholikus alapítványból kath. intézetnek lett kiutalványozva. — Végül ha a román ajku ifjuságtól nagyobb jártasság követeltetik a magyar nyelvből, az elérhető, ha a görög nyelvi fordítások és elemzések magyar nyelven eszközöltetnének; — a történelem, földrajz és bölcsészet folyékony nyelvet és oly szóbőséget igényelnek, milyennel tanulóink nem rendelkeznek, ha tehát ezek magyar nyelven adatnának elő a tanítás jelentékeny hátrányt szenvedne. Didactica ellenes föláldozni a tudományt magáért a nyelvismeretért; a tudományok jó sikerrel csak azon nyelven adhatók elő, melyet a fiatalság legjobban ismer stb.

Az igazgatóság észrevételei nem lettek figyelembe véve, mert az intézeti Kegyur a NM. közoktatási Ministeriumnak 1875 november 2-án 27157 számú intézvénye alapján 1875 november 14-én 1277 számú leiratában meghagyja, hogy a történelem és földrajz jövőre gymnasiumunkban a román nyelv szabad használata mellett — magyar nyelven adassanak elő. (Füg. T.)

— Minthogy az ország minden részéből a VIII-ad osztályt végzett tanuló ifjuság tömegesen kért fölmentést a görög nyelvi érettségi vizsgálat alól a magas Ministerium 1875 november 1-én 27692 sz. leiratában rendel, hogy ezentul az ifjuságnak jelzeit tárgybeli folyamodványait a tanári testületek a legnagyobb szigorral

birálják fölül s csak azon esetekben ajánlják a fölmentést, ha a fölhozott érvek alaposak.

— A Miniserium 1876 évi február 13-án 2752 sz. leiratában jelzi, hogy ezelőtt két évvel azért rendelte el a módszeres értekezletek tartását, hogy azokban az időszakonként bevégezendő tananyagot előre összhangzólag megállapítsák, czélszerűen beoszszák és alkalmul szolgáljanak a tanítás módszeres kezelésének megbeszélésére mint az a középiskolai Rendtartásban contemplálva van; habár némely gymnasiumokban örvendetes siker észleltetett, mindazáltal a legtöbb tanári testület nem volt tisztában a módszeres értekezletek irányával. Ugyanazért az országos közoktatási tanács véleményének meghallgatása után indittatva érzi magát bizonyos utasításokat adni, melyeket a tanári testületeknek követniök kell, hogy a Rendtartás által követelt egyöntetőséghez jussanak. (Füg. U.)

1876/7 tanév. 1877 ápril 18-án tartott tanári tanácskozmányban ideiglenes igazgató *Mihutiu Péter* indítványozza, hogy tekintetbe véve azon számos jótéteményeket, melyekben Istenben boldogult Br. **Erdélyi Vazul** püspök intézetünket részesítette; tekintettel hervadhatatlan érdemeire, melyeket az intézetnek 8 osztályuvá történt szervezése, állami segélynek kieszközlése, a fizikai és természetrajzi szertárak felszerelése által szerzett magának — évenként ünnepélyes gyászmise tartassék az elhunyt püspök lelkiüdvéért, melyen testületileg részt vegyen a tanári kar és a tanuló ifjuság.

— Tanári testület egyhangulag elfogadta az igazgató indítványát. — 1877 május 26-iki tanácskozmányban fölolvastatott a kegyur Oltean János püspöknek 1877 május 20-án 577 sz. leirata, melyben fölhivja a tanári testületet, hogy a nagyváradi g. kath. püspökség alapításának százéves fordulója alkalmából rendezendő ünnepségekre az igazgatón kívül egy tagtárs által képviseltesse magát. — Tanári testület *Marinescu M. György* tanárt bizta meg képviseltetésével.

Ugyanazon tanácskozmányban fölolvastatott az egyházmegyei kormánynek 1877 ápril 14-én 425 szám alatt

kibocsátott körlevele, melyben tudomására hozza az egyházmegyei papságnak, hogy hivatalos képviselőikön kívül örömet és atyailag lesznek fogadva mindazok, kik a jelzett ünnepeken megjelenének. — Ennek alapján igazgató fölhívja a tanárokat, hogy minél számosabban jelenjenek meg.

1877/8 tanév. 1877 augusztus 29-én tartott alakuló tanácskozmányban fölolvastatott a Ministeriumnak 1877 július 21-én 18379 sz. rendelete, melylyel szabályozza az osztályösszevonással eszközölt vizsgálatok módozatát, elengedhetetlen föltételül kötvén ki, hogy folyamodók példás magaviseletet, jeles tanulmányi készültséget, gyenge anyagi állapotot és előrehaladott életkort igazoljanak. Ha ezen föltételekből csak egy is hiányzanék, az illető nem folyamodhatik engedély végett.

Ugyanazon tanácskozmányban olvastatott a Ministeriumnak 1877 július 28-án 12766 számú rendelete, melyben meghagyja, hogy azon tanulók, kik az évvégi osztályozás alkalmával két tantárgyból elégtelen tanjegyet nyernének — osztályismétlésre utasítandók.

— Főigazgatóság értesíti az igazgatóságot, hogy a Ministerium november 18-án 27565 sz. leiratában helyeslőleg tudomásul vette az igazgatóságnak abbeli rendelkezését, hogy az alsó osztályokban a vallástan osztályösszevonás mellett taníttatik, föltéve hogy ez az egyházmegyei kormány beleegyezésével történt; azt is helyesli, hogy a német nyelv előadását már az I. osztályba behozta.

— Főigazgatóság 1877 december 31-én 1530 sz. alatt jelzi, hogy a magas Ministerium 1877 december hó 22-én 32628 sz. alatt kelt intézvényével, a tanulmányi alapból 1853 évi december 3-án 57595/1395 sz. alatt engedélyezett évi 3706 frt 50 kr. segélyt megvonta azon indokból, hogy a gymnasiumi alapítvány a legutóbbi számadások tanusítása szerint annyira növekedett, hogy annak kamatjövedelméből fődözhetők az intézet évi kiadásai. (Füg. V.)

Ezen leirat az 1878 január havi tanácskozmányban lett fölolvastva és a tanárok mély szomorúsággal vették tudomásul, mert a segély megvonása következtében eddig

is igen szerény fizetésök oly csekélyre olvad le, hogy abból nem biztosíthatják mindennapi életüket, jóllehet mindig s minden körülmények közt oda igyekeztek, hogy a didaktikai követelményeknek és a magas kormány igényeinek megfeleljenek.

A tanácskozmány jegyzőkönyvét fölterjesztették az egyházmegyei kormányhoz. Az igazgató 1878 január hóban I. sz. alatti kíséző levelében sürgeti az egyházmegyei kormány közbenjárását, hogy ne veszélyeztessék a gymnasium és a tanári testület léte; kéri hivna össze szentszéki gyűlést, melyen a kellő intézkedések megtétnének az intézet biztosításának érdekében, s a melyen a tanári testület kiküldöttei is megjelenének, hogy a szükséges fölvilágosításokkal szolgáljanak. — Miután igazgató ez ügyben ismételten tett előterjesztéseket, az egyházmegyei kormányhoz — a nagyváradi g. kath. szentszék 1878 június 22-én 506 sz. leiratában tudatja, hogy az egyházmegyei kormány és a szentszék valamint nem talál okot arra, hogy a gymnasiumot jövőre algymnasiummá redukálja éppen úgy föntartja magának azt a köteleiséget, hogy a gymnasiumot a maga teljességében ezutánra is föntartsa, tehát a szükséges kiadások és a tanárok eddigi fizetésének kiutalványozása legfőbb gondoskodásának tárgyát fogja képezni. stb.

— Istenben boldogult *Papp János* volt belényesi lakos a gymnasium részére hagyományozta házáat tekintélyes belsőséggel egyetemben. (Erről bővebben I. „Papp János-féle intézeti ösztöndíjalapítvány“ czimnél.)

1878/9 tanév. Az alakuló gyűlésen fölolvastatik a Ministeriumnak 1878 augusztus 1-én 18930 sz. a kibocsátott leirata, melylyel addig is, míg az új tanulmányi rendszer életbe lesz léptetve a tantárgy és órabeosztásban némi változtatások eszközöltetnek, nevezetesen: az I. osztályból véglegesen kihagyatik a német nyelv; szabad kézi rajz 4 órájából marad 1, ezek helyett a magyar nyelv taníttassék 6 órán; a szabadkézi rajz helyébe a rajzoló geometria hozatott be 3 órával hetenként. A

VII-ik osztályból elmarad a propedeutika, mely csak a VIII-ban lesz előadva. A német nyelv előadására 2 óra helyett 3 veendő, a mennyiségtan előadására 3 óra helyett 4. — A VIII-ból végleg elmarad az elemző mértan, ahelyett ismételtetik a nyolcz osztályon keresztül tanult anyag. A többi osztályok- és tantárgyakra nézve megmarad az eddigi tanterv.

Tehát megint új tanulmányi tervezet. Az alkotmány visszállítása után már a harmadik!

— A Főigazgató elnöklete alatt 1879 június 13-án tartott módszeres tanácskozmány alkalmával, miután elnöklő Főigazgató megtette észrevételeit az intézeti és tanulmányi állapotok fölött föl hívja a tanárokat, hogy ha valami előterjeszteni valójuk lenne, hozzák tudomására.

Tanári testület tekintetbe véve azon körülményt, hogy az alapítványi tőke elégtelensége miatt a gymnasiumi kiadások nem fődözhetők, s tekintettel gyarló javadalmaztatásukra kéri a Főigazgatót, vetné magát közbe a magas kormánynál, hogy 1877 évi deczember 22-én 32628 számú rendelkezését, melylyel elvonta az évenkénti 3706 frt 50 krt segélyt — hatályon kívül helyezné. — Főigazgató megígérte, hogy e tekintetben befolyását a legjobb igyekezettel fölhasználja.

— Marx János, nyugalm. cs. kir. pénzügyi biztos 1879 évi ápril 28-án kelt irata kapcsán több tudományos és szépirodalmi művet ajándékozott az ifjusági könyvtárnak.

— A Ministerium 1879 július 3-án 17630 sz. a. rendelettel megküldötte az országos közoktatási tanács által kidolgozott és általa végleg elfogadott a) gymnasiumi tanítás tervét; b) az átmeneti intézkedéseket 1879/80 tanévre tantárgyak szerint, s c) az 1879/80-ik évi átmeneti tantervek osztályok szerinti egybeállítását.

— Mig intézetünk állami segélyben részesült, a tandíj az államkincstárba folyt be, ezen tanévtől kezdve azonban beterjesztetett a nagyváradí g. kath. szentszékhez.

1879/80 tanév. Az új tanításterv életbeléptetése következtében a tantárgy- és órabeosztásban a múlt évi tan- és órarenddel szemben következő változtatások lettek foganatosítva: A szépirás az I. és II. osztályból elmaradt. — A II. osztályban a latin nyelvre 7 óra vétetett, előbbi évben volt 6; a magyar nyelvre 5 óra, volt 3; a német nyelv és a szabadkézi rajz elmaradt. A III. osztályban a latin nyelvre vétetett 6 óra, volt 5; a magyar nyelvre 4, volt 3; a német nyelv ezen osztályban lett megkezdve heti 3 órával; földrajzra 3 óra, volt 2; történelmet és szabadkézi rajzot nem tanítottak mint az előző évben. A IV. osztályban a magyart tanították 4 órán, előbb volt 3; a német nyelvet 3 órán, volt 2; történelmet 3 órán, volt 2; természettan elmaradt, e helyett fölvetetett a természetrajz 3 órával; a szabadkézi rajz elmaradt, helyébe jött a rajzoló geometria 3 órával. Az V. VI. osztályban a német nyelvre 3 óra vétetett, volt 2. — A VI. osztályból elmaradt a vegytan. A VII. osztályban latinra fölvettek 6 órát, volt 5; a görögre 5 órát, volt 4; a fizikára 5 órát, volt 4. A VIII. osztályban a németre fölvettek 3 órát, volt 2; a történelemre 4 órát, volt 3; mennyiségtanra 3 órát, volt 2; természettanra 5 órát, volt 3; a mennyiségteni földrajz elmaradt. A román nyelv minden osztályban 2-2 órában tanítottott.

— Megyés püspök 1879 október 18-án 1223 számú intézvényével a műének tanításáért 50 frtot utalványoz az intézet alapítványából, és ezen összeget a jövőre nézve is rendszeresítette.

* * *

A tanulmányi alapból kiutalt 3706 frt 50 kr. elvonása következtében intézetünk azon veszélynek volt kitéve, hogy megszűnjön létezni. A tanárok fizetése a jelzett segély mellett is csak 650 frtra rugott föl, ebből kellett nekik lakást bérelniök és sokszor terhes családjaikat eltartaniok! Mily helyzetbe lettek sodorva a tanárok, mily félelem szállta meg őket, mily nyomasztó aggodalmak gyötörték sziveiket, midőn nagyon is szerény létükben megtámadva látták magukat kitéve a sötét és ijesztő jövőnek — leirni nem, csak képzelni lehet. — Mert jólehet meg voltak vigasztalva a nagyváradi g. kath. szentszék által, előre lehetett látni, hogy a gymnasium 80 ezer frtnyi alapítványa (a 30 ezer frtnyi többlet kamatai a kenyér jótétemény és az intézeti épület fönntartására szükségeltettek) a legjövedelmezőbb kamatoztatás mellett sem lesz képes az intézet kiadásait fődözni.

Ennélfogva vagy a tanári fizetéseket kellett leszállítaniok, vagy a főgymnasiumot algymnasiummá redukálniok. Intézetünk most már valóban Charybdisbe jutott!.....

Az isteni Gondviselés most is segélyére jött intézetünknek. Ha nem sodorta el Thun Entwurfja nem pusztulhatott el most, midőn annak nélkülözhetetlen voltát belátta minden jóakaratu tényező!...

* * *

Miután a tanári testület megkérte a magas közoktatási Ministeriumot, hogy az elvont segélyt ismét folyóvá tegye, de eredmény nélkül, — a Belényes városi és vidéki román intelligencia 1880 évi szeptember 15-én egy bizottságot szervezett, mely a gymnasiumi alap javára gyűjtéseket eszközöljön. A bizottság tagjai voltak: *Román József* ügyvéd, *Mihutiu Péter* gymn. igazgató, *Rosiu Tivadar* tanár, *Antal Ágoston* g. kath. esperes, *Papp Vazul* g. kel. esperes, *Negrean Demeter* kereskedő, *Kretz Ambrus*, *Ignat Vazul* és *Papp Pál* ügyvédek. A bizottság munkához látott, megindította a gyűjtést, melynek eredménye az lett, hogy begyűlt összesen 1390 frt 40 kr, mely az egyházmegyei kormánynak beszolgáltattott. A gyűjtés eredménye nem volt kielégítő, sőt nagyon gyenge, mely körülmény mindenkit meggyőzhetett arról, hogy a gyűjtésre alapított remény — illuórius. Szilárd alapot kellett vetni a gymnasium lételének!

Midőn az aggodalmak tetőpontra jutottak, midő senki sem talált alkalmas kiutat a bonyadalomból — az isteni Gondviselés a megüresedett nagyváradi g. kath. püspöki székebe Ó Excellentiája *Pável Mihály* jelenlegi Főpásztorunkat rendelte. Született 1827 évi szeptember 6-án Lénárdfaluban, Szatmár megyében, hol édes atyja Constantin g. kath. kántor-tanító volt. Korán került iskolába. Gymnasiumi és bölcsészeti tanulmányainak befejezése után a munkácsi g. kath. egyházmegyei növendékpapság sorába lett fölveve. Theologiai tanulmányait Ungvárott és Bécsben fejezte be. 1852-ben történt fölszenteltetése után előbb mint Munkács g.

kath. egyházmegyei szentszéki jegyző működött, azután mint Alsó-apsai (Máramaros m.) lelkész. 1856-ban a most alapított szamosujvári g. kath. egyházmegyében mint szentszéki jegyző működött. Óriási része volt az új, nagy kiterjedésű egyházmegye szervezésében. 1860-ban Szlatinára (Máramaros m.) lelkésznek és egyuttal máramarosi püspöki vicariusnak kineveztetett, s mint ilyen 1870 május 14-én a Ferencz József lovagrenddel lett kitüntetve. — 1871-ben mint máramaros-szigeti képviselő az országgyűlésen vett részt, 1872 szeptember 11-én szamosujvári g. kath. püspökké kineveztetvén és a Szentszék által megerősítettvén, 1873 január 26-án a balázsfalvi főegyházmegyei érseki székesegyházban boldogult **Vancea János** érsek által ünnepélyesen fölszenteltetvén, ugyanazon évi február 23-án püspöki székét elfoglalta. Kormányzására bizott egyházmegyét a legnagyobb buzgalommal vezette, s úgy az egyházmegye igazgatása, mint a lelkészek jobb anyagi ellátása körül a legüdvösebb intézkedéseket tette. — Néhai Oltean János püspök halála után megüresedett nagyváradi g. kath. egyházmegyébe, másfél évi üresedés után, Ő Felsege I. Ferencz József apostoli királyunk 1879 január 29-én legkegyelmesebben kinevezte, és illetőleg áthelyezte; ezen áthelyezést Ő Szentsége XIII. Leo pápa megerősítette, abba 1879 június 8-án bevezettetvén, attól kedve annak kormányzatát átvette. Magas érdemeiért a Szent Atya római gróffá, pápai trónállóvá; Ő Felsege pedig valóságos belső titkos tanácsosává nevezte ki.

Mint új ember az egyházmegyében, mielőtt az alkotás terére lépett volna, éles tekintetével tanulmányozta a viszonyokat; köztudomásu gyakorlati bölcsessége kijelölte aztán a teendőket. A tettek és nem szavak embere nagyon jól tudta, hogy panaszokkal nem sokra vihetjük. Mint halhatatlan Elődje Vulcan Sámuel, erély és óvatossággal küzdve a legyőzhetetleneknek látszó akadályok elhárításán, tíz hónapra püspöki székének elfoglalása után kibocsátja 1880 évi április 22-én 893 szám alatt kelt emlékezetes leiratát, mely nemcsak véget vet mindenkorra az aggodalmaknak, hanem biztosítja az intézet lé-

tét és a tanárok anyagi állapotát, emeli azok tekintélyét, midőn szabatosan meghatározza a tanári állást az egyházmegyei Clerusban, mit annak előtte elmulasztottak megtenni. Az igazgató fizetését 1200 ftban, a rendes tanárokét 1000 ftban szervezi. Kimondja, hogy az igazgató és az approbált tanárok állásaikból el nem mozdíthatók, rendszeresített parochusoknak tekintendők; rangra nézve alesperesi az igazgató pedig főesperesi czimmal élhetnek stb.

— 1880 évi november hóban Nagyváradon tartott g. kath. teljes szentszék szintén foglalkozott a belényesi főgymnasiumi tanárok fizetése és rendszeresítésének kérdésével és november 6-án 2415 sz. alatt némi módosításokkal elfogadta a Kegyurnak fentebbi leiratában foglalt intézkedéseit. Ezen rendelkezés hosszabb időn át szabályzatul szolgált, nevezetesebb pontjai: a) minden helyettes tanár a legrövidebb idő alatt köteles tanári vizsgálatot tenni; — b) az oklevéllel bíró tanár vizsgálata után három évre nyilvános rendes tanárrá neveztetik, miután előbb a megállapított tanári esküt letette; — c) az igazgatónak fizetése 1200 ft, a vizsgázott tanároké a vizsgálat utáni három éven át 800 ft, azután pedig 1000 ft; — d) a rendes tanárok oklevelük keltétől számítandó tíz éves pótlékban 50 ftot kapnak; — e) a jelenleg működő tanárok vizsgálati kötelezettség fejében 700 ft fizetést kapnak; — f) jövendőben kinvezendő helyettes tanár az első három évben 600 ft fizetést huz, s ha ezen időközben vizsgálatra jelentkezik, annak letevéséig még 100 ft évi fizetésben részesül, köteles azonban a vizsgálatot a jelentkezéstől számított két év alatt letenni; ha pedig szolgálata első három éve alatt nem jelentkeznek vizsgálatra, akkor állásától el fog mozdíttatni; — g) a tanárok fizetései három havi utólagos részletekben fog kifizettetni; — h) a tanároknak nyugdíjjal leendő ellátásáról a szentszék esetről-esetre fog határozni; — i) az igazgató és tanárok csak fegyelmi uton mozdíthatók el állásuktól; — j) a helyettes tanárok a Kegyuraság szabad rendelkezése alatt állanak. (L. eredeti szövegben függ. W.)

— Tanulm. Főigazgatóság közli a magas Ministeriumnak 1880 évi július 4-én 16179 számú rendeletét, melyben a gymnasiumi új tanterv teljes életbeléptetésére nézve következő átmeneti intézkedések foglaltatnak: I. A nyelvi és irodalmi szakokat tekintve, már a lefolyt 1879/80-ik iskolai évben nagyobbbrészt az új tanterv volt irányadó, úgy hogy a jövő 1880/1 iskolai évvel e szakokban, nevezetesen: a) a magyar nyelv és irodalom, b) a latin nyelv és irodalom, c) a görög nyelv (az attikai nyelvjárással kezdve), d) a német nyelv és irodalom tanítása teljesen az új tanterv értelmében adható. — II. A történet tanítása csupán a IV. osztályban történhetik az új terv alapján és ez osztálylyal fokozatosan haladva fog az új terv életbe lépni; tehát az 1880/1 évben a IV-ik, az 1881/2-ben az V-ik, az 1882/3-ban a VI-ik és az 1883/4-ben végre a VII-ik osztály terve; — a jövő azaz 1880/1 évi V. VII-ik osztály növendékei a történeti tanításban gymnasiumi tanulmányuk befejezéseig még a régi terv felosztása szerint részesülnek, magától értetődővén különben, hogy a tananyag kiszemelése nézve az „Utasítások“ szempontjai lehetőleg érvényesítendők. — III. A földrajz tanítása tervének teljes életbeléptetését jelenleg még az a körülmény hátráltatja, hogy tankönyv, mely a természeti tárgyak szemléltetésére is utmutatást nyujtana és a tanításnál sikerrel alkalmazható volna, ez időszerint még nem áll iskoláink rendelkezésére; — mindaddig tehát a tanításnak úgy, mint a lefolyt tanévben külön-külön kell tartania a földrajzi és a természetrajzi anyagot; ily értelemben: az I. osztályban, valamint a II-ban 2 órai földrajzi és 2 órai természetrajzi tanítás leend az új terv és az utasító észrevételek értelmében; — a III-ik osztályban 3 órai földrajzi tanítás, úgy, mint a lefolyt tanévben, Azsia, Afrika, Amerika s Ausztrália leírásával befejezi a tanfolyamot a régi tanterv szerint; mellette azonban 2 órában a fizikai földrajz tárgyalandó az új tanterv és az utasító észrevételek irányadása szerint. IV. A természetrajzi és a természettani oktatás a felsőbb osztályokban már az 1880/1-ik évvel az egész gymnasiumon át az új tanterv értelmében adható; tehát a IV. osztályban: ásvány-, kőzet- és földtan; — az V-ben a növénytan; — a VI-ban az állattan; a VII- és VIII-ban a természettan. — V. A matematikai tanítás új terve a lefolyt 1879/80 iskolai évvel a IV. osztály algebrái tanításában jutott érvényre, — a jövő 1880/1 iskolai évben ez értelemben az V-ik osztályban mind az algebrái, mind a geometriai tanítás az új terv és az utasító észrevételek irányadása szerint végzendő. — Reményleni lehet ugyan, hogy geometriai tananyag az előszabott mértékben, mely a legszükségesebb elemekre szorítkozik, kellő módon és eredménnyel be lesz fejezhető; azonban tekintetbe véve azon körülményt, hogy az 1880/1 tanévben az V-ik osztályba föllépő tanulók az 1879/80 tanévben nem mentek át a rajzoló mértan szemléltető folyamának rendszeres előkészítésén a tanár semmiképpen se siettesse a megértés rovására a tananyag

befejezését. Sem hogy a planimetriai alapvető tanítás rovására történjék, inkább megengedhető, hogy annak egy része még az 1881/2 tanévben a VI-ik osztályba átvitessék; — az új tanterv algebrai és geometriai tananyagának párhuzamos életbeléptetése ugyanis csak annyit követel, hogy harmad évre az 1882/3 iskolai évben a VII-ik osztály terve teljesíthető legyen. Az 1880/1 tanévben a VI—VIII-ik osztályba járó növendékek matematikai tanulmányukat még a régi terv felosztása szerint végzik, — a tanár természetesen azon osztályok tanításában is lehetőleg kövesse az utasító észrevételek irányadását. Az alsóbb osztályok számtanítása már a múlt évben is az új tanterv értelmében folyt. VI. A rajzoló geometria sz a b a d k é z i r a j z tanítására nézve a jövő 1880/1 tanévvel az új terv teljesen életbe léphet.

1880/1-ik tanév. A tanulmányi rend az 1879 év 17630 és 1880 évi 16179 sz. ministeri rendeleteken alapult. A tanári gyűlések jegyzőkönyvei nem mutatnak föl valami nevezetes eseményt.

— A magas Ministerium 1880 évi október 21-én 29939 sz. rendelettel meghagyja, hogy az igazgatóság terjesszen föl egy-egy példányt gymnasiumunkban használt román szövegű tankönyvekből.

Az igazgató évről jelentéséből kitűnik, hogy az intézet nagylelkű kegyura a gymnasium szükségleteinek fedezésére a sajátjából 2000 ftot adott át az igazgatóságnak és 200 ftot természettani szerek beszerzésére.

1881/2-ik tanév. A tanterv az 1880 évi 16179 sz. ministeri utasítás szerint készült. Ez évben sem adta elő magát nevezetesebb dolog. Az alakulás, tárgybeosztás, módszeres- és didaktikai tanácskozmányok az előbbeni évek gyakorlata szerint tartattak.

A belényesi román intellegentia által megindított gyűjtés be lett fejezve 1390 ft 40 kr. eredményvel, melyet az igazgató fölterjesztett a nagyváradi g. kath. Szentszékhez. Az egyházmegyei kormány köszönetét és elismerését fejezte ki a kiküldött bizottságnak és különösen tisztviselőinek buzgó fáradozásukért.

A gymnasium kegyura ez évben is tekintélyes összeget bocsátott az igazgató rendelkezésére kitömött állattani példányok beszerzésére.

1882/3-ik tanév. A tanári testület az 1880 évi 16179 számú ministeri utasítás alapján járt el az alakulás, tárgybeosztás alkalmával, és az 1882 évi 19991 sz. ministeri rendelet utasítása szerint a szépírást is a rendes tantárgyak közé vette.

— Az egyházmegyei kormány 1882 aug. 24-én 1842 sz. leiratában figyelmezteti az igazgatóságot, hogy a mennyiben intézetünk semmi segélyben nem részesül az államtól, — a tandíj fölemelésére nézve kibocsátott 1882 évi aug. 8-án 23811 sz. a. ministeri rendelet nem vonatkozik gymnasiumunkra; ugyanazért itten megmarad az eddigi gyakorlat szerint 12 ft évi tandíj.

— Ugyanaz szept. 14-én 1968 sz. alatt közli a tanári eskü szövegét.

— A közoktatási kormány az 1883 évi XXX t. c. rendelkezéséhez képest, 1883 évi aug. 9-én 26776 számú rendeletével módosítást eszközöl az 1879 évi 17630 sz. rendelettel életbeléptetett új tanulmányi tervben foglalt heti óraszámra vonatkozólag, mely a ministeri tervben nagyobb, mint a mennyit a jelzett törvénycikk megenged.

— Ugyanaz 1883 évi augusztus 20-án 27980 sz. rendelettel életbelépteti az 1883 évi XXX. törvénycíkket, mely a középiskolák szervezéséről és a tanárok képeztetéséről szól.

Az említett törvénycikk következő részleteket tartalmaz:

I. Tantervek, tanítási utasítások, tannyelv. II. Az iskolai rendtartás). III. Érettségi vizsgálatok. IV. Tandíj, egyéb díjak, általányok, rendkívüli költségek. V. Könyvés szertári ügyek. VI. Ösztöndíjak, jótékonyági alapok, segély- vagy tápintézeti egyesületek, internátusok és egyéb segélyezési módok. VII. Az iskolai épületek és butorok rendben és tisztántartása. VIII. Egészségi ügy. IX. Statistikai ügy. X. Irodai ügyek. Azután az igazgatók, tanárok, hittanárok, tanár-helyettesek, rendkívüli tanítók, próbatanárjelöltek és szolgák személyes viszonyai és pedig: I. Tanárvizsgálati szabályzatok. II. Szolgálati viszonyok.

Ebből látható, hogy ezen törvényczikk a középiskolai oktatás minden viszonyait felöleli. Mindenesetre jobb és szerencsésebb alkotás mint az 1868-iki rendtartás.

* * *

Intézetünk történelmében emlékezetes marad *Pável Mihály*, püspök, Ő Excellentiája által Nagyváradra 1882 évi november 7-ére összehívott egyházmegyei zsinat. Intézetünket *Mihutiu Péter* igazgató és *Rosiu Tivadar* tanár képviselte. Ezen zsinaton egyéb üdvös intézményeken kívül gymnasiumunkra nézve is hozatott egy határozat, melynek kivonatos tartalma következő:

A nagyváradi g. kath. egyházmegye területén, Belényes városban van egy a nagyváradi g. kath. püspök közvetlen fenhatósága alatt álló nyolcz osztályu teljes g. kath. főgymnasium, melyet néh. Vulcan Sámuel püspök alapított. Minthogy ezen román tannyelvü intézet, mely hivatva van különösen egyházi pályára nevelni férfiakat a nagyváradi g. kath. püspök javadalmaiból alapított és tartatik fön, — egyházmegyei püspöki tanintézet, mely Ő Felsege V. Ferdinánd által megerősített alapító oklevél alapján az időszerinti kegyurak felügyelete alatt áll. Kegyurai pedig a nagyváradi g. kath. püspökök, széküresedés esetén a nagyváradi g. kath. székesegyházi Káptalan. A püspökök felügyeleti jogukat közvetlenül vagy közvetve biztosaik által gyakorolják, önként értetődvén, hogy a királyi főfelügyeleti jog nincs érintve. Ennélfogva az egyházmegyei kormány gondoskodni fog hogy: 1) Hogy az egyházmegyére nézve annyira szükséges tanintézetet saját jogaiban mint elidegeníthetlen egyházmegyei tulajdont fönartsa, virágoztassa, a szükséges tanulmányi eszközökkel ellássa és a tanárokat állásuknak megfelelő díjazásban részesítse. 2) Tanárokat csak az egyházmegyei Kormány nevez ki és pedig az egyházmegyei Klerusból olyanokat, kik a tanári pályához megkivántató készütséggel birnak. 3) Az igazgató és a rendes tanárok élvezik az állásukkal járó jogokat, elmozdithatlanok. Elmozdításuk csak büntény, fegyelmi vétség, vagy hivatal-

beli hanyagság miatt hozott ítélet alapján eszközölhető.
4) Az egyházmegyei Kormány gondoskodni fog, hogy a tanintézet vagyona el ne idegeníttessék az alapító által kijelölt céltól, és arról, hogy az intézettel szemben az egyházmegye tulajdonjoga csorbíthatatlanul fõntartassék.

1883/4-ik tanév. Augusztus hó 28. és 29-ik napjain tartott alakuló gyûlés alkalmával a tantárgyak fõlosztása és órarend megállapítása tekintetében az 1883 évi XXX törvényczikk kívánalmai szerint jártak el, figyelemmel lévén az 1883 aug. 9-én 26776 sz. ministeri leiratra, mely szerint oly tanintézetekben, melyekben valamely hazai nyelv kötelezõleg tanítatik, az erre szánt órák úgy illesztessenek be az órarendbe, hogy az által a többi tantárgyak csak terjedelemben szenvedjenek megszorítást.

Tekintetbe véve hogy intézetünk tannyelve a román és hogy annak alapos grammatikai kezelése nélkül a többi tantárgyakból sem várható haladás, tanári testület indítatva érzi magát indítványozni, hogy a román nyelv az I. és II. osztályban heti 3-3 órában tanítassék. De a Ministerium október 9-én 32615 sz. leiratával megváltoztatta a tanári testület által megállapított órarendet fõlhiva az igazgatóságot, hogy a román nyelvre az összes osztályokban csak 16 órát vegyen azon indokból, mert *„az alapító oklevél nem nyilvánítja tannyelvül a románt, hanem csak óhajtja, hogy a tanulók abban is gyakorolják magokat, mire nézve elegendõ heteként 2 óra, és mert a román nyelvvél rokon latin nyelv megkönnyíti annak tanulását és hogy az órák nem elegendõk a többi tantárgyra nézve.“*

A tanári testület alapul véve az 1883 aug. 9-én 26776 számú ministeri rendeletet, mely megengedi *„hogy bármely tanintézet az országos tanterv keretein belül függetlenül megállapítsa tantervét“* és hogy *„a kibocsátott utasítások (1880 évi 16170 sz. m. r.) nem célozzák megszorítani véglegesen a tanári testületnek nézeteit a különbözõ tanintézetek helyi viszonyait illetõleg“* kötelességének tartotta véleményét nyilvánítani és 1883 november 23-iki gyûlésébõl jól indokolt elõterjesztést tett a Fõigazgatósághoz,

melyben kéri az alakuló gyűlésen megállapított tanrendjének módosítatlan helybenhagyását.

Ezen előterjesztésnek eredménye az lett, hogy a Főigazgatóság 1884. febr. 14-én 239 sz. a. közli, hogy a magas Ministerium február 9-én 42674/1883 számú leiratában megengedi, miszerint az I. osztályban a román nyelv előadására 3 óra vétessék föl, mint az eredetileg történt; de a többi s különösen a II. osztálybeli román nyelvre nézve ragaszkodik 1883 évi okt. 9-én 32615 sz. a. kelt rendeletéhez.

Tanári testület újabb fölterjesztést tett, de eredmény nélkül.

-- Az egyházmegyei Kormány 1884 január 3-án 18 sz. leiratával egyszer s mindenkorra fölmenti az igazgatót lakásáért fizetett 50 frt bér fizetési kötelezettsége alól.

— A nagyváradi g. kath. szentszék 1874 február 15-én 295 sz. leiratában tudatja, hogy a szatmármegyei román ifjuság 110 frtot terjesztett föl hozzá, hogy azt mint a „*Remetemezőn 1883 évben összegyűlt román ifjuság alapítványát*“ gyümölcsöztesse és annak kamatjait a belényesi főgymnasiumba járó legszorgalmasabb árva román tanulónak adja ki. Ugyanazért föl hívja az igazgatóságot, hogy az említett alapítványt nyilván tartsa és évenként január hónapban ajánljon három olyan tanulót, kik a fenti föltételnek megfelelnek.

— Tanulm. Főigazgató május 18-án 670 sz. alatt közli a 17916 számú ministeri rendeletet a tanulmányi kerületek fölosztására nézve; ennek alapján gymnasium munk ezután is a nagyváradi tanulm. tankerülethez fog tartozni.

— A magas Ministerium az 1883 évi XXX t. cz. 29 §-ának 3-ik bekezdése alapján, 1884 június 10-én 21394 sz. alatt utasítást bocsát ki azon tanárok képesítésére vonatkozólag, kik a jelzett törvény életbeléptetése előtt legalább is három éven át mint nyilvános rendes tanárok működtek kijelentve, hogy azok nem tartoznak alávetni magokat a tanári vizsgálatnak.

1884/5-ik tanév. A tantervet az 1883 évi XXX t. cz. és ugyazon évi 26776 számú ministeri rendelet utasításai szerint állapították meg. Az országos tanterv keretén belől helyi tan- és órarendünk következőleg alakult:

Tantárgyak	O s z t á l y o k								Heti órák száma
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
Hittan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Román nyelv	3	2	2	2	2	2	2	2	17
Magyar nyelv	5	5	3	3	3	3	3	3	28
Latin nyelv	6	6	5	5	5	5	5	5	42
Görög nyelv	—	—	—	—	5	5	4	4	18
Német nyelv	—	—	3	3	3	3	3	2	17
Történelem	—	—	4	3	3	3	2	3	18
Földrajz	3	3	2	—	—	—	—	—	8
Természettan	—	—	—	3	2	2	—	—	7
Természetrajz	—	—	—	—	—	—	4	3	7
Mennyiségtan	3	4	3	3	3	3	3	2	24
Rajzoló geometria	3	3	2	2	—	—	—	—	10
Bölcsészet	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Szépíráás	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Tornászát	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Összesen	28	28	28	28	30	30	30	30	232

Igen természetes, hogy az 1883 évi XXX. t. cz. alapján keletkezett országos tanterv intézetünk tannyelvét a román nem érintette.

Ez évi nevezetesebb események közt első helyen kell emlitenem a balázsfalvi, belényesi és nasszói g. kath. főgymnasiumi tanári testületek kiküldötteinek, Balázsfalván a husvéti szünidő alatt tartott együttes tanácskozmányát.

A főgyházmegyei érseki szentszék, mely éber gondadal viseltetik az ottani kultur-intézmények, s különösen a főgymnasium fölött, mely igen hosszú ideig a román népnek egyedüli középtanodája volt, — 1884 évi november 29-én tartott ülésében 2824 sz. alatt elhatározta, hogy együttes tanácskozmányra hívja össze a belényesi, nasszói és balázsfalvi tanári testületeket. A tanácsko-

mány czélja volt egyöntetű eljárást állapítani meg a tanításban az országos tanterv keretén belől, alkalmas román szövegű tankönyvek kiadása, és megalkotni a három g. kath. tanintézet tanári testületeinek egyletét.

A magas kormány megengedte a tanácskozmány megtartását és magát *Páll Sándor* kolozsvári tanker. Főigazgató által képviseltette.

Intézetünk *Mihutiü Péter* igazgatón kívül *Rosiu Tina-dar*, *Butcan János* és *Lesian Vazul* tanárok által volt képviselve.

A gymnasiumok kiküldöttei összejöttek Balázsfalván. A haladás legbiztosabb jele, hogy az eddig teljes elszigeteltségben élő három gymnasium a főbb tanítási és nevelési elvekre nézve teljes megegyezésre jutott és egyáltalában a tanácskozmány sikere minden várakozást fölülműlt. — A kegyuraságok örömmel karolták föl a tanácskozmány elveit, mi által szilárd alapot vetettek a gondjukra bizott intézeteknek.

A Ministerium tudomásul vette a tanügyi megállapodásokat, de a g. kath. gymnasiumok tanári egyletének megalkotását nem engedélyezte.

— A Főigazgatóság közli az 1884 évi 13896 számú ministeri rendeletet, mely részletes utasításokat ad a tanári szakjelentések, valamint az igazgatói zárjelentés megszerkesztésére nézve. Ez utóbbinak ki kell terjeszkednie 1) A tanév megnyitására. 2) A vallás-erkölcsi állapotra. 3) Tanulmányi állapotra. 4) Fegyelmi állapotra. 5) Egészségügyre. 6) A tanári gyűlésekre. 7) A látogatásokra.

1885. 6-ik tanév. Az alakulás, tárgy- és órabeosztás az előbbeni évck gyakorlata szerint történt.

— 1885 okt. 23-án tartott ellenőrző tanácskozmányban tudomásul vétetett az egyházmegyei Kormányban 2201/885 sz. leirata, melylyel az ifjuság zenetaníttatásáért évi 100 frtot rendszeresít.

Ugyanczen tanácskozmányban vétetett tudomásul Is-tenben boldogult *Jutin József* volt hosszú-pályii g. kath.

lelkész és érdemesült tanár végrendeletének másolata, melynek értelmében könyvtárát a belényesi főgymnasiumnak hagyományozza.

Gymnasiumunk Kegyura *Pável Mihály* Püspök Ő Nagyméltósága tekintettel azon körülményre, hogy a Vulcan-féle épület már nem elegendő az évről-évre szaporodó tanuló itjuság befogadására elhatározta, hogy a Pável-féle egyházmegyei kiegészítő alapítvány költségére új épületet fog emelni a gymnasium tőszomszédságában. Örvendetes elhatározását az igazgató útján közölte a tanári testülettel azon magas óhájának kifejezése mellett, hogy amennyiben az építkezés házilag eszközölnétek, a tanári testület venné magára a munka felügyeletét.

A tanári testület mélyen megindulva Ő Excellentiája atyai gondoskodása fölött, 1885 november 17-iki rendkívüli gyűlésén örömet elvállalta a megtisztelő megbízatást. Bizottságot választ kebeléből *Murinescu György, Rosiu Tivadar, Butean János, Lesian Vazul, Stefanica László* és *Farkas Traján* személyében, kik az igazgató elnöklete alatt a megbízatásnak és utasításoknak megfelelőleg fognak eljárni.

— 1885 deczemb. 29. és 30-án tartott ellenőrző tanácskozmányban tudomásul vétetett a Ministeriumnak 44870/885 sz. leirata, melylyel szabályozza a tornászat, rajzoló geometria és szépirás kötelezettsége alól való fölmentés módozatát.

— 1886 február 24-iki tanácskozmányban tudomásul vétetett a 37266/885 számú ministeri rendelet, mely utasításokat közöl a rendkívüli tantárgyak előadására nézve.

— 1886 ápril 15-iki gyűlésen igazgató jelenti, hogy *Kiss Gábor*, budapesti reáliskolai tanár az éremgyűjtemény részére 271 db régi pénzt s több emlékérmét ajánlkozott.

1886/7-ik tanév. A tanítás menete egybevágó a múlt évekkel.

— 1886 okt. 23-iki gyűlésen igazgató jelenti, hogy néhány *Szady István*, volt ér-kenézi g. kath. lelkész és ér-

demesült gymn. tanár 81 műből álló könyvtárát gymnasiumunk részére hagyományozta.

— 1886 decz. 29-iki gyűlésen jelenti, hogy Ng. Dr. *Abt Antal* kolozsvári egyetemi tanár gymnasiumunk természetrajzi gyűjteménye részére egy kitöltött gémfélét — *ardea cinerea* — ajándékozott.

— Az 1887 márcz. 29-iki gyűlésnek egyedüli tárgya volt a Ministeriumnak 1887 márcz. 2-án 8619 sz. alatt kibocsátott rendeletének tanulmányozása, mely által módosítások eszközöltek az 1879 évi 17630 és az 1883 évi 26776 ministeri rendeletekkel életbeléptetett tanulmányi renden.

Annak alapján tanári testület tekintettel helyi viszonyainkra a tanterven következő módosítások eszközését javasolja: I. Az órafelosztást érintetlenül hagyja meg úgy, miként az 1884 évi 42674/883 sz. ministeri rendelet jóváhagyta és 1883 óta érvényben van. II. A tárgybeosztás tekintetében kijelenti, hogy a magyar nyelv kivételével mindenben alkalmazkodni fog a módosított tanterv és utasításokhoz. A magyar nyelv oktatásának sikerét biztosítandó szükségesnek látja az eddigi beosztást fõntartani, mert az I. osztálybeli tanulók rendszeren nem értik a magyar nyelvet, s így ott egyszerű mondat és mondatrészek, valamint a név- és igezők és névszók képzésének ismertetésén kívül egyéb elő nem adható.. A II-ik osztályban a fő- és mellékmondat, összetett mondat, szóvonzat, rendhagyó igeragozás, igék képzése fog tárgyalatni és pedig helyi viszonyainkhoz képest román nyelvi előadásban. A III. osztályban az alaktan; a IV-ben a mondattan rendszeresen — magyar nyelven. Az V-ikre marad az irályban; VI-ra a költészettan; VII-re a szónoklattan; VIII-ra az irodalomtörténet.

A Ministerium 1887 junius 25-én 20629 sz. leiratában jóváhagyólag tudomásul vette helyi tanulmány és órarendünket azon megjegyzéssel, hogy a VI. és VII. osztálybeli tananyag fölcserélendő.

— Ápril 7-iki gyűlésen igazgató jelenti, hogy Ng. *Fela Pál* g. kath. kanonok és érdem. gymn. tanár 201

db különféle ásványdarabot ajándékozott gymn. ásványgyűjteményünk részére.

— A Ministerium meg akarván győződni az itteni tanárok előadási jogosultságáról 1887 márcz. 9-én 10639 sz. rendeletével utasította az igazgatóságot, hogy az összes tanárok képesítési okmányait terjessze föl.

* * *

A mit mindenki rég idő óta csak szép álomnak tekintett, a mit régen óhajtottak és tervezgettek anélkül, hogy valaki csak reményleni is bátorkodott volna, hogy az a valóságba átmegy, — megtlett, megvalósult ez iskolai évben.

A Vulcan-féle épület nem fogadhatta be már a jelentkező tanuló ifjúságot, melynek száma évről-évre növekedett, mert a termek szűkek voltak. Nem volt hely, hová padokat alkalmazhattak volna, midőn a rendesnél nagyobbra növekedett a létszám. Hiába! századunk elején nem fektettek sulyt arra a körülményre, hogy az iskola-épületek más tervezetet igényelnek, mint a magánlakások. A Vulcan-féle gymn. épület pedig századunk második tizedében épült!

*

Főpásztorunk Ő Excellentiája belátta, hogy elodázhatatlanul szükséges nemcsak új épületet emelni, hanem a Vulcan-félét is teljesen átalakítani. Ez okból, miután megalkotta a „Pável-féle egyházmegyei kiségitő alapítványt,“ ennek javára és költségén megvette a gymnasium, a patak és a gabonapiacz közti összes telkeket, és a gymnasium tőszomszédságában lévő telken fölépítette az említett alap tulajdonát képező impozáns egyemeletes épületet, melyet ideiglenesen a gymnasium céljaira átengedett.

*

1887 virágvasárnapját megelőző szombaton tették le alapkövét az új épületnek. A Vulcan-féle gymn. épület is gyökeresen átalakított. Ezekon kívül fölépült a Pável-féle internatus is.

Az új és a Vulcan-féle épület munkálata 1888-ban fejeztetett be, és azon év őszen adattak át rendeltetésöknek.

A két épület 54640 frt 40 krba került.

A régi, hasznavehetetlen butorzat helyett új, a modern igényeknek megfelelő butorzat lett beszerezve.

*

A Vulcan-féle átalakított épületben van földszinten: az igazgatói iroda két helyiségben; az igazgatói magánlakás 6 szoba, konyha, kamara és pinczével; az elemi iskola négy osztálya, hol az iparostanonczok is tanulnak; az emeleten: a természetrajzi szertár két szoba és laboratóriummal; a természettani szertár két helyiségben; a közös halgatóterem; a gymn. V. osztály; könyvtár és a tanári szoba.

Az új épületben van a földszinten: az I. II. III. gymn. osztály; a pedellus szobája; a rajzterem; az emeleten: a IV. VI. VII. és VIII. gymn. osztály és a diszterem.

Ezekon kívül az új épület udvarán ugyancsak a Pável-féle egyházmegyei alap terhére téli tornahelységet emeltek.

1887/8-ik tanév. A tanterv az 1887 évi 8619 számú ministeri rendelet által életbeléptetett országos tanterven alapul.

1887 szept. 3-án tartott tanácskozmányban igazgató jelezve a módszeres tanácskozmány közeledtét, indítványozza, hogy vizsgálat tárgyává tegyék az intézetben használt összes kézikönyveket különösen azokat, melyeket folyó tanévben behozandóknak vélnek; ezzel kapcsolatban örömmel mutatja be a tanári karnak *Butean János* tagtárs által szerkesztett „Gramatica limbei române“ cz. munkát, ajánlja a tanári kar figyelmébe mint szerző sok évi tudományos kutatásainak és fáradságainak gyümölcsét. — Tanári testület gondoskodott a mű megbírálsáról és annak jóváhagyás végett leendő fölterjesztéséről.

— 1887 szept. 6-án tartott gyűlésen fölolvastatott a Főigazgatóságnak 880 sz. leirata, melyben tudatja, hogy

a Ministerium a Főigazgatókra ruházta azon jogot, hogy két tantárgyból bukott tanulót javító vizsgálatra bocsáthasson.

Ugyanezen gyűlésen olvastatott föl a Püspök-Kegyurnak 1667/887 sz. leirata, melylyel 100 ftot utalványoz *Dumbrava Vazul* tanárnak növénytani kirándulási költségeinek fedezésére. Nevezett tanár ugyanis több növénytani kirándulást tett, hogy gymnasiumunkban alapját vesse meg a növénygyűjteményeknek és pedig a Bihar hegység flórájából. Fáradalmainak meglett azon eredménye, hogy ma nemcsak szép névénygyűjteményünk van, hanem más tanintézetekkel és magánosokkal is csercviszonyban állunk, mely körülmény világos jele intézetünk fejlődésének.

— 1888 február 21-iki gyűlésen tudomásul vétetett, a Ministeriumnak 1888 január 4-én 49715/887 sz. rendelete, melylyel eltiltja a másodszeri osztályismétlést. (Ha tehát az osztályismétlők újonnan két tantárgyból megbuknak, mindenkorra elutasítatnak a középiskolai tanulmányok folytatásától).

— A Ministerium 1888 ápril 7-én 12877 sz. leiratában rendeli; hogy az összes gymnasiumokban a legszigorubban osztályozzák a VIII-ad osztályu tanulókat mert elégséges tanjegyet nyervén, némely tanulók bizva a tanárok ama téves fölfogásában, hogy a VIII-ik osztályig fölvitt tanulókat nem kell pályájuktól visszatartani, rendesen rendkívüli tanulóknak iratkoznak a magasabb intézetekbe, s ekkép nem pótolhatják ki középiskolai hiányos ismereteiket.

— A Ministerium 1888 május 24-én 21199 sz. a. kelt leiratában azon indokból, hogy az 1883 évi XXX. törvény cikk szilárd alapokra fektette az országos középiskolai tanulmány ügyét, s hogy a tananyag az 1886 és 1887 években kibocsátott magas utasítások alapján készült helyi tantervek által körülményesen meghatározott, indittatva érzi magát az 1877 évi 2752 sz. rendelettel behozott módszeres tanácskozmányok módozatán egyszerűsíteni; rendeli tehát 1) hogy állandó tanterv készíttessék; 2) hogy a módszeres tanácskozmányok föl-

adata különösen a kiszemelt olvasmányok és az írásbeli dolgozatok anyagának kijelölése legyen. (Füg. X.)

* * *

És most eljutottam az 1888 június 2-án történt ki- nos eseményhez, melynek következményei kiszámíthatat- lanok voltak intézetünkre nézve. Értem a zászlósértés ügyét.

Ő Eminentája Dr. Schlauch Lőrincz nagyvárad i. kath. Püspök Urnak városunkba történt ünnepélyes be- vonulása alkalmából gymnasiumunkon kitüzött magyar nemzeti lobogót egy napszámos egy diák ösztönzésére levette, összehajtotta és a fődélzet csatornájába fektette. A tanuló tehát kihágást követett el, megsértvén az állam jelvénye iránti köteles tiszteletet.

A tanári testület szigorú vizsgálat után az illető ta- nulót a belényesi főgymnasiumból kizárta, a magas Mi- nisterium ellenben az ország összes középtanodáiból ki- tiltotta.

A komolyan alakult helyzet iránti tekintetből, az igaztalanul gyanúsított tanári kar, hogy az egész ügyben való ártatlanságát kiderítse, a magas Ministeriumtól fe- gyelmi vizsgálatot kért maga ellen. A fegyelmi vizsgá- latot Bihar megye alispánja kormánybiztosi minőségben tartotta meg. — Következménye volt, hogy a magas egy- házmegyei Kormány három tanárt elmozdított állásából (de a nem zászlóügyben való bűnrészesség, vagy éppen föl- bujtás miatt), s más egyházmegyei hivatalban alkalmazta.

A zászlóügy komoly veszélybe sodorta intézetünket. Ugy volt, hogy beszüntesse működését, midőn nagylelkű Kegyurának bölcsesége és nemzete iránti lángoló szere- tete még egyszer, ujonnan megmentette. S éppen ez okból Ő Excellentiája az lett a mi intézetünknek, mint a mi volt Camillus Rómának!...

* * *

A magas egyházmegyei Kormánynak 1889 okt. 5-én 2026 számú, s a Ministeriumnak 1889 július 22-én 24335

számu rendelete alapján kibocsátott leirata értelmében a belényesi főgymnasium felső osztályaiban 1889/90 tanévtől kezdve, a hittan és a román nyelv és irodalomtörténeten kívül minden tantárgy magyar nyelven tanítatik; a hol a magyarázat világossága igényli a román nyelvet is lehet használni. (Füg. Y.)

1888/9-ik tanév. Az alakulás, tanulmányi és órarend, mint az előbbeni évben.

— Az 1888 október 25-iki gyűlésen vita tárgyát képezte a román orthographia. Az igazgató ugyanis, hogy vége vetessék azon zavarnak, mely a különböző módon alkalmazott helyesírási szabályokból keletkezett, fölhevítta a tanári kart, hogy nyilatkozzék az ügy fölött és állapítsa meg azon orthographiát, melyet intézetünkben használni fogunk.

Tanári testület a Román Akademia által állapított helyesírási szabályokat fogadta el.

— 1889 február 26-án tartott tanácskozmányban fölolvastatott az 1888 decz. 17-én 48629 szám alatt kelt és a német nyelv intenzivebb tanítására vonatkozó ministeri rendelet. Ezen rendelet által fölhivatik a tanári testület, hogy állapítson meg valamely módozatot, melynek alapján a német nyelvben sikeresebb eredményt lehetne elérni; szabadságában állván a tanári karnak még az óraszaporítás is más tantárgyak rovására, melyek kisebb terjedelemben adatnának elő.

Tanári kar három tagu bizottságot köldött ki azon megbizással, hogy konkrét javaslatot mutasson be mielőbb.

Két javaslat lett bemutatva, az egyik Butean János tanáré, ki a német nyelv tanítását már az I. osztályba óhajtaná behozni; a másik Farkas Traján tanáré, ki csak a III. osztálytól kezdve taníttatná a német nyelvet de óraszaporítással és pedig a III. és IV osztályban a latin, a felső osztályokban a görög nyelv rovására.

Felsőbb tanhatóságok nem fogadták el egyik javaslatot sem, mert az előbbeni következtében sok nyelv tör-

lódnek össze az I. osztályban; az utóbbi pedig a klaszikai tanulmányt hátráltatná.

Maradt tehát minden a régiben. A német nyelv tanárai intenzív előadás, a felsőbb osztályokban német előadás és társalgás által igyekeznek kielégítő eredményhez jutni.

— Ugyanezen tanácskozmányban fölolvastatott a 38517/888 sz. ministeri rendelet, melyben a természetrajzi tanároknak meghagyatott, hogy az intézetek részére a vidék florájából gyűjteményt szervezzenek.

Nálunk a növénygyűjtemény alapját Dumbrava Vazul tanár még az előző években vetette meg.

— Özv. Sochlich szül. Vass Katalin urnő volt belényesi lakos a gymn. kenyéralapítvány részére 500 frtot hagyományozott.

— Ftdő *Sarkadi Tihamér* nagyváradi gör. kath. kanonok ő Nga, az ásványtani gyűjtemény részére 68 drb. mármarosi gyémánt kristályt; az éremgyűjtemény részére pedig 17 drb. értékes érmet, egy emlékérmét és több Kossuthbankót ajándékozott.

— *Vulcan József*, akadémikus a gymn. könyvtár részére több, nagybecsű munkát ajándékozott.

IV. Időszak 1889/90-től.

1889/90-ik tanév. Ezen évvel intézetünk új időszakba lép be. A gymnasiüm felső osztályaiban a magyar lett az előadási nyelv. Mindazonáltal még e tanévben román szövegű kézikönyvek használtattak, mivel a magyar nyelvet behozó magas rendelet megjelenése előtt nem volt gondoskodva magyar tankönyvek kiszemélése- és beszerzéséről; de 1890 évi május 9-iki gyűlésen kijelölték a megfelelő magyar szövegű tankönyvek.

— 1889 okt. 29-iki tanácskozmányban tudomásul és alkalmazkodásul vétetett a Ministeriumnak 1889 február 12-én 1269 sz. a. kelt rendelete, melyet a tanárok gyermekeinek tandíjmentességére vonatkozólag bocsátott ki; meghagyja ugyanis, hogy ezektől nem követelendő szegény-

ségi bizonyítvány, s egyáltalában folyamodványaik elintézésénél a méltányosság korlátain belől nagyobb szabadságot engedélyez.

Ugyanezen tanácskozmányban vétetett tudomás és alkalmazkodás végett az 1889 évi 25868 sz. ministeri rendelet, mely szerint a néptanítók gyermekeik tandíjmentessége iránt betérjesztendő kérvényeikhez nem tartoznak szegénységi bizonyítványt csatolni.

— A Ministerium 1889 május 8-án 4777 sz. leiratával rendeli, hogy a tanintézetek Ő Felsegeik a Király és Királyné névnapjait és a koronázási évforduló napját iskolaünnepélylyel üljék meg; azon napokon a magyar nemzeti zászló az iskolaépületre föltüzendő lesz.

— A bukuresti Román Akademia Ngos *Román Sándor*, akadémiai tag és budapesti egyetemi ny. r. tanár közbenjárására ez évtől kezdve intézetünknek rendesen megküldi nagybecsü kiadványait.

— Ngos Dr. *Abt Antal*, kolozsvári egyetemi ny. r. tanár gymnasiumunknak nagy értékü ásványgyűjteményt ajándékozott.

— Az intézeti Kegyur mint mindig mikor szükségeltetik, ugy ez idén is 378 frtot utalványozott ki a gymn. alapítványból természettani szerek beszerzésére.

1890/1-ik tanév. Augusztus 8-án tartott alakuló gyűlés alkalmával tudomásul és alkalmazkodásul vétetett, hogy az 1890 évi XXX. t. cz. által hatályon kívül helyeztetett az 1883 évi XXX. t. cikknek 3. és 5. §-a a görög nyelv tanítását illetőleg. A görög nyelv ugyanis szabad választási tárgynak nyilvánított. Az V-ik osztályba föllépő tanulónak szabadságában áll fölvenni a görög nyelvet, vagy a helyett más a törvény által megjelölt pótló tantárgyat, ugymint; a) a magyar irodalom terjedelmesebb ismertetését kapcsolatban a görög remekművek ismertetésével magyar fordításban és a görög irodalom és történelem alapvonalait; b) rajzot (mennysiségtani elemekkel és a szabadkézi rajzot.)

Ugyanezen törvényczikkkel megváltoztatták az 1883 XXX. t. cz. 26 §-át következőleg: azon gymn. tanulók, kik a görög nyelv helyett az említett tanulmányokat vették föl — ha tettek is érettségi vizsgálatot — mindazáltal nem bocsáttatnak a theologiai folyamra, az egyetemnek és magasabb iskoláknak tudományos, u. m. a nyelvészeti, bölcsészeti és történelmi szakjaira. Ha azonban a görög nyelv és irodalomból pótérettségi vizsgálatot tettek, az 1883 évi XXX. t. cikk 26. §-ának a realiskolai tanulókra vonatkozó rendelkezése reájuk is érvényes. (Vagyis jogosítva vannak oly pályára léphetni, melyre csak gymn. érettségi bizonyítvány alapján lehet.)

A magas Ministerium ezen törvényt azon indokból hozta be, mert belátta azt a nagy ellenszenvet, mely e tantárgy iránt mutatkozik az ország összes tanodáiban, hol a tanulók majdnem semmi eredményt nem tudnak fölmutatni; sőt tudományos férfiak is az élet gyakorlati szempontjaiból kifogásolják annak tanítását.

Más különben meg kell jegyeznem, hogy Magyarországon a görög nyelv soha sem örvendett valami nagy népszerűségnek. 1848 előtt rendkívüli tantárgy volt. 1849—1860-ig rendes tantárgy lett és a III. osztálytól tanított. 1861-ben a felső osztályokra szorított, majd 1868-tól a VII. és VIII. osztályokra. 1871-től megint mind a négy felső osztályban tanítják. E törvénynyel ismét szabadon választható, viszonylagosan kötelező tantárgy lett.

A görög nyelv pótló tanulmányok behozatala új terheket rótt intézetünkre, amennyiben ezek részére is tanszéket kellett szerveznie és külön rajztermet berendeznie. Az egyházmegyei Kormány meg is tette a kellő lépéseket, hogy ezen kötelmek alól fölmentessék, de a Főigazgatóság 1890 szept. 27-én 1278 sz. leiratában tudatta, hogy a Ministerium nem találta ebbeli kérelmét teljesíthetőnek. — Így tehát, a helyett, hogy éveken át haboztak, gondolkodtak volna, szervezték a tanszéket és berendezték a külön rajztermet, s így az 1890 évi XXX. t. cikk intézetünkben 1892/3 tanév elején életbelépett.

— A Ministerium gondoskodott, hogy a törvényhozásilag vagy rendeleti uton hozott középiskolai szervezetek, tanulmányi és órarendek, utasítások stb. összegyűjtsenek, hogy azok vezérfonalul szolgáljanak a tanférfiaknak. Ezt léptette életbe 1890 évi 23583 számú rendeletével.

— Ápril 25-iki tanácskozmányban fölolvastatott a Főigazgatóságnak 1891 évi 295 sz. leirata, melyben utasítja a tanári kart, hogy a IV-ik osztályt végzett gyengébb tehetségű tanulókat utasítsák, hogy az V. osztályban a görög nyelv pótló tantárgyakat vegyék föl.

Ugyanazon tanácskozmányban olvastatott föl a Ministeriumnak 1890 évi 51730 sz. rendelete, melyben meghagyja, hogy a különböző vallásfelekezetek hittanáriai a gymnasiumi épületben adják elő hittanukat.

Ezen rendelet visszavonatot 1891 évi 19523 sz. leirattal, mert a kath. Kegyuraságok vallási tekintetkből nem voltak hajlandók azt elfogadni.

1891/2-ik tanév. Az alakuló, módszeres és ellenőrző tanácskozmányok az előirt időben tartattak meg. A tanulmány folyamában nevezetesebb esemény nem adta elő magát.

— A Főigazgatóság 1891 szept. 15-én 1477 sz. leiratában föl hívja az igazgatóságot, hogy Gr. *Széchenyi István* születésének századik évforduló napján iskolaünnepélyt rendezzen.

— Az I. osztályba lépő tanulók fölvétele tekintetében a Főigazgatóság szept. 17-én 1497 sz. leiratában utasítja az igazgatóságot, hogy mindazon tanulók, kik a népiskola 4-ik osztályának bevégezéséről bizonyítványt mutatnak föl, előleges fölvételi vizsgálat nélkül beirandók.

— Ugyanaz 1892 május 14-én 592 sz. alatt fölkeri a tanulók önképző körének még 1862-ben jóváhagyott alapszabályait felsőbb helyre leendő fölterjesztés végett.

— Ugyanaz junius 1-én 701 rendeletével föl hívja az igazgatóságot, hogy az önképző kör részére új alap-

szabályokat dolgoztasson ki, s azokat jóváhagyás végett terjessze föl.

* * *

Valamint az egyes emberek életében látjuk, hogy vannak oly mozzanatok, melyek elősegítik és olyanok melyek akadályozzák a haladást, ép úgy van ez az intézetek életében is. És valamint az egyes emberek életében semmi sem állandó, hanem változó, derült napok után jönnek komorak, öröm után jön bánat, — éppen így történik ez más egyéb emberi alkotásokkal is. Gymnasiumunk is sok viszontagságon ment keresztül, s viszonylag rövid életében úgy volt, hogy három alkalomból kifolyólag kellett volna működését beszüntetnie. Ezek voltak rája nézve a sötét, komor és fájdalmas mozzanatok; de hála az isteni Gondviselésnek ezekkel szemben vidám és örömteljes mozzanatokat is jelezhetünk, midőn a kegyelmek Istene kiválasztott férfiai által fölvidámitotta, megörvendezettette azt. A hizelgés vádjától menten kijelentem, hogy az Isten kegyelmet gyakorolt a nagyváradi g. kath. egyházmegyével, midőn Főpásztorunknak küldötte a nagy emberbarát és tudománypártolót: *Pável Mihályt*.

Sok erény disziti ezen férfiú nemes lelkét, de egy sem oly fönséges és magasztos mint Egyháza és népe iránt táplált önzetlen szeretete. Kimondhatlanul nagy áldozatokat hozott Egyháza és népe érdekében, de érdemeinek legdrágább gyöngye a nevéről *Pável-féle finövel-dének* nevezett intézetnek alapítása Belényesben.

Mint a nép kebeléből emelkedett férfiú szép hosszú életén át, a néppel való mindennapi érintkezésében fájdalommal tapasztalta, mennyi tehetség vész el tudatlanságban szegénysége miatt, hány fiatal küzd a legnagyobb nélkülözésekkel, melyeknek igen gyakran áldozatul esik. És Néki adatott meg a szerencse, hogy a szükölködőknek segítségére jöhessen! . . .

— A „Pável-féle egyházmegyei kisegítő alapítvány“ költségén és telkén alapította a morális nevelés és a tanulmány előmozdítása végett a saját nevéről el-

nevezett finövelvét, közvetlen összeköttetésben a Pável-féle egyházmegyei kiségitő alapítvány tulajdonát képező új épülettel, mely főgymnasiumnak ideiglenes használatul engedtetett át.

Bebizonyított tény, hogy az iskolai oktatás azon esetben gyümölcsözőbb, ha a tanintézetek mellett internátusok is vannak, melyekben a tanulók egyrészt fölügyelet alatt növekednek, a hol nincsenek kitéve zsengekorokban a bünös csábításoknak; másrészt nem hanyagolhatják el a tanulmányt holmi kétséges okok miatt, hanem folyton lépést kell tartaniok a magyarázattal. Nemes versenyt ébresztenek, s az eredmény kézzelfogható. Mióta megnyílt a Pável-féle internatus nemcsak a gymnasiumi tanulók száma növekedett annyira mint soha sem annak előtte, de a tanulmányi előmenetel is intenzivebb, határozottan jobb.

És mindezt *Pável Mihály* Püspök, Ó Excellentiája nemeslelküségének köszönhetjük!

*

A Vulcan-féle épület átalakításával és a Pável-féle egyházmegyei kiségitő alapítvány új épületének emelésével egyidejűleg tették le a Pável-féle Internatus alapjait is. Az építés 1888-ban be lett fejezve, a szükséges butorzat 1889-ben beszereztetett, mindazáltal nem nyílt meg 1891 év őszénél előbb.

1891 július 2-án tartott szentszéki ülésből 1496 szám alatt a következő körlevél menesztetett: „*Tudatom (czimmel), hogy az általunk alapított belényesi finövelvét 1891/2 tanév elején megnyitni szándékozunk egyelőre 12 alapítványi helylyel, melyek betöltését ez alkalommal Ftó Butean János igazgatóra bízuk, kit egyszersmind az említett, s rólunk „Pável-féle Internatus“-nak nevezett finövelde igazgatójává is kineveztünk. Pável Mihály s. k. nagyváradi g. kuth. Püspök.*“

*

Az internátus következőleg van berendezve: az emeleten van a tanulmányi fölügyelő lakása, 3 tanterem,

3 hálóterem; földszinten: az aligazgató lakása, 2 hálóterem, 2 ebédlő, a kapus lakása, a betegek szobája, konyha, kamara; a sutterainban: 2 pinczehelyiség, a fürdő és 3 raktárhelyiség. Az internátushoz tartozó melléképületben van a kenyérsütő helyiség, a szakács és pék lakása; a sutterainban: 2 raktárhelyiség. Az Internatus építése 63025 frt 20 krba került.

Ezekon kívül Ő Excellentiája a Püspök 1892-ben ugyancsak a Pável-féle egyházmegyei kiségitő alapítvány költségén megvett az internatus használatára egy körülbelül 5 kataszteri hold területű beldsőseget; ezt vetemény kertnek használják, udvarát pedig az internatus gazdasági eszközeinek elhelyezésére.

*

Az Alapító kiapadhatatlan bőkezűségéből ma az internatusban teljesen ingyen ellátást kap 22 tanuló, féldíj mellett 20, 120 frt évidíj lefizetése mellett 48, kiségitésért 6, összesen 96 tanuló. Van tartós szövetből készült egyenruhájuk; kitűnő ellátásuk, havonként legalább egyszer meleg fürdőjük, és betegség esetén ingyenes gyógykezeltetésök.

A házi szabályzatot 1891 július 16-án tartott szentzéki ülésen állapították meg 1563 szám alatt. (Füg. AA).

Ilyképpen emelt magának a kegyelmes Főpásztor oly emléket, mely századról századra fogja dicsőíteni nevét!

1892/3-ik tanév. Az utasításokban előirt tanácskozmányok megtartattak. 1892 évi deczember 15-én tartott rendkívüli gyűlésen, az önképzőkör új alapszabályainak elkészítésével megbizott bizottság munkálatát bemutatta, mely egész teljében elfogadtatván, jóváhagyás végett fölterjesztett a Ministeriumhoz.

— 1893 január 23-iki gyűlésen fölolvastatott a Ministeriumnak 1892 decz. 10-én 56859 szám alatt kelt rendelete, melyben a tanári kar nyilatkozatát kéri az iránt, hogy valjon nem volna-e czélszerűbb az órarendet úgy beosztani, hogy csak délelőtt tartatnának előadások, délután legfölsőbb egy óra, vagy maradjon meg az eddigi gyakorlat?

Tanári kar oda nyilatkozott, hogy úgy reá, mint a tanuló ifjuságra nézve czélszerűbb volna, ha csak délelőtt tartatnának előadások, de a Ministerium a helyi körülményekre való tekintetből az eddigi gyakorlat mellett döntött.

— 1893 ápril 4. és 5-én tartott módszeres tanácskozmányban miután igazgató előadta hivatalos látogatásai alkalmával szerzett tapasztalatait és megtette észrevételeit föl hívja a tanári kart, hogy adná elő azon akadályokat, melyek véleménye szerint a tanulmány fejlődését hátráltatják, hogy azokat elhárítván a tanulmányi eredményt sikeresebbé tehessek.

Ardelean Coriolan tanár a legnagyobb bajt a tanári karnak igen szerény javadalmaztatásában látja, mert míg a tanároknak napról napra küzdeniök kell a megélhetes gondjaival, elvesztik lelkesedésüket és buzgalmukat így aztán tanítási kedvök is megeszappan. Kér a tanári kar állásának és napjaink igényeinek megfelelő fizetést.

Farkas Traján tanár az akadályokat abban látja, hogy 1) az I. osztályba lépő ifjak, különösen azok, kik a népiskolákból kerültek ki igen csekély ismeretekkel bírnak; 2) alkalmas lakások hiányában; 3) approbált román szövegű tankönyvek hiányában; és 4) a nyelvi nehézségekben.

Tanári kar utóbbi tanár által fölhozott akadályok elhárítására megtett mindent a mi hatásköréhez tartozott és pedig sikeresen.

— Főigazgató 1892 aug. 2-án 1150 számú leiratában föl hívja az igazgatóságot, hogy a Kegyuraság igénybe vételével szerezze be a természettani szertár részére a a legszükségesebb eszközöket; a fölvételi díjakból pedig gyarapítsa a tanári könyvtárt.

— Ugyanaz aug. 13-án 1256 sz. intézvényében elrendeli, hogy az ellenőrző és osztályozó tanácskozmányokban a felekezetek hitoktatói is vegyenek részt.

— Ugyanaz 1893 febr. 23-án 261 sz. leiratával visszaszármaztatva az 1891/2 évi érettségi iratokat megjegyzi, hogy az érettségi vizsgálatra a román nyelv kö-

telezettsége alól való fölmenthetési jogot a Ministerium magának tartotta fön.

1893/4-ik tanév. E tanév a kiütött kolerajárvány miatt nem volt idejében megkezdhető. A megyei központi egészségügyi bizottság csak szept. 20-ára engedélyezte a megnyitást. — Az utasításban előirt összes tanácskozmányok kellő időben megtartattak.

— Az egyházmegyei Kormány 1893 julius hó 7-én 1542 sz. leiratával fölemelte intézetünkben a tandíjat 12 ftról 18 ftra, egyben elrendelte, hogy minden tanuló tartozik 2 ft. fölvételi díjat befizetni.

— Ugyanaz megküldi a Ministeriumnak a felekezeti középiskolák tanárainak nyugdíjára vonatkozó leiratát a tervezettel együtt. (A Ministerium ugyanis javaslatot dolgozott ki a felekezeti tanárok országos nyugdíjalapítványának megteremtésére vonatkozólag, kérte hogy lépnénk mi is be az említett nyugdíjintézménybe; de az egyházmegyei Kormány az előtt hogy ez ügyben végleg határozott volna 1893 évi decz. 14-én 2025 sz. leiratával egy nyugdíjtervezetet kér a tanári kartól, mely föl is lett terjesztve. Következménye volt, hogy az említett egyházmegyei Kormány czélszerűbbnek tartotta, miszerint egy önálló egyházmegyei tanári nyugdíjalapítványt alkosson a belényesi főgymn. tanárok részére. L. bővebben az 1894/5 tanévet.)

— Ugyanaz 1893 decz. 14-én 2145 számú leiratával tudatja, hogy a Ministerium leküldötte az önképzőköri alapszabályokat azon utasítással, hogy új kidolgozás után azokban a magyar nyelvnek főszerep biztosítsák.

— Ugyanaz 1893 decz. 15-én 2159 számú leiratában közli a Ministeriumnak az intézeti Kegyurhoz intézett abbeli fölhívását, hogy gondoskodnék, miszerint az évvégi értesítvény intézetünkben tulnyomó részben magyar nyelven szerkesztessék.

— A Főigazgatóság 1893 julius 18-án 1144 számú leiratában közleni kéri, hány oly tanuló lépett az I. oszt-

tályba, ki nem birta a magyar nyelvet, hol s miféle iskolában végezték ezek elemi tanulmányaikat?

— Ugyanaz augusztus 2-án 1256 sz. a. közli a Ministerium leiratát, melyben fölhivatik az igazgató, hogy gondoskodjék az intézet történetének megírásáról úgy, miszerint az legkésőbb a millenium évének értesítőjében közölve legyen, 1894 ápril 11-én pedig közli a Ministerium ama rendelkezését, melyben követeli, hogy intézetünk története magyar nyelven is irassék meg.

— A nagyváradi gör. kath. Szentszék 1894 január hó 4-én tartott ülésében 51. sz. alatt új rendszert hozott be intézetünkbe a tandíjmentesség tekintetében. — Nevezetesen mentesek lehetnek jó előmenetelű szegény tanulók és pedig egész tandíj fizetése alól, ha több vagy annyi jeles tanjegyük van mint jó és jó magaviseletűek; — féltandíj alól, ha több vagy annyi jó tanjegyük van mint elégséges és a magaviseletből legalább — szabályszerűek.

Az ifjusági könyvtár 296 frt értékű művel szaporodott; a természettani szertár részére 280 frt értékű szerek vásároltattak be; a természetrajzi gyűjtemény részint ajándékozások, részint vétel által szaporodott; megvásároltatott 13 db kitömött állat, 8 növény modell, 3 papír-maché és gyps példány és egyéb különböző preparátumok 226 frt 90 kr. értékben; czeken fölül beszereztek a Gerold-féle természetrajzi táblák 126 ft értékben.

1894/5-ik tanév. Az előirt tanácskozmányok a kellő időben tartattak meg. Jelentékenyebb leiratok:

— Tanulmányi Főigazgató 1894 október 24-én 2124 számú leiratában jelzi, hogy a középiskolai Rendtartás 2-ik §-a módosított. Ugyanis a Ministerium abbéli jogát, hogy a rendes beíratási határidőn túl jelentkező tanulóknak fölvétele engedélyeztessék vagy nem — a Főigazgatóságokra ruházta.

— Ugyanaz decz. 10-én 2351 sz. leiratában tudatja, hogy a tanári karra lett bízva, valjon megengedi-e vagy sem a görög nyelvet a görög pótlókkal és viszont fölcserélni.

*

*

*

9*

Szerencsésnek érzem magam, hogy az 1894/5-ik tanév krónikáját Főtisztelendő *Pável Mihály* Püspök Ur Ő Excellentiájának ama nagylelkű tényének jelzésével fejezhetem be, mely által biztosította a tanári kar létét munka- és szolgálatképtelenség esetén; és illetve megmentette a tanárok özvegyeit és árváit a jövő sötét gondjaitól.

Koronát tett eddigi. nagyszerű alkotásaira, *a belényesi g. kath. főgymnasiumi tanári testület nyugdíjalapítványának* megteremtése által.

A valódi Atya, kitől a sors által üldözött soha sem távozott vigasz nélkül, sem a nélkülöző segély nélkül meggyőződött, hogy tanárjainak a legnagyobb buzdítást a munkára, szorgalomra, buzgalomra, önmegtagadásra azáltal adhatja meg, ha biztosítva van lételük, midőn testi erejük megöngül és szolgálatképtelenné lesznek; más részről ha nem gyötörtetnek azon kínzó gond által, hogy valjon mi válik családjokból, ha az árván marad midőn szerény fizetésökből a legszigorubb gazdálkodás mellett semmit sem tehetnek félre?!

Mély tiszteletem, mely Ő Excellentiájának köztudomásu szerénysége iránt táplállok nem engedi meg, hogy a maga valójában méltányoljam páratlan tettét. Más helyeken is alkottak ily nyugdíjalapokat, de oly mérvben, mint ezt Főpásztorunk tisztán a sajátjából eszközölte, — senki sem cselekedte meg.

*

Szégyenkezés fog el, midőn ki kell jelentenem, hogy habár gymnasiumunk Isten kegyelméből 1828 óta fönáll, s azóta sok jó és szomorú napot keresztülélt s nagy számu tanár váltotta föl egymást — senkinek sem jutott eszébe, hogy jó lenne a tanároknak nyugdíjalapot teremteni. Egyházmegyei lelkészeknek voltak tekintve, kiknek jogosultságuk van az egyházmegyei özvegyek és árvák, illetve a szolgálatképtelen lelkészek alapjához. Nem vették figyelembe, hogy a folytonos és megfeszített szellemi munka, a növendékek oktatása és nevelése korán fölemészti a testi és szellemi erőket; nem vették figye-

lembe, hogy a gymnasium alapíttatása óta a tanárok csak igen nehéz vizsgálatok letvése után juthattak előadási jogosultsághoz és hogy mindegyik approbált tanár a theologiai absolutoriumon kívül tanári oklevéllel is bír!

A Gondviselésnek kegyelmes Főpásztorunkat kellett küldenie, a kinek föladatul tüzte ki, hogy folytonosan alkosson, föntartson, a hiányokat pótolja és helyrehozza mindazt, a mit mások kedvezőbb időkben elmulasztottak megtenni!

Főpásztorunk kormányzása alatt volt legelőbb szó a tanári nyugdíjról, midőn 1880 évi november 6-iki szentszéki ülésen kimondatott hogy „a tanároknak nyugdíjjal leendő ellátásáról a Szentszék fog esetről-esetre határozni.“

*

Az országos törvények nem gondoskodtak a felekezeti tanárok nyugdíjaztatásáról. A volt vallás és közoktatási m. kir. Minister *Csáky Albin* gróf jött 1893-ban ismeretes törvényjavaslatával, hogy törvényhozásilag szabályozza az összes felekezeti tanárok nyugdíjaztatását.

A Csáky-féle javaslat, mely nem sokára törvénynyé vált szabadságot adott a felekezeti iskolákat föntartó Kegyuraknak, hogy vagy magok alkassanak nyugdíjat, vagy iskoláik lépjenek be az országos nyugdíjalapba következő föltételek alatt:

1. Az országos nyugdíjalapba való belépés az illető intézetek Kegyuraságainak s illetve föntartóinak önkéntes jelentkezése folytán történik.

2. A szükségletek födözésére az egyes tanintézetek következő szolgálmányokkal fognak hozzájárulni:

a) A tanárok 300 fton felüli alapfizetésük $\frac{1}{3}$ -ával, valamint minden fizetésnövekedésnek $\frac{1}{3}$ -ával egyszer s mindenkorra.

b) Az iskolaföntartók évenként 5%-ot fognak fizetni a tanárok egész alapfizetése után.

c) A beirt tanulók évenként 3 ftot tartoznak fizetni a tanári nyugdíjalapba.

Főpásztorunk és a Sentszék előnyösöbnek tartották, hogy a fentebbi hozzájárulások igénybe vételével önálló

egyházmegyei tanári nyugdíjalapot teremtsenek. 1893 decz. 14-én 2025 sz. leirattal a tanári kar fölhivatott, hogy állítson össze egy nyugdíjtervezetet, mely u. a. évi decz. 27-én kézbesített a Kegyurnak, majd később két példányban letisztázva 1894 ápril 22-én fölterjesztett az egyházmegyei Kormányoknak jóváhagyás végett. 1894 szept. 1-én *Vela Pál*, Apát-kanonok, püspöki helynök fölhatalmazza a gymn. igazgatót, hogy minden beiratkozandó tanulótól 3 ftot szedhessen a nyugdíjalap részére. Ekkor befolyt 960 ft.

*

Mi lesz azonban ezen pénzzel és a tanárok járulékaival? Mikor fog az annyira növekedni, hogy kamatjából fődözhetőek legyenek a jelentkező szükségletek? Aggódás szállta meg lelkünket és bizonytalanul tekintettünk a jövőbe. — Nem sokáig tartott. Jóságos Főpásztorunk *Pável Mihály*, Püspök Ur Ó Excellentiája 1895 évi január 24-én tartott szentszéki ülésen 199 folyó számnál 20,000 frtot, vagy 40,000 koronát új értékben méltóztatott a belényesi g. kath. főgymnasiunai tanárok nyugdíjalapja részére kegyesen letenni. Ugyanezen ülésen átadta székes Káptalanjának az alapító oklevelet, melynek értelmében elrendelte, hogy a jelzett tőke a „Pável-féle egyházmegyei kisegítő alapítványhoz“ hozzáírassék mint különálló alapítvány; kezelés végett pedig a nyugdíjalap többi segédforrásaival egyetemben tétessék át a belényesi g. kath. főgymnasiunai tanári testületnek. Ó Excellentiájának nagylelkű adománya 1895 ápril 4-én lett áttéve a gymnasiunai igazgatóságnak. — Ápril 11-én megalakult a kezelő bizottság, mely nyomban megkezdette működését. Az alapítványi tőke jelzálogos biztosítás mellett gyümölcsözik. 1895 december 31-én nyugdíjalapunknak volt készpénzben 167 frt 60 krja; jelzálogos biztosítás mellett 24095 frt 37 krja, összesen 24262 frt 97 kr.

A Mindenható Isten jutalmazza meg Kegyelmes Főpásztorunk nagylelkű jótéteményeit a halhatatlanság dicsőségével.

II. Rész.

1. Vulcan püspök által alapított gymn. kenyér-alapítvány.

Boldog emlékezetű Vulcan Sámuel püspök 1835 évi február 5-én (l. füg. C.) kelt alapító oklevelének h. pontja alatt úgy rendelkezett, hogy azon 1147 pft, mi a föl-számított gymn. kiadások födözetén felül megmarad, használtassék föl kenyérbeszerzésre a szegény tanuló ifjak részére, mint ez Balázsfalván régen gyakorlatban van.

Ezen kívül *több Venter községbeli lakos és uradalmi jobbágy által átengedett urbéri területen egy vizimalmot építtetett a Hollód vizén.* Ezen malmot is a belényesi gymnasiumnak adományozta oly föltétel mellett, hogy annak tiszta jövedelmét szintén kenyér beszerzésre fordítsák, illetve a fentebb említett 1147 pft-hoz csatolják, hogy ezen két jövedelmi forrás együtt egy hatalmas alapítványt képezzen. (Füg. BB.) Ez 1839 évi május 18-án tartott szentszéki ülésen történt. — Hogy az adományozás érvényes legyen, királyi jóváhagyásra volt szükség. Ugyanazért föl is terjesztette a Helytartósághoz az adományozási oklevelet, mely azonban onnan alaki hibák miatt visszaküldetett. Eközben a nemeslelkű Alapító örök létre szenderült 1839 december 25-én. Igy nem érhette el életében nemes szándékát megvalósítva, a mely különben azután sem valósult meg, mert Vulcan Püspök elhunytától kezdve 1842-ig, midőn Erdélyi Vazul kanonokban utóda kineveztetett, a hollódi malom jövedelme minden egyéb célra fordított, csak az ajándékozási okiratban megjelöltre nem. 1842-től az új püspök Erdélyi Vazul, minden erejéből ellenszegült annak, hogy a kérdéses malom a gymnasium tulajdonába átmenjen, állítva, hogy a malom uradalmi jobbágyok területén épülvén, azok a földesur beleegyezése nélkül nem engedhetek át birtokukból egy talpalatnyit sem, mert az átengedett földért az uradalmi területből kárpótolni kell őket, tehát a malom uradalmi tulajdont képez. Hiába szólalt föl a Káptalan, a gymn. igazgatóság, a tanker. Főigazgatóság és különösen ez utóbbi ritka erélylyel és bátorsággal védelmezte

a gymnasium érdekét; hiába szólitotta föl nem valami udvarias hangon Vulcánnak volt uradalmi kormányzója *Gálbory Sámuel*, hogy ne hátráltassa az alapító püspök nemes szándékát a szegény tanuló ifjuság megrontásával, — Erdélyi püspök nem engedett, befolyásával kivitte, hogy a malom elidegenithetlen uradalmi tulajdonnak lett kimondva. De hogy mégis valamit tegyen, a Httanács 1848 február 22-én 6157 sz. alatt leiratával meghagyta neki, hogy sajátítsa ki a malmot 6200 pftért, mint amennyibe a malom a rajta épült emeletes magtárral együtt állítólag került. Ezen kedvezmény azért adatott meg, mert kilátásba volt helyezve, hogy Erdélyi püspök g. kath. tanítóképezdét fog Nagy-Váradon alapítani! (Alapította a tanulmányi alap!) Így fejeződött be ezen gyűlöletes ügy, mely 1842-től 1848-ig huzódott. Meg kell jegyeznem, hogy Erdélyi püspök a kikötött 6200 pftből csak 4967 pftot fizetett (l. 1860/1-ik tanévet). Annyi bizonyos, hogy gymnasiumunk nagyon meg lett károsítva. A malomügynek illetén elintézése igen sok embert elszomorított. A többi közt *Köváry Tivadar* gymn. igazgató sokat fáradozott, hogy beigazolja az elintézés méltánytalan voltát; illetékes helyről engedélyt kért Erdélyi püspök hagyatékának beperesíthetésére, de a Httanács 1862 évi december 7-én 84090 sz. a. leirattal azt megtagadta.

*

Az évenkénti kenyérpénz összegének megállapítása a nagyváradi g. kath. Szentszék hatásköréhez tartozott. Ez 1000—1400 frt. utalt ki, s így 40—80 tanuló részesült ezen segélyben. Eleinte házilag sütettek kenyeret, s úgy osztották ki a tanulók között; később vállalkozóknak adták ki, minthogy pedig észrevették, hogy azok csak a nyereséget tartják szem előtt, fölhagytak velök s most mindenik segélyezett évi 20 ftot kap 50 krt számítva hetenként egy kenyérré.

*

Gymnasiumunk alapítója Vulcan Sámuel püspök 1835 évi február 5-én kelt alapító oklevelének h. pontja alatt

akként rendelkezett „... *hogy ha valamelyik utódaim közül, vagy más jótevő nagyobbítani akarná ezen alapítványt, szabadságában álljon a kenyéralapítványt azon összeghez csatolni, melyet a gymnasium mellett a román ifjuság részére létesítendő finövelde alapítására szánna.*“

És a mit az alapító látnoki lélekkel előrelátott, megtörtént. Méltó Utódja **Pável Mihály**, püspök Ó Excellentiája finöveldét alapított. Tehát jogában áll a Vulcan-féle kenyéralapítványt a finövelde céljaira fölhasználni. Az internatus és a kenyéralapítvány közötti viszony végleges rendezése még nem eszközöltetett. A nagyváradi g. kath. Szentszék az ügy végleges elintézéséig, 1892 évi július hó 30. napján tartott szentszéki ülésen egyelőre azt határozta, hogy tekintettel azon körülményre, miszerint a tehetségesebb és jó előmenetelű g. kath. tanulók majd mindnyájan be vannak véve az internatusba, 1892/3 tanévre a kenyérdíjat 1000 ftban állapítja meg úgy, hogy ezen összegből 400 ft. kenyérdíjban osztassék ki; 600 ft. pedig, mely 5 intézeti alapítványi díjnak megfelel a Pável-féle egyházmegyei kisegítő alapba tétessék át, amennyiben az internatusi alapítványi helyeket a Pavel-féle alapítvány látja el. Fölhivja az igazgatóságot, hogy jelöljön ki 20 g. kath. kint lakó tanulót, kik évi 20 ftal segélyeztetnének. Azóta ezen ideiglenes határozat szerint járnak el.

2. „Papp János“-féle gymnasiumi alapítvány.

Istenben boldogult *Papp János*, volt belényesi polgár és birtokos, 1873 évi augusztus 4-én, Belényesben kelt végrendeletében meghagyta, hogy halála után vagyónának egy része örökös alapítványul szolgáljon a belényesi főgymnasiumnak és a belényesi g. kath. esperes-lelkésznek olyformán, hogy a váradi utcán 51. házszám alatti háza, belsősége és a belsőséggel közvetlen összeköttetésben levő 12 holdnyi külső birtokát mindig egy áldozár-tanár bérelje ki évi 300 ft. bérösszegért. Ezen összegből minden évben négy jó előmenetelű g. kath. gymn. tanuló egyenlő 50—50 ftos ösztöndíjban részesüljön; 50

ftot kapjon az esperes-lelkész, melyért kötelezve lesz három sz. misét szolgálni a hagyományozó, annak neje és szüleinek lelkiüdvéért karácsony, husvét és pünkösöd harmadnapján; a fönmaradt 50 ftot pedig az esetleges javításokra használják föl.

Minthogy pedig a végrendelet szerkesztésének idejében a közgazdasági viszonyok olyanok voltak, hogy a 300 ft. bérösszeg elég mérsékeltnek volt mondható, a hagyományozó föntebbieken kívül még kikötötte, hogy bérlő áldozár-tanár két sz. misét szolgáljon Ker. János fejevétele és Nagy Boldogasszony napján hagyományozó, neje és szüleinek lelkiüdvéért.

Hagyományozónak 1878 évi november 13-án történt elhunyt után az egyházmegyei kormány részint a megváltozott közgazdasági viszonyok miatt, de indítatva különösen azon szándéktól, hogy az az ösztöndíjakat mielőbb folyósíthassa, Papp Tódor belényesi lakossal s az elhunyt hagyományozó általános örökösével 1879 évi augusztus 8-án oly egyességre lépett, hogy a hagyományozott ingatlanokat átadja nevezett általános örökösnek 5000 ftért, mely összegnek kamatja megfelel a hagyományozó által contemplált 300 ft-nak. Az 5000 ftot bekebelezték az összes hagyatéki ingatlanokra. Papp Tódor minden évben 300 ftot lefizetett az igazgató kezeibe, ki azután azt számadás mellett fölhasználta a hagyományozó szándékának megfelelőleg.

Később Papp Tódor lefizette az 5000 ft tőkét, mely azóta a nagyváradi g. kath. főt. káptalan által kezeltetik. Az ösztöndíjak 1880/1 tanévtől lettek folyósítva.

3. Zsiga Miklós-féle kenyérialapítvány.

Istenben boldogult érdemdus emberbarát *Zsiga Miklós*, volt nagyváradi polgár és kereskedő nemzete és vallásának szeretetétől áthatva, nemeslelkületű neje *Cosperda Annával* egyetemben megalapították Nagy-Váradon, 1860 évben a Sz. Miklósról elnevezett finövelvét, a nagyváradi iskolákat látogató gör. keleti vallásu, jó előmenetelű, sze-

gény sorsu tanulók részére. A nagy jótévő a mi tanintézetünkbe járó tanulókról sem feledkezett meg, hanem 1866-ban letett 1000 frtot a belényesi gör. keleti hitközség bizottmányának kezeibe oly rendelkezéssel, hogy ennek kamataiból évenként jó előmenetelű, g. kel. vallásu szegény tanulókat kenyérjótéteményben részesítsen. 1866/7-ik tanévtől kedve évenként 12 ifju élvezi az elhunyt nagynevű alapító nemeslelkűségének gyümölcsét.

Ezenkívül 1870-ben megvett Belényesben, a sz. János utcán egy házat belsőséggel 3028 frt 50 krért, melyet szintén a belényesi g. kel. egyház bizottmányának adott át gondozás végett oly kikötéssel, hogy abból finövelvét alakítsanak, mihelyt a ház oly tőkét jövedelmezett, mely évi 1200 frt tiszta jövedelmet biztosítand. Ugyanakkor a kenyéralapítványul letett 1000 frt a finövelde céljaira lesz fölhasználendő.

A bizottmány lelkiismeretesen felelt és felel meg a szivesen elvállalt kötelezettségnek, mert az elhunyt Filantróp alapítványa ma 8000 frtot már meghaladott.

4. Mihoc Zakariás-féle ösztöndij-alapítvány.

Pokola (Bihar megye) községi volt gör. kel. lelkész, megboldogult *Mihoc Zakariás* 1887-ik évben letett a nagyváradai gör. kel. Szentszék kezeibe 4000 frtot, hogy annak évi kamataiból négy gör. kel. vallásu, belényesi gymnasiumot látogató szegény tanuló évenként 40-40 frtnyi ösztöndijban részesítség. Az alapítványt a nagyváradai g. kel. Szentszék kezeli. Az ösztöndijak 1889/90-ik tanévtől vannak folyósítva.

Supplement. — Függelek.

A.

Deus in adiutorium meum intende et hanc meam intentionem adjuva! Infrascriptus in emolumentum publicum imprimis vero, in utilitatem et culturam nationis Valachicae opis et culturae omnino indigae, aliquid collaturus — considerato eo, quod oppidum Belényes Inclyto Comitatus huic Bihariensi gremiale, et Episcopalis mei domini residentionale, — quod centum et ultra Possessiones, Valachis impopolatae ambiunt, — a proximo etiam litterario instituto, quippe Magno-Varadinensi, septem hungaricis milliariis distet; Incolae vero harum Possessionum, partim notabili hac distantia, partim autem sumptuosa intertentione, a procuranda prolibus suis litteraria institutione ac educatione potenter abstrahuntur: propositum concepi, in dicto oppido Belényes normales ac grammaticales scholas erigendi, ac fundandi, ut tali ratione Valachis in montosa illa peripheria degentibus, proximior et minus dispendiosa semet excolendi occasio et opportunitas suppetat.

Altissimo Suae Majestatis Sacratissimae indulto, ad realisandam hanc meam intentionem, tenore Clementissimarum resolutionum via Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici sub 1-a Maii 1827. Nr. 10929. et 5-a Februarii 1828. Nr. 3241. intimatarum impetrato, et interventis eatenus nonnullis quaestionibus superatis, attactas scholas, normam quippe cum systematicis duabus classibus, e praesistente triviali schola in Capitaalem erigenda, formandis, quatuor item grammaticales scholas, adeoque Paedagogium, seu Gymnasium minus, in repetitum fato oppido Belényes, vigore praesentium realiter fundo, meamque desuper intentionem sequentibus declaro.

1-mo. Pro ipsis scholis cedo, et perennialiter lego aedificium in ipso oppido propriis sumptibus, ad unum tractum e fundamentis erectum, e regione residentiae dominalis, et templi Gr. Cath. situm, — quod praeter requisita auditoria, duobus insuper, tribusve Docentibus, commodam habitationem praebere, poterit, — prima normali classe una cum docente in pristino scholae, adusque trivialis, aedificio et statu relicta.

2-o. Singulam classem tam normalem quam et grammaticalem unus professor ita moderabitur, ut materias classi correspondentes atque per Inclytum Regnum Hungariae designatas, quam soller-

tissime exhauriat. Meum praeterea desiderium eo etiam protenditur, ut singulas Professor praesertim altiorum classium, servata gratuali progressionem methodo captui auditorum accomodata, elementa quaequam oeconomiae ruralis, ad casus quotidianos exacta; — modum item praecavendi obvios morbos, et remedia donec medicus haberi poterit praeservativa, doceat; — ac quoniam hoc Institutum praefereat pro Natione Valachica fundatum est, Orthographiae ad aviticas Latinas Litteras reducendae, Grammaticae item ac Litteraturae Valachicae, Historiae item Naturalis et Caligraphiae peculiaris reflexio habeatur.

3-o. Professoribus his, — ut a nimia procurandorum vitae mediorum sollicitudine liberi instituendae, et educandae scholasticae juventuti alacrius, et exactius vacare valeant, — de congrua dotatione, et subsistendi ratione prospecturus, conflata, et erga sex procentuale interusurium sufficienti cum securitate elocata triginta quinque millium florum mon. con. summam huic Fundationi tali pacto substerno, et irrevocabiliter lego: ut primae normalis classis, seu trivialis scholae Docente penes primaevam provisionem manente, ex anno huius capitalis censu, bis mille centum florus conv. importante, duobus quidem utpote: 2-ae normalis et 1-ae grammaticae classis docentibus singulativi 300., reliquis autem tribus 2-ae quippe 3-ae et 4-ae grammaticae scholae professoribus aequae singulativi 350 florus conv. annue obveniant. — Attamen

4-o. Senior professor aut alter etiam si per fundatorem Episcopum aut huius successores in mutua cum respectiva litteraria directione cointelligentia, dignior ac magis idoneus reputatus et designatus fuerit, qui obligationes localis scholarum Directoris, interea etiam donec duobus insuper humaniorum studiorum classibus dum nervus adfuerit fundatis Gymnasium maius coordinatum, et requisitus distinctus Director dotatus fuerit, expleturus est hoc titulo supra emensum salarium accipiat annuos 50 florus conv.

5-o. Postea quam duobus, imo, nisi vita adhuc comite unum praeterea quarterium compararem, aut quarterialem censum procurarem, tribus docentibus habitationem in ipso scholari aedificio supra ad Nrum 1-um assignavi, residuis quoque duobus de congruo quarterio provisurus, duas sat amplas recipiendorum duorum quoque professorum, qui coelibes esse supponuntur capaces meas domos in praefato oppido proprio aere comparatas, unam quidem ad publicum Forum, inter Plebaniam L. R. et domum questoris Ladislai Vass constitutam, alteram vero in platea Sz. János dicta domibus viatoris dominialis et viduae Nagy-Simonianae contiguam, aut pro his alias duas domos in vicina scholaris aedificii coemendas pro habitatione professorum ultronee cedo, et perennialiter offero.

6-o. Residuam a salariis Docentium 400 florum conv. interusuriam quottam, in sarta tecta aedificiorum scholarium et pro-

fessoralium atque scholasticam supellectilem offero, et erga ponendum ratiocinium impendi ordino.

7-o. Ut huius foundationis securitati, et meae intentioni magis consulatur, in sensu praeaudatarum resolutionum, manipulatio ipsius cum onere evictionis incumbet Epp. M.-Varad. Gr. Cath. Dioecesis; Sede vero Eppali vacante, Capitulo huius Dioecesis, atque super activo et passivo illius statu Excelso Con. R. Locum. Hung. singulis annis Rationes praestabuntur.

8-o. Virtute earundem altissimarum Resolutionum, Professores e Clero Dioecesis M.-Varad. Gr. Cath. per Eppos sede autem Eppali vacante per Capitulum ejusdem Dioecesis libere legendi et concernenti litterariae Directioni, coram qua adprobatorium examen praevis subeundum habebunt, fine confirmationis proponendi sunt. Hos autem confirmatura litteraria Directio id solum invigilandum habebit, ne minus apti docentes adplicentur, non vero in delecto arbitrium exercere, et sibi propositos si requisitis qualitatibus et morum integritate praediti fuerint, a desiderata Confirmatione removere, aut plane invitit Eppis vel Capitulo individuum quodpiam pro docente sufficere poterit.

9-o. Decreveram et adhuc desiderarem; ut litterarium istud Institutum realiter introducatur et initium capiat cum prima Novembris a. c. seu cum exordio ingruentis anni schol. 1828/9. Scopo autem adipiscendae frequentiori numero scholasticae juventutis, illud ad minus in circumstitis Hungariae et Transsylvaniae Cottibus publicari oro.

10-o. Fundatio haec, non obstante privata fundi administratione, publicis litterariis institutis accensenda, publicae parebit Inspectioni, consequenter de profectu in studiis et moribus pubis scholasticae, ita etiam quoad ipsos professores semestrales Informationes, via respectivae litterariae Directionis Exc. Cons. R. Locumt. Hung. submitteendae erunt.

11-o. Ut ut hoc Institutum, praefereuter quidem pro Valachis fundatum existat, ab eo tamen nullus adolescens cuius cumque Religionis aut nationis fuerit, arcebitur, dummodo illud subeundi qualificatus secundum leges existat. Verum motivo ex illo: quod Valachica Iuventus reliquam numero superatura sit, in hoc Instituto praeter Systematicas ferias hebdomadatim occurrentes, illi dies, qui Graeco-Cath. decretaliter festi sunt, pro ferialibus observabuntur. Adolescentibus Rom. Cath. libertate relicta: ut diebus sibi festis persolvendorum divinarum officiorum causa localem R. Cath. Ecclesiam adire valeant, imo pro peragenda sacra Communione etiam obligentur; tali libertate ad Juventutem Graeco-n. un. rit. addictam, propter Ritus et sacrae Liturgiae uniformitatem, nonnisi quoad sacram Synaxim extensa.

12-o. Quodsi vero hoc Institutum quaqua de causa realisari nequiret, aut vero introductum aliquando cessaret: fundatum Capitale, cum censu quarteriali oblatozum praecatactorum aedificiorum, —

IV

nisi vita adhuc comite secus disponerem, — cedit in Stipendia Iuvenum Valachicorum litteris operam navantium per annos quin-quaginta finos conv. individuatum repartienda.

In quorum fidem et maius robur, hasce fundationales litteras propria manu subscriptas et Eppali meo sigillo munitas do, et altissimae ratificationi substerno. Datum M. Varadini die sexta Octobris anno millesimo octingentesimo vigesimo octavo. (L. S.) Samuel Vulcan m. p. Gr. C. Eppus M. Varadiensis.

B.

Illustris plurimum Reverende Amice, Illustrissime, ac Reverendissime Domine Episcopo, Nobis observandissime! Sua Majestas Sacratissima Planum, et Literas fundationales Praettae D. Vestrae pro erigendis in Oppido Belényes duabus classibus Scholae nationalis, et Gymnasio minori clementer ratihabere, et Confirmare, una vero, Caesareo-Regiam Altissimam Complacentiam Eidem Praettae DVestrae Significandam bgne jubere dignata est.

Quae Bgna Resolutio Altmaque Complacentia Caes. Regia Praettae DVestrae penes remissionem Literarum Fundationalium eo Subjuncto hisce nota redditur, ut cum eo perennem Instituti hujus Securitatem Fundles Originales in Archivo Dioecesano conservari, Transumpta vero etiam in Archivum Consilii Regii L., et Capituli G. C. Magno-Varadinensis pro notitia, et directione reponi praeciparentur. — Eidem GCath. MVaradiensis Capitulo una commissum sit, ut Fundationales has in authentico transumi faciat, et exemplari uno Suo Archivo illato, aliud Consilio huic L. R. Submitat; — publicatione in reliquo neorecti hujus Instituti Literarii tam penes Iurisdictiones ad Districtum Literarium Magno-Varadinensem Spectantes disposita, quam et Gubernio Transylvanico, ut idipsum ad communem in viciniis suis Cottibus notitiam perferre velit, requisito. Datum ex Consilio Regio Lotti Hungarico Budae die vigesima tertia Iunii, anno millesimo octingentesimo, vigesimo nono celebrato. Praettae DVestrae ad Officia paratus paratissimi Comes Fidelis Pálffy m. p. Ioannes Comes Erdödy m. p. Eppo M-Varadinensi G. C.

C.

Deus in adiutorium meum intende et huic meo operi benedictionem largire! Posteaquam impetrato ad id tenore, clementissimarum resolutionum regiarum via Ex. Cons. Regii Locumt. Hungaei sub 1-a Maiji 1827 Nr. 10929 et quinta Februarii 1828. Nr. 3241. intimatarum altissimo Suae Majestatis Sacratissimae indultu in oppido Belényes Ct. Bihar gremiali et Eppalis mei dominii residentionali

in emolumentum publicum imprimis vero in utilitatem et culturam nationis Valachicae culturae omnino indigae, Paedagogium, seu minus Gymnasium quatuor quippe Grammaticales et Normam cum systematicis duabus classibus, praeeistente Triviali mixta schola in capitalem erecta, fundavissent, oblata in Instituti huius litterarii subsistentiam triginta quinque mille flororum m. conv. summa, domo scholarum et aliis aedificiis quarteriis professorum deservituris, litteras fundationales adhuc anno 1828 die 6-a Octobris editas altissimae ratificationi substravi, quae medio clementissimae resolutionis per E. Cons. R. Locumt. Hung. sub tertia Junii 1829. Nr. 16311. communicatae, subsecuta est.

In praeattactis litteris fundationalibus declaraveram meam intentionem Deo juvante et conatum meum benedicente partim ideo in effectum deducere satago, quod videam juventutem, a quo tempore istud institutum initium sumpsit ita confluisse; ut jam omnes classes professoribus provideri debuerint, partim vero ne egena alioquin harum partium juvenus ob defectum subsistentiae remotiora instituta adire nequens, absolutis scholis grammaticis curriculum studiorum interrumpere cogatur, posteaquam ad realisandam hanc meam intentionem necessarium fundum conflassem, illumque securis locis elocassem, vigore praesentium in antelato oppido Belényes integrum Gymnasium seu duas humaniores et quatuor grammaticales classes, item normam cum systematicis duabus classibus, praeeistente triviali schola in Capitalem iam antea erecta, erigo ac realiter fundo meanque pro futura perennique litterarii huius instituti stabilitate intentionem sequentibus declaro:

1-mo. Pro ipsis scholis cedo et perennialiter lego aedificium in ipso oppido e regione residentiae dominalis et templi Gr. Cath. situm, per me propriis sumptibus e fundamento erectum, et annis proxime elapsis ita adauctum, ut praeter requisita singulativarum septem classium auditoria, Directori et sex professoribus, qui omnes coelibes esse supponuntur, commodam praebet habitationem, quo autem omnes professores beneficio quarteriali gaudere possint, in professorale quarterium offero et perennialiter lego domum aedificio scholari contingam, a successoribus denati quondam Boros Joannis proprio aere comparatam. Docens autem trivialis iam in capitalem primam normalem classem erectae scholae in priori suo quarterio habitabit; illa vero duo aedificia, quae tenore priorum litterarum fundationalium, pro quarteriis professorum destinaveram sub libera mea dispositione manebunt.

2-o. Singulam classem tam humaniorem, quam grammaticalem et normalem unus professor ita moderabitur, ut materias per I. Regnum Hungariae, altissime praescriptas quam solertissime exhauriat. Volo insuper humaniorum classium professores esse stabiles, grammaticarum vero gradatim a prima ad quartam usque grammaticam ascendere, completoque quatuor annorum curriculo iterum ad primam grammaticam redire. Praeterea cum

institutum hoc praefereuter pro Natione Valachica sit fundatum, eo etiam protenditur meum desiderium, ut Ortographiae ad aviticatas latinas litteras reducendae, grammaticae item et litteraturae Valachicae peculiaris reflexio habeatur, cui addiscendae commodissimae videntur duae humaniores classes, et nequid tempori aliis studiis systematicis destinato decerpatur, hora una diei alicuius ferialis in forma studii extraordinarii per alterutrum humaniorum professorum omni hebdomada tradetur.

3-o. In litterarii huius Instituti dotationem praeter priorem pro minori gymnasio per me oblatam triginta quinque mille flum m. conv. summam, adhuc quadraginta millia flum con. mon. universim Capitale 75,000 fl. c. m. offero irrevocabiliterque lego, quod erga sex percentuale interusurium securis locis elocatum importat annos 4500 fl. huius interusurii summam sequenti modo distribui et erogari statuo, ut ex hac :

a) Locali Directori tenore benignorum normalium ordinum, e gremio professorum eligendo, qui simul supplens professor erit, obtigant annui 500 fl. c. m.

b) Professore tam secundae, quam primae humanitatis scholae quorum unus erit harum classium exhortator, alter autem Litteraturae Valachicae extraordinarius professor, obveniant annui singulativi 400, in summa: 800 fl. c. m.

c) Singulo grammaticalium classium professori, quorum omnis erit suae scholae catecheta, pendantur annui 350 c. m. in Summa: 1400 fl. c. m.

d) Docens secundae normalis scholae accipiat annuos: 300 fl. c. m.

Docens autem primae normalis scholae penes provisionem trivialis Docentis relinquitur.

e) Pro calefactione scholarum tres orgias lignorum focalium, orgiam vero a tribus flnis c. m. computando obveniant annui 63 fl. c. m.

f) Curatori in ipso scholari aedificio quarterium habenti cedant annui 50 fl. c. m.

g) In conservationem tam aedificii scholaris, quam et domus pro quarterio unius professoris comparatae, scholasticae item suppellectilis pro-curationem erogandos resolvo annuos 240 fl. c. m.

Ex qua summa si integra quotannis non erogaretur, pro extimulatione juventutis aliqua praemiola in studiis semet distinguentibus distribuenda, emi, et sumptus imprimendae cum fine anni classificationis, supportari poterunt.

In summa: 3353 fl. c. m.

h) Residuum ab his erogationibus summam, 1147 fl. c. m. efficientem, in panem, pro egena alioquin harum partium juventute Valachica pinsendum, eique dietim distribuendum, destino. Huius beneficii juventutem hocce institutum frequentantem et saltem primam e studiis et moribus classem habentem, ita participem reddi volo, ut praeferenter ratio habeatur Juvenum Gr. Cath. Quodsi tamen seu aliquis meorum successorum, aut quicumque alter benefactor, hanc foundationem augere vellet, liberum ei sit resolvendae per ipsum summae, hanc pro pane adplacidatam adicere, eamque in erigendum penes hoc Institutum pro pube Valachica aliquod seminarium, convertere.

4-o. Quo huius foundationis securitati et meae intentioni magis consulatur, in sensu praelibatarum resolutionum, manipulatio ipsius cum onere evictionis incumbet Episcopis Dioecesis M. Varadinensis gr. cath., sede vero vacante capitulo huius Dioecesis; atque super activo et passivo eius statu, Excel. Cons. r. loc. Hung. singulis annis rationes praestabuntur.

5-o. Virtute earundem altissimarum resolutionum omnes professores excepto I. normalis e Clero Dioecesis M.-Varadinensis gr. cath. per Episcopos, sede autem Episcopali vacante per Capitulum eiusdem Dioecesis libere legendi et concernenti litterariae Directioni, coram qua approbatorium examen deponendum habebunt, sine confirmationis proponendi sunt. Hos autem confirmatura Directio id solum invigilandum habebit, ne minus apti applicentur docentes non vero in delectu arbitrium exercere, et sibi propositos, si requisitis qualitatibus et morum integritate praediti fuerint, a desiderata confirmatione remove, aut plane invitit Episcopis vel Capitulo individuum quodpiam pro docente sufficere poterit, suapte intellecto eo: quod altissimae dispositionis circa amotionem magistrorum tempusque probationis eorum, quae medio benigni systematis litterarii et benignorum normalium ordinum ad universa alioquin instituta litteraria Regni Hungariae Partiumque adnexarum uniformiter extensa habetur, obtentu, praesentationis nec huius instituti magistri et professores subducendi sunt.

6-o. Fundatio haec, non obstante privata fundi administratione, publicis litterariis institutis accensenda, publicae parebit inspectioni; consequenter quemadmodum in cunctis litterariae administrationis partibus stricte, unice et immediate a regia superiore per districtum litterarium M. Varadinensem scholarum et studiorum directione dependebit, ita etiam tum de profectu pubis scholasticae in studiis et moribus, tum et de ipsis professoribus semestrales informationes via respectivae directionis litterariae Exc. Cons. R. Locumt. Hung. submitteendae erunt.

7-o. Ut ut hoc institutum praeferenter pro Valachis fundatum existat, ab eo tamen nullus adolescens cuiuscunque religionis aut nationis fuerit, arcebitur, dummodo ad illum subeundum secundum leges qualificatus sit; verum motivo ex illo: quod valachica juven-

VIII

tus reliquam numero superatura sit, in hoc instituto, praeter systematicas ferias hebdomadatim occurrentes, illi dies, qui gr. cath. decretaliter festi sunt, pro feriatibus observabuntur.

8-o. Quodsi institutum hoc aliquando cessaret, fundatum capitale cum censu legatorum aedificiorum, nisi in vivis existens secus disponerem, cedat, in dimidia parte, in stipendia juvenum valachorum, praeferenter vero gr. cath. litteris operam navantium, quos Episcopi M. Varadinenses gr. rit. cath. aut sede vacante eius Dioecesis capitulum hoc beneficio dignos judicabunt, per annuos 50 fl. c. m. individuatim distribuenda; in dimidia autem parte in dotationem minoris seminarii M. V. gr. cath. In quorum fidem et maius robur hasce fundationales litteras propria manu subscriptas et Episcopali meo sigillo munitas do, et altissimae ratificationi subterno. Datum M. Varadini die 5 mensis Februarii anno Domini 1835.

D.

Admodum Reverende Domine Director! Superior isthaec Regia Directio Litteraria in obsequium Bgno Gratosi Intimati Excelsi Consilii Regii Lottlis Hgci dto 13. Decembris a. p. Nro 36—240. editi, pro requisito Statu notitiae et futura directione Circulariter publicandum habet: Suam Mattem Ssmam in Fundationis Belenyensis Gymnasii Majoris per Excelentissimum D. Samuelem Vulcan Episcopum M. Varadinensem Graeci Ritus Catholicorum, facta, generosi in publicis finibus promovendis zeli documentum agnoscendo, eadem Fundationem clementer ratihabere unaque benigne admittere dignatam esse, ut meo Fundatum Belényensiense Gymnasium Majus publicis Regni Institutis Litterariis adnumeretur idque Regnotenus prout et Gubernio magni Principatus Transilvaniae notificetur.

Qui in reliquo cum aestimio maneo M-Varadini die 16-a Februarii 1837. Praettae DVestrae ad officia paratus Iosephus Sipos m. p. Regius Studiorum Prodirector.

E.

Anno 1840 die 21-a Decembris circa recolendam requiescentis in Domino Excelentissimi, Illmi, ac Rssimi Domini Samuilis condam Vulcan Episcopi Graeci-Ritus Catholicorum M-Varadinensis Ssmae Caesareo Regio, et Apostolicae Mattis Actualis Intimi Status Consilarii, ceu majoris hujus Gymnasii Belényensiensis munificentissimi Fundatoris, piam memoriam. — Qualiter item effigies

Eundem piae memoriae Fundatorem cum inscriptione Excellmus, Illmus ac Rssimus Samuel Vulcan telae expressa repraesentans, a Spectabili Domino Samuele Gálbory Praeuerati Fundatoris Nepote, huic Instituto donata, pro perenni memoria coram Conspectu Studiosae Iuventutis intra hujus Gymnasii aedes asservanda sit, Consensualiter

Consultatum est :

In amplius gratitudinis erga munificentissimum piae memoriae Fundatorem monumentum, imminente 25. Decemb. a. c. ceu anniversario die obitus Praeuerati Fundatoris, Solenni S. missae Sacrificio in Parochiali Ecclesia celebrando, pro pie defuncti Fundatoris Animae refrigerio, in Concursu totius Studiosae Iuventutis publice vota fieri, solennibus his votis singulo in posterum Anno hac eadem die persolvendis, — praeallatam autem effigiem ceu pretiosissimam nominis Pii Fundatoris pro hoc Instituto haereditatem optima cura custodiendam, in majore Scholarum auditorio, quod S. Exhortationibus, et totius studiosae Inventutis congregationibus deservit, collocari ac parieti ne manibus studiosae Iuventutis attrectari possit, elevatori loco appendi. Super quibus piis his Intentionibus Studiosa Iuventus, praementionata die 25-a Decemb. a. c. a praelectionibus antemeridianis dispensata, accommodata allocutione ante auspiciatum S. missae Sacrificium edocta est.

F.

Anno 1851. die 6-a Februarii, in praesentia Excellentissimi Domini Basili Erdélyi, Episcopi gr. r. catholicorum Magno-Varadinensis, Sacratissimae Caesareo-Regiae et Apostolicae Majestatis Actualis Intimi Status Consilarii, nec non Insignis Ordinis S. Stephani Equitis, huius Gymnasii Patroni, sub praesidio Clarissimi Domini Josephi Papp-Szilágyi, SS. Theologiae Doctoris, Canonici gr. r. catholicorum Magno-Varadinensis, per Districtum Magno-Varadinensem scholarum greco-catholicarum C. R. Inspectoris et Consilarii, praesentibus Georgio Vláss Professore et provisorio Direc-

tore, Matthaeo Kiss, Theodoro Kőváry, Dionysio Pascuti, Basilio Papp-Szilágyi, Joanne Moldovan et Simeone Papp Professoribus Gymnasii Belényesiensis, servatum est consilium scholasticum intuitu neo organisandi Gymnasii eiusdem, iuxta provisoriā legem organisationis Gymnasiorum per Caesareo-Regium Imperialem Cultus et publicae Institutionis Ministrum Excellentissimum Dominum Leonem Comitem Thun editam.

Summa praecipuorum punctorum huius consessus est:

1. Lectae sunt Litaere Suae Excellentiae Ministri Cultus ad Supremum Comitem Districtus Magno-Varadinensis dte 29-nae Decembris anni 1850. Nro 9943/17 editae, virtute quarum Jurisdictio scholastica praefati Districtus provocatur ad peculiarem reflexionem gymnasii huius habendam eo imprimis e motivo, quod hoc unicum sit in toto regno gymnasium gentis romanae, quod non modo a totali collapsu praeservari, sed et quo ocyus iuxta praescriptum systema organisari cupit idem Excellentissimus Minister etc. determinatum est: Pro hac speciali reflexione Suae Excellentiae Cultus Ministri, quoad hoc unicum gymnasium nationale Romanorum in Hungaria, Suae Excellentiae Ministro profundissimas exprimendas grates.

2. Facta per C. R. Inspectorem Consessus praesidem propositione: num hoc gymnasium ut gymnasium maius, aut vero solum minus iuxta praescriptum systema organisandum veniat? determinatum est: Plurimas easque ponderosos deposcere causas hocce gymnasium maius organisandum; intuitu defectus fundationis gymnasii huius, quae aucto professorum numero insufficientis evasit, e fundo studiorum catholicorum supplendi, Excelsum C. R. Ministerium exorandum esse; et, ut nullus defectus idoneorum professorum subversetur, in eligendis professoribus principaliter quidem Sacerdotum coelibum habendam rationem, si autem inter hos sufficienti numero plene idonei haberi non possent, etiam coniugati sacerdotes, imo etiam idonei laici romani graeco-catholici possint adplicari.

3. Actum de eo: utrum organisatio huius pleni maioris gymnasii nunc statim secundum novum systema per Excelsum Ministerium praescriptum institui; aut vero proiectum solum organisationis elaborandum et excelso Ministerio substernendum veniat? determinatum est: Etiam si uno alterove mense organisatio huius gymnasii, ob interventa impedimenta, retardata sit: nihilominus tamen incunctanter institutionem secundum novum systema inchoandam et prosequendam esse, adpromisso per professores huius gymnasii eo, quod duplicata ac intensa diligentia instituendae secundum novum systema juventuti se impensuri sint atque in qualibet classe per septimanam 26 horas docere, feriasque tantummodo 8 diebus Paschalis, atque 4 Septimanis post conclusum annum scholasticum servare velint.

4. **Magnificus Dominus Inspector exhibit consessui Planum secundum novum systema tradendarum materiarum.**

Quod pro instituenda inter professores materiarum repartitione Directori est traditum.

5. Actum est de stabilienda Institutionis lingua ac determinatum est: Cum gymnasium hoc sit nationale romanum, altissimae intentioni conformiter linguam institutionis romanorum esse debere, in quantum autem aliqui auditores alieni labii etiam adessent, his explicationes per respectivos professores propria etiam eorum lingua fieri poterunt, si cui etiam admittetur ut propria lingua ipsas materias referre possint.

6. Actum de eo: quatenus studia obligata, quae autem minus obligata considerari debeant? determinatum est: Omnia studia et materias in plano Inspectoris scholarum contentas obligatas esse, ne lingua quidem hungarica excepta.

7. Quoad Directionem huius gymnasii determinatum est: Provisorie constituto huius Gymnasii Directori Georgio Vláss, velut simul seniori professori, directionem huius gymnasii, secundum praescriptas per Excelsum Ministerium in novo Gymnasiorum organismo leges, et instructionem per eundem sub responsabilitate observandam incumbere, cui titulo hoc e fundatione accedent 100 flini universim 500 floreni, alii duo seniores professores, Matthaeus Kiss et Theodorus Kóváry singillatim 400 fl., denique succedentes 4 professores: Dionysius Pascutiu, Basilius Papp-Szilágyi, Joannes Moldovan et Simeon Papp singillatim 350 fl. m. c. salario pro hoc anno scholastico usque subsecuturos ordines ministeriales providendi erunt.

8. Actum est de eo: num in plano organisationis distinctae horae pro tradenda doctrina religionis graeci non uniti ritus studiosius copiosius hoc gymnasium frequentantibus praefigi debeant? determinatum est: ut iuventus gr. ῥ. non unita alioquin communem doctrinam religionis in exiguis punctis differentem, quae puncta per respectivum loci non unitum parochum extra scholam facile nota reddi, et si placuerit, explanari poterunt, a professoribus gymnasii audiant, similiter ut iuventus non unita hoc gymnasium frequentans ob identitatem ritus disciplinae gymnasii huius sacrae se accomodet, atque quotidiano et dominico cultui divino interesse teneatur, ultro quoque iuxta sensum fundationalium postulari, admissio eo, ut Sacramentorum communionem in propria Ecclesia peragat.

9. Quoad cultum divinum hucusque hora 10-a servari solitum determinatum est: Ut S. missae sacrificium, si quidem secundum systema novum horae praelectionum usque 11-mam pro-

trahantur, deinceps quodidie media octava matutina per professores gymnasii ordine servato celebretur.

10. Opere organisationis concluso, in quantum ligna focalia pro calefactione auditoriorum, mutatis rerum adjunctis, maiori pretio veniunt, Excellentissimus Dominus Episcopus Dioecesanus, huius gymnasii Patronus, gratiose enuntiavit: se in spe, quod et successores sui eodem ergo promovendam culturam propriae nationis zelo animati erunt, hincque suam beneficentiam continuaturi, vita durante necessarias pro omnibus classibus gymnasialibus et normalibus orgias lignorum focalium quotannis gratis assignaturum.

G.

1436/98. A caes. reg. Jurisdictione scholari Magno-Varadi-nensi. Admodum Reverendo Domino Georgio Vlass, Gymnasii Belényesiensis Directori. In sequelam Indorsatae Excelsi Caes. Regii Ministerii Cultus et publicae institutionis dto 21-ae Januarii a. c. Nro 696/84 emanatae Protocollum Conferentiae Professorum Gymnasii Belényesiensis Praetae Dvstrae sub %. reclusum remittitur cum sequentibus reflexionibus: Ad 1-um sub a) Posteaquam sua Excellentia Episcopus Magnovaradinensis graeci Ritus Catholicorum Basilius Erdélyi ad suplundum defectum collectionis mineralium et musei Physici summam 1,270 fl. c. m. penes Capitulum deposuit, atque per respectivum Caes. Regium Scholarum Inspectorem quoad procuracionem attractorum institutionis mediorum congrui passus positi sunt, spes est, ut attacto per Conferentiam Professorum defectui ocyus subveniatur. Quoad Bibliothaecam autem, posteaquam Testamentum piae memoriae Episcopi Samuelis Vulcan Gymnasii Fundatoris altissime ea ratione ratificatum est, ut e libris per nominatum Episcopum procuratis, et Bibliothaecae Dioecesanae addictis, usuabiles libri pro usu professoribus Gymnasii extradentur, Excellentissimus modernus Episcopus Dioecesanus sua via requisitus habetur, ut in sensu altissimae ratificationis Testamenti Episcopo Vulcaniani, necessaria instrumenta literaria e Bibliothaecca Dioecesana Professoribus extradari, et ad locupletandam Bibliothecam Gymnasii requisitos iuxta novum studiorum systema libros coëmi procuret, ut adeo Professores eo hisce inviantur, ut medio Directoris Gimnasii Cathalogum librorum per Episcopum Samuelem Vulcan aquisitorum expetant, atque usuabiles libros pro usu e Bibliothaecca Dioecesana excipiant etc. Magno-Varadini die 29-a Januarii 1853. Josephus Papp-Szilágyi m. p. Scholarum Caes. R. Inspector.

H.

Abschrift 17104. k. k. Statthalterei Abtheilung zu Grosswardein. Sein k. k. apostolische Majestät haben mittelst allerhöchster Entschliessung vom 18-en September l. J. die Durchführung der Reorganisirung des Gymnasiums zu Belényes zu einem vollständigen achtklassigen Gymnasium zu genehmigen und zu diesem Zwecke einen jährlichen Beitrag von dreitausend fünfhundert dreissig Gulden Münze aus dem ungarischen Studiumfonde allergnädigst bewilligen geruht. In Folge dieser allerhöchsten Entscheidung hat ferner das hohe k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht mit hohem Erlass vom 29-en September d. J. Z. 9822/1356 gnädigst zu bestimmen gefunden. a) Dass die Lehrer dieses Gymnasiums, und zwar der Direktor 800 fl. jeder der Lehrer aber mit Einschluss des Quartirgeldes 600 fl. an Besoldung jährlich zu beziehen haben werden; welches Gehalts aus muss jedoch in solange nicht durchgängig geprüfte Lehrer bestellt werden sind, nicht zur vollen Anwendung gelangen wird, indem die ungeprüften. Supplenten wenigstens um 100 fl. geringer zu stellen sind. b) Dass die Aufnahme der Supplenten der provisorisch k. k. Distrikts-Schulbehörde zukomme, — jedem Supplenten jedoch im Dekrete ein Termin fest gesetzt sei, bis zu welchem er die Lehrbefähigung erlangt haben muss, um ferner belassen werden zu können. c) Dass die Aufzunehmenden, unter Nachweisung der Eignung und der politischen Unbescholtenheit, dieser k. k. Statthalterei Abtheilung zur weiterer Beförderung an dass obelobte hohe Ministerium namhaft zu machen seien, — sowie auch darüber die Anzeige hieher zu erstatten sei, auf welche Weise die als wirkliche Lehrer bereits bestehenden, wie auch die künftig von Fall zu Fall anzustellenden Gymnasiallehrer ihre Lehrbefähigung erlangt haben? d) Dass das erforderliche Brennholz von der gr. katholischen Bischof unentgeltlich zu liefern, und auch durch den gedachten Bischof zur Anschaffung der Lehrmittel gewidmete Betrag von 1,270 fl. von demselben auszufolgen sei. e) Dass nachdem unter diesen Umständen mit der gegenwärtigen Dotirung des Gymnasiums vollständig dass Auslangen gefunden werden kann, — die Gymnasialleitung insbesondere gegenwärtig zu hatten hat, dass aus der allergnädigst bewilligten Dotationsergänzung keine wie immer geartete Folgerung zu ziehen und auf keine Erhöhung derselben zu rechnen sei; viel mehr der Curator dieses Gymnasiums dahin wirken volle, dass durch Samlungen und milde Beiträge des Stiftungskapital zu einer höhe gebracht werde, welche für alle Auslagen dieser Studienanstalt eine vollständige Sicherheit bieten, und den Ärarial Beitrag wenigstens mit der Zeit zum Theile entbehrlich machen würden. — Schliesslich f) Dass dieser Studienfondbeitrag weder diesen öffentlichen Gymnasium den Charakter einer Statsanstalt; noch den Lehrern die Eigenschaft von Statsbeamten gewähre.

Tabellarische Übersicht

der Lehrgegenstände, welche an den katholischen Gymnasien des
kt. Verwaltungsgebietes zu Grosswardein in deutscher Sprache
vorzutragen sind, u. zwar:

In der Classe.	I m J a h r e					
	1855/6	1856/7	1857/8	1858/9	1859/60	1860/1
	der Lehrgegenstand					
I.	—	deutsche Sprache	deutsche Sprache	deutsche Sprache	deutsche Sprache	deutsche Sprache
II.	deutsche Sprache	deutsche Sprache	deutsche Sprache	deutsche Sprache	deutsche Sprache	deutsche Sprache
III.	deutsche Sprache	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte
IV.	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache Geschichte
V.	deutsche Sprache Griechische Sprache	deutsche Sprache, griechische Sprache, Geschichte, Mathematik	deutsche Sprache, griechische Sprache, Geschichte Matema- tik, lateinische Spra- che, Naturwissen- schaft	deutsche Sprache, griechische Sprache, Geschichte, Mathe- matik, latein: Spra- che, Naturwissen- schaft	deutsche Sprache, griechische Sprache, Geschichte, Mathe- matik, latein. Spra- che, Naturwissen- schaft	deutsche Sprache, griechische Sprache, Geschichte, Mathe- matik, latein. Spra- che, Naturwissen- schaft
VI.	deutsche Sprache griechische "	deutsche Sprache, griech. Sprache, Geschichte	deutsche Sprache, griech. Sprache, Geschichte, Mathe- matik, lateinische Spra- che	deutsche Sprache, griechische Sprache, Geschichte, Mathe- matik, lateinische Sprache, Naturwis- senschaft	deutsche Sprache, griechische Sprache, Geschichte, Mathe- matik, lateinische Sprache, Naturwis- senschaft	deutsche Sprache, griechische Sprache, Geschichte, Mathe- matik, lateinische Sprache, Naturwis- senschaft
VII.	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache, Geschichte, griechi- sche Sprache	deutsche Sprache, Geschichte, griechi- sche Sprache, latei- nische Sprache	deutsche Sprach., Ge- schichte, griechische Sprache, lateinische Sprache, Physik, Mathematik	deutsche Sprach., Ge- schichte, griechische Sprache, lateinische Sprach., Phys., Mate- mat., philoosophische Propäd.	deutsche Sprach., Ge- schichte, griechische Sprache, lateinische Sprache, Physik, Ma- thematik, philoso- phische Propäd.
VIII.	deutsche Sprache Geschichte	deutsche Sprache, Geschichte, griechi- sche Sprache	deutsche Sprache, Geschichte, griechi- sche Sprache, latei- nische Sprache	deutsche Sprache, Geschichte, griechi- sche Sprach., lateini- sche Sprach., Mathe- matik	deutsche Sprache, Geschichte, griechi- sche Sprach., lateini- sche Sprache, Mathe- matik, Physik	deutsche Sprache, Geschichte, griechi- sche Sprache, lateini- sche Sprach., Mathe- matik, Physik, philo- sophische Propäd.

K.

2952.

An

die Direction das gr. kath. Gymnasium

in Belényes.

Seine k. k. apostolische Majestät haben mit a. h. Entschliesung vom 20 Juli d. J. a. g. zu gestatten geruht, dass an Gymnasien in Gegenden, deren Bevölkerung überwiegend einer anderen als der deutschen Sprache angehört, von der im a. h. Handschreiben vom 9 Dezember 1854 (L. R. Bl. 1855 I. Abth. I. St. Nr. 2) § 2. ausgesprochenen allg. Regel, der zu Folge die Unterrichtssprache in den höheren Klassen der Gymnasien überall vorherrschend die deutsche sein soll, Umgang genommenen, und die Beurtheilung der didaktischen Mittel, welche nebst dem in allen Klassen obligaten deutschen Sprachunterrichte anzuwenden seien, um die Schüler dahin zu bringen, dass sie nach absolvirung des Gymnasiums der deutschen Sprache in Schrift und Rede mächtig seien, denjenigen anheimgestellt werde welchen die Sorge für das bezügliche Gymnasium und die Anstellung der Lehrer andennselben obliegt. Dagegen bleibt die Anordnung aufrecht, dass die Kenntniss der deutschen Sprache und Fertigkeit im korrekten Gebrauche derselben bei der schriftlichen und mündlichen Maturitätsprüfung mit allem Ernste gefordert und daher sowol durch die Prüfung aus diesem Gegenstande, als auch bei der Prüfung aus anderen Lehrfächern konstatiert werde.

Hiemit werden auch diejenigen Bestimmungen der die Sprachverhältnisse an den Gymnasien in Ungarn, Kroatien und Slawonien, Siebenbürgen und der serbischen Woiwoodschaft mit dem Timeser Banate regelenden Verordnung vom 1 Jänner 1855 (L. R. Bl. 1855 I. Abth. III. St. Nr. 14.) §§ 2. u. 9. welche mit der voranstehenden Anordnung nicht im Eintlange stehen ausser Wirksamkeit gesetzt.

Hievon wird die Direktion in Folge h. Kultus und Unterrichts Ministerial Erlasses vom 8 August l. J. Z. 11281/663 mit folgenden Bemerkungen beziehungsweise Weisungen in die Kenntniss gesetzt.

Die bezogene a. h. Vorschrift von 9-ten Dezember 1854 hat um den Gymnasial-Schülern eine sichere Gelegenheit zur Erlehnung der deutschen Sprache, welche schon an und für sich da sie eine Weltsprache ist als das bequemste Verständigungsmittel in der Wissenschaft, Handel und Gewerbe bezeichnet werden muss; und deren gründliche Kenntniss allen Gebildeten in diesem Kaiserstaate höchst nützlich, den k. k. Beamten aber sogar unerlässlich nothwendig ist, zu bieten, festgesetzt, dass der Unterricht an allen Gymnasien, wo die deutsche Sprache nicht aus schliessliche Un-

terrichtssprache sein kann, jedenfalls in den höhern Klassen vorherrschend in deutscher Sprache zu ertheilen sei.

Durch diese Allerhöchste Bestimmung wurde sie und da die Befürchtung hervorgerufen, dass der Aufschwung der Nationalliteratur, inso fern denselben die Schulbücherliteratur zu vördern vermag beeinträchtigt werde.

So ungegründet auch diese Voraussetzung ist nunmehr Seine k. k. apostolische Majestät in Landes väterlicher Ersorge den diesfälligen Besorgnissen Rechnung zu tragen und neuerdings anzuordnen geruhet, dass die Landessprachen nicht nur nicht vernachlässigt, vielmehr gründlich gelehrt, und da wo die Verhältnisse sich dazu eignen auch beim Unterrichte angewendet werden.

Jedenfalls sind aber die Schüler dahin zu bringen, dass sie nach Beendigung der Gymnasialstudien der deutschen Sprache mächtig seien, und diese ihre Kenntniss bei der schriftlichen und mündlichen Maturitätsprüfung sowol durch die Prüfung aus diesem Gegenstande, als auch bei der Prüfung aus andere Lehrfächern thatsächlich bekunden; ja es kann hiefort laut positivem erlassenes Sr Exellens des Herrn Unterrichtsministers vom 8/23 v. M. Z. 11281 kein Gymnasium als ein öffentliches bleibend anerkannt werden, welches vermöge seiner Einrichtung seine Schüler dahin zu führen nicht vormag, dass sie diesen Anforderungen bei der Maturitätsprüfung entsprechen.

Hiemit ist also dass anzustrebende Ziel, welches auch fernerhin unverrückt bleibt, vorgezeichnet, in Beziehung aber auf die zu wehlenden Mittel ein freier Spielraum gewährt worden.

Es hat daher die Direktion nach Entgegennahme der diesbezüglichen Weisungen des Hochwürdigen gr. kat. Bischofes von Grosswardein, an welchen unter Einem die gleichmässige Verständigung ergeht, mit dem Lehrkörper schon jetzt besonders aber bei Gelegenheit der Inspizierung des k. k. Schulrathes einer ernsten und gründlichen Berathung zu unterziehen, ob und auf welche Weise sowol bezüglich des Masses bei Einführung der Landessprache als Unterrichtssprache, als auch bezüglich der Mittel um den Unterrichtserfolg in die deutschen Sprache in ob angegebener Ausdehnung zu sichern an der dortigen Anstalt neue Einleitungen angezeigt erscheinen, worüber seiner Zeit die geeigneten Anträge zu stellen sind.

Bezüglich derjenigen Gymnasien deren Lehrer vom hohen Ministerium ernant werden, sind auch fernerhin die Vorschriften des mehrzitierten a. h. Handschreibens vom 9 Dezember 1854 massgebend.

Grosswardein am 23 Septemb. 1859. — für den H. vice-
 Presidenten der k. k. Hofrath Friedenfels m. p.

L.

Magyar Királyi Helytartóságtól. 35,409. Gymnasiumi igazgatóságának (g. k.) Belényesen. Magyar kir. udvari Kancellár, Báró Vay Miklós ur Ő Exczellenziája, Bécsben f. é. Mindszenthava 22-én kelt kegyes leiratában, hivatkozva Ő cs. kir. apostoli Felségének az idézett napon kelt, és már országszerte közzétett legfelsőbb elhatározásaira, miszerint a magyar nyelv, Magyarország minden közigazgatási és törvénykezési hatóságainál, mint ügykezelési és hivatalos nyelv, mind belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét visszaállítván egyszersmind a nyilvános iskolák tannyelvére nézve az illető községek és vidékek kívánalmakhoz képest teendő intézkedések megparancsoltatnak, — jelesül a középtanodák (Gymnasiumok és Reáltanodák) tannyelvére nézve ezen Helytartótanácsot ama kérdés iránt: vajjon, és minő módosítások mutatkoznak kívánatosaknak, vagy szükségeseknek a nyilvános középtanodáknál — Fel- és Algymnasiumoknál, Fel- és önálló három osztályos Alreáltanodáknál eddig használt tannyelvre nézve? az Egyháznagyoknak, a közigazgatási hatóságoknak és a nevezett intézetek tanítói testületeinek meghallgatásával megbizni méltoztatott. Midőn ennek következtében a f. t. érseki és püspöki hatóságok valamint az illető tanítószervezetek kormányzói az imént érintett tárgy iránt ugyanezen kelet alatt megkérdetnek, az igazgatóságnak meghagyatik, hogy hívja fel a tanítói testületet a főlebb tett kérdésnek méltányos tekintetbe vételével mind a kiképzendő ifjuság jövődő alkalmaztathatását, mind a helybeli és a kérdéses tanodát látogató vidéknépsége érdekét és óhajtását, azonnal komoly, higgadt tárgyalásra, mely tanácskozmánynak írásba foglalt eredményét a cs. kir. megyehatóság saját véleményével együtt f. é. Szentandrás-hava 29-éig okvetlen ide fölterjesztendi, hogy ezen országos érdekű s nagyfontosságú ügy mielőbb véglegesen elintéztethessék, Kelt Budán 1860-ik év november 24-én ifju Majláth György s. k. Tárnok.

M.

Protocollum VI-tum. Anno Domini 1860 die 8 Decembris in maiori gr. cath. Gymnasio Belényesiensi praeside Directore, praesentibus omnibus professoribus servatus est Consensus literarius, in quo: Lecti sunt gratiosi Excelsi C. R. Locuntenientialis Regni Hungariae Consilii dto 24 Novembris a. c. Nro 35,409 emanati ordines, queis in sequelam gratiosissimi Excelsae C. R. Cancellariae Hungarico-aulicae dto 22 Novembris a. c. editi Rescripti, provocatio fit ad Altissimam C. R. Apostolicae Maiestatis dto supracitati diei et per universum regnum promulgatam determinationem, vi cuius, cum lingua hungarica in omnibus regni publicis negotiis,

prout etiam in publicis scholis velut officiosa et lingva propositionis iterum restabilita existat; eapropter relate ad Gymnasia et scholas reales concernentium scholarum professores ad solvendam quaestionem: in superioribus et inferioribus Gymnasiis et scholis realibus utrum et quales modificationes videantur desiderio conformes vel necessariae intuitu lingvae hucadusque adhibitae? provocantur. Quod iam in specie Gymnasium gr. cath. Belényesiense concernit intuitu huius corporis professoralis humillima opinio est. Etsi gratiosissimo Excelsae C. R. Cancellariae dto 22. Novembris a. c. Rescripto edito lingva hungarica publici per regnum Hungariae juris facta sit: tamen corpus professorale in Gymnasio Belényesiensi lingvam romanam porro quoque retinendam esse e sequentibus rationum momentis ratum est. Nam 1. Altissima C. R. Suae Majestatis sacratissimae dto 20 Octobris a. c. dimissa Determinatione nationibus a hungarica diversis usus lingvae propriae non tantum in scholis verum etiam in publicis regni negotiis liber relinquitur. 2. Gymnasium hocce per piae memoriae episcopum gr. cath. MVaradinensem Samuelem Vulcan pro juventute labii romani imprimis districtus Belényesiensis fundatum, adeoque iam institutione sua tam nationale quam confessionale censendum. 3. A tempore exulatae e scholis lingvae latinae, qua lingvae vehicularis, in Gymnasio Belényesiensi ad hunc usque diem lingva propositionis vel adminus explicativa semper mansit lingva romana; sic Altissima resolutione Regia medio Benigni Gratosi Excelsi Consilii Regii dto 1844 Nro 27,215 dimissi Intimati, tria Gymnasia Districtus Literarii MagnoVaradinensis veluti: Temesvariense, Belényesiense, et Lugosiense in statu quo relicta sunt e causa in his potioris alumnorum partis maternam lingvam vel germanicam esse, vel Valachicam, introducto dein 1851. novo studiorum systemate, in Gymnasio Belényesiensi Gratosissimo Alti C. R. Ministerii Cultus et publicae Institutionis dto 8 Julii 1851. Nro 2194/267 emanato Decreto, lingva romana qua lingva propositionis est adprobata, quae qua talis, tradito uno aliove studio maioris exercitii causa etiam lingva germanica, usque in hodiernum perduravit; iam si omni tempore sapienti consilio factum sit, ut in Gymnasio Belényesiensi lingva propositionis relinquatur romana, tanto a fortiori id obtinere potest moderno tempore, eo etiam e fundamento: 4. Quod juvenus hoc Gymnasium frequentans, — dentis 8 alieni sit habii romani, imprimis Districtus Belényesiensis et proxime distantis Comitatus Zarandiensis montiumque accolarum, quae horsum veniens non aliam quam romanam callet lingvam, introductione itaque in hoc Gymnasio lingvae hungaricae foret, hanc, imprimis transylvanicam unice e stimulis lingvae romanae hoc Gymnasium visitantem, omnibus suae culturae mediis destituere, quod utique haud aequum esse censetur. 5. Principium universaliter agnatum est: omnem, et singulam nationem faciliori ad veram perfectionis et scientiae culturam via medio propriae cuiusvis nationis lingvae

devenire posse; iam si hoc valet intuitu unius alteriusve nationis nulla subversatur ratio, cur non valeret etiam intuitu lingvæ romanae, latioris quam multarum aliarum extensionis. 6. In fine oppidi Belényes pars maior, districtus autem integer est labii romani, quem propriam lingvam appetere velle nullum est dubium. Interim minime putandum fore, ut corpus professorale huius Gymnasii lingvæ hungaricam e numero studiorum proponendorum penitus excludat; quin e contrario illius utilitatem et plane inevitabilem in hoc regno necessitatem probe sciens, omnibus, quibus par erit, viribus eo adlaboravit, ut culturae lingvæ hungaricæ amplior adhuc campus pateat, iuvenesque hocce Gymnasium frequentantes eiusdem ex asse gnari esse valeant, quo sic altiores scholas petitori nullum absolute eiusdem defectum patiantur, prout nec usque passi sunt; imo relate ad iuvenes labii hungarici singulari respectu ducetur, iisdem liberum esse studia etiam propria referre lingvæ. — Datum e Consessu literario Gymnasii Belényesiensis die 8. Decembris a. c. celebrato. Michael Bandiciu m. p. Consessus Notarius. Theodorus Kőváry m. p. Director Gymnasii.

N.

1164. Némely Gimnásiumokban a helyes és okszerű tanítás és nevelésre nézve fennálló szabályrendeletektől tapasztalt eltérések ellen több oldalról emelt panaszok a Nm. m. k. Helytartótanács tudomására jutván, következő intézkvények kellő megszívlelés és fogantatás végett kibocsátását tevék szükségessé. 1. A tanulók mindkét félévben az előadások alatt többször kikérdezendők egyrészt azért, hogy az ekként felismert szorgalmuk és felfogásuk fokozatát az érdemsorozat minél hűbben visszatükrözhesse, másrészt pedig, hogy a folytonos éber figyelemre és munkásságra ösztönöztesse. 2. Helytelen azon eljárás, mely szerint ha egy tanuló félév elején kihallgattatván nem egészen kielégítőleg felelt, noha később legnagyobb szorgalmat fejtette is ki, az tekintetbe nem vétetik, és részére kevésbé kedvező bizonyítvány állittatik ki, mi által a tanuló ifjuság elkedvetlenedik, és további igyekezetének sikerén kétségbe esve, magát elhanyagolja. 3. Az előadandó tantárgy a kiszabott tanórákhoz mértelen eleve felosztandó és félévenként teljesen bevégezendő, nehogy annak az év végére maradt bármely része is idő fogyta miatt vagy felületesen kezeltessék vagy egészen kihagyattassék. 4. A rendes hétközi és egyéb szünnapok iránt fennálló 1854. december 15. 18748 sz. alatti szabályrendelet szem előtt tartandó, szigoruan tiltva lévén mindattól eltérő szünetelések valamint a tanévnek későbbi megkezdése vagy korábbi befejezése. 5. A házi és iskolai írásbeli dolgozatok keletén túl sem megszorítandók sem megrövidítendők, és mindenkor az illető tanár által köteleességszerűen átnézendők és birálati jegyzé-

tekkel a tanulóknak további okulásul visszaszolgáltatók, figyelemmel lévén arra is, hogy egy-egy szünnapra, csak egy házi feladvány jusson. 6. Azon kell lennie az ügyes és buzgó tanárnak, hogy az úgy is tiltott magánórák tartásának szüksége valamely tanulóra nézve sehogys sem mutakozzék. 7. A kitűzött tanórák pontosan kitöltendők, távol legyen tehát azoknak akár későbbi megkezdése, akár korábbi megszüntetése vagy épen önkényes elhanyagolása. 8. Az oktatás és nevelés a középtanoda feladatához tartozván a tanárnak nemcsak szakavatottnak, hanem kellően neveltnek is kell lennie, mely utóbbinak jelét nem adja, midőn előadása alkalmával a hibás tanulót durva, a tanári tekintélyt sértő szavakkal illeti, vagy szenvedélyétől elragadottan ütlegeli, bántalmazza, pofozza etc. 9. A tanárok az egyházi beszédeken, isteni szolgálaton, körmeneteken az ifjúsággal együtt jó példaadás tekintetéből is jelen lenni tartoznak. — A nm. m. kir. Helytartótanács m. hó 20-án 70,313 sz. a. kelt kegyes intézvénye folytán felhivatás tisztelet uraságod, miszerint a tanártestületnek az előadattokat szívére kösse etc. Kelt Pesten 1864 évi szept. hó 20-án Kümmer János Henrik s. k.

0.

11497. sz. (in excerpt, kivonatban). Tanodáink jelenlegi szervezete, ha azok eredményét tekintjük, sem a nevelészetit, sem a tanulmányi igényeknek meg nem felelvén, egyik legégetőbb szükség, azokat akként szervezni, hogy a kitűzött és óhajtott célnak minél tökéletesebben megfeleljenek. Azon alapelveket, melyekre a középtanodák ujjaszervezését fektetni szándékozom s melyekből egyszersmind az eddigi tanrendszerben tapasztalt hiányok is kiderülnek, a következőkbe foglalom össze: Eddigi középtanodai rendszerünknek nézetem szerint egyik főhibája az, hogy a gymnasium és reáltanoda már az első osztálytól kezdve teljesen el vannak egymástól különítve, minek folytán a szülék már akkor, midőn a gyermek még csak 10 éves, midőn tehát sem tehetségei, sem hajlamai még nem lehetnek eléggé kifejlödvé, kénytelenek elhatározni, minő pályára neveltessék fiaikat. Ennek következése az lön, hogy sok gyermek, egy két évig a gymnasiumba vagy reáliskolába járván, a szülök csak most veszik észre azok kiválóbb tehetségeit s hajlamait s esetleg ezek alapján szükségesnek találják a megkezdett tanpályát megváltoztatni. De a gymnasium és reáliskola egészen külön, lényegesen eltérő rendszerrel bírván, e változtatást a hiányok pótlása miatt legfőlebb csak egy vagy több év fölázdozásával tehetik. Már e körülmény maga igazolja, hogy a középtanodai nevelés-tanításának az alsóbb osztályokban hasonzerüvé kell tétetnie, ha a nevelészetit igényeknek meg akarunk felelni. És ez egyszerűen eszközölhető akként, hogy a tanulók a gymnasium 4

első osztályában annyi reálsmeretre oktassanak, mennyi arra szükséges, hogy a 4-ik gymnasialis osztály után a 4-ik reálosztályba akadálytalanul átmehessenek, azaz, hogy a gymnasiumokban a számtan-, mértan- és természettudományokra több idő fordítottassék s egyszersmind a rajztan is a köteles tantárgyak közé fölvéttessék. Vannak, kik e két irány egyesítését az egész középtanodán át célirányosnak gondolják, nézetem szerint azonban nem vezetne célhoz, mert a felsőbb osztályokban annyi tantárgy halmozódnék össze, hogy azokat kellő kiterjedésben és sikerrel tanítani nem lehetne, s így e rendszer mellett vagy a reál vagy a humanisticus irány hátterbe szoríttatnék, vagy pedig egyik sem műveltetnék, s az ily tanodából kilépő ifju sem a reál, sem a humanisticus tanulmányokban nem lenne eléggé kiképezve. A gymnasium 4-ik osztályának bevégezte után tehát a szüléknek el kell határozniok, hogy gyermeköket humanisticus vagy reáliskolába akarják-e járattni, mert a tanítás a nevezett osztályon túl már egészen különváló fog lenni. A gymnasium az előbb említett 4 osztályon kívül még két, az 5-ik és 6-ik osztályból álland, mely két gymnasialis felső osztály tulajdonképen a humaniorák s ezek alapját képező ó classicaei nyelvészet tanítására lesz szentelve. Az előadott módosítások szerint szervezendő 6 osztályos gymnasium egyáltalán nem képes növendékeinek elegendő képzettséget nyújtani az egyetemi szakpályára megkezdésére. De arról is meg vagyok győződve, miként a hiány nem pótolhatók a gymnasiumi tanfolyamnak a Thun-féle rendszer szerint nyolcz osztályra nyújtása által, mert valljuk meg őszintén nem volnánk képesek minden gymnasiumunkat kellő számú és képzettségű tanerőkkel ellátni, ezen fölül az utolsó két évben a tantárgyak nagyon is összehalmozódnának a nélkül, hogy a tanuló a szakpályára való előkészítéshez szükséges szinte bizonyos mérvű szakismeretet megszerezhetne. Az erre még szükséges további képzést illetőleg tehát szükségesnek látnám, hogy a hat osztályos gymnasiumon túl lyceum névvel tankör szerveztessék, mely a most említett tekintetek miatt 3 évfolyamból állana s mint egy kapesot képezne a gymnasium és egyetem között. Ezen lyceumok szervezése azonban csak később lévén eszközölhető, most erről csupán annyit említek meg, hogy tekintettel arra, miszerint a magasabb szakpályának csak akkor felelünk meg méltóan, ha az általános műveltségen kívül különösen alapos képzettséggel birunk azon szakokban, melyek választott életpályánk méltó betöltésére tüzetesen szükségesek, e lyceumokban csak az egyetemes műveltségre szükséges tanulmányok volnának valamennyi tanulóra nézve kötelezők, oly specialis tantárgyak pedig, melyek különösen valamely kitűzött életpályához, mint alapos előismeretek, szükségesek, csak azokra nézve, kik e különös életpályára szándékoznak lépni. Megemlítem, hogy ezen külön szakok egyikében fogna taníttatni a görög nyelv is. Végre, mert örök igazság, hogy ép lélek csak ép testen lakik különösen az ujjab társadalmi viszonyoknál fogva föltétlenül szük-

séges, miszerint az iskolákban a test épségének fönntartására, a testi erő edzésére szinte kiváló figyelmet fordítassék. Ennélfogva szükségesnek tartom, hogy a gymnasium alsó osztályaiban a testgyakorlás, tornászat, minden tanulóra nézve kötelezőleg és pedig osztályonként a tanév egész folyamata alatt alkalmaztassék. Ezek azon alapelvek, melyekre nézetem szerint közeptanodáink újjászervezése fektetendő lenne. A részletek véglegesen csak ezután fogván megállapíttatni, % alatt mellékelve az igazgatóságának ezennel megküldöm a 6 osztályu gymnasiumoknak a fönnirt elvek alapján kidolgozott részletes tantervét oly fölhívással, hogy a tanári testület azt behatóan tanulmányozva arra nézve nézeteit, megjegyzéseit s véleményét a tankerületi főigazgató útján velem közölje. A félévi vizsgálatok, melyek a tanításra csak zavarólag hatottak, jövőre megszüntetnek, hanem csak évi vizsgálatok tartatnak a tanév végén. Ez azonban nemcsak hogy ki nem zárja, sőt kívánatossá teszi, hogy időközökben az illető tanár által általános ismétlések tartassanak az eddigi tanultakról, mert ezek hathatósan elősegítik a tanulmányok tiszta átértését és maradandóbb átsajátítását. A szünnapokat illetőleg ezután is hetenként öt nap fordítatik a tanításra, kettő pedig pihenésre. Igen sok körülmény kívánatossá teszi, hogy a két pihenő nap közvetlenül egymásutánra szombatra és vasárnapra tétetnék. Többire nézve, mik jelen rendeletemben nem érintvék, továbbbi intézkedésig az eddigi szabályzatok, beleértve az első és ötödik osztály kivételével, a tantervet is, érvényben maradnak. Budán 1867 évi október hó 8-án B. Eötvös József s. k.

P.

270. Ilustrităţii Sale D. Iosif Papp-Szilágyi Epp de Oradea-Mare. Premergând dechiarăţiunea Ilustrităţii Tale, ca în interesul naţional dar mai ales în folosul gimnasiului gr. cat. de Beiuş acést gimnasiu conform secţiunei IV. § 67 din proiectul ministerial pentru organizarea şcolelor aici spre îndreptare alăturat, să se ridice la demnitatea gimnasiului de stat şi ca în privinţa acésta să se pótă face paşii necesari de timpuriu, înainte de tóte este de lipsă, ca Ilustritatea Ta să Vě puneţi în atingere cu inaltul Ministeriü de cult şi învăţământ, descriind necesitatea institutului ca gr. cat. român şi neajunsul fundului pentru de a puté dota profesorii cu plată corespundătoare statului său; şi de cumva acela va fi plecat a ridica gimnasiul gr. cat. de Beiuş la gimnasiu de stat, rămânând caracterul aceluia şi limba instituţiunei?, atunci va fi lesne Ilustrităţii Tale a Vě lăsa la pertractare şi respective la convenţiune cu inaltul Ministeriü; dreptacea cu cea mai profundă umilinţă me rog Ilustrităţii Tale, ca să Vě înduraţi a face paşi pentru ridicarea gimnasiului atins la gimnasiu de stat, cu care apoi va sta în legătură strinsă şi îmbunătăţirea soluţiunii profesoralii.

De altmintrea cu cea mai profundă reverință român Al Ilustrităi Tale, Beiuș 25/9 1870. Teodor Kőváry.

R.

271. A nváradí tankerület királyi Főigazgatóságának. Mult hó végével Váradon lévén a püspök Ő Múltósága előttem is nyilatkozott, miszerint szeretné, ha a belényesi gör. kath. főgymnasium állam gymnasiummá átalakíttatnék; ennek folytán én folyótán én folyótán hó 25-én 270 sz. a. kelt felterjesztvényemben megírtam a Püspök Ő Múltóságának, mint gymnasiumi kegyurnak, hogy ez csak azon feltétel alatt lehetséges, ha eziránt érintkezésbe teszi magát a nmúlt. vall. és közokt. m. királyi Ministeriummal és annak jóváhagyását kifogja eszközölni, tájékozás végett megküldöttem neki a gymnasiumok szervezetének idevágó javaslatát. Már hogy a püspök Ő Múltóságának nyilatkozata ne maradjon csak piium desiderium és ne mások által szándékában megingattassék szükségesnek látom Nagyságodat mély alázattal megkérni, miszerint a püspök Ő Múltóságát, hogy ez ügyet sikeresen végrehajthassa közbenjárása és bölcs tanácsa által kegyesen támogatni méltóztassék. Egyébiránt legmélyebb tisztelettel maradok, Belényes 1870. évi szept. hó 16-án. Kőváry Tivadar.

S.

1101. Főtisztelendő Kanonok, főgymnasiumi Igazgató Ur! Vonatkozással a mult hó 26-án 271 sz. a. kelt jelentésére értesitem főtisztelendő Uraságodat, miszerint a belényesi főgymnasiumnak állam gymnasiummá leendő nyilvánítása ügyében fölterjesztést intéztem a nagymúltóságú Vallás és Közoktatási m. kir. Ministeriumhoz és a Minister Ur Ő Nagymúltóságával személyesen értekeztem. Ő Nagymúltósága hajlandó az érintett gymnasiumot államgymnasiummá nyilvánítani, államköltségekkel segíyezni gör. kath. jellemének és román tannyelvének fentartása mellett, az alaptőkék kezelését Püspök Ő Múltóságánál meghagyni és a megállapítandó feltételeket Ő Múltóságával kötendő szerződés által biztosítani. E végre megkértem ma Püspök Ő Múltóságát, miszerint az arra vonatkozó tárgyalást a Minister Ur Ő Nagymúltóságával megindítsa. Temesvárott 1870. évi october 6-án Kümmer János Henrik s. k.

T.

1277. Multu onarata Directiune gymnasiala! Inaltul Ministeriu de Cultu si Invetiamentu cu gr. Decretu d'in 2 Nov. a. c. Nro 27157 a ordinatu cá pre venitoriu in gimnasiulu Nostru d'in Beiusiu

— Istorîa si Geografia se se propuna in limba magiara, pre langa libera usuare a limbei romane. Despre tempulu candu ar' fi de a se efeptuî acést'a ordinatiune, M. O. Directiune se se puna in contielegere cu Directiunea suprema scolara d'in Urbea-Mare. — Urbea-Mare 14 Noemvre 1875 adictu: Episcop Ioan m. p.

U.

A vallás és közoktatási m. kir. Ministeriumnak 1877 évi február hó 13-áról 2752 szám alatt kibocsátott rendelete:

Két éve, hogy középtanodáinkban oly módszeres értekezletek tartását rendeltem el, melyek az időszakonként bevégezendő tananyagot előre összhangzólag megállapítsák, czélszerűen beosszák és alkalmul szolgáljanak a tanítás módszeres kezelésének megbeszélésére.

Ezen értekezleteknek hozzám felterjesztett jegyzőkönyveiből örömmel vettem tudomást a buzgalomról és ügyszeretetről, mely néhány jelesebb középiskola tanártestületében nyilvánul és tagadhatatlan, hogy az értekezletek általában jó hatással voltak, nevezetesen üdvös intézménynek bizonyultak a tanári lelkiismeretesség fokozására.

Mindamellett kénytelen vagyok kijelenteni, hogy az értekezletek eredménye, a mint az a jegyzőkönyvekben foglalva van, korántsem felel még meg a feladatnak, sőt, az értekezleteti megállapodások, nagy részben, még oly alakban sincsenek szerkesztve, hogy az egyes intézetekben követett tanmenetet pontosan feltüntetnék, és a miért felterjesztésök kívánatos, azoknak tüzetes megvizsgálását és egybevetését lehetővé tennék.

Nemcsak, hogy egy irányu eljárást nem tapasztalni, még az egy és ugyanazon főigazgatói tankerülethez tartozó intézetekben sem, hanem igen csekély azon középiskolák száma, melyek a feladat kellő tudatában, czélszerűen, az oktatás egybevigó alakítását tartva szem előtt, osztályonként állapították meg a tananyag részletezését.

A legtöbb intézet inkább tantárgyak szerint határozta meg a különböző osztályokra nézve a tananyagot és annak egymásutánját, mely mód nem igen látszik alkalmasnak arra, hogy ép az egy osztályban tanító szaktanárok működésében meg legyen a szükséges egyöntetűség, egymásra vonatkozás és összefüggés.

Még kevésbé érhető az el, ha éppenséggel a tanárok szerint, bár azok különböző osztályokban különböző tárgyakat tanítanak, történik a tananyag részletezése; sőt, azon körülmény, hogy nem ritkán az ily módú megállapodások minden egyes tantárgyra vagy tanárra vonatkozólag külön-külön lapon vannak közölve, igen valószínűvé teszi, hogy talán a megállapodás nem is volt külön tanártestületi tanácskozás eredménye.

S így nem csupán a tanácskozás módja nem felel meg teljesen a kitűzött feladatnak, a jegyzőkönyvek legnagyobb része is nem tartalmaz egyebet, mint az általános országos tantervnek körülírását, leginkább valamely tankönyv fejezeteit követve, ezek címzeit leírva. Ilyetén eljárás nem adhat sem magának az intézet tanártestület egyes tagjainak, még kevésbé a felsőbb tanhatóságnak semminemű tájékozást arra nézve, miként kívánja az iskola az országos tantervnek keretét kitölteni, tekintetbe véve mind a különböző tárgyak rokonságát és összefüggését, mind a sajátos helyi körülményeket; nem is nyújthat semmiféle alapot az oktatás menetének, a tanítandó anyag célbavett kapcsolatának megítélésére.

A követendő tantervnek pontos részletezését, ezen részletezésnek időszakonként a körülményekhez és a tapasztalathoz alkalmazott óvatos módosítását, a tudományos haladással járó javítását minden egyes tanártestület igen fontos feladatának kell tekintenem, mert egyedül ő maga határozhatja meg, hogy az intézet a rendelkezésére álló erők, segédeszközök tekintetbevételével, sajátos állapotainak megfontolásával, minő úton és módon közelítheti meg az országos tantervben kitűzött célt.

Ez okból, az országos közoktatási tanácsnak meghallgatása mellett, szükségesnek látom a tanterv részletezésére nézve a középiskolai Rendtartás 26-ik szakaszának kapcsolatában, néhány főbb szempotokra Főtiszt. Uraságod figyelmét irányozni, főleg azért is, hogy országosan némi egyirányú eljárás érettethessék el és a beérkezendő jegyzőkönyvek, míg egyrészt tanulságos képét nyújtsák intézeteink beláallapotának, másrészt alkalmul is szolgáljanak a kellő egybevetésre s talán az itt-ott mutakozó fogyatkozások pótlására, a hiányok orvoslására. Ezek szerint: I. A részletes tanterv osztályonként állapítandó meg és veendő fel a jegyzőkönyvbe. Az év elején közlendő egyszersmind az egyes osztályok órarendje, valamint a tantárgyaknak osztályonkénti felosztása a tanárok között. Az órarenddel kapcsolatban kiteendő, mily napon adatnak az egyes tantárgyakban írásbeli munkálatok, főleg azon szempontból, hogy egy napon több össze ne halmozódjék. A második és harmadik időszaki jegyzőkönyvekbe csupán az órarendben vagy a tárgyak felosztásában netán beálló változások veendőek fel. II. Minden egyes tantárgyra nézve kiteendő a használandó tankönyv; kiemelendő továbbá, hogy minő feladatokat szán a tanár a tanulók házi munkásságára. Főelvül tekintendő ez irányban, hogy főleg az iskolai munkára essék a tanulás súlypontja. A házi foglalatosság az alsóbb osztályokban inkább csak az iskolai munkásság folytatása, az iskolában megértett és ott megtanult részeknek alkalmazása legyen; a felsőbb osztályokban pedig egyrészt az iskolai oktatásra való előkészületből, másrészt a tanultakra vonatkozó szabad dolgozatokból álljon. III. Az intézet részletes tantervének megállapítása céljából az egyes időszakra szánt tananyag oly apróbb részekre osztassék, mely mindegyike a mennyire lehetséges, egy kis összefüggő egézet alkosson.

Különösen szem előtt tartandók az egyes tantárgyakra nézve a következő pontok:

1) A történelemben a kisebb egységes részletek úgy alakítandók, hogy egy mivelődéstörténetileg fontos esemény képezze mind-egyikének középpontját, az adhasson irányt a tárgyalásnak. A jegyzőkönyvbe ezen középponti események irandók, a tankönyv illető helyére való vonatkozással.

2) A nyelvek tanításában első sorban meghatározandók az olvasmányok. Kívánatos, hogy a különböző nyelvekben egy időszakban tárgyalt olvasmányok közt némi rokonsági összefüggés legyen. Elérhető ez, ha oly szempontból választatnak, hogy egyik olvasmány a másiknak tán bővítő kiegészítésére, vagy hasonlósága, vagy ellentétessége által helyes megvilágosítására szolgálhat; továbbá, ha mindegyike tekintettel van a történeti és természeti oktatás menetére, úgy, hogy a választott olvasmányok az e tárgyakban keltett érdekeltséget tovább fűzhetik. A jegyzőkönyvbe felveendő mindenik olvasmány címe.

A nyelv theoretikai, grammatikai, stilisticai, poétikai, rhetorikai tanításában mindenkor a magyar nyelvi oktatást illeti az alapfogalmak megállapítása s csak ezután tárgyalhatók ezek, a megnyiben tán külön tárgyalásuk még szükséges volna. Czélszerű, ha az olvasmányok kiválasztásában a nyelvtani fogalmak egymásutánjára is van tekintet, de kár volna e szempontnak hódolva, talán más tárgyi tekintetből alkalmasabb olvasmányt mellőzni.

Elégséges, ha a nyelvtani ismeretek, melyek az olvasmányokból szemelt példákon világosíthatók meg legezélszerűbben minden időszak végével rendszeresíttetnek. A jegyzőkönyvbe minden egyes olvasmány mellé irandó: minő nyelvtani szabályok vagy fogalmak csoportjának, a nyelvtan minő szakaszának magyarázatára fog példákat szolgáltatni.

Felsőbb osztályokban, hol lehetőleg egész művek, vagy azoknak nagyobb egységes részletei olvasandók, külön kiemelendők azok a részek, melyek mind a tartalomra, mind a stílusra kiterjeszkedő tüzetes magyarázatnak lesznek tárgyai, s külön azok, melyeket az összefüggés áttekintésének érdekében, vagy magánolvasmány tárgyává akarja tenni a tanár, vagy tán csak tartalmilag fővonásaiban maga elmondani.

A házi írásbeli dolgozatok, melyek mindig kapcsolatban tartandók az iskolai olvasmánnyal vagy a tanulók tapasztalata körével, szinte olyképen sorolandók fel a jegyzőkönyvben, a mint azok időszerint az oktatás menetében egymásután következni fognak.

3) A mennyiségtan részletes terve az alsóbb osztályok számtani tanításában jelölje ki azon tárgyi köröket is, melyekből az egyes számmiveletek begyakorlására a példákat veszi; a mértani-ban hasonlóképen az egyes testalakokat, melyek szemléltetésével a mértani alapfogalmakat megvilágítja. A felsőbb osztályokban, hol a tanítás menete a rendszert követi, legyen a feladatoknál egyszer-

smind tekintet a physikai s chemiai tanításban nyert ismeretek számtani alkalmazására; valamint e tárgyakban nyújtassék viszont alkalom a matematika s különösen az arithmetika folytonos gyakorlatására.

4) A physikai s chemiai tanításban a részletes terv az alsóbb osztályokban sorolja föl a főbb experimentumokat, melyek a tanítás alapjául szolgálnak, a felsőbb osztályokban a törvények sorát, melyet a tanítás menete szem előtt tart, különösen kiemelve azokat, melyre az iskolai oktatás fősulyt fektet.

5) A természetrajz tanításában az alsóbb osztályokra nézve kijelölendők az állati és növényi individuumok, melyek szemléltetése a tárgyalás kiinduló pontját adják s a főbb sajátságok s functiók, melyekre az egyesek tárgyalásánál tekintet lesz; hasonlókép az ásványtanban a közeletben előforduló azon ásványok, melyeket első sorban külső tulajdonságaira nézve az oktatás a megismerés tárgyává lesz. A felsőbb osztályokban a tanítás menetének a systema adván irányt, a részletes tervben a főbb típusok sora, melyekre a tárgyalás sulyt fektet, említendő fel.

6) A földrajzi tananyag részletezésében legyen kellő tekintet a fiúk mind természetrajzi mind matematikai ismereteire s indokoltnak látom, hogy e tárgyban a fennálló gymnasialis terv keretén belől, mely a matematikai s physikai földrajz elemeit mindjárt az első osztály tárgyává teszi, az egyes intézetek e részben főleg a matematikai tanítás tanmenetére való tekintetek érvényesítését tartásák szem előtt.

E szabályzat életbeléptetése iránt sziveskedjék Főtisztelendő Uraságod a kellő intézkedéseket megtenni. Budapesten 1877 évi február hó 13-án. Trefort.

V.

1530 sz. A belényesi főgymnasium Igazgatóságának. A vallás s közokt. m. kir. nm. Ministerium f. hó 22-én 32628 sz. a. kelt magas rendeletével, minthogy a belényesi g. kathol. főgymnasiumi alap a beérkezett számadási eredmény szerint saját alapítványi jövedelmeiből képes a főgymnasium évi kiadásait fedezni: ennél fogva utasította a belényesi kir. adóhivatalt, miszerint az 1853 évi decemb. 3-án 57595/1395 sz. a. kelt pénzügyigazgatósági rendelettel a belényesi g. kath. főgymnasium föntartására a tanulmányi alapból utalványozott 3530 ft. ppben, illetőleg 3706 ft. 50 kr. o. ért. évi járulékot f. é. decemb. hó végével, mint utolsó felvétel napjával szüntesse meg. Miről ftdő Uraságodat tudomás s maga mihez tartás végett ezennel értesitem. NVáradon, 1877 évi dec. 31-én. Dr. Krausz G. László s. k. tankerületi királyi főigazgató.

W.

Extras din Protocolul Ședinței Consistoriale plenare gr. cat. de Oradea-Mare ținută sub presiul personal al Ilustrității Sale Rmului Domn Episcop diecesan Michail Pavel în 6 Novembre st. n. 1880. — Nro 2415. În urmarea celor expuse sub nrul precedent, luându-se la pertractare proiectul Comisiunii Consistoriale făcut în cauza meliorării dotațiunii profesorilor dela gimnasiul epesc de Beiuș, precum referitoriū la prevederea aceluia gimnasiu cu profesori aprobați, după desbatere mai îndelungată și cu reflexiune la starea materială presinte a fondului gimnasial, s'a decis:

a) Toți profesorii suplenti actuali, dela gimnasiul de Beiuș se îndatorează a depune în timpul cel mai scurt examenul profesoral.

b) Profesorul provădit cu diploma despre examenul profesoral după decurs de trei ani dela depunerea examenului se va denumi și considera de profesor ordinar, depunând jurământul îndatnat pentru profesori.

c) Directorul gimnasiului peste soluțiunea profesorului ordinar de 1000 fl. se va bucura încă de o remunerațiune de 200 fl. anuali; ér profesorii aprobați în primii trei ani dela depunerea examenului aprobatoriū vor primi o soluțiune anuală de 800 fl., ér după decursul alor trei ani vor primi o soluțiune de 1000 fl.; — acei profesori însă, cari funcționează de presinte, îndată după depunerea examenului aprobatoriū vor primi o soluțiune anuală de 1000 fl. v. a.

d) Profesorii aprobați, după anul de serviciu actual al decelea, computat dela depunerea examenului aprobatoriū, vor primi o auctă de 50 fl. anuali.

e) Profesorii, cari de presinte sunt în oficiu actual, se vor bucura dela 1 Ianuar 1880. de o soluțiune anuală de 700 fl. cu îndatorire de a depune examenul aprobatoriū.

f) Profesorul suplent, carele se va denumi în viitoriū, în decursul celor d'ântăi trei ani va avé soluțiune de 600 fl. v. a. anuali, și dacă în acest timp se va însinua pentru depunerea examenului profesoral, va mai primi până la depunerea aceluia una sută florini anuali, avënd înse a depune acel examen cel mult în decurs de doi ani dela însinuarea întemplată. Pentru cas, dacă în decursul primilor trei ani nu se va însinua, va fi înlocuit prin alt individ, carele va corespunde obligamentelor prescise pentru depunerea examenului aprobatoriū.

g) Soluțiunile profesorilor se vor esolvi în rate trilunare decursive.

h) Pentru prevederea cu pensiune a profesorilor gimnasiali, Consistoriul diecesan va decide din cas în cas.

i) Directorul și profesorii ordinari se bucură de drepturile corelate oficiului lor, și sunt inamovibili din acela. — Amovarea lor din oficiu se pôte întempla numai prin sentința adusă în ur-

marea crimei, a exceselor disciplinari, și neimplinirii cu succes a oficiului.

j) Profesorii suplenți stați sub libera dispozițiune a patronatului gimnasiunii.

Extradat prin Sylviu Rezeiu m. p. notar consistorial.

(L. S.)

X.

A vallás és közoktatásügyi m. kir. minister 1888 évi május 24-én 21199 sz. a. kelt valamennyi tankerületi kir. főigazgatókhoz menesztett rendeletének mása. — Miután az 1883. évi XXX. törvényzikk középiskoláink ügyét szilárd alapra helyezte s ezen alapon a középiskolai tanítás anyaga a következő években kibocsátott tantervek utján általánosságban, az 1887 évben életbe léptetett helyi tantervekkel pedig minden egyes tanintézetet illetőleg részletesen megállapított, miután továbbá az 1886. és 1887. évben kiadott reáliskolai és gymnasiumi tantervi utasítások a tanításban irányadó elvi szempontokat világosságba helyezték, s azon felül az utasítások és helyi tantervek gyakorlati alkalmazására a tanári testületeknek egy évi idő engedtetett, tehát a tanításnak biztos irányokban és határozott czélok felé való tovább haladására az alapvetés összes feladatai összefüggő egymásutában megoldásukhoz és befejezésükhöz immár eljutottak: elérkezettnek látom az időt, hogy a módszeres értekezleteknek az 1877. évi 2752. sz. a. kelt rendelettel megállapított módja egyszerűbbtessék, — miért is a következőket rendelem: I. A tananyagnak eddig szokásban volt évharmadi kiszabása és módszeres részletezése, s mindezeknek jegyzőkönyvbe vétele ezentul elmarad. E helyett (minthogy a tanítás tervéhez általánosan kiadott utasítások minden egyes tanintézet specialis viszonyait, nem vehették figyelembe) minden tanári testület, tekintettel a helyi viszonyokra, saját eszközeire, különösen a használt tankönyvekre is, a már megállapított helyi tanterv s az utasítások alapján iskolája számára állandó tanmenetet fog készíteni. A tanmenet osztályonként állapítandó meg. A tantárgy czíme, a heti óraszám és tankönyv megjelölése után a tananyag didaktikai egységet alkotó részletei szerint sorolandó fel és pedig az egyes részletek feldolgozására szükségelt időnek megjelölésével, főképen arra való tekintettel, hogy először a tananyag részletei arányosan és mértékkel oszoljanak meg az egész tanévre és az összetorlódásoknak s a tanulók megterhelésének eleje vétessék, és másodsor, hogy a tartalmuknál fogva rokon tárgyak tanításában a kínálkozó vonatkozások alkalmasan és összehangzóan hasznosíthatók legyenek, úgy, hogy minden tanár saját tanításában a rokon szakok tananyagának egyes részleteire, mint már feldolgozattakra,

eredményesen hivatkozhassek. A tananyag részleteinek minden didaktikai egysége után zárjelbe oda teendő tehát, hogy körülbelül hány hét fog rá fordítatni: Például a gymnasium I. osztálybeli földrajzi tananyagánál: „Az alföldek. A Duna és Dráva köze. A Dráva és Száva köze s a tengerpart. A felföldek. (8 hét.) A tananyagnak évharmadok szerint való beosztása az állandó tanmenetben azért nem szolgálhat irányadóul, mert a második időszak zárópontja, a husvét évenként változik, s mert különben is célszerű, hogy ne az idő szabja meg a részleteket, hanem a részletek szabják meg az időt. Szükséges továbbá minden osztály minden tantárgyának anyagában a nagyobb egészet képező részek után azonnal kitűzni az időt az összefoglaló ismétlésekre is, hogy az ismétlés az év több pontjára oszoljék meg s ne sulyosodjék egész összességében az év végére. Ez a felosztás avval az előnnyel jár, hogy az ismétlés a különböző tantárgyaknál, mert részleteik különbözők, más és más időre fog esni, s nem terheli meg év közben sem egyszerre a tanulót. Ily összefoglaló ismétlés például a gymnasium I. osztálybeli geographiai tananyagánál három lehetséges. Az első Magyarország földrajzának bevégzése után (1 hét) a második Európa általános leírása után (1 hét) a harmadik Európa egyes országainak leírása után (2 hét.) A tanmenet a lehető legtömörebben és legrövidebben szövegezendő s oly methodikai megjegyzések vagy kifejtések, melyek az utasításokban előfordulnak, nem ismétlendők. Az ily állandó tanmenet, miként neve is mutatja, állandóságra számít, de azért minden tanártestületnek jogában fog állani, minden év április havában, ha netalán az újabb tapasztalatok vagy új tankönyv behozatala módosítást igényelnének, a tanmenetet megigazítani. Meg kell azonban jegyezni, hogy a már megállapított tanmenetnek nem fontos okokból, különösen nem eléggé indokolható tankönyv csere érdekében való megváltoztatása vagy módosítása nem lesz megengedhető. Az állandó tanmenetek megbíráásával és előzetes jóváhagyásával, valamint a módosítások jóváhagyásával is Nagyságodat bízom meg. Mindamellet fentartom magamnak, hogy a tankerülete középiskolái által kidolgozott, Nagyságod által előzetesen jóváhagyott és életbeléptetett tanmeneteket s módosításaikat felülvizsgálás és végleges jóváhagyás céljából bekivánjam. II. Az évi módszeres értekezletek száma és ideje (szeptember eleje, karácsony és husvét) ezentul is megmarad, de feladatuk most már csak a következőkre szorítkozik. Az illető évharmadban tárgyalandó olvasmányok és készitendő dolgozatok kitűzése, a tanításban netalán előforduló hátramaradások bejelentése és megokolása s gondoskodás az akadályok elhárításáról. A módszeres értekezleteken kívül augusztus 25—28-ika közt tartandó meg külön az ugynevezett alakuló értekezet, melyben a tantárgyaknak a tanárok közti felosztása véglegesen állapítandó meg s egyéb teendők beosztására vonatkozó határozatok lesznek meghozandók. Erről Nagyságodat azzal értesitem, hogy a tanmenetek a lehetőség

szerint mielőbb, de legkésőbb egy fél év alatt elkészítendők s hogy az évi módszeres értekezleteknek e rendelettel megszabott új módja már a jövő 1888/9-ik tanévben életbe fog lépni. Jelen rendeletből minden tanintézete számára egy-egy példányt ide melkélve megküldök.

Y.

Nro 2026/1889. Rvmei Dirigințe gimnasiali gr. cat. în Be-lényes. În legătură cu ordinațiunea Înaltului Ministeriu r. u. de Culte și Instr. Publ. emanată su 22 Iuliu a. c. Nro 24335. cu carea dispune, ca la acel gimnasiu începând dela anul școl. cu-rent 1889/90 limba de propunere în celea patru clase superio-re sê fiă cea măgiară: cu aceste dispunem: ca în clasele memorate, afară de doctrina religiunei, limba și literatura română, ce-lalte studii sê se propună în limba măgiară. De sine se înțelege, că profesorii respectivi în cas de lipsă se vor puté folosi între es-pli-cațiuni și de limba română, însă numai în acea măsură, în care acésta o vor pretinde respectele didactice. Oradea-Mare, din Șed. Consist. ținută în 18 Sept. 1889. Pavel m. pr. Eppul.

Z.

11 sz. 1889. A nm. m. k. Minister ur m. é. december 17-én 48629. sz. a. kelt — ide ma érkezett — rendeletet intézett hoz-zám, melyet a t. cz. Igazgatóságnak egész terjedelmében meg-küldök. „A középiskolai tanítás eredményét ellenőrző hiv. közegeim jelentései megegyeznek abban, hogy sem a gymnasium sem a reál-iskola nem éri el mindenütt a német nyelv tanítás azon célját, melyet az orsz. tantervek és utasítások kitűznek. Megerősíti ezt a köztapasztalat is, úgy szintén azok a jelenségek, a melyekre hiva-tali elődöm 1884. évi 1542. eln. sz. körrendeletében utalt. Nem szükséges bővebben fejtegetnem, hogy a német nyelv tudása cultu-ralis szempontból mily fontos, és hogy gazdag irodalmának köz-vetlen megismerése, mily terjedelmes körét nyitja meg a modern műveltségnek és tudományosságnak. Ép azért meg kell követelnem, hogy e nyelv tanításának a tantervekben és utasításokban kitűzött célja a valóságban el is éressék, a mi végből számolva a viszonyokkal és a rendelkezésemre álló eszközökkel a következők el-rendelését látom szükségesnek: 1) Szemben azon lanyhasággal, melyet némely intézetek — sokszor nagyon is téves felfogással — a német nyelv tanításában és az eredmény elbírálásában tanusi-tanak utasítsa Nagyságod e tárgy tanárait és pedig mind a gym-nasiumoknál mind a reáliskoláknál, hogy egyrészt tanításuk inten-sitását a lehető legnagyobb mértékben fokozzák s különösen a szi-

lárd nyelvtani alap megvetésére és a szókincs megszerzésére fektessék munkásságuk fősúlyát, másrészt pedig az osztályozásban (kivált a IV. osztály bevégeztével, a midőn a nyelvtani alapnak már meg kell vetve lenie), ép oly szigorúsággal járjanak el, mint tanártársaik minden más tantárgynál. 2) A tanítás módja mind a két középiskolában lehetőleg gyakorlati legyen, mely célból a tantervek és utasítások azon követelménye, hogy a felső osztályokban a német nyelv szolgáljon a német nyelvi és irodalmi tanítás nyelv-
 véül is, a legszigorubban teljesítendő. Ez intézkedés pontos végrehajtásáért az intézetek igazgatóit teszem felelősekké. 3) Felhivom továbbá Nagyságodat, hogy az éretts. vizsg. utasításnak a gymnasiumra vonatkozó szabványai értelmében, mindazon tanulókat, kiknek német éretts. írásb. dolgozata a tantervben és utasításokban megszabott célnak minden tekintetben tökéletesen meg nem felel, a német nyelvből mindenkor szóbeli vizsgálatra is szorítsa és feleleteik szigorú elbíráltságára ügyeljen. 4) A reáliskolák tantervében a német nyelv óráinak nagy száma, minden körülmények közt elegendő lévén arra, hogy a tanárok kellő igyekezettel és a fentemlített eszközök igénybe vételével céljt érjenek óraszaporítás szükségé fenn nem forog. Más szempont alá esik a gymnasium, hol a német nyelvnek az általános tantervben, kisebb óraszám jutott s így a helyi viszonyokból eredő nehézségek legyőzése specialis gondoskodást is igényelhet. Vannak vidékek, hol a tanulók német szót nem hallanak a családban, másutt u. a. egy osztály növendékei több hazai nyelvet is beszélnek, köztük a németet is, de egymás rovására, a mi a helyes nyelvérték meggyökereztetését s a nyelv szabatos használatát fölötte megnehezíti. Minthogy a nehézségek nem ugyanazok mindegyik gymnasiumban, hanem a vidékek szerint különböznek, a bajt az ország összes intézeteire kiterjedő egyforma intézkedésekkel orvosolni nem ígérkezik célszerűnek, hanem a megoldás módját a helyi tantervekben kell keresni, mely intézmény épen ilyen célból létesült. Felhivom ennél fogva Nagyságodat, utasítsa a gymnasiumok tanári testületeit még arra is, hogy specialis helyi viszonyaikat a jelzett szempontokból mielőbb alapos tanulmány tárgyává tegyék s a szükséghez képest egy némely osztályban a német nyelv óráinak esetleges szaporításáról (és pedig azon tárgyak rovására, hol az óraelvételt a részletek megszorítása megengedi), a fennálló szabályok értelmében helyi tantervök keretében gondoskodjanak. Minthogy pedig a német nyelv javára eső óraszaporulat csupán a nyelvbéli készség tökéletesebb elsajátítására és a megállapított tananyag bővebb begyakorlására fog szolgálni, s minthogy óra csak oly tárgytól veendő el, melyek az említett megszorítást megtűrik, ennél fogva az érvényben levő tanmenet megváltoztatására nem lesz szükség.“ Nagy-Várad, 1889 évi január 3. Petrovich Ferencz s. k. kir. tanker. főigazgató.

AA.

Statutele „Internatului Pavelian“ de Beiuș.

1. Lângă archi-gimnasiul gr. cat. român din Beiuș se deschide un Internat, spre a se crește în acela mai virtuos sucrescănță pentru Cler, în spiritul Bisericeii.

2. Prin urmare acest Internat va fi pentru totdeuna de caracter român greco-catolic diecesan.

3. Internatul dela numele Excelenței Sale Michail Pavel Episcop diecesan gr. cat. de Oradea-Mare, ca generos fundatorii al Institutului, se va numi „Internat Pavelian.“

4. De localitate pentru „Internatul Pavelian“ va servi unul dintre edificiile spațioase ale „Fondului subsidiar Pavelian diecesan,“ aflătore în contiguitate cu edificiul gimnasial din Beiuș și anume cel de cătră vaea numită a Nimoeștilor, carele fondul subsidiar numit 'l-cedeză în folosul Internatului până atunci, până-ce archi-gimnasiul gr. cat. de Beiuș va susta ca atare.

5. Dotațiunea Internatului Pavelian o vor forma în prima linie știpendiile asēmănāde din timp în timp pentru întreținerea gratuită a unui anumit număr de alumni din proventele „Fondului subsidiar Pavelian diecesan“; mai departe proventele eventualelor fundațiuni, ce s'ar face cu destinațiune spețială de a se înmulți numărul alumnatelor Internatului; și în urmă taxele convictorali incassande dela convictualii solvenți.

6. De întreținere gratuită nu se vor puté bucura în acest institut, decât numai tineri romāni greco-catolici, cu preferință diecesani.

7. Susceperea alumnilor gratuitii în mod ordinar se va face prin Ven. Consistoriū la propunerea Rectoratului respectiv.

8. Susceperea tinerilor solvenți se va ține de sfera de competință a Rectorului. — Taxele de întreținere însă le va statori din an în an Consistoriul.

9. Și ca eventuala suscepere a convictorilor de altă religiune, despre una parte se nu pótă prejudeca caracterului Greco-Catolic al Internatului, éră despre altă parte creșterea unor tineri în spirit divers de spiritul Internatului sē nu pótă da ansă tinerilor între sine la certe religionare, sosirea căroră ar poté se aibă chiar și aspectul indiferentismului religionar. Rectoratul numai sub acea condițiune va poté admite în Internat tineri de altă religiune, și anume acatolici, dacă numai părinții sēu tutorii acelora se vor învoi într'acea, ca fiii lor sē se conformeze intru tôte și necondiționat spiritului Internatului, încă chiar și cu respect la instituțiunea religiosο-morală a respectivelor autorități confesionali, conform măsurilor pescrise într'un cas analog prin grațiosul rescris al Înaltului Ministeriū r. u. de culte și instr. publ., în carele se dice: „Nu suferere indoelă, că elevii acatolici, primiți în institutul din întrebare nu-

XXXIV

mai într'ată se pot împărtăși în instituțiunea religio-morală prescrisă la olaltă cu catoliciei, încât întru acésta afară de concesiunea părinților ori a tutorilor s'ar fi invoit prealabil și autoritatea confesională superióră a teritoriului Oradei-Mari, competentă eventual față cu părinții, ori tutorii elevilor.“

10. Tinerii suscepti odată în fundațiune, se vor bucura de acea până la terminarea cursului gimnasial, dacă numai nu s'ar face nedemni de acea séu din respectul moralității séu din al progresului.

11. Rectorul Internatului va fi totdeuna Directorul gimnasial, carele pentru acest fatigiu peste soluțiunea sa directorală va mai avé încă din „Fondul Pavelian subsidiar diecesan“ o remunerațiune anuală de 300 fl.

12. Tot din Fondul subsidiar Pavelian va fi dotat și Vice-rectorul Internatului, carele pe lângă provisiunea întrégă, ce o va avé în institut se va bucura și de o soluțiune anuală în bani gata de 600 fl.

13. Vice-rectorul afară de veghiarea asupra disciplinei domestice, în conțelegere cu Rectorul, va provedé totodată și agendele economiei domestice.

14. Încât Vice-rectorul afară de agendele vice-rectorali, ca profesor gimnasial, ar fi însărcinat și cu 6—8 ore de propunere peste săptămână: sub acest titlu va fi remunerat din cassa gimnasială cu 100 fl.

15. Prefectul ștudiilor va fi numit totdeuna din sinul corpului prof., carele ca profesor va avé din fondul gimnasial soluțiune anuală de 600 fl.; érá ca prefect se va mulțami cu provisiunea întrégă și cuartir în Internat.

16. Rectorul cu finea anului școl. va da Consistoriului informațiuni despre alumni; érá despre percepțiunile și erogațiunile Institutului, rațiuni documentate.

BB.

Nos Samuel Vulcan Divina Providentia Graeci Ritus Catholicorum Episcopus Magno-Varadinensis, Sacratissimae Caesarcae et Regio Apostolicae Maiestatis Actualis Intimi Status Consiliarius. Lecturis Salutem! Perenni memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod nos, quem admodum in pleno confratrum nostrorum Canonicorum et Consistorii Nostri Assessorum die decima quarta Maii Anni currentis 1839 invocato praevis Spiritus Divini auxilio, celebrato Consistorio, sponte ac deliberate declaravimus et sinceram nostram voluntatem pronunciamus: Molam in Dominio Episcopali Belényesiensi Possessione Hidas-Telek, super rivulo vulgo Hollód dicto, nostris sump-

tibus, ac propriis expensis, ex solidis materialibus aedificatam, primavae nostrae intentioni et voluntati conformiter, ad fundationem et dotationem Gymnasii Belényesiensis, nostra dotatione et fundatione erecti, accedere, ac eiusdem Gymnasii proprietatem esse velimus, eo quidem cum onere et destinatione, ut ex eiusdem molae proventibus, qui ex eius conservatione supermanserint, in eodem praelaudato Gymnasio Belényesiensi studiis operam navantes. Juvenes ceteris pauperiores, et qui simul in studiis et moribus distinxerint se, adeoque digniores pane provideantur; imo eandem molam eidem Gymnasio Belényesiensi *jure perpetuo, irrevocabiliter* donamus et assignamus cedimusque praesentium per vigorem, nullo nobis aut successoribus nostris, et haeredibus jure, ac Dominii proprietate reservatis, ita, ut nullus omnino haeredum, successorumque nostrorum quocunque sub titulo aut praetextu praetensionem ad eandem per nos Gymnasio Belényesiensi praesentibus donatam molam formare possit, firmiter in Domino sperantes, quod nostri legitimi in Episcopatu Successores praesentem donationem piam et salutarem defensuri, probaturi et manutenturi sint, quoad administrationem autem proventuum donatae praesentibus molae, volumus ut ita sicut reliqua dos et fundatio Gymnasii praelaudati, ut in Benignis fundationalibus eiusdem adnotatum habetur, post fata nostra administrentur, manipulentur, et impendantur in superius expressum in his Litteris finem. In cuius donationis majorem fidem et perennem securitatem has formales sigillo nostro munitas, et subscriptione propria roboratas damus Litteras in solitis Residentiae Nostrae Episcopalis aedibus. Magno-Varadini die decima octava mensis May, Anno Millesimo Octingentesimo trigesimo nono. *Samuel Vulcan* m. p. Episcopus MVaradinensis Graeci Ritus Catholicorum. Ad gratiosum Suae Excellentiae Episcopalis mandatum *Josephus Papp-Szilágyi* m. p. de Illyésfalva. SS. Theologiae Doctor, Sacrae Sedis Consistorialis G. R. MVaradinensis juratus Notarius et Assessor. (L. S.)

In fidem copiae hisce subscribo. Magno-Varadini die 15 Januarii 1846. Joannes Laczkó m. p. actuarius.

Ezen másolat hitelére NVárad febr. 4. 1846 Sorban Mihály m. p. levéltárnok.

